

SZENT ISTVÁN EGYETEM

DOKTORI (PhD) ÉRTEKEZÉS

Magyarország térbeli teljesítményértékelése

DOI: 10.54598/000420

Készítette: Áldorfai György

Gödöllő
2020

A doktori iskola

- megnevezése:** Gazdaság- és Regionális Tudományi Doktori Iskola
- tudományága:** regionális tudomány
- vezetője:** Dr. Popp József
egyetemi tanár, az MTA levelező tagja, az MTA doktora
SZIE, Gazdaság- és Társadalomtudományi Kar,
Agrobiznisz Intézet
- Témavezető:** Dr. Tóth Tamás
egyetemi tanár
SZIE, Gazdaság- és Társadalomtudományi Kar,
Agrobiznisz Intézet

.....
Az iskolavezető jóváhagyása

.....
A témavezető jóváhagyása

TARTALOMJEGYZÉK

TARTALOMJEGYZÉK	3
JELÖLÉSEK, RÖVIDÍTÉSEK JEGYZÉKE	5
ÁBRAJEGYZÉK	6
TÁBLÁZATJEGYZÉK	8
1. BEVEZETÉS	9
1.1. A téma aktualitása, jelentősége	10
1.2. Dolgozat felépítése	11
2. CÉLKITŰZÉSEK	13
3. IRODALMI ÁTTEKINTÉS	15
3.1. Vidék- és Területfejlesztés	18
3.1.1. Területi tőke	24
3.1.2. Területi egyenlőtlenség	29
3.1.3. Területi versenyképesség	35
3.2. Területi tervezés	41
3.3. A helyi közösség által irányított fejlesztések	50
4. ANYAG ÉS MÓDSZER	63
4.1. Kutatási terület lehatárolása.....	63
4.2. Adatkocka	67
4.3. Alkalmazott módszertan	71
4.3.1. Térbeli Teljesítményértékelés	72
4.3.2. Vizuális megjelenítés	77
5. EREDMÉNYEK ÉS AZOK MEGBESZÉLÉSE	81
5.1. A helyi gazdaság teljesítményértékelése	81
5.2. Az infrastruktúra teljesítményértékelése	89
5.3. A környezet teljesítményértékelése	97
5.4. A társadalom teljesítményértékelése	103
5.5. Multidimenzionális Teljesítményértékelés	110
6. KÖVETKEZTETÉSEK ÉS JAVASLATOK	121
6.1. Hipotézisvizsgálat eredménye	125
7. ÚJ TUDOMÁNYOS EREDMÉNYEK	129
8. ÖSSZEFOGLALÁS	131
9. SUMMARY	135
10. MELLÉKLETEK	139
M1. Irodalomjegyzék.....	139
M2. Mutatórendszer adatforrása	154

M3.	Felhasznált mutatók listája.....	155
M4.	A helyi gazdaság Fejlődési Részindexe – Járási viszonyításban	158
M5.	A helyi gazdaság Fejlődési Részindexe – Megyei viszonyításban	158
M6.	A helyi gazdaság Fejlettségi Részindexe – Régiós viszonyításban	159
M7.	A helyi gazdaság Fejlődési Részindexe – Régiós viszonyításban	159
M8.	Az infrastruktúra Fejlődési Részindexe – Járási viszonyításban	160
M9.	Az infrastruktúra Fejlődési Részindexe – Megyei viszonyításban	160
M10.	Az infrastruktúra Fejlődési Részindexe – Régiós viszonyításban.....	161
M11.	Az infrastruktúra Térbeli Teljesítményértékelési Indexe – Régiós viszonyításban	161
M12.	A környezet Fejlettségi Részindexe – Járási viszonyításban	162
M13.	A környezet Fejlődési Részindexe – Járási viszonyításban	162
M14.	A környezet Térbeli Teljesítményértékelési Indexe – Járási viszonyításban....	163
M15.	A környezet Fejlettségi Részindexe – Régiós viszonyításban	163
M16.	A környezet Fejlődési Részindexe – Régiós viszonyításban	164
M17.	A társadalom Fejlődési Részindexe – Járási viszonyításban.....	164
M18.	A társadalom Fejlődési Részindexe – Megyei viszonyításban	165
M19.	A társadalom Fejlődési Részindexe – Régiós viszonyításban.....	165
M20.	A társadalom Fejlődési Részindexe – Országos viszonyításban.....	166
M21.	Multidimenzionális Fejlődési Részindex – Járási viszonyításban	166
M22.	Multidimenzionális Fejlődési Részindex – Megyei viszonyításban	167
M23.	Multidimenzionális Fejlődési Részindex – Régiós viszonyításban	167
M24.	105/2015. (IV. 23.) Korm. rendelet alapján kedvezményezett települések	168
11.	KÖSZÖNETNYILVÁNÍTÁS	169

JELÖLÉSEK, RÖVIDÍTÉSEK JEGYZÉKE

CLLD:	Community-Led Local Development
EMVA:	Európai Mezőgazdasági Vidékfejlesztési Alap
ERFA:	Európai Regionális Fejlesztési Alap
ESZA:	Európai Szociális Alap
EU:	Európai Unió
EUROSTAT:	az Európai Unió statisztikai hivatala
FeR:	Fejlettségi Részindex
FőR:	Fejlődési Részindex
GDP:	Gross Domestic Product
GIS:	Geographic Information System
GNI:	Gross National Income
HACS:	Helyi Akciócsoport
HFS:	Helyi Fejlesztési Stratégia
K+F:	Kutatás-fejlesztés
KAP:	Közös Agrárpolitika
Kft:	Korlátolt felelősségű társaság
KSH:	Központi Statisztikai Hivatal
LAU:	Local Administrative Units
LEADER:	Liaison Entre Actions pour le Development de l'Economie Rurale
NUTS:	Nomenclature of Territorial Units for Statistics
OECD:	Organisation for Economic Co-operation and Development
OFTK:	Országos Fejlesztési és Területfejlesztési Konceptió
OTDK:	Országos Tudományos Diákköri Konferencia
OTK:	Országos Területfejlesztési Konceptió
TDK:	Tudományos Diákköri Konferencia
TeIR:	Országos Területfejlesztési és Területrendezési Információs Rendszer
TTI:	Térbeli Teljesítményértékelési Index
TV:	Törvény
V4:	Visegrádi Együttműködés, Csehország, Lengyelország, Magyarország és Szlovákia

ÁBRAJEGYZÉK

1. ábra: Tóth tetraéder és Goda pókháló-entrópia modellje.....	17
2. ábra: A vidékfejlesztés és a térség/területfejlesztés összehasonlító sémája.....	22
3. ábra: Magyarország térszerkezete a fejlődési tengelyek változásában	30
4. ábra: Egy főre jutó éves nettó jövedelem, 2018.....	38
5. ábra: A régiók, térségek és városok versenyképességének piramismodellje.....	40
6. ábra: A „szokásos” és az integrált tervezés.....	43
7. ábra: Térségi tervezés fázisai	44
8. ábra: A célok hierarchiája a feladat alapján	47
9. ábra: A helyi gazdaságfejlesztés eszközei	55
10. ábra: A helyi gazdaságfejlesztés stratégiai tervezésének folyamata.....	58
11. ábra: LEADER megközelítés.....	61
12. ábra: Alkalmazott háromdimenziós adatkocka	67
13. ábra: A helyi gazdaság Fejlettségi Részindexe – Járási viszonyításban	82
14. ábra: A helyi gazdaság Térbeli Teljesítményértékelési Indexe – Járási viszonyításban.....	83
15. ábra: A helyi gazdaság Fejlettségi Részindexe – Megyei viszonyításban	84
16. ábra: A helyi gazdaság Térbeli Teljesítményértékelési Indexe – Megyei viszonyításban	85
17. ábra: A helyi gazdaság Térbeli Teljesítményértékelési Indexe – Régiós viszonyításban.....	86
18. ábra: A helyi gazdaság Fejlettségi Részindexe – Országos viszonyításban	87
19. ábra: A helyi gazdaság Fejlődési Részindexe – Országos viszonyításban	88
20. ábra: A helyi gazdaság Térbeli Teljesítményértékelési Indexe – Országos viszonyításban... 88	
21. ábra: Az infrastruktúra Fejlettségi Részindexe – Járási viszonyításban	90
22. ábra: Az infrastruktúra Térbeli Teljesítményértékelési Indexe – Járási viszonyításban.....	91
23. ábra: Az infrastruktúra Fejlettségi Részindexe – Megyei viszonyításban	92
24. ábra: Az infrastruktúra Térbeli Teljesítményértékelési Indexe – Megyei viszonyításban.....	93
25. ábra: Az infrastruktúra Fejlettségi Részindexe – Régiós viszonyításban	93
26. ábra: Az infrastruktúra Fejlettségi Részindexe – Országos viszonyításban	95
27. ábra: Az infrastruktúra Fejlődési Részindexe – Országos viszonyításban	96
28. ábra: Az infrastruktúra Térbeli Teljesítményértékelési Indexe – Országos viszonyításban... 97	
29. ábra: A környezet Fejlettségi Részindexe – Megyei viszonyításban	98
30. ábra: A környezet Fejlődési Részindexe – Megyei viszonyításban	99
31. ábra: A környezet Térbeli Teljesítményértékelési Indexe – Megyei viszonyításban	99
32. ábra: A környezet Térbeli Teljesítményértékelési Indexe – Régiós viszonyításban	100
33. ábra: A környezet Fejlettségi Részindexe – Országos viszonyításban	101
34. ábra: A környezet Fejlődési Részindexe – Országos viszonyításban	102
35. ábra: A környezet Térbeli Teljesítményértékelési Indexe – Országos viszonyításban.....	103
36. ábra: A társadalom Fejlettségi Részindexe – Járási viszonyításban	104
37. ábra: A társadalom Térbeli Teljesítményértékelési Indexe – Járási viszonyításban.....	105

38. ábra: A társadalom Fejlettségi Részindexe – Megyei viszonyításban	106
39. ábra: A társadalom Térbeli Teljesítményértékelési Indexe – Megyei viszonyításban.....	107
40. ábra: A társadalom Fejlettségi Részindexe – Régiós viszonyításban	107
41. ábra: A társadalom Térbeli Teljesítményértékelési Indexe – Régiós viszonyításban.....	108
42. ábra: A társadalom Fejlettségi Részindexe – Országos viszonyításban.....	109
43. ábra: A társadalom Térbeli Teljesítményértékelési Indexe – Országos viszonyításban	110
44. ábra: Multidimenzionális Fejlettségi Részindex – Járási viszonyításban	111
45. ábra: Multidimenzionális Térbeli Teljesítményértékelési Index – Járási viszonyításban.....	112
46. ábra: Multidimenzionális Fejlettségi Részindex – Megyei viszonyításban	113
47. ábra: Multidimenzionális Térbeli Teljesítményértékelési Index – Megyei viszonyításban..	114
48. ábra: Multidimenzionális Fejlettségi Részindex – Régiós viszonyításban	114
49. ábra: Multidimenzionális Térbeli Teljesítményértékelési Index – Régiós viszonyításban...	115
50. ábra: Multidimenzionális Fejlettségi Részindex – Országos viszonyításban.....	116
51. ábra: Multidimenzionális Fejlődési Részindex – Országos viszonyításban.....	117
52. ábra: Multidimenzionális Térbeli Teljesítményértékelési Index – Országos viszonyításban	118
53. ábra: A TTI hanyatlást mutató és a kedvezményezett települések közti eltérés	119
54. ábra: A Térbeli Teljesítményértékelés alapján kedvezményezett települések	120

TÁBLÁZATJEGYZÉK

1. táblázat: A hagyományos és az új tőke elméletek főbb jellemzői	25
2. táblázat: Települések osztályozása.....	66
3. táblázat: Alkalmazott adatkocka hierarchikus felépítése	68
4. táblázat: Példa a kódrendszerben alkalmazott azonosítókra	68
5. táblázat: A korrelációs együttható lehetséges értékei	70
6. táblázat: A korreláció értékei alapján a változók közötti lineáris kapcsolat jellege	70
7. táblázat: A Fejlődési Részindex (FőR) képletei.....	74
8. táblázat: A Fejlettségi Részindex (FeR) képletei.....	75
9. táblázat: A Térbeli Teljesítményértékelési Index (TTI) képletei.....	76
10. táblázat: A Térbeli Teljesítményértékelés szempontrendszere, osztályozása.....	76
11. táblázat: A Térbeli Teljesítményértékelés lehetséges eredménymátrixa	77

1. BEVEZETÉS

*„A problémák az élet becsomagolt ajándékai,
az ajándék a fejlődésben rejlik,
amelyen átmegyünk, ha kicsomagoljuk a
problémát.”*

(Kurt Tepperwein, német író)

Egy település túlélése, folyamatos fenntartható fejlődése nagyban függ az ott befektetett tőkétől, mely tőkét a települések alapvetően saját erőforrásaik megfelelő, fenntartható felhasználásával és fejlesztésével képesek magukhoz vonzani. Ugyanakkor a rendszerszemléletű, fenntarthatóságra törekvő megközelítés csekély számú vagy szubjektív (akár téves) tényezőket alkalmazva kontraproduktív állásponthoz, eredményhez vezethet a vidéki térségekben. A térségre ható folyamatok (a gazdasági-társadalmi adottságok átrendeződése) nem megfelelő azonosítása bizonyos esetekben a területi egyenlőtlenségek fokozódását is okozhatja. Több kutató, köztük KÁPOSZTA (2014) is úgy véli, hogy az összetett rendszerből azok kerülhetnek ki „győztesen”, akik időben (területi egyenlőtlenségben) és térben (tér szerkezeti változásban) átlátják a lejátszódott folyamatokat, képesek saját erőforrásaikat (megfelelő helyzetfeltárással) jól felmérni és ezeken keresztül a megváltozott körülményhez igazodva versenyelőnyhöz jutni.

A vidéki települések szerepe egyre fontossabbá válik globalizálódó világunkban, annak ellenére, hogy jelentős fejlettségi és életminőségbeli különbség van város és – a tisztán mezőgazdasági jellegét elvesztő – vidék között. Ennek oka nyilvánvaló, hiszen minden terület egység eltérő tulajdonságokkal rendelkezik (méret, történelem, stb.), melyek meghatározzák helyét a területi versenyben. Kutatásaim alapján a V4-országokra jellemző (a szakirodalmak alapján globális jelenség), hogy alapvetően a nagyvárosok tudják saját erőforrásaikat úgy fejleszteni, hogy tőkevonzó képességük stabil legyen, míg a kevésbé fejlett területek alulmaradnak a fejlettebbekkel szemben, vagyis elvesztik a jövőjüket jelentő népességüket. Fontos azt is megemlíteni, hogy a nagyvárosok azok a „magterületek”, amelyek képesek dinamikus növekedést generálni agglomerációjukban, illetve a fokozatosan kiterjedő, egyre nagyobb külső perifériájukon.

Témaválasztásom azért esett erre a kérdéskörre, mert középiskolai, egyetemi és doktori tanulmányaimban – a mezőgazdaságon keresztül a regionalizmusig – mindig is a kis egységek tanulmányozása, azok vizsgálatának lehetőségei és korlátai iránt érdeklődtem. Egyetemi tanulmányaim során három TDK/OTDK keretében számos témakört érintve foglalkoztam a szakellátók térségi kihatásával, pályakövetéssel, minőségbiztosítással és komplex fejlesztési módszertannal. Ezek a kutatások tereltek a térelméletek és területi vizsgálatok irányába, hiszen a kutatások multidiszciplináris kapcsolata a térben okozott hatásában mutatkozik meg. Ilyen jellegű

vizsgálatokhoz adatbáziskezelési és matematikai-statisztikai ismeretek, valamint – a jelentős számú input-adat megjelenítése végett – Geographic Information System (továbbiakban: GIS) ismeretek is szükségesek, melyek megszerzése előtt készséggel álltam és állok. Oktatói pályafutásom alatt jelentős betekintést nyertem az Európai Unió (továbbiakban EU) regionális politikájába, azon belül is – hűen a kis egységek iránti érdeklődésemhez – a helyi gazdaságfejlesztésbe. Így nyílt lehetőségem közreműködőként részt venni két helyi akciócsoport (továbbiakban HACS) helyi fejlesztési stratégiájának (továbbiakban HFS) megírásában. A stratégiák írása operatív és stratégiaalkotási ismereteimet bővítette, valamint megerősített abban, hogy kutatási témám fontossága helytálló. Egy ilyen „hálózatban” a fejlesztési dokumentumok elkészítése során sokféle adottság-felmérési eljárást alkalmaznak, azonban ezekkel a stratégiák sikeressége nehezen mérhető.

Az eddigi tanulmányaim és tudományos tevékenységem, valamint az ebből eredő komplex, rendszerszemléletű nézőpont a mai napig segítik munkámat a Tesztüzemi Rendszerrel kapcsolatos feladatok ellátásában, valamint arra sarkall, hogy megoldási lehetőséget keressek a disszertációmban felvázolt problémára.

1.1. A TÉMA AKTUALITÁSA, JELENTŐSÉGE

Napjainkban egyre fontosabb kérdés, hogy mi tesz alkalmassá egy térséget, egy gazdaságot vagy egy társadalmat arra, hogy a globális gazdasági versenyben teret nyerjen magának. Számos tényező befolyásolja ezt, többek között a tér adottságai, a tudás, az innovációra való hajlandóság, a partnerségen alapuló öngazgatás – mely számos kutató (CSETE – LÁNG 2009, SZÖRÉNYINÉ 2005, NEMES NAGY 2009, LENGYEL – RECHNITZER 2004) szerint a fenntartható fejlődés kulcsa – és a társadalom lelki és fizikai állapota. Egyre nagyobb figyelem hárul a harmonikus fejlődés témakörére, vagyis a túlértékelt gazdasági növekedés mellett kiemelt hangsúlyt fordítanak a szakemberek a környezet és a társadalom integrálására (a beavatkozások esetleges pozitív és negatív hatásainak vizsgálatán keresztül) a döntéshozatali folyamatokban. Az említett tényezők figyelembevételének fontossága abban rejlik, hogy a társadalom közvetve (pl.: gazdaság) vagy közvetlenül kapcsolatban áll a természettel, mely kapcsolatból eredő környezetet érintő hatások közvetlen hatást gyakorolnak a társadalomra, vagyis proaktív kapcsolatban élünk környezetünkkel. Véleményem szerint ezek az (objektív tényeken alapuló) integrációk túlságosan későn kerültek reflektorfénybe, hiszen eddigi hiányuk negatív hatásait már most is érzékelhetjük.

A legfrissebb területfejlesztési elméletek az úgynevezett „smart” megoldásokat, stratégiákat helyezik előtérbe, amely kezdeményezések jelenleg csak a városokra adaptálhatók sikerrel. A vidéki térségekre ezek a megoldások egyelőre nem helyezhetők át, mivel megvalósításukhoz szükséges azokat az erőforrásokat, feltételeket, vagyis „forrópontokat” beazonosítani, amelyek elengedhetetlenek a fejlesztések megvalósulásához, illetve azokat, amelyek gátat szabnak azok kibontakozásának. A tapasztalat az, hogy jelentős számú olyan „forrópont” jellemzi ezeket a

területeket, amelyek gátat szabnak a fejlődésnek, de természetesen ezek térelemek rendelkeznek olyan „forrópontokkal” is, amelyek a fejlődés alapját képezhetik.

A vidéki térségek alacsony területi (fejlettségi) verseny potenciálja miatt fontosnak tartom a vizsgálatba vont területek tényleges fejlettségi „forrópontjainak” beazonosítását, mely pontok vagy a fejlődés alappillérei lehetnek, vagy elengedhetetlen fejlesztendő területet jelentenek a jövő tervezési periódusában.

A területi egyenlőtlenségek összetettsége miatt egy-egy gazdasági jellemző alapján nem érdemes területi vizsgálatot folytatni. Célszerű azonban olyan fejlettséget befolyásoló összetett statisztikai módszer alkalmazása, amely települési szinten képes meghatározni azokat a „forrópontokat”, melyek pozitív vagy negatív irányban befolyásolják a település fejlődését. Az EU egyre szigorúbb elvárást – például monitoring – kíván meg a tervezési dokumentumoktól, azonban jelenleg ezen anyagok minősége széles skálán mozog. Ennek megoldására véleményem szerint egy komplex szakértői rendszer adhat választ, vagyis egy objektív nézőpont alapján készült helyzetfeltárás és monitoring-rendszer kiépítése. A kutatás során alkalmazott módszertan egy kívánt időtartomány fejlettségi és fejlődési, illetve ezek kombinációjából adódó vizsgálati metódus (teljesítményértékelés), amely statikus és dinamikus vizsgálatokat is használ.

A téma aktualitása néhány mondatban összegezve a következő: a nem megfelelően megalapozott tervezésen alapuló fejlesztés – nem tervezett – negatív hatása leginkább a vidéki térben csapódik le. Ez a kedvezőtlen állapot számos társadalmi, gazdasági, környezeti, infrastrukturális adatban kimutatható és részletesebb vizsgálatok lefolytatásával a területi egyenlőtlenségek fokozódásának folyamata is detektálható.

1.2. DOLGOZAT FELÉPÍTÉSE

Doktori értekezésemet öt fő részre osztottam fel. Az első, a dolgozat bevezető részében ismertetem a kutatás témájának jelentőségét, a kutatással elérni kívánt céljaimat és a felvázolt hipotéziseket.

Az ezt követő második részben a témához szorosan kapcsolódó hazai és nemzetközi szakirodalmat dolgozom fel, a terjedelmi korlátokra való tekintettel a teljesség igénye nélkül. Ezt a részt három alrészre bontottam, melyek a vidék- és területfejlesztésre, a helyi közösség által irányított fejlesztésekre és a területi tervezésre összpontosítanak. Ezekkel a részekkel igyekszem a kutatási témám szükségességét, valamint a kutatási módszerem szerkezeti pontjait alátámasztani. Az első alrész a kutatás szempontjából releváns vidék- és területfejlesztés azon részeit taglalja, mellyel elhelyezem a kutatásomat a regionális tudományon belül. A következő alfejezetben lehatárolom azokat a kutatási területeket, térségi szinteket és ezeken a területeken mutatkozó módszertani hiányosságokat, melyek a témaválasztásban ösztönöztek, valamint ahol a kialakításra kerülő módszertan haszna a legnagyobb lehet. Majd az utolsó alrészben a módszertan elméleti hátterét, annak stratégiatervezésben elfoglalt helyét mutatom be.

A harmadik részben kijelölöm a vizsgálatba vont térségi szinteket, valamint bemutatom a kutatás során kialakított adatkockát és a benne szereplő mutatók indexálási módszertanát.

A következő nagy fejezet a kutatási eredményeket foglalja magában. Az alkalmazott módszertan – a teljesítményértékelés – a fejlettség és fejlődés szintjét négy pillérre bontva, valamint összességében is vizsgálja. Ennek megfelelően az egyes alfejezeteket a módszertan struktúrája szerint alakítottam ki. Az eredmények bemutatását követően elfogadom vagy megcáfolom a kutatás elején felvázolt hipotéziseket, majd az utolsó fejezetben felvázolom az új és újszerű kutatási eredményeimet.

Az ötödik és egyben utolsó részben levonom a kutatásból származó következtetéseimet, javaslatokat fogalmazok meg és összegzem a tanulmány lényegi pontjait.

2. CÉLKITŰZÉSEK

Doktori disszertációmban a tér egyes szintjeinek belső adottságaira épülő (objektív tényezőkre alapozott) komplex vizsgálatát folytatom le Magyarországon a fejlettség, a fejlődés és a területi egyenlőtlenség kimutatása céljából. Az egyes területek, térségek a globális versenyben akkor találják meg a helyüket, ha körültekintő tervezés útján hajtják végre a fejlesztéseiket. A proaktív kapcsolat megszámlálhatatlan scenáriót eredményezhet, melyek összes kimenetelét nem áll módomban modellezni, de az általános törvényszerűségek különböző komplex, rendszerszemléletű megközelítésben feltárhatók.

A disszertáció témaválasztását indokolja, hogy számos kutatás foglalkozik a vidéki térségekkel, azonban olyat, amely fejlettségüket közvetlen környezetükkel együtt komplexen vizsgálja, keveset találni. Kutatásomban meg kívánom határozni a tér egyes szintjein azokat a „forrópontokat”, melyek pozitív vagy negatív irányban befolyásolják az adott tér fejlettségét és fejlődését.

Kutatásom célja, hogy kialakítsak egy olyan fejlettségi és fejlődési szintet kimutató statisztikai módszert, mellyel meghatározhatók akár a települések szintjén is az egyes „forrópontok”. A vizsgálat során a kialakítani kívánt módszertan a vizsgált területi egység(ek) különböző jellemzőit, tulajdonságait egy előre definiált szempontrendszer alapján összeveti egy magasabb közigazgatási szinten lévő térség ugyanazon jellemzőivel. Erre a lépésre azért van szükség, mert a területi egyenlőtlenségek kialakulásában meghatározó szerepet játszanak a területi egységek fejlődési pályái és a köztük kialakult területi (fejlettségi) verseny. Kutatásomban kitérek ezen „forrópontok” kijelölésének nehézségére és lehetséges megoldásaira.

A doktori disszertációm kapcsán célul tűztem ki, hogy

C1: hazai és külföldi szakirodalmi áttekintéssel igazoljam egy komplex, dinamikus és statikus vizsgálatokat egyaránt alkalmazó objektív módszertan szükségességét a területi egyenlőtlenségek csökkentésére;

C2: rávilágítsak arra, hogy a HFS-tervezés során rendelkezésre álló eszközöket túlságosan tág értelmezésben használták a HACS-ok, mely nehezítő tényezőt jelent az eredményesség mérésében;

C3: kialakítsak egy olyan vizsgálati módszertant, amely egy optimalizált mutatórendszer felhasználásával egy helyzetfeltárási indexszám segítségével könnyen értelmezhetően leírja egy terület vagy egy térség erőforrásainak fejlődését és fejlettségét;

C4: a kialakított módszertan eredményeiből térségi összefüggéseket tárjak fel, melyek egyszerű adatelemzéssel – akár térinformatikai megjelenítéssel – vagy többváltozós módszertan alkalmazásával is megjeleníthetők.

A kutatást megelőzően – a kutatási céljaimnak megfelelően – az alábbi hipotéziseket fogalmaztam meg.

H1: Szükséges egy komplex, dinamikus és statikus vizsgálatokat alkalmazó objektív módszertan kialakítása a területi egyenlőtlenségek mérésére és csökkentésére.

H2: A HFS-tervezés során rendelkezésre álló eszközöket nem egységesen használták a HACS-ok, mely nehezítő tényezőt jelent az eredményesség mérésében.

H3: A sikeres stratégiaalkotás érdekében olyan vizsgálati módszertanra van szükség, amely – egy optimalizált mutatórendszer felhasználásával – egy helyzetfeltárási indexszám segítségével könnyen értelmezhetően írja le egy terület vagy egy térség erőforrásainak fejlődését, fejlettségét, valamint teljesítményét.

H4: A teljesítményértékelésen alapuló módszertanok eredményeiből mindenki számára gyorsan értelmezhető térségi összefüggéseket lehet felvázolni, amely egyben lehetőséget ad a monitoring elvének érvényesítéséhez.

3. IRODALMI ÁTTEKINTÉS

A fejezet célja, hogy összefoglaljam azon szakirodalmakat, melyek nélkülözhetetlenek a disszertáció témájaként megjelölt – a tér egyes szintjeinek a belső adottságaira épülő komplex vizsgálatával kapcsolatban – területi fejlettség, térbeli fejlődés és területi egyenlőtlenség kimutatása kapcsán. A fejezet első részében a fejezet felépítését követve összefoglalóan írok az érintett témák elméleti háttéréről. Később kitérek a területi tőkére, a területi egyenlőtlenségre és – a területi versenyképességre, valamint az ehhez szorosan kapcsolódó területi fejlődés, területi fejlettség bemutatására. A fejezet második részében kitérek a disszertáció hasznosulásának tárgyára, vagyis ismertetem, hogy a területi tervezés mely fázisához szeretnék a disszertációmmal hozzájárulni. A fejezet végén pedig foglalkozom a témaválasztásom kiinduló pontját képző helyi közösségek által irányított fejlesztési kezdeményezés ismertetésével.

Tekintettel arra, hogy a területfejlesztés szempontjából fontos a fejlődés fogalma, így annak értelmezését fontosnak vélem. A fejlődésnek többféle értelmezése van, de a gyakorlati használatban általában gazdasági növekedést értünk alatta. NEMES NAGY (2009) és LENGYEL – RECHNITZER (2004) szerint azonban a fejlődést az különbözteti meg a növekedéstől, hogy nemcsak mennyiségi, hanem (értéktartalommal is rendelkező) minőségi változást is jelent, melyből eredően a gazdaság működési körülményei javulnak, vagyis versenyképessége javul. Azonban ha a gazdasági és társadalmi fejlődés térbeli aspektusát vizsgáljuk akkor már területi fejlődésről beszélünk, hiszen a fejlődést nem mint állandó tényezőt értelmezzük, hanem mint vizsgálati szempontot. SARUDI (2003) szerint a területi fejlődés fontos eleme a gazdasági folyamatok által generált negatív hatások mérséklése, innovatív gazdasági cselekvések előtt álló akadályok leküzdése. Véleményem szerint a területi fejlődés a növekedés azon formája, mely minőségi szempontból is próbálja azonos szintű térségek egymáshoz viszonyított lemaradását mérsékelni. A lemaradás mérsékléséből eredő fejlődés a helyi szereplőktől is függ, vagyis a központi kormányzat, a helyi önkormányzat, a civil szervezetek, a vállalkozások és a háztartások döntési mechanizmusai is jelentősen befolyásolják.

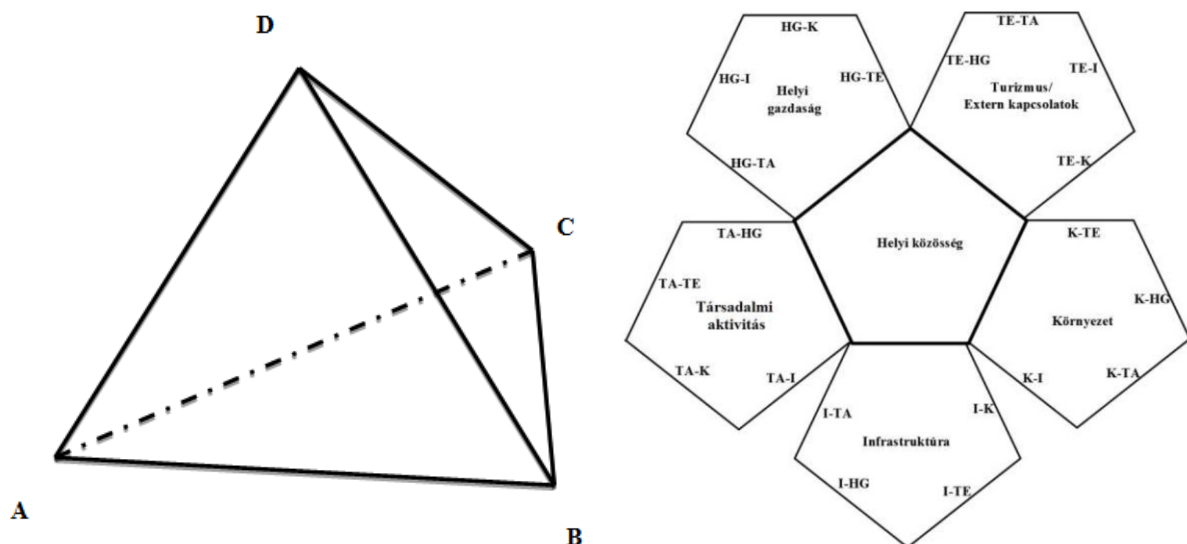
Különböző tudományokból és alapvető fizikai ismeretekből tudjuk, hogy minden reakció további reakciót vált ki, amely elemi szintig változtathat meg egy közeget. Véleményem szerint ezen ismeretek tudatában kell a területfejlesztés és területi tervezés alkalmazásához hozzájárulni. Hiszen számos olyan gazdasági, társadalmi és környezeti folyamatot ismerünk, melyet modellezhetünk a pozitív (endogén) fejlődés érdeke céljából, melyhez nélkülözhetetlen a mélyreható „környezet” lehető legalaposabb és objektív megismerése. Véleményem egyezik NEMES NAGY (1998) azon véleményével, miszerint a rendszerszemléletű modellek nemcsak lehetőséget adnak nekünk, hanem kockázatot is. Így ezek eredménye sosem megoldás, csak egy szempont azok számára, akik meg szeretnék ismerni bizonyos folyamatokat objektív – érdekektől független – tények alapján.

A legtöbb modell rendszerszemléletű és objektív, hiszen egyes folyamatok törvényszerűek és mindentől függetlenül mindenre és mindenre igazak. Kockázat egy modell alkalmazása során az ismeretlen változók integrálása, hiszen ritka az olyan közeg, mely steril és külső befolyástól mentes. De azt is be kell látnunk, hogy ilyen modellek nélkül a rohanó világunk fejlődési trendjét képtelenek lennénk feltárni. A napjainkban használt legtöbb modell elvárt eredménye, hogy pozitív változást érvényesítsünk el alkalmazásával. Minden modell alapja a modellezni kívánt folyamattal kapcsolatos környezet lehető legjobb megismerése (beleértve az összes ismeretlen változó felkutatása) annak érdekében, hogy ne legyen visszafordíthatatlan negatív folyamatokat indítsunk el a modell alkalmazásával. A tér egyedi sajátosságiból, méretéből, sokszínűségéből, rétegződéséből adódóan szinte lehetetlen olyan modellt találni, mely a térben zajló változásokat az elejétől a végéig, ok-okozat összefüggésben tudná felvázolni.

A tér egy szintjét példaként említve a hagyományosnak ítélt megközelítés szerint a helyi szint, vagyis a települések az embercsoportok lakó- és munkahelyeinek együttese (MENDÖL 1963), melyen túl, a pihenő helyek, illetve szolgáltatási intézmények térbeli együttese is (BELUSZKY 2003). Más felfogásban a települések a gazdasági és szellemi igényeket kielégítő, a múlt hagyományait magán hordozó lakó- és gazdasági épületek összessége (KOVÁCS 2007). Az újszerű megközelítés rendszerszemléletű értelmezést jelent vagyis, hogy a település egy adott földrajzi környezetben és annak elemeivel intenzív kölcsönhatásban létező gazdasági, társadalmi, műszaki folyamatok rendszere (TÓTH 1981, 2002).

A regionális tudományban a folyamatok alatt a térbeli változásokat értjük, mely – ahogy ENYEDI (2004) is fogalmaz – a területi egyenlőtlenség egyik kiváltó oka. Ezek a változások a regionális tudományban sokszor említett négy – társadalom, gazdaság, infrastruktúra, környezet – dimenzió mentén történnek. A változás mértéke nagyban függ az adott terület földrajzi és történelmi adottságaitól, valamint az ott befektetett erőforrások sokszínűségétől, hiszen ezek az erőforrások befolyásolják azokat a folyamatokat/változásokat, melyek hozzájárulnak a gazdaság növekedéséhez, a területi versenyhez, az életszínvonalhoz, az életminőséghez és az életkörülményekhez. Ezen változások helyenként pozitív, helyenként negatív tendenciákat eredményeznek, melyből fakadóan területi egyenlőtlenségekről kell beszélnünk. *„A regionális fejlesztés feladata a területi adottságok, lehetőségek és a térelemek közti kölcsönkapcsolatok törvényszerűségeinek feltárása és hasznosítása révén a társadalmi alapfunkciók gyakorlásához szükséges kedvező feltételek megteremtése (más szóval a lakossági életkörülmények javítása) a társadalmi méltányosság és igazságosság elve (vagyis az életkörülményekben megmutató objektív különbségek mérséklési szándéka) érvényesítésével”* (KÁPOSZTA – TÓTH 2013, 81.p.). Számos kutató foglalkozott a különböző tényezők felkutatásával és a köztük lévő összefüggések leírásával, köztük G. FEKETE (2006) a területi elmaradottság tényezőit azonosító modelljével vagy TÓTH (2002) a tetraéder-modelljével. A két modell merőben különbözik egymástól. Véleményem szerint az egyik ok, a másik okozati összefüggéseket vizsgál.

TÓTH (1981) a társadalmi, gazdasági, műszaki folyamatok rendszerét egy tetraéder-modellben szemlélteti (1. ábra), melynek élei mentén minden szféra kölcsönhatásban áll egymással. A modell így kiválóan szemlélteti a település- és területfejlődés harmonikus jellegét, hiszen ha az egyenlő oldalú háromszögekből álló test bármely oldalának méretét növeljük vagy csökkentjük, a test egyensúlyi állapotát (tökéletességét) elveszti. Ez a gyakorlatban azt jelenti, hogy egyik szféra sem növekedhet túl a másik három rovására, hiszen az egyik szférában bekövetkező változás láncreakciót generál a másik háromban is. GODA (2012) pókháló-entrópia elméletének (1. ábra) lényege, hogy a helyi társadalmat egy sajátos „pókháló” formátumként képezi le. A benne történt beavatkozások úgy hatnak minden egyes pontra (5 pont/dimenzió), mint amikor a pókháló egy pontját megérintve mindegyik pontja megrezdül. Ugyan az említett modellek (tetraéder, pókháló) kapcsán valószínűleg a név ragadja meg a képzeletünket, ezek lényege mégis a rendszerszemléletben rejlik, mivel az ilyen rendszerek bonyolultsági szintjei szerint különíthetők el a különböző településtípusok, mint például a falvak és a városok (SZÚCSNÉ – SZÚCS 2007).

1. ábra: Tóth tetraéder és Goda pókháló-entrópia modellje

Forrás: TÓTH (1981) és GODA (2012) alapján saját szerkesztés (2020)

Globalizálódó világunkban egyre nagyobb szerepet kapnak a térségi szintek közül a helyi téregységek. Minden terület egység más és más, amennyiben megvizsgáljuk erőforrásait, köztük a földrajzi, társadalmi és gazdasági adottságait, továbbá méretét, hagyományait vagy számos más aspektusát. Az erőforrásvizsgálat alapján a tényeket tekintve a kevésbé fejlett területek elbuknak a fejlettebbekkel szemben, és elveszíthetik létezésük jövőjét. Azonban a települések, mint nagyon sok ember otthonai, természeti és kulturális örökségek megőrzői nem szabad, hogy „csődbe menjenek”. Szerencsére számukra számos lehetőség kínálkozik, hogy tovább fejlődjenek, de ezek felkutatásában helyi szinten sokszor külső segítség szükségeltetik. Egy eredményes fejlesztés leginkább attól függ, hogy a helyi szereplők bevonása mennyire sikeres. Mennyire tudják az entitások szemléletét átformálni, hogy tudomásul vegyék, hogy a környezetük fejlesztése közös ügy, amiért külön-külön vagy együtt sokat tehetnek, azzal is számolva, hogy társadalmi

teherbírásuk korlátozott. A helyi gazdaságfejlesztés talán az egyetlen olyan fejlesztési folyamat, mely a tér összes elemét hasznosítani tudja, köztük a társadalmat. Ezek a tényezők, belső erőforrások kapcsolódhatnak a térség társadalmi aktivitásához, a helyi gazdasághoz, az infrastruktúrához és adódhatnak a környezeti adottságokból, illetve a külső anyagi és szellemi javak nyújtotta lehetőségek befogadásának képességéből. A helyi közösség által irányított gazdaságfejlesztés leginkább a helyi adottságok feltérképezésére, azokra épülő fejlesztésekre és azok megvalósítására összpontosít, és kiemelt prioritást kapott az Európai Unióban a 2014–2020-as és az azt követő fejlesztési periódusban. A helyi fejlesztések kapcsán fontos megemlíteni, hogy egy település túlélése nagyban függ az ott befektetett tőkétől, amely tőkét a települések alapvetően kétféle módon tudják magukhoz vonzani: saját erőforrásaik megfelelő felhasználásával vagy pedig infrastruktúrájuk állapotának fejlesztése által. Véleményem szerint a sokszínűség és rétegződés miatt fontos lenne a tértudomány (köztük a vidék- és területfejlesztés) társadalmasítása, ezzel is előidézve az adott térhez (település, járás, tájkörzet, megye, régió, ország) kapcsolódó lokálpatriotizmust (ÁLDORFAI 2015, 2016, CZENE – RICZ 2010, GODA – TÓTH 2013, OLÁH et al. 2017).

3.1. VIDÉK- ÉS TERÜLETFEJLESZTÉS

A regionalitás a természeti erőforrások, a népesség, a termelés, az infrastruktúra hálózat és az ezeket ellátó intézmények területi eloszlásának és változásának viszonyait, valamint a közöttük fennálló kapcsolatokat foglalja magába (WINKLER 1999). Az ezekben fennálló különbségek kezelésére jött létre a területfejlesztés és annak elméleti, valamint módszertani rendszere a regionális politika (LENGYEL – RECHNITZER 2004). Ennek jegyében Magyarország kiegyensúlyozott területi fejlődése, térségi társadalmi, gazdasági és kulturális fejlődésének előmozdítása, valamint az átfogó területfejlesztési politika érvényesítése, az országos és a térségi területfejlesztési és területrendezési feladatok összehangolása, valamint az EU regionális politikájához, alapelveihez, eszköz- és intézményrendszeréhez való csatlakozás követelményeként az Országgyűlés megalkotta az 1996. évi XXI. törvényt a területfejlesztésről és területrendezésről. A törvény átfogóan szabályozza a területfejlesztés feladatait, eszközrendszerét (a pénzügyi eszközöket, a tervezést és a területi információrendszert), célrendszerét, valamint országos és térségi intézményrendszerét (KÁPOSZTA – TÓTH 2013).

A törvény megfogalmazása szerint „*a területfejlesztés az országra és térségekre kiterjedő*

- *társadalmi, gazdasági, infrastrukturális és környezeti területi folyamatok figyelése, értékelése, a szükséges beavatkozási irányok meghatározása;*
- *rövid és hosszú távú átfogó fejlesztési stratégiák, koncepciók és tervek meghatározása, a fejlesztési célok, programok összehangolása, a tervek megvalósítása” (1996. évi XXI. törvény, n.a.).*

Az 1996. évi XXI. törvény alapján a területfejlesztés és területrendezés célja az ország térségeiben a szociális piacgazdaság és az innováció térbeli terjedésének elősegítése, valamint a társadalom, a gazdaság és a környezet szempontjából fenntartható fejlődés feltételeinek megfelelő térbeli szerkezet kialakítása. Továbbá a főváros és a vidék, a városok és a községek, illetve a fejlett és az elmaradott térségek és települések közötti – az életkörülményekben, a gazdasági és az infrastrukturális feltételekben megnyilvánuló – különbségek mérséklése a gazdasági és társadalmi esélyegyenlőség biztosítása, az ezen területek közötti harmonikus fejlődés (a nemzeti és térségi identitástudat megtartása mellett), valamint a területi különbségek csökkentése érdekében. A területfejlesztés és területrendezés feladata a helyi közösségek által irányított kezdeményezések elősegítése és összehangolása, valamint a fejlesztési koncepciók/programok/tervek kidolgozásának és megvalósításának támogatása a térségek fejlődésének, dinamikus egyensúlyának fenntartása, illetve javítása érdekében. A Kormány a területfejlesztési célok érdekében vállalkozási övezetet hozhat létre az ipari szerkezetátalakítás térségeiben, illetve a gazdasági szerkezetátalakítás szempontjából meghatározó térségekben. A vállalkozási övezetekben létező és működő gazdasági és társadalmi szereplőknek pénzügyi és egyéb kedvezmények biztosítása útján próbálja a kormány a területfejlesztési célok megvalósulását elérni. A területfejlesztési céljaik érdekében az önkormányzatok és kistérségi társulások ipari parkokat és egyéb fejlesztési egységeket hozhatnak létre.

A világban az utóbbi évtizedekben lejátszódó makrogazdasági folyamatok – mint a globalizáció vagy az EU gazdaság térszerkezetének átrendeződése – a területi politika felértékelődéséhez vezettek. Az EU – és így minden nemzeti kormány – átalakította a területfejlesztés cél-, eszköz- és intézményrendszerét, melyben módosultak a regionális politika alapelvei, valamint egyre nagyobb súlyt kapnak az európai gazdasági tér versenyképességének erősítését szolgáló intézkedések a területi egyenlőtlenségek mérséklését célzó intézkedések mellett (DICKEN 2003, HORVÁTH 2006, LENGYEL 2003, RITTER 2008b). Véleményem szerint a 2020-ig megfogalmazott nemzeti prioritások egyik legfontosabb pontja a területi növekedés és integráció az erős helyi gazdaság bázisán. Hiszen a helyi gazdaság keretében az erőforrások feltárásával, fenntartható kiaknázásával és térségben tartásával a klasszikus versenyképesség szempontjából hátrányban lévő térségek is relatív versenyképességre tehetnek szert és fenntartható pályára lépve ismét bekapcsolódhatnak az ország vérkeringésébe, megállítva az ország területi szétszakadását (KIGYÓSSY – CZENE 2012).

Illés szerint „*a területfejlesztés az, amit a Területfejlesztési Minisztérium vagy más, ezzel a feladattal megbízott kormányzati hivatal, tesz*” (ILLÉS 2008, 16.p.). Ez lenne a legegyszerűbb definíció, ha jól átgondoljuk, hiszen nem is nagyon találunk ettől sokkal jobbat. A gazdaság és a társadalom minden folyamata időben és valóságos „földrajzi” térben játszódik le, de a tér különböző pontjain ugyanaz a folyamat az adottságok tükrében más és más módon zajlik le. Minden döntésnek vannak térbeli és vannak ágazati következményei, ebből adódóan bármit területfejlesztésnek tekinthetünk, de ugyanakkor mindent tekinthetünk ágazati, szakmai feladatnak

is. A területfejlesztés nem illeszthető bele semmiféle ágazati rendszerbe, mivel minden ágazathoz köze van, ugyanakkor konkrét határa, ahol tevékenysége világosan és objektíven le lenne határolva, nincsen (GORE 2011).

Ahogy említettem, a területi adottságok jelentős hatással vannak a gazdasági és társadalmi folyamatokra. Így meg kell kérdőjelezzük azokat a modelleket, amelyeket ezek figyelembevétel nélkül állítottak fel. ILLÉS-sel (2008) egyetértve négy tulajdonságot érdemes figyelembe venni a térbeli modellek kapcsán: a térbeli, földrajzi egymásmellettiiséget, differenciáltságot, távolságot és mobilitást, valamint a kiterjedtséget és tagoltságot. Három olyan területfejlesztési tevékenység/folyamat van, amely a térbeliség ezen jellemzőivel kapcsolatban áll, mégpedig a település- és területrendezés, a regionális politika és a közigazgatási területszervezés. A társadalom életében nem csupán gazdasági törvényszerűségek érvényesülnek, hanem az államszervezési folyamatok is, mind például a közjavak megteremtése, fenntartása, fejlesztése vagy térben való elosztása. A térfolyamatok szervezése, a közigazgatás térbeli elrendeződésének kialakítása, továbbá a közjavak (köztük a források) megfelelő módon való elosztása ugyancsak a területfejlesztés egyik feladata, mellyel a kiegyensúlyozott területi fejlődés elérése a cél (PAIN – HANSEN 2019). Vagyis, bárhol is éljen valaki, ugyanabban a minőségben és mennyiségben kell, hogy elérjen gazdasági, társadalmi és államszervezési szempontból fontos termékeket és szolgáltatásokat, mintha a tér másik pontján élne. Így kijelenthetjük, hogy a térbeliség nem egyszerűen a társadalmi és gazdasági folyamatok térbeli vetülete, hanem annak perspektívája.

A vidék fogalmának meghatározása azért fontos, mert így földrajzilag lehatárolhatók azok a területek, amelyek esetében a szokásostól eltérő módszereket, eszközöket kell alkalmazni a sikeres fejlesztés érdekében. G. FEKETE (1998) szerint a vidéki térségek a falusi és a kisvárosi településekből álló téregységek, amelyben az extenzív földhasználathoz és a természeti környezethez kötődő ágazatok meghatározóak. Lukács a vidék fogalmát az alábbiak szerint fogalmazta meg: „*A rurális térséggel ellentétben a vidék fogalma egy centrum-periféria viszonyt is kifejező értelmezés, hiszen a gazdasági fejlődés centrumaitól távolabb eső, a nagy városokba szerveződött növekedési centrumoktól különböző perifériát jelent*” (LUKÁCS 2004, 17.p.). Az EU az Organisation for Economic Co-operation and Development (továbbiakban: OECD) és az AGENDA 2000 megfogalmazásában értelmezi a vidék fogalmát, melyek szerint vidék az a terület, ahol a népsűrűség 150 fő/km² alatti, csökken a népesség és a mezőgazdasági foglalkoztatottak aránya kétszerese az EU átlagának. Bizonyos feltételek függvényében a vidéki területeket a két csoportokba sorolja. Az OECD alapvetően vidéki, jellemzően vidéki és alapvetően városi térségekbe, míg az EU sűrűn lakott térségekbe, köztes területekbe és ritkán lakott térségekbe csoportosítja a vidéki területeket.

A területfejlesztés és a vidékfejlesztés közös jellemzője, hogy a fejlődés és a kultúra kölcsönhatása előtérbe kerül. Hiszen fejlesztések kapcsán felértékelődik az emberi tényező, a kommunikáció, a szolidaritás, az önrendelkezés szerepe. A helyi stratégiák kialakításában, működtetésében a vidék- és területfejlesztés elmélete régóta hangsúlyozza az endogén erőforrások szerepének fontosságát

(LUKÁCS 2004, KULCSÁR 2006, PLOEG – DIJK 1995). Ezzel párhuzamosan a mezőgazdaság foglalkoztatásban, gazdaságban betöltött szerepe az utóbbi évtizedekben folyamatosan csökkent. A világgazdaságban lejátszódó folyamatok, valamint a globalizáció alapvető következményeként a terület- és vidékfejlesztésben a lokalitás szerepe megváltozott, felértékelődött. Mindeközben a versenyképesség feltételeinek kialakítása – a saját erőből történő építkezés előtérbe kerülésével – az egyes települések, térségek feladatává is vált (ÁLDORFAI – CZABADAI 2014, ÁLDORFAI et al. 2015, TÓTH – KÁPOSZTA 2014). Vidékfejlesztés szempontjából fontos tényező a vidékhez kapcsolódó fogalmak megerősödése, átalakulása, új szerepkör betöltése a politikai, gazdasági és mindennapi döntéshozatalban (MARSDEN 1993). Ezt jól tükrözik az EU Közös Agrárpolitikájának (KAP) célkitűzései és intézkedései, melyeken keresztül már világosan tetten érhető a mezőgazdaságnak és a vidéknek tulajdonított multifunkcionális szerepkör (KOPASZ 2005, MADARÁSZ 2004).

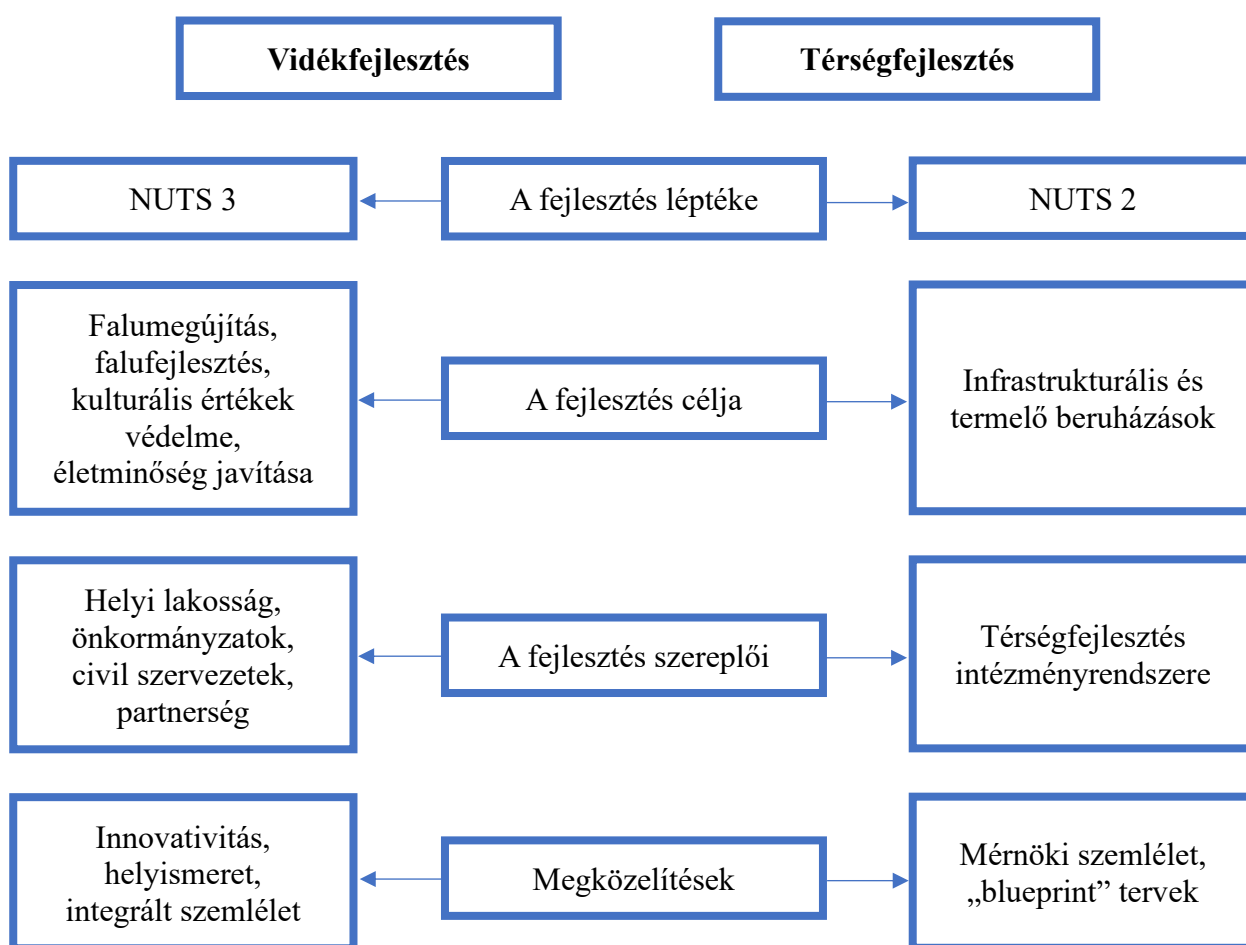
LUKÁCS (2004) szerint a vidékfejlesztés a rurális területeken végbemenő változások tudatos és tervezett befolyásolása a pozitív externális hatások érvényesítése céljából. Véleménye szerint három beavatkozási szint létezik a befolyásolásra, mégpedig a lokális, a regionális és a globális szint. Első esetben a lokális térben élők életszínvonalának növelése, a második esetben az erőforrások jobb hasznosítása, a harmadik esetben a globális környezeti egyensúly megőrzése a cél. Moseley szerint a vidékfejlesztés *„a gazdasági, társadalmi, kulturális, politikai és környezeti változásoknak egy fenntartott és fenntartható folyamata, mely szándékosan megtervezett azért, hogy az egész közösség jólétét hosszú távon elősegítse”* (MOSELEY 2003, 2.p.). Ez a megközelítés jól szemlélteti a vidékfejlesztési megközelítésekben fokozatosan tért hódító fenntarthatósági követelmény fontosságát, valamint hogy a gazdasági szektorok támogatása helyett a fejlesztések összehangolásának és területi koncentrációjának lényeges eredménye a térségi jólét növelése kell, hogy legyen (ATKINSON 2017).

Az EU vidéki térségeinek fejlesztési modellje sem nevezhető egyszerűen már csak vidékfejlesztésnek, annál több: a közösségen alapuló integrált területfejlesztés modellje. A modell jellemzőin belül fontos szerepet kap a lokalitás, a szubszidiaritás, a helyi közösségek bevonása a tervezési folyamatba. Fontossá válik a helyi identitás: a helyi szereplők aktivitásának előmozdítása, a társadalmi tőke feltárása és mobilizálása, valamint a helyi tudás és gyakorlat alkalmazása. A programok megvalósításához nélkülözhetetlen a helyi erőforrások ismerete, a helyi erőforrások hozzáadott értékének növelése, melyek biztosítják a helyi gazdaság nagyobb biztonságát és fenntarthatóságát (SZÖRÉNYINÉ 2005).

NEMES (2000, 2005) szerint a vidékfejlesztésnek koherens európai keretek között, de lokálisan, a helyi közösségek által irányítottan kell működnie. A vidék előtérbe helyezésének, a fenntartható vidékfejlesztésnek minden – a vidéket érintő – uniós program meghatározó alapelvevé kell válnia. Kiemelt fontosságot szerzett azoknak a tényezőknek a meghatározása, melyek egy-egy terület „önálló” gazdasági-társadalmi fejlődéséhez, fejlesztéséhez mint kiinduló kínálati elem járulnak hozzá (RITTER et al. 2013). Ezek a tényezők, belső erőforrások kapcsolódhatnak a térség

társadalmi aktivitásához, a helyi gazdasághoz, az infrastruktúrához, adódhatnak a környezeti adottságokból, illetve a külső anyagi és szellemi javak nyújtotta lehetőségek befogadásának képességéből (GODA – TÓTH 2013).

MADARÁSZ (2000) szerint a területfejlesztés és a vidékfejlesztés közötti kapcsolat abban érhető tetten, hogy a területfejlesztés teremti meg a vidékfejlesztés fizikai hátterét, abban az értelemben, hogy biztosítja a regionális szintű nagyberuházásokat, megvalósít infrastrukturális fejlesztéseket a régió belül. Véleménye szerint a területfejlesztés értékrangsorában első helyen az ökonomiai és gazdaságföldrajzi modellek, a műszaki fejlesztések, a pénzügyi megfelelés áll, míg a vidékfejlesztés esetében ez a rangsor az emberi erőforrással, a helyi közösséggel, az ökológiai értékkel kezdődik. A MADARÁSZ által készített séma (2. ábra) jól szemlélteti a vidék és a térség/területfejlesztés közti különbséget.

2. ábra: A vidékfejlesztés és a térség/területfejlesztés összehasonlító sémája

Forrás: MADARÁSZ (2000) alapján saját szerkesztés (2020)

A nemzetközi tendenciákhoz hasonlóan hazánkban is egyre fontosabb szerepet kapnak a helyi, endogén erőforrások, mint az önerőből történő fejlődés alapkövei. A fejlesztések kapcsán jelentős szerepet kap azon endogén tényezők kijelölése, létrehozása és hasznosítása, melyek egy-egy térelem önálló és fenntartható fejlődéséhez, fejlesztéséhez kiindulópontként szolgálhatnak. A lokális fejlesztésekkel és endogén elméletekkel kapcsolatos szakirodalmak, illetve kutatások is

alátámasztják, hogy a sajátos, egyedi, valamint versenyképesség szempontjából lényeges erőforrásoknak a területi fejlődésben betöltött szerepe napjainkban kulcsfontosságú (CHESIRE 2003, HORVÁTH 2006, LENGYEL 2003, LUKOVICS – KOVÁCS 2008, NAGY et al. 2012).

Számos kutató foglalkozik a területi potenciál endogén fejlődési ágával, és véleményük jelentősen eltér annak felépítésben. Így ezek különböző megnevezéseket kaptak, mint például „fejlesztések alulról”, „szelektív önállóság”, „autonóm régiófejlesztés” (KÁPOSZTA – TÓTH 2013). A vidékfejlesztés, és így a vidéki térségek számára különösen fontos az endogén, sok esetben egyértelműen a mezőgazdasághoz köthető erőforrások feltárása, melyek fenntartható hasznosítása a területi versenyképességi tényező kulcselemét jelentené a térség számára (SHEPERD 1998). Így annak ellenére, hogy a mezőgazdaság foglalkoztatási és gazdasági szerepe makroszinten egyre kisebb, úgy mikroszinten annál nagyobb, tekintettel arra, hogy egyre jellemzőbb a diverzifikált mezőgazdasági üzemstruktúra hazánkban (BAKOS – TOPA 2016, NAGY – VIRÁG 2014).

MOSELEY (2003) szerint a gazdasági fejlesztés szempontjából az importált nyersanyag és külső tőke preferálása helyett a lokális erőforrások előnyben részesítése biztonságosabb és fenntarthatóbb jövőt garantál. De ezek kiaknázásához nélkülözhetetlen a lokális erőforrások és az ezzel kapcsolatos üzleti lehetőségek ismerete, vagyis a megfelelő hozzáértés. Ahhoz, hogy a lokális erőforrásokba fektetett tőke a területen belül maradjon és ott újrahasznosuljon, nélkülözhetetlen, hogy a helyi szereplők igénybevételén keresztül történjen mindez. Ezen túlmenően a helyi sokszínűség promóciója, a helyi jellegzetességek támogatása, az identitás, valamint a helyi áruk és szolgáltatások fejlesztése és ezek keresletének megteremtése tovább növeli a térség védelmét a globalizációs folyamatokkal szemben (RITTER et al. 2017).

A legfrissebb területi fejlesztések az úgynevezett „smart” stratégiákat helyezik előtérbe, de ezen kezdeményezések jelenleg elsősorban a városokra koncentrálódnak. A hátrányos helyzetű, vidéki térségekben található kisebb településekre és városokra azonban egyelőre még nem alkalmazhatók. Tekintettel arra, hogy a humán erőforrás fejlesztése, az innováció terjedését elősegítő környezet létrehozása a hátrányos helyzetű térségekben kiemelt prioritás, ezért véleményem szerint a „smart” megoldások terjedésének ezekben a térségekben is lehetőséget kell adni. Ehhez azonban biztosítani kell a szükséges erőforrásokat, mely lehet belső – meglévő vagy fejlesztett adottság – vagy külső – vonzott vagy telepített – erőforrás. Véleményem szerint az erőforrások kijelöléséhez pedig elengedhetetlen a térség gazdasági és társadalmi folyamatainak közvetlen környezetével együtt történő megvizsgálása. KÁPOSZTA – NÉMEDINÉ KOLLÁR (2017) szerint az EU SMART koncepciója a települések versenyképességének, az ott elérhető életminőségnek és az ebben szerepet játszó társadalmi, gazdasági, és környezeti infrastruktúra rehabilitációját, helyreállítását célozza meg elsődlegesen, kiegészülve az elérhető szolgáltatások mennyiségi és minőségi fejlesztésével. Ahogy már említettem, egyelőre a vidéki térségekben ilyen megoldások nem helyezhetők át, hiszen jelentős számú olyan „forrópont” jellemzi ezeket a területeket, amelyek gátat szabnak az ilyen jellegű fejlesztéseknek. Természetesen ezen területek rendelkeznek olyan „forrópontokkal” is, amelyek a fejlődés alapját képezhetik. Ezért is fontos

beazonosítani azokat az erőforrásokat, feltételeket, melyek elengedhetetlenek a fejlesztések megvalósulásához, illetve gátat szabnak annak kibontakozásában. Ezt legegyszerűbben egy komplex módszer tudja szolgálni, mely az adott területi egység(ek) különböző jellemzőit, tulajdonságait összeveti más területi egységek sajátosságaival. Erre azért lenne szükség, mert a területi egyenlőtlenségek kialakulásában meghatározó szerepet játszik a területi egységek közötti fejlődési ütem.

3.1.1. Területi tőke

Mint ahogy a legtöbb gazdasági elmélet, úgy a tőke meghatározása is folyamatosan formálódott az évek során. Értelmezése napjainkban már a modern regionális tudomány részét képezi, hiszen egyre több nemzetközi és hazai kutatás keretében foglalkoznak a területi tőke meghatározásával, amelyet vidéki térségek esetében vidéktőkének is szoktak nevezni (KIS, 2014). Osztom FARAGÓ (2016) meglátását, miszerint főként a területi kutatások és a regionális gazdaságtan tudományterületén használt a vidéktőke, hiszen a hozzájuk kapcsolódó fejlesztési és versenyképességi vizsgálatok szerves alkotórésze több meghatározó esetben is (LENGYEL 2003, BARCA 2009, CAMAGNI 2009, TÓTH B.I. 2010, JÓNA 2013b). Széles körben elfogadott, általános definíciója azonban máig nincs e kifejezéseknek. Az egyes fogalmi meghatározásokban előfordulnak eltérések és átfedések is, de mérhetőségük, számszerűsített vizsgálatuk számos korlátba ütközik (OLÁH 2017, JÓNA 2013a, JÓNA – TÓTH 2012, TÓTH B. I. 2011).

A tőke értelmezéséről szóló munkák alapján jól kirajzolódik két nagy tőkeelméleti irányzat, melyeket az 1. táblázat foglal össze. Látható, hogy az új tőkeelmélet a puha tényezőknek az eddigieknél sokkal nagyobb jelentőséget tulajdonít. Míg az 1950-es évek előtti tőkeelméleteknél főként a materiális és könnyen mérhető tényezőkön volt a hangsúly, addig az ezt követő modern tőkeértelmezés már a kevésbé egzakt és új mérési metódusokat, valamint szemléletet igénylő „puhább” tőketípusok felé nyit. A tőke értelmezésekor tehát egy igen tág fogalomkörrel találkozunk, ahol az alkalmazandó mérési módszerek és eljárások nem tisztáztak, valamint az egyes elemek összehasonlíthatósága is erősen kérdéses a közös mértékegység hiányában (SIK 2006). A klasszikus tőkeelmélet jellemzője volt, hogy az egyes tőkeelemeket más termelési tényezőkhöz viszonyítva igyekeztek pozicionálni. A modern irányzatban megjelent az emberi tőke, valamint a tőke társadalmi és kulturális vonatkozásainak vizsgálata, így tehát az eddigi, többségében gazdasági megközelítésű vizsgálatok kibővültek a szociológia értékeivel is. Más megfogalmazásban míg a klasszikus tőkeelméletek a „megfogható” és egzakt módon mérhető elemekre koncentráltak, addig az új irányzat a „nem megfogható” tőkeelemekre is felhívja a figyelmet. LIN (2001) szerint a láthatatlan tőkeelemek szerepe erősödik a tudásintenzív környezetnek és a technológiai fejlődésnek köszönhetően. Ebből az következik, hogy a tőke materiális és immateriális formát is ölthet. Nem csupán gazdasági tőke, hanem a társadalmi kapcsolatok révén társadalmi tőke, valamint kulturális tőke, illetve szimbolikus tőke is lehet (mely a tőkekonverzió alapfeltétele) (ANDORKA 2003, OLÁH 2017). A nyolcvanas évek során előtérbe

kerültek – és azóta is folyamatosan bővülnek és változnak – a szervezeti egységek belső erőforrásait feltérképező tőkék, úgymint a szervezeti tőke, intellektuális tőke, tudástőke, kapcsolati tőke, kreatív tőke stb. (TÓTH B. I. 2013).

1. táblázat: A hagyományos és az új tőke elméletek főbb jellemzői

Az összehasonlítás szempontja	Jellemző időszak	Jellemzőbb tőkefajták	Jelentősebb képviselők
Hagyományos tőkeelmélet	XVII. század – 1950-es évek	<ul style="list-style-type: none"> • pénztőke • befektetett tőke • állótőke • állandó/konstans tőke • változó/variábilis tőke • emberi tőke 	Petty, Quesney, Turgot, Smith, Ricardo, Mill, McCulloch, Say, Marx, Thünen, Böhm-Bawerk, Fisher, Wicksell
Új tőke elmélet	1950-es évektől napjaink	<ul style="list-style-type: none"> • gazdasági tőke • kulturális tőke • szimbolikus tőke • társadalmi tőke • tudás-tőke • kreativitás-tőke • pszichikai tőke • intellektuális tőke • szervezeti tőke • strukturális tőke • kapcsolati tőke • természeti tőke • területi tőke 	Bourdieu, Tomer, Machlup, Schultz, Coleman, Putnam, Becker, Edvinsson-Malone, Stewart, Sveiby, Lin, Sprender, Stehr, Florida, Markman, Fukuyama, Camagni

Forrás: TÓTH B. I. (2013) és OLÁH (2017) alapján saját szerkesztés (2020)

A területi tőke fogalma az utóbbi két évtizedben került be a köztudatba, amikor is a regionális egyenlőtlenségek kutatása közben a szakértők rámutattak arra, hogy az egyenlőtlenségek orvoslása nem feltétlenül mutatkozik meg a GDP-ben (HORVÁTH 1996, HORVÁTH 2004, MAGYAR NEMZETI BANK 2006, LÓRÁND 2009, NAGY 2010). Ez a gondolat is megerősíti azt a megállapítást, hogy az addigi kohéziós politika nem vette figyelembe a régiók eltérő szükségleteit, így tehát az erre a célra fordított források megfelelő hasznosulása is kérdéses (ILLÉS 2008, NEMES – NAGY 2009).

A területi tőke kifejezés az OECD Territorial Development Service bizottsága által publikált Territorial Outlook című anyagának megjelenése óta terjedt el szervesen a köztudatban. Ez a kitekintés a tagországok regionális teljesítményét foglalta össze úgy, hogy ráirányította a figyelmet egy olyan alternatív fejlődési irányra, mely a régiók belső tulajdonságait veszi alapul (OECD 2001). A városok és régiók endogén fejlődését megalapozó eszközállományként határozza meg a területi tőkét, amelynek elemei fontos szerepet játszanak az intézményi döntéshozatalban. Rechnitzer – Smahó is hasonlóan vélekedik a területi tőke fogalmáról, szerintük „a területi tőke tehát olyan adottságok összessége, amelyek hely- vagy térség specifikusak, s egyben arra

orientálják a fejlesztéspolitikát, hogy annak fókuszába a lokális értékek kerüljenek, azok folyamatos megújítására koncentráljanak” (RECHNITZER – SMAHÓ 2011, 25.p.).

Tóth B. I. megfogalmazásában a területi tőke *„egy térség anyagi (megfogható) és nem anyagi (nem megfogható) tényezőinek és jellemzőinek leírására szolgáló lehetséges megközelítés, a helyi erőforrások együttese, amelynek nagysága, összetétele és hasznosíthatósága régiónként eltérő”* (TÓTH B. I. 2013, 5.p.). Jóna pedig a területi tőke kapcsán az alábbi definíciót fogalmazta meg *„A területi tőke egy holisztikus szemléletet követő fogalom, melynek alkalmazásával a gazdasági térszerkezet materiális és nem tárgyi tőkejavai kvantifikálhatók, így egyszerre vehetők figyelembe a regionális helyzetfeltárás és fejlesztés során. A területi tőke koncepció szerinti fejlesztések során rendszerint a hely alapú (place-based) fejlesztési stratégiát követik”* (JÓNA 2013b, 21.p.)

Az OECD kitekintésben (OECD 2001) meghatározták továbbá a területi tőke tényezőit is, melyeket három csoportba soroltak (TÓTH B. I. 2013, OLÁH 2017):

1. Fizikai (anyagi, materiális, tárgyi, látható): ide tartoznak például egy terület földrajzi adottságai, mérete, elhelyezkedése, valamint a kapcsolódó gazdasági előnyök, a termelési tényezőkkel való ellátottság, az üzleti inkubáció, az ipari körzetek stb.
2. Láthatatlan (immateriális, megfoghatatlan, nem tárgyi, nem fizikai): szokások és szabványok és ezek gyakorlata, innovációra nyitott helyi közösség (termelők, kutatók, döntéshozók) stb.
3. Nem közvetített kölcsönös függőségek: a gazdasági szereplők együttműködését lehetővé tevő szokások és informális szabályok, szolidaritás, befogadó-készség stb.

Számos eredmény alátámasztja azt a vélekedést, miszerint a regionális gazdaságtan folyamatainak feltérképezése sokkal hatékonyabban megy végbe, ha a láthatatlan (immateriális) tőketényezőket is bevonjuk a vizsgálatba (ROTA 2010, VENERI 2011).

A dolgozatban az alábbi – materiális – tőkeelemek vizsgálatát végeztem el:

- gazdasági tőke,
- infrastrukturális tőke,
- a társadalmi tőke,
- természeti/környezeti tőke.

A gazdasági tőke jellemző formái közül az egyik a pénzügyi tőke, a másik a tulajdonjogi formában intézményesült tőke, mely pénzre váltható, vagyis pénzügyi forrást jelent. Az intézményesült formában megjelenő gazdasági tőke pedig – jellegéből adódóan – a kulturális és a társadalmi tőkén alapszik (BOURDIEU 1999, FARKAS 2013). A gazdasági tőke – területi kutatások szempontjából – elsősorban a vizsgált térelem gazdasági teljesítményét, a lakosok vállalkozókészségét tartalmazza és utal a versenyképességre, valamint a jólétre (JÓNA - HAJNAL 2014).

A tér tőkehálózaton belüli fontosságát KOVÁCS - BODNÁR (2016) szerzőpáros kutatása mutatta ki, amely szerint a vállalkezési környezetre közvetlen, míg a magán-állótókére közvetlen és közvetett hosszú távú hatást gyakorol az infrastrukturális tőke. Fontos azonban megemlíteni, hogy az infrastrukturális tőke jelentősége a beruházás felhasználásában és üzemeltetésében keresendő és nem a mértékében. Tehát az infrastrukturális fejlesztések jellemzően tőkenövekedést eredményeznek, de működtetése és fejlesztése határozza meg szerepét hosszú távon a tér tőkehálóójában (OHNSORGE – SZABÓ 2005). A JÓNA – HAJNAL (2014) szerzőpáros szerint az infrastrukturális tőke az infrastruktúra elemeinek kvalitását és kiterjedését foglalja magában. BRASILI et al. (2012) ennél szűkebben értelmezik az infrastrukturális tőke fogalmát. Szerintük olyan kommunikációs csatornák összessége, amelyek elősegítik az emberek, áruk és szolgáltatások mozgását. A területi kutatásokban az ilyen jellegű tőketípus vizsgálatok főként a közművesítéssel és a természeti adottságokkal kapcsolatos indikátorok alakulását tanulmányozzák.

A társadalmi tőke olyan gyűjtőfogalom, melybe beletartoznak például a formális és informális üzleti hálózatok, az egyének közötti kommunikáció és kapcsolattartás, a különböző társadalmi csoportok szociális támogatása, valamint az a kommunikációs csatorna is, mely a gazdasági és társadalmi folyamatokat összeköti (CAPELLO et al. 1999, STIMSON et al. 2011, JÓNA 2013b, OLÁH 2017). A társadalmi tőke egyike a fenntartható fejlődés sikerességi tényezőinek az endogén növekedésemélet szerint. Az elmélet szerint 5 sikerességi tényezője van a fenntartható fejlődésnek, melyek a következők: termelési, humán, ökológiai, társadalmi és kreatív tőke. Fontos feltétele az elméletnek a tényezők mobilitásának elve, valamint a felsorolt tényezők közötti transzformáció lehetősége (CAPELLO et al. 1999, NIJKAMP et al. 1994). A már említett szimbolikus tőke szintén kapcsolódik ehhez a tőkeelemhez, miszerint a tőkekonverzió során egy materiális tőkeelemből immateriális képezhető. A szimbolikus tőke egy térség helyi szereplőinek mindennapjaiban fellelhető tőkeforma. Ez olyan tulajdonság, illetve adottság, mely képessé teszi az egyéneket/szervezeteket, hogy egy – a számukra rendelkezésre álló – tőkefajtát egy másik tőkefajtvá konvertáljanak/alakítsanak át. A tőkekonverzió tipikus példája, amikor egy térség a rendelkezésére álló kulturális vagy környezeti tőkéből gazdasági előnyt szerez, majd az így létrejövő kapcsolati tőkét ismét a gazdaságba forgatja vissza (BOURDIEU 1983, OLÁH 2017).

A társadalmi tőke is – csakúgy, mint a többi – bizonyítottan hozzájárul egy terület gazdasági értékeinek meghatározásához. SURINACH ÉS MORENO (2012) vizsgálatának eredményei alapján elmondható, hogy az immateriális tőkejavak nagy hatást gyakorolnak egy területi egység gazdasági fejlődésére, annak ellenére, hogy a gazdaságon kívüli tényezőként tekintünk rájuk. Ezek a tényezők vállalaton belül és kívül egyaránt fellelhetőek. A külső tényezők közé soroljuk például a társadalmi tőkét és az oktatási, valamint intézményrendszert, míg a szervezeti tőkére és a márkanévre belső tényezőként tekintünk. Ez a tőkeelem és a hozzá kapcsolódó területi egység kohéziója, valamint a munkaerő teljesítménye olyan gazdasági és társadalmi dimenziót hoz létre, mely mentén a területi identitás is kirajzolódik. „A tárgyi javakat, a természeti erőforrásokat, a

humán és a társadalmi tőkét nagymértékben befolyásolják az »innovációs kereszt« elemei, sok múlik tehát a »kötőanyag« erősségétől. Végző soron az együttműködési képesség mértéke, a bizalmi tőke szintje, a kooperációs hálózatok és közös források nagysága, az agglomerációból fakadó gazdaságosság, a fogadókészség és az összeköttetés illeszti egymáshoz a hagyományos négyező tényezőit...» (TÓTH 2013, 35.p).

A természeti erőforrások már a regionális növekedési elméletek tényezői között is megtalálhatóak (SAMUELSON – NORDHAUS 2003, BARNA 2007, NIJKAMP – ABREU 2009), de azonosíthatók a település tetraéder-modelljének egyik elemeként is (TÓTH J. 2002, OLÁH 2017). Mindkét esetben olyan erőforrásként tekintenek a természeti tényezőkre, melyek alapjaiban határozzák meg az adott területi egység potenciálját és lehetőségeit. A regionális növekedés elmélete szerint minőségi változást eredményez az alkotóelemekben (népesség, a hazai és külföldi tőkeállomány, a természeti erőforrások és a technológia) bekövetkezett mennyiségi változás.

A természeti vagy környezeti tőke (natural capital, enviromental capital) a nyolcvanas években került előtérbe, amikor is a különböző gazdálkodó szervezetek belső erőforrásainak feltérképezése mentén számos új tőkeelem került kialakításra (ALTERNATÍV GAZDASÁG LEXIKON N.A.). A szóban forgó természeti tőke mellett ekkor keletkezett például a pszichikai tőke, a kreatív tőke és a kapcsolati tőke, valamint a tudástőke is. Az így kialakuló megfogható (materiális) és nem megfogható (immateriális) tőkeelemcsoportok folyamatosan bővülnek (OLÁH 2017). Az OECD által 2001-ben meghatározott területi tőketényezők között szintén helyet kapott a természeti/környezeti tőke. A fentebb már említett három csoport közül a fizikai tényezők csoportjában helyezkedik el csakúgy, mint például a területre jellemző földrajzi körülmények és elhelyezkedéséből adódó elemek, a tranzakciós és szállítási költségek csökkentését lehetővé tevő üzleti hálózatok és az adott terület gazdasági előnyei és életminősége (OECD 2001). A TÓTH B. I. (2010) által kidolgozott matematikai egyenletben is szerepet kapott ez a tőkeelem. Az egyenlet szerint egy ország vagy régió gazdasága meghatározható az ott termelt látható, láthatatlan és természeti tőkejavak kombinációjaként. Egyetértek OLÁH (2017) gondolatával, miszerint ez az elgondolása kisebb területi egységek, például településcsoportok esetében is helytálló.

A természeti/környezeti tőkeelem alapvetően befolyásolja a területi tőkén nyugvó területi kohézió „területi minőség” elnevezésű elemét is (három elem került lehatárolásra CAMAGNI (2005) munkájában: területi minőség, a területi hatékonyság és a területi identitás). „*A területi minőség (territorial quality) egy adott terület társadalmi-környezeti örökségéből következethető, azokból a sajátosságokból, melyek az épített és természeti környezetben, valamint a társadalmi és kulturális jellemzőkben nyilvánulnak meg. Ide sorolhatjuk még a társadalom számára fontos szolgáltatásokhoz való hozzáférést csakúgy, mint az életminőséget és a megfelelő munkafeltételeket*” (OLÁH 2017, 46.p.).

Kutatásom során az említett tőkeelemek vizsgálatát folytattam le a kijelölt területi szinteken, figyelembe véve, hogy mely tőkeelemek okozzák a legnagyobb mérhető változást.

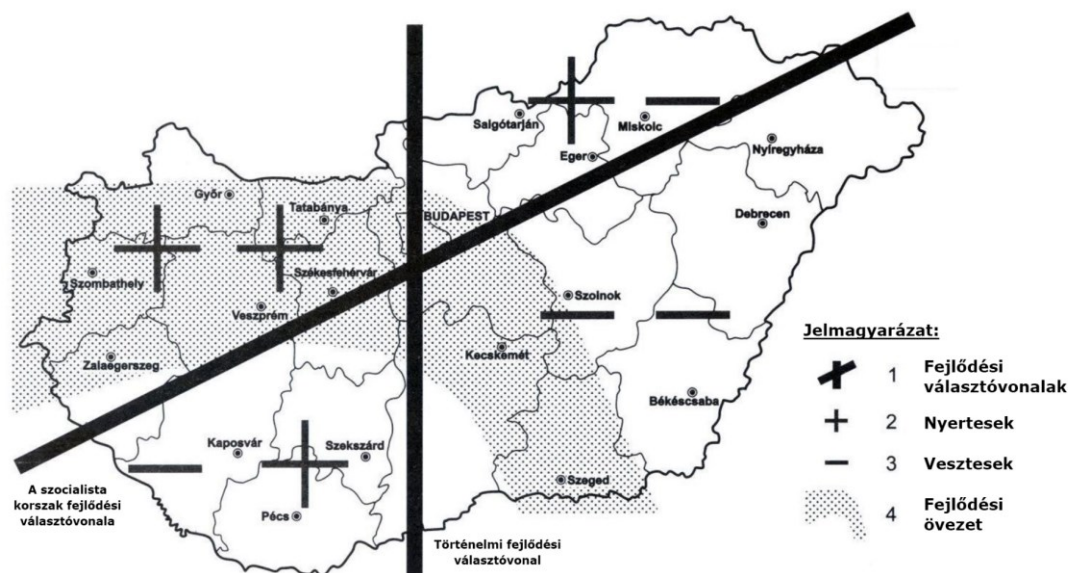
3.1.2. Területi egyenlőtlenség

A területi egyenlőtlenség változó okai és következményei örökös téma a regionális kutatásokban. Már az Európai Közösség alapításánál kitértek arra, hogy az egyes országok térségeinek fejlettsége jelentős eltérést mutat, és ennek mérséklésére szükség van az egységes piac megteremtéséhez. Sajnos ezek a területi különbségek a mai napig fennállnak az EU-ban, még abban az esetben is, ha az újonnan csatlakozókat nem vesszük figyelembe. Így kijelenthetjük, hogy az állandóan újratemelődő területi egyenlőtlenség nem új keletű, hiszen pozitív társadalmi folyamatok mindig olyan helyeken mentek végbe, ahol az adottságok valamely gazdasági tevékenység folytatásához a leginkább optimálisak voltak. Így ezek a területek jelentősebb fejlődésen mentek keresztül, mint a többi. ENYEDI (1993) tanulmányában megállapítja, hogy hazánkban a tér egyenlőtlenségének fő oka a rendszerváltás után – egyedinek tekinthető módon – gyorsan és korlátozások nélkül bevezetett piacgazdaság következménye, mely adott helyeken olyan mértékűt ölt, hogy az önerőre támaszkodó fejlesztésekhez mindennemű önerő eltűnt.

A napjainkban is változó területi politika szembenéz azzal a kérdéssel, hogy az elmúlt évtizedek területfejlesztési támogatásai megfelelőek és hatékonyak voltak-e, például a centrum-periféria elméletből kiindulva. Az elmúlt években jelentős gazdasági, társadalmi folyamatok zajlottak le (például megváltozott a mezőgazdaság szerepe), amelyek jelentős hatással voltak a periférikus, illetve halmozottan hátrányos helyzetű vidéki térségekre, településekre is (ENYEDI 2004, MARTIN 2005, EUROPEAN COMMISSION 2008). A „hátrányos helyzet” tendencia (mely az egész EU területén is megfigyelhető) hazánkban a rendszerváltást követően kezdett kiterjedt területeket érinteni. Eddig nem ismert térszerkezet alakult ki hazánkban, melynek fő kiváltó okát a területi egyenlőtlenségek fokozódása jelenti (KOÓS – VIRÁG 2010, PETRAKOS 2009). ENYEDI (2010) szerint a rendszerváltást követő időben az alábbiak jellemezték a térszerkezet változását:

- a budapesti agglomeráció kiemelkedése,
- a vidéki ipari körzetek pályájának kettéválása,
- prosperáló agrárövezetek hanyatlása,
- perifériák változatlan állapota,
- új ipari tengely kialakulása.

SARUDI (2003) kötetében úgy véli, hogy a piacgazdaságra való átállás elsősorban a fejlett térségek számára hozott előnyt, ágazati (nehézipari, mezőgazdasági) struktúrával rendelkező területeket pedig mindez hátrányosan érintett, ahogyan azt a könyvében Faragótól hivatkozott (3. ábra) térképen is szemléltette.

3. ábra: Magyarország térszerkezete a fejlődési tengelyek változásában

Forrás: FARAGÓ (1999)

A vidék struktúraváltásának egyik lényeges jelensége a rendszerváltást követően hazánkban a mezőgazdasági munkaerő kiszorulása volt más gazdasági ágazatokba. Kassai – Ritter szerzőtársak szerint „ez erősen összefüggésbe hozható az érintett területek gazdasági, társadalmi fejletlenségével, ami mind a versenyképesség kialakítását, mind önmagában az endogén fejlesztéseket is megkérdőjelezi” (KASSAI - RITTER 2011, 338.p.).

A területfejlesztésnek kétféle megközelítési módja és működési mechanizmusa alakult ki. Az első a „felülről-lefelé” (top-down) irányuló centralizált irányítási modell, második az „alulról-felfelé” (bottom-up) való építkezés modellje (SARUDI 2003). Hazánkban a több évtizedes területfejlesztésnek és az uniós források újra elosztásának köszönhetően sem csökkentek jelentősen a területi különbségek, területi egyenlőtlenségek. A helyi fejlesztések többnyire nem a lokális adottságok és igények méltányos figyelembevételére mentén valósultak meg, hanem a forráslehetőségek függvényében. A kereslet-, illetve kínálatorientált fejlesztések mérsékelt sikeréből eredendően napjainkra rá kellett ébredni arra, hogy tisztán külső erőforrásokból ösztönzött fejlesztések nem teremtenek fenntartható megoldást a területi különbségek csökkentésében (CAMAGNI 2008). Vagyis a jelenleg segítségre szoruló területeken ilyen fejlesztések nem válnak soha önállóan fejlődővé. A térszerkezetben bekövetkezett változás legnagyobb vesztesei hazánkban a – Trianon után centrum nélkül maradt – periférikus vidéki térségek voltak, hiszen itt csökkentek leginkább a munkavállalási lehetőségek, valamint jelentősen nőttek az ebből eredő tovaggyűrűző hatások (például elnéptelenedés). Ennek fő kiváltó okát az erőtlen vagy – sok esetben – semmilyen lokális szintű gazdasági és társadalmi fejlesztés jelenti. Az EU a vidékfejlesztési politikában hangsúlyozza a lemaradt, periférikus, hátrányos helyzetű térségek felzárkóztatásának fontosságát a vidéki közösségek szociális és gazdasági életképességének megőrzése céljából. Ezen belül kiemelt szerepet kap az endogén erőforrásokra alapozott, integrált és fenntartható fejlesztések megvalósítása. A kitörési lehetőségek

meghatározása az EU 2014–2020-as vidékpolitikai stratégiájának fényében különösen fontos, hiszen ez jelentheti a kiutat a szekunder és terciér ágazatot nélkülöző, fejlett infrastruktúrával, alapvető szolgáltatásokkal és munkalehetőségekkel gyengén ellátott térségek számára. Azonban miközben a területi kutatások hangsúlyozzák a helyi fejlesztések fontosságát, a hátrányos helyzet sok esetben felveti e típusú fejlesztés megalapozottságát, megalapozhatóságát (RITTER 2008a, KASSAI – RITTER 2011, RITTER et al. 2013).

Számos szerző a területi egyenlőtlenség kapcsán a szétszakadás szót használja. Ezt azonban tévesen teszik, hiszen a szétszakadás minden nemű kapcsolat megszüntetését jelenti, amiről szó sincs, mert egy ország dinamikusan fejlődő és lemaradó térsége között számos kapcsolati szál létezik (ENYEDI 2010). Ezek a kapcsolati szálak megjelennek a – SARUDI (2003) által megfogalmazott – területi különbségek három fő megjelenési formájában is, mely a kelet-nyugat, a központ-periféria, valamint a város-falu kapcsolat. Véleményem szerint a területi egyenlőtlenség legjellemzőbb mércéje napjainkban a lakosság életszínvonalában és életminőségében megnyilvánuló különbség. A gazdasági, társadalmi és kormányzati döntések, valamint az ebből következő folyamatok és eredmények – növekvő életszínvonal és életminőség – a térben koncentráltan jelennek meg, olyan helyeken, ahol már eddig is magas fejlettségi szint volt jellemző. Fontos leszögezni, hogy az említett beavatkozás hatására kialakult különbségek mellett már eleve létező környezeti és történelmi egyenlőtlenségek is léteznek a térben, melyek ezekkel a mutatókkal nem modellezhetők (mint például az életkörülmény). Ezért is vélem úgy, hogy egy komplex mutatórendszer kialakítása vált szükségessé a területi kutatásokban. Egy ilyen mutatórendszer a legmodernebb adatbázisokra épül, sokféle folyamatot integrál és bonyolult módszertani sajátossággal garantál egyszerű rálátást a térszerkezet dimenzió- és állapot változásaira. Továbbá a mutatórendszer segítségével a területi egyenlőtlenségek mérete, foka és trendszerűségének kimutatása is lehetővé válik.

CSATÁRI (2010) szerint a területi egyenlőtlenségekkel foglalkozó kutatások és az azokból levezethető eredmények, következtetések fontosságát az adja, hogy a népesség negyede él egyre bizonytalanabb körülmények között, jövőkép nélkül, romló egészségügyi állapotban és közbiztonságban, ezáltal az előbbi tényező okozta rossz közérzetben. A probléma kezelésére csak egy elsősorban lokális megoldásokat ösztönző területi és vidékfejlesztési politika lenne alkalmas.

Általánosságban az is megállapítható, hogy a külföldi tőkebefektetések földrajzi elhelyezkedése néhány fejlett, jelentős adottságokkal rendelkező régióra koncentrál, mely jelentősen növeli a regionális és területi egyenlőtlenséget. Így a területi egyenlőtlenséget a regionális tudomány a fejlődés, a térbeli változás természetes velejárójaként, szükségszerű jellemzőjeként fogja fel, melynek kialakulására, újratermelődésére vagy átalakulására a legkülönbözőbb politikai, igazgatási, gazdasági és társadalmi, továbbá térszerkezeti struktúrák döntő befolyással bírnak. A társadalom és a gazdaság a számára leginkább optimális és leghatékonyabb elhelyezkedést keresi, amely a területi egyenlőtlenségek kialakulásának egyik fő okával, a területi koncentráció folyamatával jár együtt. Azonban azt is szükséges megemlíteni, hogy a térben létező

egyenlőtlenségek idézik elő a koncentrációt, hiszen az egyenlőtlen gazdasági fejlettséget a társadalom korrigálni igyekszik, amelyre a legjobb példa az elvándorlás (ENYEDI 2010, ENYEDI 1993, LENGYEL – RECHNITZER 2004). Ezért szükséges mind kormányzati, mind helyi szinten is tenni a területi egyenlőtlenségek ellen, szem előtt tartva azt is, hogy a radikális felszámolásra lehetőség nincs. Csak bizonyos térbeli folyamatokat vagyunk képesek befolyásolni, melyek hatásai hosszú távon fognak jelentkezni.

FARAGÓ (2010) szerint a különböző események, folyamatok térbeli elhelyezkedése és ezek alakulása nem egyenletes, így a tér különböző pontjai különböző tulajdonságokkal rendelkeznek. Bármely gazdasági és társadalmi állapot vagy folyamat térbeli vizsgálata területi egyenlőtlenséget fog mutatni. Minden vizsgálat más és más, attól függően, hogy milyen tényezőket vizsgálunk és milyen értékelési szempontok alapján elemzünk. Ezt az egyenlőtlenséget bizonyos területek fejlettségként, mások hanyatlásként élik meg. Sok esetben ezek a hátrányok és előnyök kumulálódnak, vagy akár tartós trenddéválhatnak. Ezeket az eseteket a területi kutatások centrum-periféria viszonyként értelmezik, a kiemelkedő centrumterületeket sokszor valamilyen fantáziánévvél is illetik, mint például Kék Banán, Kék Csillag, napfény övezet és különböző probléma-tengelyek és övezetek.

SARUDI (2003) szerint minden ország területi politikájának része a hátrányos helyzetű, elmaradott területek fejlődésének ösztönzése, támogatása. Az elmaradottság mögött egyrészt a kedvezőtlen természeti és földrajzi feltételek, a gazdaság gyenge teljesítménye és annak jövedelemtermelő képessége áll. Másrészt az egyenlőtlen területi fejlődés áll az elmaradottság mögött, mely visszavezethető azon ráható tényezőkre, melyek térbeli elosztása és változásának üteme nem kiegyenlített térben és időben. Ennek tükrében megállapítja, hogy a területi fejlődés egyenlőtlenségének hátterében a gazdasági növekedés országos átlaga mögött megmutatkozó jelentős differenciáltság áll. SARUDI (2003) a területi különbségeket az alábbi okokra vezeti vissza:

- termelés és jövedelem,
- foglalkoztatás és munkanélküliség,
- gazdasági szerkezet (magán- és külföldi vállalkozások),
- kutatás és fejlesztés területi szerkezete,
- humán erőforrás,
- elérhetőség.

A kitörési lehetőségek meghatározása – az EU 2014–2020-as vidékpolitikai stratégiájának fényében – különösen fontos, hiszen ez jelentheti a kiutat a „nélkülöző”, pontosabban a hátrányos helyzetű térségek számára, ahol a szekunder és terciér szektor csak nyomokban található meg, továbbá számos infrastruktúra fejletlen, valamint kevés a munkavállalás lehetősége. Mivel a stratégiaalkotás során egy sokváltozós viszonyrendszert kell számításba venni, a területi kutatások hiába hangsúlyozzák a helyi fejlesztések fontosságát, a hátrányos helyzet miatt feltételezhető

szakmai tudáshiány sok esetben felveti a fejlesztés megalapozottságának hiányát (RITTER et al. 2013, TÓTH T. 2018).

KÁPOSZTA (2014) szerint a területi egyenlőtlenségek kialakulásának legfőbb oka, hogy a gazdasági-társadalmi folyamatok térben és időben szüntelenül újrarendeződnek, és e tendenciák a világ globalizálódásával csak tovább fokozódnak. ENYEDI (1976) szerint a regionális különbségek általános értelemben az ember térhasználati tevékenységével függnék össze, annak következményei, eredményei. Így kijelenthetjük, hogy a hátrányos helyzetből való kitörésre az időben lejátszódó területi egyenlőtlenség és a térben zajló térszerkezeti változások hatásainak átfogó ismerete adhat lehetőséget. Ebben a sokváltozós viszonyrendszerben elsősorban a saját erők – lehetőségek, endogén potenciálok – megújítására és fejlesztésére kell alapozni, de ehhez megfelelő helyzetfeltárára van szükség, mivel előfordulhat például, hogy a társadalmi struktúra erőteljes torzulása miatt a térség jövőjének tervezhetősége is veszélybe kerül (TÓTH – KÁPOSZTA 2014, VIRÁG 2017). Goda – Tóth szerzőtársak szerint „*a vidéki területek fejlesztése több tudományterületet szintetizáló, interdiszciplináris tudományterületként fogható fel, amelynek komplexitásából adódóan számos megközelítésből építkezik. Ezek a megközelítések gyakran rendszerelméleti gyökerekkel bírnak*”, (GODA – TÓTH 2013, 169.p.) azonban nem „*eszköze a fejlesztésnek, sokkal inkább egy szemléletmódja, amely segítségével máshogyan nézhetünk a fejlesztési folyamatokra.*” (GODA 2012. 13.p.).

LENDVAY – NAGYNÉ MOLNÁR (2013) szerzőtársak véleményével egyetértve úgy gondolom, hogy egy terület vidék-, valamint gazdaságfejlesztési cselekvéseinek célja egy vagy több tényezőnek a térség fejlődési iránya szerinti átalakítása vagy azok megváltoztatása révén alkalmazkodni a környezet diktálta feltételekhez. Vagyis a vidék- és gazdaságfejlesztési tevékenység úgy értelmezhető, mint egy fejlettségi állapot és fejlődési folyamat kombinációja egy korlátozott területen és időkereten belül.

A vidéknek már nem a mezőgazdaság az egyetlen alkotó-eleme, hiszen egyre nagyobb részt képvisel ezeken a területeken is a szekunder és terciér szektor. Így a vidékgazdaság fejlesztése jóval összetettebb és bonyolultabb rendszer, mint elsőre gondolhatnánk. Ahogy az EU támogatáspolitikája és annak alakulása is jól tükrözi, a vidékgazdaság meghatározó eleme a strukturális átalakulás, a vidéki iparfejlesztés, az élelmiszer-gazdaság, az infrastruktúra javítása, a társadalmi problémák leküzdése, a falusi turizmus és a környezetipar. Így a vidék átstrukturálódásának egyik lényeges jelensége hazánkban a mezőgazdaságból kiszoruló munkaerő más gazdasági ágazatba való áramlása (KÁPOSZTA – NAGY 2013, ÁLDORFAINÉ CZABADAI 2016). A hátrányos helyzetű – periférikus – vidéki települések a felmerülő munkafeleslegre, az alapvető szolgáltatások biztosítására a helyi gazdaságfejlesztésben keresik a lehetőséget, de ehhez azonban erős infrastruktúrára és helyi közösségeire egyaránt szükség van (RITTER 2014). Egyetértek az előző gondolattal, hiszen ahogy azt már említettem, ezen feltételek erősen összefüggésbe hozhatók az érintett területek gazdasági, társadalmi fejlettségével, ami a

versenyképesség kialakítását és az endogén fejlesztéseket is megkérdőjelezi (KASSAI – RITTER 2011).

Ahogy már említettem, a globalizálódó világunkban egyre jobban felértékelődik a helyi téregységek szerepe. Minden terület egység eltérő tulajdonságokkal rendelkezik, melyek alapján meghatározható a helye a területi versenyben. Így kijelenthetjük, hogy a kevésbé fejlett területek – logikus szempontból nézve – elbuknak a fejlettebbekkel szemben, vagyis elvesztik a jövőjüket jelentő népességüket. Kutatásaim alapján a V4-országokra jellemző (a szakirodalmak alapján globális jelenség), hogy alapvetően a nagyvárosok képesek saját erőforrásaikat úgy fejleszteni, hogy tökevonzó képességük stabil legyen.

A hátrányos helyzetű vidéki, periférikus térségekkel szemben a fővárosokhoz közeli, centrumterületek nagyobb eséllyel tudják erőforrásaikat úgy fejleszteni, hogy tökevonzó és -megtartó, valamint népességmegtartó képességük tendenciájukat tekintve is stabil legyen. Fővárosunk ezen képessége olyan mértékű, hogy a konvergenciaszint fölé emelte a régiót, melynek nyomán az a probléma merült fel, hogy a régió rengeteg más települése olyan pályázati forrásoktól esett el, amelyek ténylegesen szükségesek lettek volna a fejlődésükhöz. Ezért szorgalmazták sokan Pest megye kiválását a Közép-Magyarország régióból. Fontos azonban azt is megemlíteni, hogy az elszívóhatás ellenére a nagyvárosok azok a „magterületek”, amelyek képesek dinamikus növekedést generálni agglomerációjukban, illetve fokozatosan kiterjedő, egyre nagyobb külső perifériájukon (PÉLI – NESZMÉLYI 2015).

A területi egyenlőtlenségek összetettsége miatt egy-egy gazdasági jellemző alapján nem érdemes területi vizsgálatot folytatni. Erre világít rá a NAGY – KÁPOSZTA (2006) szerzőpáros is, akik szerint a területi különbségek meghatározására például a GDP-számítás bizonyos területi szint alatt komoly módszertani korlátokba ütközik. CYPHER – DIETZ (2009) is úgy véli, hogy a jövedelemegyenlőtlenség sem megfelelő mutató erre, hiszen más tényezők is befolyásolják ezt a folyamatot (SPIEZIA 2003). Egyetértve az előző véleményekkel – ahogy a bevezetésben is említettem –, célszerűnek látom egy olyan fejlettséget leíró összetett statisztikai módszer alkalmazását, amely településszinten képes meghatározni azokat a forráspontokat, „hot-spot”-okat, melyek pozitív vagy negatív irányban befolyásolják a település fejlődését. Az EU egyre szigorúbb monitoringgal kapcsolatos elvárást kíván meg a tervezési dokumentumoktól, jelenleg azonban az objektív nézőpontokon alapuló monitorozás gyakorlata hazánkban még nincs teljes mértékben kidolgozva. Ennek megoldására véleményem szerint egy komplex szakértői rendszer adhat választ.

Napjainkban a magyar gazdaság nehéz helyzetben van, ugyanis a vidék elveszítette alapvető funkcióit, megkopott az identitása, valamint az ott fellelhető hagyományok. Ennek megoldására segítséget nyújthat a gyökerek újrafelfedezése, a hagyományok megőrzése és továbbvitele, a termékek minőségi fejlesztése, illetve különböző bottom-up kezdeményezések. Olyan endogén erőforrásokra van tehát szükség, melyek átalakulása révén újabb erőforrást vagy hozzáadott értéket teremt az adott terület számára. Nem lehet figyelmen kívül hagyni azonban azt a tényt, hogy az

egyres területegységeknek korlátozott a teherbíró képessége, főként annak bizonyos specifikus adottságai (például a turizmus). A globalizált világban a helyi igények jelentős részét már nem a térség gazdasága elégíti ki, hiszen nem tudnak versenyképesek maradni a nagy területi kiterjedéssel rendelkező nagyvállalatokkal szemben. Azonban új társadalmi felfogásoknak (pl. lokálpatriotizmus) köszönhetően a globalizálódó gazdaságban a klasszikus gazdasági súlypontok mellett egyre több új tényezőcsoport jelenik meg. Ezeknek a tényezőknek a jellemzője, hogy magas, sőt meghatározó a lokális kötődésük. Egy település, térség fejlődési lehetőségét a térbeli specializáció új formái jelenthetik. Ezek olyan adottságok, amelyek korábban is rendelkezésre álltak, de csak az életmód, a fogyasztás vagy éppen a termelés fedezte fel mint potenciál (RECHNITZER 1993, RECHNITZER 2008, ÁLDORFAI – CZABADAI 2014).

A belső erőforrásokhoz való viszony, illetve az erőforrások hasznosításának egyik alakítója az adott közösségben lévő kultúra, mely az egyéni és közösségi döntések formálója. A kultúra befolyásolja a területhasználatot, a természethez való viszonyt, a közösségben való részvételt, valamint a helyi stratégiák formálója és ezek által a helyi gazdasági és társadalmi fejlődés meghatározó tényezője (G. FEKETE 2005). A vidéki térségek szereplői (önkormányzatok, civil szervezetek, helyi vállalkozások) nagyban befolyásolják a helyi gazdaság alakítását, fejlesztését, illetve helyi adottságokra épülő egyedi fejlesztések megvalósítását. Ahogy már említettem, minden településnek meg vannak a maga speciális – pozitív vagy negatív értelemben vett – helyi adottságai, melyek vagy elősegítik, vagy éppen hátráltatják a területi egyenlőtlenség kialakulását. Ezek a helyi feltételek határozzák meg egy terület potenciálját abban, hogy tud-e befektetéseket vonzani, létrehozni vagy fenntartani. A stratégia tervezését és kivitelezését a település gazdasági, társadalmi és fizikai adottságai határozzák meg. A területi egyenlőtlenségek csökkentése érdekében nemcsak gazdasági és környezeti, hanem társadalmi megújulásra is szükség van. Ezért a fejlesztési stratégiáknak ki kell térni a tér egyes dimenzióira és a köztük lévő viszonyrendszer újraszervezésére. A fejlesztések alapvető problémája azonban az, hogy hatásuk előrejelzése nehéz feladat, hiszen csak akkor válik ismertté a hatás, ha az már bekövetkezett. Fontos továbbá, hogy a fejlesztések negatív hatásait csak helyes menedzseléssel lehet befolyásolni, a helyes menedzselés pedig megköveteli a hatások folyamatos értékelését a fejlesztés előtti időszaktól kezdve a középső szakaszon át a fejlesztés megvalósítása utáni állapotig.

3.1.3. Területi versenyképesség

Egy ország versenyképességének meghatározása mind nemzetközi, mind hazai szinten számos kutatás alapját képezi, és nagy szerepet játszik a közgazdasági, pénzügyi, politikai, vidékfejlesztési döntések meghozatalában.

A vidékfejlesztési szempontú területi kutatásokban nem elégséges csupán egy definícióra alapozni a versenyképesség elemzését. A regionális tudományágon belül a területi kutatásoknak számos, a vizsgálat tárgyához kapcsolódó történeti, gazdasági és társadalmi elméletet és tényezőt kell figyelembe venniük. A versenyképesség értelmezését tekintve ki kell térni például a települések

(és település-típusok) közti különbségek kialakulására, az urbanizációs folyamatokra, a vállalatok letelepedését befolyásoló tényezőkre, a jólét/jóllét kérdéskörére, a munkanélküliségre, a társadalmi folyamatokra (elvándorlás) vagy akár a kormányzati támogatások hatásaira (KÁPOSZTA et al. 2014).

A magyarországi településhálózat sajátos jellemzőinek markáns megjelenése az 1860-as évekre vezethető vissza. Az ipari forradalomnak köszönhető századfordulós városrobbanás azonban jórészt csak a főváros mennyiségi és minőségi növekedését idézte elő. Budapest monopolisztikus helyzetének ellensúlyozására az 1960-as évektől tervszerű intézkedéseket vezettek be, melynek következményeként a vidéki területeken nagy- és középvárosok hálózata alakult ki. Ezt a relatív dekoncentrációs jelenséget támasztotta alá az is, hogy az 1980-as évekre a főváros népessége csökkent és megjelentek hazánkban a nagyobb városokhoz csatlakozó, nagy népességgel rendelkező agglomerációs térségek (ENYEDI 1982).

A városok tehermentesítésének és kertvárosi térségek kialakításának gondolata az ipari forradalom utáni Európában is megjelent, mind a városok funkcionálisabb újraszervezését (CORBUSIER 1986), mind az idilli kertvárosi környezet kialakítását tekintve (HOWARD 1902). Miután Európában és hazánkban is lejátszódtak a szuburbanizációs, dezurbanizációs és relatív dekoncentrációs folyamatok, új jelenségként figyelhető meg a globalizált világ urbanizációja, ami újabb koncentrációs fázist indított el (SZIRMAI 2011, ENYEDI 2012). Az új, urbánus rendszerek a nagyvárosokban a globális tőke felhalmozódását, a lakosság szám növekedését, végeredményben metropoliszok létrejöttét jelentették (CASTELLS 1972, SASSEN 1991).

Hazánkban a Budapest környéki és a vidéki nagyvárosok körül kialakult agglomerációban zajló gazdasági és társadalmi folyamatokat a gazdasági válság is az új típusú koncentráció felé irányította. A jövedelmi viszonyok változása miatt egyre kevesebben költöztek a kertvárosi térségekbe, ezzel párhuzamosan pedig megemelkedett a városkörnyéki területeket elhagyók aránya. A koncentráció ténye a jövedelmi viszonyokat, az iskolai végzettséget és a nyelvtudást tekintve is megfigyelhető, ugyanis a népesség magasabb jövedelemmel és iskolai végzettséggel rendelkező rétege jellemzően a városi, centrum- (pólus)térségekben él. Ennek oka gazdaságtörténelmi okokra vezethető vissza, melyek között fontos megemlíteni a mezőgazdaság szerepének csökkenését, a szolgáltatások súlyának emelkedését és ennek következményeként a munkalehetőségek koncentrációját a városi területeken (SCHUCHMANN – VÁRADI 2015, PÉLI – NESZMÉLYI 2015).

A térben egyenlőtlenül eloszló népesség térben egyenlőtlen jövedelemeloszlást is feltételez. Igaz ez nemzetközi szinten is. Az EU különböző támogatások formájában igyekszik a konvergenciaországokat és -régiókat felzárkóztatni a náluk versenyképesebb államokhoz, illetve régiókhoz. Előbbi alapját az egy főre eső GNI, utóbbiét pedig az egy főre eső GDP képezi (EUROPEAN COMMISSION 2015). A GDP mint gazdasági fejlettséget mérő mutató használatáról, annak tartalmáról a szakértők évtizedek óta vitatkoznak. Az világos, hogy a

jövedelmi helyzetet megfelelően reprezentálja, azonban hiányosságai miatt önmagában nem alkalmazható például a versenyképesség és társadalmi jólét kimutatására (STIGLITZ et al. 2010).

A jövedelmi egyenlőtlenségek kimutatására számos kutató tett kísérletet. Közülük az egyik első és leghíresebb Max Lorenz. 1905-ben megjelent tanulmányában a jólét eloszlásáról publikált, amelyben kiemelte az egyes jövedelmi csoportokba tartozó egyének százalékos eltérését, vagyis azt, hogy a magas és alacsony jövedelmű csoportok között lévő különbség nagy. Corrado Gini olasz statisztikus Lorenz módszertanát egy lépéssel továbbfejlesztette, az egyenlőtlenség kimutatásához a jövedelempárok közti abszolút különbségek számtani átlagát osztotta az átlagos jövedelemmel. Ez az EU által a mai napig sokszor alkalmazott Gini index. Edward Hugh Dalton a jövedelmi egyenlőtlenségeket az összejövedelem számtani és geometriai átlagainak logaritmusai közti arányaként definiálta, de ennek gyakorlati alkalmazása a geometriai átlag bonyolult számítási módszertana miatt elmaradt. A frissebbnek mondható kutatások általában kétféleképpen közelítik a képleteket - szórást (pl. Williamson index és a Variációs együttható) vagy entrópiát számolnak. Utóbbi esetben a jövedelmi különbségek különböző csoportjainak, részelemeinek például népességszámmal történő súlyozása is fontos tényezővé válik (pl. Coulter index, Hoover index és súlyozott Gini index.). (LERMAN 1999, PORTNOV – FELSENSTEIN 2005)

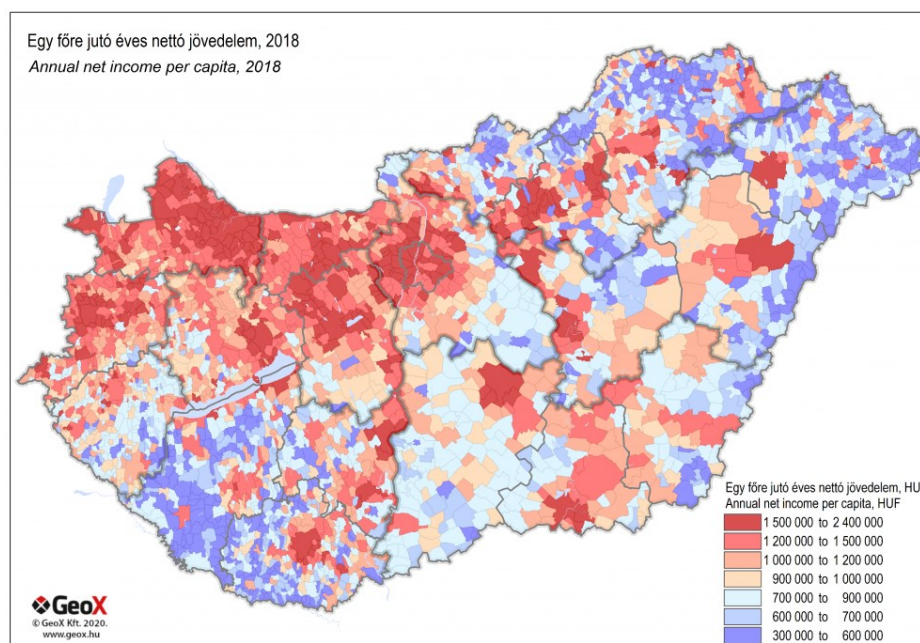
A jólét alternatív modern mérési módszerei között érdemes megemlíteni a 2015-ben publikált Társadalmi Haladás Indexet (Social Progress Index) (CSATH 2016, PORTER et al. 2015), amely az alapvető emberi szükségletek, a jólét alapjai és a lehetőségek elnevezésű három kategórián belül vizsgál számos olyan (például alapellátáshoz, egészséghez és személyes jogokhoz kapcsolódó) indikátort, amely túlmutat a gazdasági fejlettséget kifejező mérőszámokon. A szerzők 2016-ban más szakértők javaslatára módosították, bővítették az index tartalmát (Social Progress Imperative), így az több országot több mutatóval vizsgál. Az országos szintről a lokális terek felé haladva és a versenyképesség fogalmát is érintve a Regionális Versenyképességi Indexet (CSATH 2016, ANNONI – KOZOVSKA 2010) vizsgálva ismét új elemekkel találkozhatunk. A kormányzati, infrastrukturális, makrogazdasági és humán erőforrás-adatok mellett megjelenik az innovációs adatok kategóriája, melybe a vizsgált régió technológiai felkészültsége és innovációs képessége is beletartozik. Az innovációs tevékenység és a jövedelmi helyzet közötti összefüggést elemezve pozitív kapcsolat figyelhető meg, vagyis azokon a területeken, ahol intenzív tudásalapú tevékenységet folytatnak, valamint magas a K+F ráfordítás aránya, ott magasabbak a jövedelmek is.

A K+F ráfordítás növekedése és az innováció terjedése általában olyan térségekben jellemző, ahol felsőoktatási intézmény működik vagy vállalati tevékenység koncentrálódik (klaszterek, inkubátorházak stb.). A fejlődő országokban különböző vállalatok biztosítják a munkahelyek 80-90%-át, valamint ezek termelik meg a GDP 60%-át. Az említett arányok Magyarország esetében is hasonló képet mutatnak, mivel az első városrobbanás után kialakult területi egyenlőtlenségek a rendszerváltás után növekedésnek indultak. Az EU-s csatlakozás miatt kialakított hét tervezési-statisztikai régió nem homogén térségeket fed le, mely közrejátszik abban, hogy a főváros

fejlettsége pozitív irányban torzítja a Közép-Magyarország régió fejlettségi adatait, mivel Budapest termeli hazánk GDP-jének 40%-át. A fejlettségbeli különbségek miatt a Pest megyei Közgyűlés 2016. január 29-én megszavazta Budapest és Pest megye különválását. Ebben az esetben a fent említett kritikák ellenére a GDP szemléletes mutató, mert ezzel az eredménnyel fővárosunk az EU első huszonöt legfejlettebb régiója között kapna helyet. Jól tükrözi a nagy területi egyenlőtlenségeket, hogy Budapest sikere mellett a hétből négy régiónk tartozik az EU húsz legszegényebb régiói közé: Észak-Magyarország, Észak-Alföld, Dél-Alföld és Dél-Dunántúl (TÓTH R. 2016).

A 2020-ig megfogalmazott nemzeti prioritások egyike a területi növekedés és integráció az erős helyi gazdaság bázisán. Ennek keretében a humán, társadalmi, természeti és gazdasági erőforrások feltárásával, kiaknázásával és térségben tartásával, a helyi gazdaság (helyi termékek, hungarikumok, tudatos fogyasztási szokások) dinamizálásával a klasszikus versenyképesség szempontjából hátrányban lévő térségek is relatív versenyképességre tehetnek szert, így gazdaságilag, társadalmilag és környezetileg fenntartható pályára lépve ismét bekapcsolódhatnak az ország vérkeringésébe, megállítva az ország területi különbségeinek növekedését, a szegénység fokozódását (KIGYÓSSY – CZENE 2012).

Egy térség versenyképessége, gazdasági fejlettsége, jövedelmi helyzete felvázolható oly módon is, hogy a vizsgált területen a lakosság vásárlóerejének kimutatására teszünk kísérletet. A GeoX Kft. 2018-as adatokkal elkészítette a Magyarország településeinek vásárlóerejét bemutató térképet (4. ábra).

4. ábra: Egy főre jutó éves nettó jövedelem, 2018

Forrás: GEOX KFT. (2020)

A települési vásárlóerő-adatbázis minden településre egységesen tartalmazza és alkalmazza a jövedelmi viszonyokra (munkajövedelem, társadalmi jövedelmek, egyéb jövedelmek, számított

bruttó és nettó jövedelmek) és fogyasztási kiadásokra (például élelmiszer, ruházat, lakásfenntartás, közlekedés, egészségügy, oktatás stb.) vonatkozó alapadatokat, illetve számított mutatókat egy főre vetített értéken, forintban kifejezve (GeoIndex 2016).

LENGYEL (2000) versenyképesség alatt a gazdaság sikerességét, a versenyben való pozícióját, alkalmazkodó képességét és fejlődését érti, mely makrogazdasági, ágazati, regionális vállalati és helyi szinten is értelmezhető. Megfogalmazásában egy régió versenyképességét meghatározó jellemzők és tényezők három egymásra épülő szintje:

1. az alapkategóriák, melyek a jövedelem, munkatermelékenység és foglalkoztatottság,
2. az alaptényezők, melyek az alapkategóriákat közvetlenül meghatározó elemek,
3. a sikeresség faktorai, melyek az alapkategóriákra és alaptényezőkre közvetetten hatással vannak.

Egy település vagy térség versenyképességét sok esetben állami intézkedések is meghatározzák. Ilyen intézkedés a vállalkozási övezetek, hátrányos helyzetű térségek és kedvezményezett települések kijelölése és kedvezményekben való részesítése. Az utóbbi esetében a 105/2015. (IV. 23.) Kormány rendeletben leírt módszertan alapján került meghatározásra azon települések listája (1633 település), melyek a 4 kedvezményezett besorolás valamelyikébe kerültek. A módszertan (a települések területi fejlettség alapján történő besorolása) során a társadalmi és demográfiai, lakás és életkörülmények, helyi gazdaság és munkaerő-piaci, valamint infrastruktúra és környezeti mutatókból (négy mutatócsoport) képeztek komplex mutatószámokat. A mutatószám alapján az alábbi négy kedvezményezett kategóriába kerültek a települések:

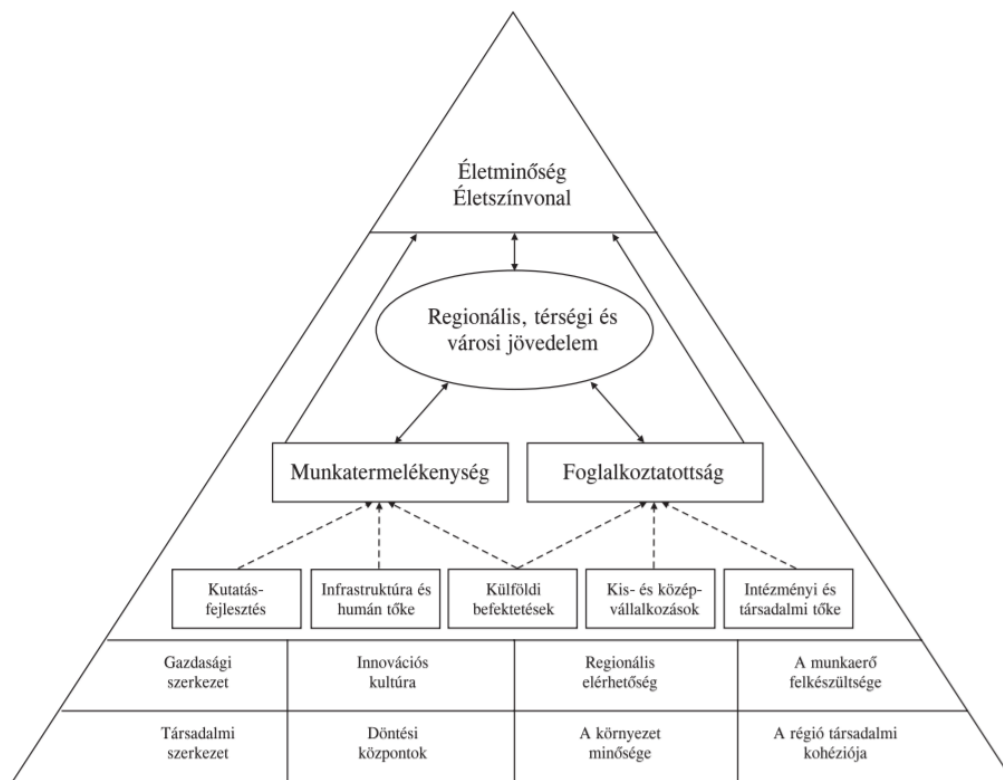
- jelentős munkanélküliséggel sújtott települések
- kedvezményezett települések: társadalmi-gazdasági és infrastrukturális szempontból kedvezményezett, illetve a jelentős munkanélküliséggel sújtott települések
- társadalmi-gazdasági és infrastrukturális szempontból kedvezményezett települések
- átmenetileg kedvezményezett települések (105/2015. (IV. 23.) Korm. rendelet)

A versenyképességi jellemzőket LENGYEL (2000) rendszerbe is foglalva, felépítette a regionális versenyképesség „piramismodelljét” (5. ábra), amelynek talapzatát a sikeresség faktorai, a hosszú távú sikerességhez nélkülözhetetlen társadalmi és gazdasági faktorok alkotják, középső részén az alaptényezők és -kategóriák, míg a piramis csúcsán a végső cél, a régió lakosságának életszínvonala, életminősége található.

CSETE – LÁNG (2009) szerint a tér elemei – ha tetszik, ha nem – versenykörnyezetben működnek. Egyrészt a verseny előmozdítja az általános fejlődést, de ahogy a szerzőpáros fogalmaz, annak vadhajtásai számtalan kárt is okoznak. Néha egymást eltaposó verseny folyik a területi elemek, a vállalkozások és még a családok között is a jövedelemért, a munkahelyért vagy akár a kapcsolati tőkéért. Így kijelenthetjük, hogy a területi versenyben a téregységek versenyképességük állandó szinten tartásával, javításával vagy fejlesztésével tudnak csak helyt állni. Ehhez pedig versenyképes és fenntartható tevékenységek folytatására, versenyképes

szereplőkre és vállalkozói környezetre van szükség. SARUDI (2003) szerint az egyes területek teljesítőképességének 5 legnagyobb befolyással bíró tényezője

- az ágazati szerkezet,
- a termelékenységi és foglalkoztatási tényezők,
- a földrajzi elhelyezkedés,
- az urbanizáció foka és
- az infrastruktúra állapota.

5. ábra: A régiók, térségek és városok versenyképességének piramismodellje

Forrás: LENGYEL (2000)

HORVÁTH (1998) szerint a versenyképes gazdasági szerkezet megteremtésének fontos előfeltétele a halmozott erőforrások, amelyeknek köszönhetően a területi dimenzió felértékelődik. A területek felemelkedését egyértelműen a versenyképesség befolyásolja, mely a szerző szerint a termékek és szolgáltatások értékesítési képességének javulása a nyílt piacgazdaságban. A felvásárlópiachoz való közelség pedig a telephelyválasztást nagymértékben befolyásolja.

A területi verseny a globalizáció természetes velejárója (LENGYEL 2003, 2010), mely elsődlegesen az országok között jelent meg, majd kiterjedt a régiókra és ezt követően a társadalmi tér legkisebb elemére, a településekre. A globalizáció egyik legjelentősebb hatása, hogy megszűnnek olyan régiók közötti mechanizmusok, melyek egy-egy régió termelési szerkezetének komparatív előnyét adták, helyére az abszolút előny-hátrány minősítés értékei kerülnek. Számos kutató (TÓTH R. 2016, LUKOVICS – KOVÁCS 2008, LENGYEL 2003, HORVÁTH 2006, CSATH 2016, BARNA 2007) szerint az innováció a versenyképesség egyik legjelentősebb

alapköve, mely abban is megmutatkozik, hogy a legtöbbet alkalmazott versenyképességi mérőszámokra, mint az egy foglalkoztatottra jutó kibocsátásnövekedés vagy a GDP, leginkább az innováció gyakorol hatást (LENGYEL – RECHNITZER 2004). Sok kutatásban a teljesítményt – mint a gazdaságban, így a térben is – a hozzáadott érték alapján határozzák meg, amelynek mérőszáma az egy főre jutó GDP vagy a Gini-index (WIDUTO 2019). NEMES NAGY (2005) megállapította, hogy a GDP csak jelentős méretű (pl. ország) terület versenyképességének mérésére alkalmas, továbbá felvázolta azt is, hogy nem minden tevékenység eredményét tartalmazza. Így kisebb területek fejlesztési koncepciójának szempontjából nem releváns mutató. Ezért úgy vélem, hogy nélkülözhetetlen olyan térségi teljesítményt kimutató indikátorok és modellek megalkotása, melyek a tér minden szintjén alkalmazható, könnyen értelmezhető skálán helyezik el a vizsgált térelemet, valamint lehetőséget biztosít a különböző térelemek összehasonlítására.

3.2. TERÜLETI TERVEZÉS

Rechnitzer és Smahó az alábbi bekezdésben összefoglaló jelleggel, mégis lényegre törően fogalmazza meg a tervezés lényegét. *„Tervezés mindig volt és mindig lesz, amíg közösségek találhatóak. A tervezés arra irányul, hogy a közösségek, vagy azok bizonyos elvek alapján elhatárolt csoportjai, meghatározzák együttes céljaikat, és kijelölgék az elérésükhöz vezető utakat, megoldásokat. Ennek kapcsán szükséges elemezniük a helyzetüket, belső erőforrásaikat és más közösségekhez való viszonyukat. Célokot kell meghatározniuk, amelyek eléréséhez többféle megoldást választhatnak. Céljaik elérése után vagy a célhoz vezető út közben értékelik a megoldásokat, így korrigálhatják a lépéseiket, vagy esetenként a céljaikat.”* (RECHNITZER - SMAHÓ 2011, 152.p.)

Aki nem tudja, hová akar eljutni, annak mindegy milyen utat jár be. Azoknak a térségeknek azonban, akik tudják, hogy hová szeretnének eljutni, egy adott utat kell választaniuk, az útválasztás alapfeltétele pedig CSETE – LÁNG (2009) szerint az elképzelt közösségi és egyéni célok rendszerbe szervezése adott téregységen belül. A stratégia különböző tervezett akciók összessége, egy elgondolás, egy rugalmas forgatókönyv, amit időről időre újrafogalmazunk. A stratégia jelentős mértékben befolyásolja/meghatározza a jövőt, ám kialakítását nehezíti például a viszonylag hosszú távú tervezési és megvalósítási időszak, valamint a társadalmi és gazdasági körülmények változása.

GLIKSON (1979) angol építész szerint a tervezés nem egyéb, mint szellemi felkészülés a cselekvésre, vagyis a gondolatunkat először elképzeliük és csak utána valósítjuk meg a fizikai világban. A tervezés nem egy vázlat, hanem a végrehajtás folyamatának pontos leírása, hiszen a céloknek és eszközöknek egymásból kell következniük és egyetlen szerves koncepciót kell alkotniuk. A cél egy gazdasági, politikai vagy technikai célkitűzés valóra váltása a fizikai, a társadalmi, a gazdasági, a szellemi és egyéb tényezők összehangolásán keresztül. Tóth T. összefoglalásában tehát a tervezésre úgy kell tekintenünk, mint egy a gazdaságra és társadalomra

irányuló komplex folyamattervezésre, ami térbeli dimenzióval rendelkezik. Bővebb megfogalmazásában a területi tervezés *„a különböző területi szintekben kialakítandó területi fejlődés befolyásolásának eszköze, mely tudatos és többlépcsős, jól strukturált tervezési folyamatban testesül meg, a fejlesztés hatékonyságának és a célzott jólét, társadalmi megelégedés növelése érdekében”* (TÓTH T. 2005, 17.p.).

RECHNITZER ÉS SMAHÓ (2011) szerint a területi tervezés egy meghatározott területrendszerre vonatkozóan szintetizálja a funkcionális feladatokat, integrálja a különféle funkciókat, kiemeli azok térbeli dimenzióit és megkeresi sajátos meghatározottságait. Feladata továbbá új funkciók és szerepkörök felkutatása, ezek megkülönböztető tulajdonságainak, egyediségének feltárása. Az így azonosított sajátosságok alapján kutatja fel a közös gyökereket, valamint a működésére és jövőbeli fejlődésére ható legfontosabb tényezőket, amelyekre a környezetet (gazdaság, társadalom, intézményrendszer, fizikai és természeti környezet) figyelembe vevő fejlődési irányokat, megoldási programokat fogalmaz meg. A területi tervezés összetettségét a MICHALKÓ (2016) által használt definícióban is láthatjuk. Szerinte a területi szintű tervezésen egy térség komplex fejlesztésének előkészítése és megvalósítása értendő, melynek során arra kell koncentrálni, hogy a vállalkozások révén az adott térség erőforrásai a lehető leghatékonyabb módon hasznosuljanak.

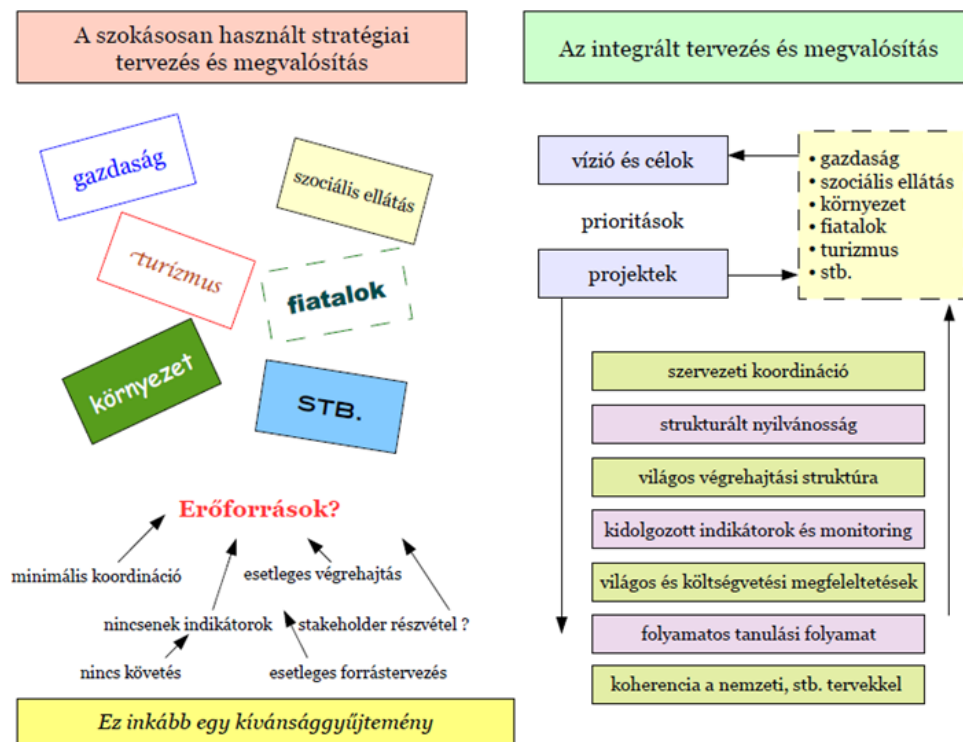
A tervezés folyamata gyakorlatiasabb példákon keresztül MAKAY (2013) munkássága alapján az alábbi módokon is megközelíthető. Hanyatló térség esetében az elvándorlás, az inaktívak magas aránya, az alacsony gazdasági aktivitás és a domináns gazdasági központtal való hiányzó dinamikus kapcsolat arra készíti a fejlesztendő téregység szereplőit, hogy hosszú távon átgondolják, hogy hogyan lehet megváltoztatni a negatív trendet, valamint hogy az erőforrásokat hogyan kell allokálni a téregység fejlődésének szolgálatára. Átalakuló térség esetében a régi nagy iparágak megszűnéséből eredő magas munkanélküliség és egysíkú képzettség, valamint a megjelenő társadalmi és gazdasági mozgás, vagyis az új ötletek és új vállalkozások megjelenése arra készíti a fejlesztendő téregység szereplőit, hogy megtervezzék, milyen formában tudják segíteni az átalakulást, miképpen tudják rehabilitálni a régi ipari környezetet, valamint a jövőképük alapján nagyobb téregységben hova pozicionálják magukat. Fejlődő térség esetében általánosságban a téregység szereplőit a jövő tervezése kapcsán befolyásolja a fejlődő terület, a lakosság növekvő száma (bevándorlás), a rendelkezésre álló infrastruktúra terheltsége. Ebből eredően első számú stratégiai kérdés, hogy miként tudunk megfelelő infrastruktúrát, megfelelő életminőséget és környezetvédelmi sztenderdet biztosítani, illetve a szociális integrációt és a népesség kohézióját elősegíteni.

A CSETE – LÁNG (2009) szerzőpáros szerint a jól megalapozott fejlesztési koncepció objektív indikátorokon nyugvó – lehetőség szerint meggyőző, bizonyító erejű, számszerű – helyzetfeltárással kezdődik, majd a jövőkép-koncepció felvázolásával folytatódik, s a stratégia tömör megfogalmazásával és megvalósítás feltételeivel, ütemezésével, cselekvési programokkal fejeződik be. Azt is leszögezik, hogy fontos mutatók helyett indikátorok használata, mert az indikátorok a mutatókkal szemben képesek a számmal nem jellemezhető változások

érzékeltetésére is. További fontos megállapításuk, hogy a fenntarthatóság elvének teljesülése céljából a fejlesztési koncepciók várható hatását a tervezés során figyelembe kell venni, valamint nagy jelentőséggel bír annak mérlegelése is, hogy a fejlesztéssel ne idézzünk elő újabb megoldásra váró problémát, ne gerjesszünk feszültséget. A várható hatás figyelembevétele mellett fontos a hatékonyság mérésének lehetőségét is megtervezni. Ez általában arányszámok használatával valósul meg. Természetesen a területi tervezésben a hatékonyságméréssel nem a gazdaságra jellemző profitmaximalizálás bizonyítása a cél, hanem az egyes ráfordítások térben előidézett változásainak kimutatása. Ezek méréséhez figyelembe kell venni a fejlesztés által érintett tágabb értelemben vett környezetet, így a természeti és társadalmi környezetet is szükséges elemezni.

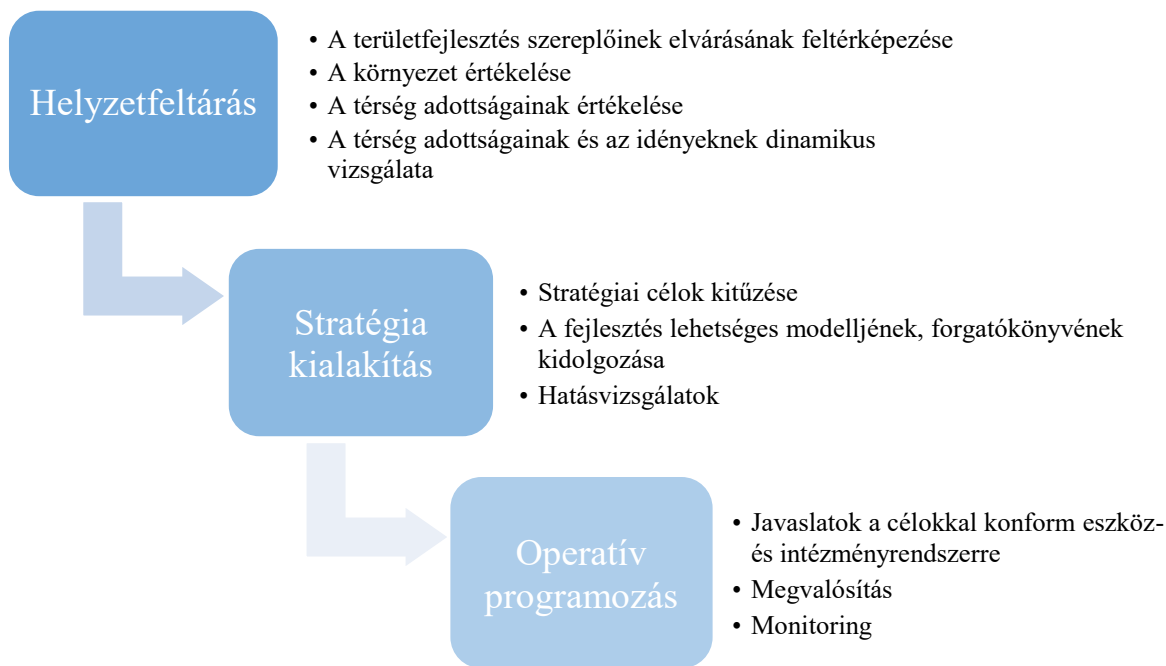
A jelenlegi tervezési folyamatok integrált megközelítéssel készülnek, mely azt jelenti, hogy az összes szektort (pl.: gazdaság, infrastruktúra), valamint az összes szereplőt, akik befolyással vannak a szervezet működésére, megpróbáljuk egy rendszerben koordináltan kezelni (6. ábra).

6. ábra: A „szokásos” és az integrált tervezés

Forrás: MAKAY (2013)

A területi tervezés tartalmi ismertetése után térjünk át a tervezési folyamat főbb szakaszaira. A tervezés folyamatát 3 nagy szakaszra/fázisra oszthatjuk, ahol minden egyes szakasz más és más szerepet tölt be. A három fázis (7. ábra) a helyzetfeltárás, a stratégiaalkotás és az operatív programozás (TÓTH T., 2005).

7. ábra: Térségi tervezés fázisai

Forrás: TÓTH T. 2005 alapján saját szerkesztés (2020)

A fázisok lépéseket tartalmaznak, melyek az adott fázison belül elvégzendő és feltárandó részeket foglalják össze. Segítségükkel lépésről lépésre haladva, a tervezési folyamat egésze megvalósítható. Az az elképzelés, miszerint a tervezési folyamat azt az „utat” jelöli ki, mely mentén egy számunkra kívánatos cél elérhető és megvalósítható, véleményem szerint megállja a helyét. Arról azonban nem szabad megfeledkeznünk, hogy a tervezésből fakadó eredmény – annak érdekében, hogy a fejlesztés valóban célt érjen – folyamatos monitoringozásra, felülvizsgálásra és akár újratervezésre szorul. Ha a tervezési folyamaton csupán egyszer mennénk végig, és az eredményeként létrejövő tervet nem kezelnénk rugalmasan, akkor nagy valószínűséggel a már bizonyítottan téves tervgazdálkodási rendszer módszerét alkalmaznánk. Véleményem szerint ebből is következik tehát, hogy a tervezés folyamata és maga a terv, mint ennek a folyamatnak az eredménye, nem lehet statikus. Ezt a meglátásomat erősíti az a gyakorlati tapasztalat is, miszerint a tervezés során az adott pillanatban rendelkezésre álló erőforrások és információk alapján – valamint meglátáson szerint szintén az adott időben elképzelhetőnek tartott jövőbeli történések is ide számítanak – megy végbe a tervezési folyamat. Ezek az információk, körülmények folyamatos változásban vannak, így tehát a tervnek is folyamatosan alkalmazkodni kell a bekövetkezett változásokhoz, ami pedig a tervezés folyamatosságát és egyes részeinek ismétlődését feltételezi. Így tehát a tervezési folyamatot egyfajta folyamatos „újratervezés” jellemzi, ami a tervre – mint a folyamat eredményére – is kihat.

A tervezési folyamat első fázisa a helyzetfeltárás. TÓTH (2005) munkájában az alábbi 4 lépés szerepel, ami mentén a helyzetfeltárás elvégezhető (TÓTH – KÁPOSZTA 2013). (Dolgozatom későbbi szakaszában a helyzetfeltárás gyakorlati vizsgálatára nagy hangsúlyt fektetek.)

- A fejlesztés szereplőinek elvárásainak feltérképezése

Ide tartoznak azoknak az elvárásai, akik a vizsgált területen élnek, illetve odalátogatnak, az ott működő vállalkozások, szervezetek, önkormányzatok és egyéb intézmények szereplői. A lépés létjogosultsága vitathatatlan, hiszen ez az a szakasz, ahol a fejlesztendő területen élő érintettek igényeit és szükségleteit ismerhetjük meg.

- Környezet értékelése – kezdve a globális trendekkel egészen a lokális vizsgálatokig (TÓTH – KÁPOSZTA 2013)
  - Globális környezet értékelése, tendenciák felvázolása: ide sorolható a regionális fejlődés térségi meghatározottsága, valamint térségi hatásai, a világgazdaság főbb tendenciái és a változások várható hatásai, valamint a térség domináns gazdasági szektorainak nemzetközi fejlődési irányai.
  - A nemzetgazdasági környezet értékelése és annak irányainak vizsgálata mellett szükséges a közigazgatási és intézményfejlesztési tendenciák szemügyre vétele is.
  - Területfejlesztés eszköz- és intézményrendszerének értékelése során szükséges a térségfejlesztés forrásait, intézményrendszerét és hatékonyságát értékelni.
  - Térséget érintő fejlesztési koncepciók értékelése (pl. OTK térségi irányai és eredménye).

Az előbb felsorolt vizsgálati területek mindegyike hozzájárul ahhoz, hogy a fejlesztendő terület környezeti értékelése komplex módon megtörténjen, és a kapott információk közötti kapcsolati háló is láthatóvá váljon. Ezen vizsgálat során a jelen és a múlt tendenciái alapján kirajzolódik a jövő több lehetséges alternatívája is, melyek mentén a terv kialakításra kerül. Mivel egy térség/terület arculatát nagyban meg tudja határozni egy fejlesztés, szükséges feltérképezni és tisztában lenni a területet érintő fejlesztési koncepciókkal és azok a területre gyakorolt hatásaival.

- Térség adottságainak értékelése

Ebben a lépésben számos tématerületet érint a vizsgálat, melyek szoros kapcsolati hálót alkotnak. Mint például a térség gazdasági alapjának, környezeti adottságainak, infrastrukturális és intézményi adottságainak vizsgálata, valamint a várható élettartam, a migráció, a vallási és etnikai megoszlás, a társadalmi és humán erőforrás vizsgálata, továbbá a településhálózat és a kohéziós kapcsolatok vizsgálata, illetve az egy főre jutó értékek.

Látható tehát, hogy a térség adottságainak értékelése során társadalmi, gazdasági, és környezeti elemeket egyaránt vizsgálnunk kell, sőt, ezeket összefüggéseikben szükséges

értelmezni – hiszen a kétirányú kapcsolati háló kölcsönös befolyásolhatóságot feltételez (TAKÁCS, 2011).

A gazdasági, társadalmi és környezeti vizsgálatok során megszokott mutatókon felül érdemes figyelmet fordítani a gazdasági ágazatok fejlődési irányaira, hiszen ezek a gazdasági bázis alkotóelemei. A hatékony helyzetfeltáráshoz hozzátartozik, hogy megvizsgáljuk és értékeljük a település/térség innovációs potenciálját, a telepítési tényezőket és a gazdaság versenyképességét.

- A térség adottságainak és az igényeknek dinamikus vizsgálata

Ebben a lépésben visszacsatolást végzünk úgy, hogy az vizsgálat legelején feltárt érintettek részéről jelentkező igényeket az eddig beérkező információk alapján újra görcső alá vesszük. Egyfajta validáció megy végbe a helyzetfeltáráshoz ezen szakaszán, hiszen arra keressük ebben a lépésben a választ, hogy a megfogalmazott elvárások milyen mértékű kielégülését teszik lehetővé a térség adottságai. Mivel a tervezési folyamat dinamikus, ezért figyelmet kell fordítanunk az alkotóelemek egymásra gyakorolt befolyásoló hatásaira is.

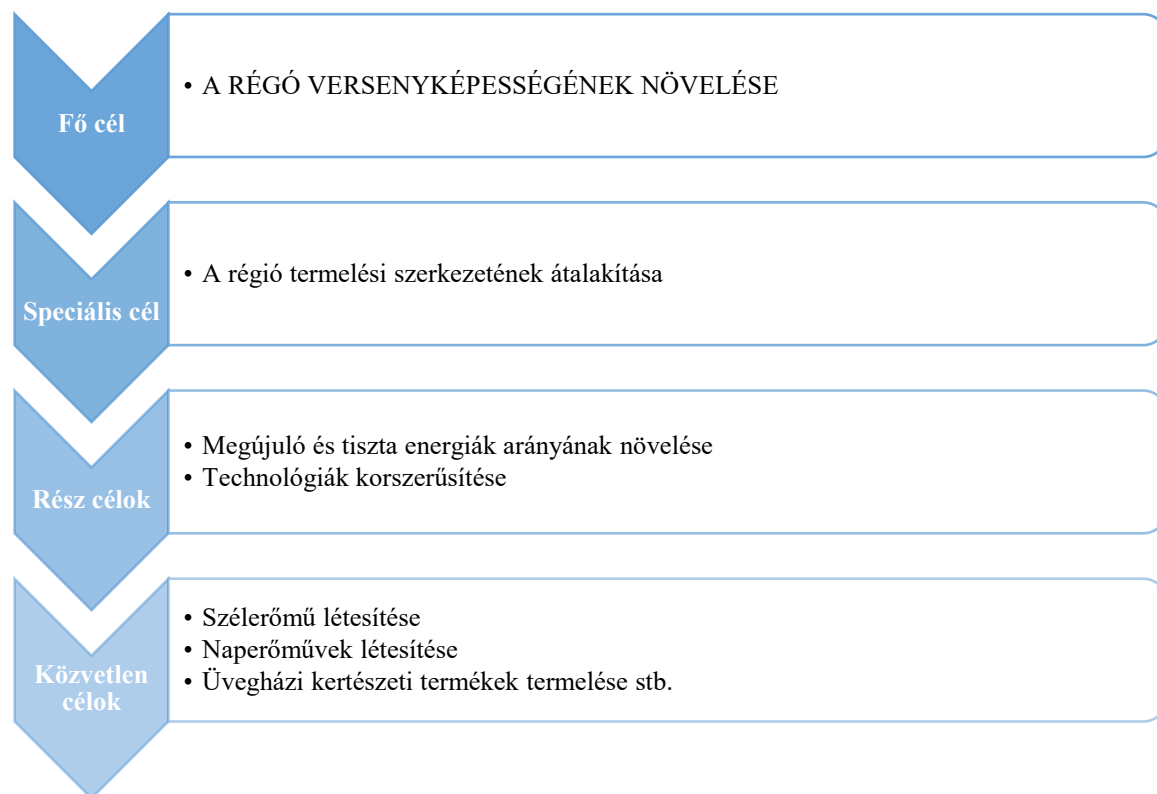
A megszokott, felülről vezényelt döntéshozatal és végrehajtás menete a meghozott és végrehajtott stratégiai döntések által érintett személyek, csoportok, szervezetek vagy rendszerek bevonása nélkül alkalmatlan a komplex problémák kezelésére. Az úgynevezett stakeholderek bevonása nélkül csökken a stratégia átláthatósága és fontos helyi többletinformációk veszhetnek el a rendszerből, melynek következménye egy rossz projektváltozat kialakítása. Ezáltal csökkenhet a stakeholderben megfogalmazódó térség szintű fontossági szerep (a közösségi elköteleződése) és lokálpatriotizmus, melynek függvényében a stratégia elfogadása, legitimitációja és követése elmarad. Emiatt nagyon fontos a partnerségi rendszer tudatos felépítése, mert olyan társadalmi tőkét hoz létre, mely döntő eleme a helyi stratégiák sikerének és fenntarthatóságának (MAKAY 2013).

A stratégiaalkotás fázisát TÓTH (2005), illetve TÓTH – KÁPOSZTA (2013) az alábbi három lépésre bontotta: stratégiai célok kitűzése, fejlesztés lehetséges modelljének, forgatókönyvének kidolgozása, valamint hatásvizsgálatok.

- Stratégiai célok kitűzése

A stratégiaalkotás és a hozzá kapcsolódó szemlélet követése a tervek megalapozottsága és megvalósíthatósága szempontjából nélkülözhetetlen. Ehhez azonban ismernünk kell a stratégia jelentését. A stratégia mai értelemben inkább, a hosszútávú célok és az azok eléréséhez szükséges eszközök összességét jelenti. Ezt a gondolatot tovább fejlesztve és a gazdasági élet jegyeit szem előtt tartva Gyulai és szerzőtársai az alábbi módon fogalmazza meg a stratégia fogalmát: *„a stratégia olyan átfogó, komplex és konzisztens koncepció, amely hosszú távra készül, és lehetővé teszi, hogy a vállalkozás felkészüljön a jövő várható eseményeire, vagyis nem más, mint a vállalkozások hosszú távú*

fennmaradásának cél- és eszközrendszere” (GYULAI et al. 2003, 87.p.). Mivel a tervezés során számos elképzelés, igény és cél fogalmazódik meg, fontos, hogy feltárjuk azok egymáshoz való viszonyát is. Ekkor alakul ki a célhierarchia, vagy célpiramis, mely megmutatja a részcélok kapcsolódási rendszerét, és hierarchikusan rendszerbe foglalja azokat –ezzel a tervezett megvalósulási ütemüket is előre vetítve (8. ábra).

8. ábra: A célok hierarchiája a feladat alapján

Forrás: TÓTH – KÁPOSZTA (2013)

- A fejlesztés lehetséges modelljének, forgatókönyvének kidolgozása
- Annak érdekében, hogy a fejlesztés egyes szakaszai időben megvalósulhassanak, és a szükséges erőforrások abban az időben, mennyiségben és minőségben rendelkezésre is álljanak, szükséges az esetleges történések figyelembevétele mellett egy forgatókönyv elkészítése, mely elég szilárd ahhoz, hogy a fejlesztés folyamatával járó terheket elbírja, azonban elég rugalmas, hogy az esetleges „újratervezésekből” adódó változásokat befogadja. A forgatókönyveknek számos típusa van, mint például:
- Spontán fejlődés forgatókönyv – jellemzik a rövidtávú célkitűzések, az igények mentén kialakuló fejlesztések, az a feltételezés, hogy az eddigi irányvonalak a jövőben is megmaradnak.
  - Projekt vezérelt forgatókönyv – jellemzően a kiírt pályázatok és támogatandó területek oldaláról megközelített fejlesztési szándék. Előfordul emiatt, hogy a fejlesztések közötti kapcsolati háló és ok-okozati összefüggés nem elég szoros a hatékony működéshez.

- Stratégiai forgatókönyv – tudatos, hosszútávú célkitűzések mentén történő helyi erőforrásokra és sajátosságokra épülő fejlesztések, melyek a belső egységet erősítik miközben a fejlesztendő területen kívül eső erőforrásokat is becsatornázzák – ezzel újabb fejlesztési potenciálokat generálva.

- **Hatásvizsgálatok**

A hatásvizsgálat során az előzőekben megfogalmazott „elérési útvonal” mentén kirajzolódó gazdasági, társadalmi és környezeti reakciókra világíthatunk rá, a projekt várható következményeire és hatásaira, ezeken keresztül pedig a tervezés lépéseinek megalapozottságára.

A hatásvizsgálat során

- feltérképezhetőek a létrejövő gazdasági (pl.: gazdasági növekedési potenciál, innováció, versenyképesség, vállalatok és háztartások magatartása, költségvetés állami és önkormányzati szinten, árak alakulása, foglalkoztatásra és humán erőforrásra ható beruházások stb.), társadalmi (pl.: oktatás, kultúra, egészségügy, foglalkoztatás, társadalmi kohézió és emberi jogok, szociális ellátás és biztonság, fogyasztói érdekek és társadalmi tőke, valamint hazai és nemzetközi együttműködések stb.) és környezeti hatások (földhasználat, megújuló energia aránya, levegő-, víz- és talajminőség, hulladékkezelés, energiahasználat stb.),
- a bekövetkező változások mérhetővé válnak,
- feltérképezésre kerülnek és súlyozhatóvá válnak a bekövetkező változások és a hatások közötti relációk,
- valamint a leszűrt információkat megfelelő formában elérhetővé tesszük a helyi közösség számára, hogy lássák a fejlesztés várható hatásait és következményeit.

A hatásvizsgálat során érdemben elvégezhetővé válik a költségek felmérése, a kockázatelemzés és az egyes programelemek egybásba ágyazódásának áttekintése. Ez az a fázis, ahol a feltérképezett és rendelkezésre álló erőforrások, igények és szándékok mentén pontról pontra áttekinthetővé válik a fejlesztés egésze, kiegészülve a várt hatásokkal, eredményekkel.

Az operatív programozás fázisában a már előzőekben kialakított fejlesztési tervet konvertáljuk át konkrét intézkedésekre és hozzájuk tartozó projektekre, melyek már ütemezéssel és pénzügyi megvalósítással egyaránt bírnak. Az operatív programozás lépései a következők:

- **Javaslatok a célokkal konform eszköz- és intézményrendszerre**

Ebben a lépésben állnak össze a rendelkezésre álló pénzügyi, nem pénzügyi és az intézményi, valamint a humán erőforrások a céloknak megfelelő kombinációiban. Vagyis a már megtervezett forgatókönyv alkotóelemei a gyakorlatban is a helyükre kerülnek. Mint ahogy a tervezés egésze során, itt is lehetőség van a finomításra. Így ha az elérendő

cél érdekében valamilyen módosítási igény merül fel, akkor ebben a lépésben lehetővé válik a megoldási alternatívák megfogalmazása.

- **Megvalósítás**

A megvalósítás lépése során történik meg a kialakított stratégia kivitelezése, a programok tagolásával és azok projektálásával. A már előzőekben említett ütemezés és pénzügyi megvalósítás ebben a lépésben kap valóban teret, hiszen a projekt alapvető ismérvei közé tartoznak ezek a jellemzők.

A projekt fogalmak közös jellemzője, hogy az eredmények (terjedelem, minőség, komplexitás, működőképesség), az időtartam (határidő) és a költségkeret (erőforrások) által körbehatárolt dimenzióban jönnek létre (GÖRÖG 2001) Tehát a projekt értelmezhetjük egy meghatározott cél elérésére irányuló tevékenységként, mely adott időtartam és költségkeret között valósul meg. Számos fajtája létezik a projekteknek is, melyeket GÖRÖG (2001) és GAÁL – SZABÓ (2002) tipizált. Ilyen például a beruházási, kutatás-fejlesztési, valamint szellemi, szolgáltatási projekt. Ezek az imént felsorolt alapvető jellemzőkön felül egyéb speciális elemeket is tartalmaznak.

A projektek definiálása az alábbi kérdések megválaszolásával teljeskörűen elvégezhető (KOVÁCS 2006):

- Mit? – a célok világos és rövid megfogalmazása
- Miért? – milyen várható eredmény, hatás, teljesítmény érdekében jön létre a projekt
- Mivel? – milyen erőforrásokat (humán, idő, anyagi, eszköz, tudás stb.) vonunk be
- Hogyan? – ide sorolhatók a szabályok, normák, tevékenységek és szervezetek, amelyek mentén létrejön a projekt.
- Mikor? – a projekt ütemezése és határidők megalkotása
- Mennyiért? – a költségek és egyéb ráfordítások
- Miből? – anyagi és nem anyagi jellegű tőke és ráfordítások feltárása
- Kinek? – a végfelhasználók/kedvezményezettek, akikért a fejlesztés történik (és akiket menet közben érint), pl.: helyi közösségek, térség lakosai
- Hol? – konkrét területi lehatárolás, pl.: település, kistérség, régió

Ezen kérdések megválaszolásával fogalmazhatók meg egyszerűen azok a projektek, melyek egymással összekapcsolódva fejtik ki a fejlesztéssel elérni kívánt célokat.

- **Monitoring**

A monitoring nem csupán az operatív tervezés utolsó lépése, de magának a tervezési folyamatnak is egy záró akkordja. Mint ahogy minden eddig ismertetett folyamatnak megvan a jelentősége, úgy a monitoring sem egy elhagyható lépés. Hiszen a tervezés folyamata állandóan változó körülmények között zajlik, és a megfelelő terv elkészítéséhez, valamint annak hatékony megvalósításához elengedhetetlen a változások felismerése és azok beépítése a tervezésbe. A tervezés kezdeti időszakában és a végén

(bár nem feltétlenül szükséges hosszú időnek eltelnie) eltérő körülmények állhatnak fenn. Ezért a monitoring során feltárt eltérések korrigálása és kiküszöbölése a hatékony és sikeres fejlesztés egyik alapvető feltétele. A monitoring leírható szűkebb és tágabb értelemben: „Szűkebb értelemben a monitoring a realizálási folyamatok megfigyelése, mérése, a végrehajtásról vett »értékek« összegyűjtése, terv és tényadatok egybevetése, összehasonlítása, az eltérések regisztrálása, melyek révén lehetővé válik a problémát jelentő területek, folyamatok meghatározása, izolálása. Tágabb értelemben a monitoring az eltérések okainak elemzését, javaslatok, intézkedések kidolgozását, tehát a beavatkozás, a korrekció alapjának meghatározását is jelenti” (TÓTH – KÁPOSZTA 2013, 34.p.).

A monitoring során feltárt információkat beszámoló formájában tárhatjuk az érintettek elé, melyek csak releváns és a téma szempontjából értékes adatokat tartalmaznak – tehát azok értéke és nem pedig mennyisége a mérvadó –, valamint kellőképpen megvilágítja a nem csupán a folyamat során végbemenő eseményeket és hatásait, hanem már a periódus végére várható adatokat, előrejelzéseket is tartalmazza (forecast).

Ha minden egyes terv és fejlesztés csupán annyit ér, amennyit meg tudunk valósítani belőle, akkor a korrekciók és az új igényeknek való megfelelés beépítése a monitoring lépése által magas hozzáadott értéket képvisel.

Ebben az alfejezetben összefoglaltam a kutatási témán szemszögéből a tervezési folyamat lényegét és kitértem azok egyes elemeire. Kiemeltem a tervezés fázisait és az azok lépései közötti kapcsolatrendszer, valamint azt a kapcsolati hálót, melyek által egy egymásra ható komplex folyamatot alkotnak. A továbbiakban a helyi közösségek által irányított fejlesztések vizsgálatára térek rá.

3.3. A HELYI KÖZÖSSÉG ÁLTAL IRÁNYÍTOTT FEJLESZTÉSEK

Napjainkban a vidéki területek nehéz helyzetben vannak, ugyanis a vidék elveszítette alapvető funkcióit. Ennek megoldására egyre többször kerülnek szóba a bottom-up (alulról jövő/építkező) kezdeményezések. A vidéki térségekben sokan bottom-up kezdeményezésként a turizmust – mint társadalmi szempontból felértékelődött területi erőforrást – látják kiugrási pontnak, amelynek segítségével javíthatók a gazdasági, társadalmi problémák (WACHTLER 2003). HANUSZ (2008) szerint a turizmus, mint a gazdasági diverzitás és a vidékfejlesztés egyik fontos eleme elősegítheti a gazdasági felzárkózást, a természeti és egyéb erőforrások megőrzését és fenntartható hasznosítását, valamint hozzájárulhat a helyi lakosok életminőségének javításához. Véleményem szerint a turizmus, mint a helyi gazdaságfejlesztés mozzgója – a rurális területek esetében – gyakran kitörési lehetőségként, eszközként, olykor „végső megoldásként” jelenik meg, de az egyes területeken ez nem minden esetben megalapozott, valamint önmagában a turizmus nem képes megoldani a vidéki térségek gazdasági-társadalmi problémáit. Ezért is kiemelten fontos, hogy

tisztában legyünk az adott terület különböző adottságaival, hiszen egyes ágazati fejlesztésekhez bizonyos előfeltételek szükségesek, melyek nem minden vidéki területen található meg a kellő mértékben (OLÁH et al. 2017, DÁVID et al. 2007, KÓRÓDI – FEHÉR 2012, PUCZKÓ – RÁTZ 2002).

„A globalizálódó gazdaságban a klasszikus gazdasági súlypontok mellett egyre több új tényezőcsoport jelenik meg. Ezeknek a tényezőknek jellemzője, hogy magas, sőt meghatározó a lokális kötődése egy adott településből, vagy régióból táplálkoznak, annak, vagy csakis annak a meglévő erőforrására épülnek. A térbeli specializáció új formái olyan adottságok, amelyek rendelkezésre álltak korábban is, de csak az életmód, a fogyasztás, vagy éppen a termelés (poszt-fordista elemek megjelenése) aktivizálja, fedezi fel, s ezzel kezdődik meg az adott település, térség fellendülése” (RECHNITZER 2008, 17.p.). A területfejlesztés és a helyi gazdaságfejlesztés során a leghelyesebb stratégia a (exogén és endogén) beavatkozások leginkább optimális kombinációjának kialakítása az adott területegység számára. Ebből eredően napjainkra ráébredtünk, hogy tisztán külső erőforrásokból származó és fenntartható megoldás nem oldja fel a területi különbségeket, a jelenleg segítségre szoruló terület a belső erőforrások felhasználása nélkül nem képes az önálló és önállóan fenntartható fejlődés útjára lépni. A külső és belső erőforrások kombinált használatának optimális hozama egy új, fenntartható erőforrás lenne (CZENE - RICZ 2010). A jelenlegi gazdasági, társadalmi és környezeti viszonyok között bármely település gazdasági sikerének kulcsa az, hogy képes-e alkalmazkodni a folyamatosan változó helyi, országos és nemzetközi piaci körülményekhez. Ennek függvényében egy erős helyi gazdaság felépítéséhez minden településnek meg kell ismernie a helyi gazdaságának jellemzőit és szerkezetét, valamint fel kell mérnie annak erősségeit, gyengeségeit, lehetőségeit, veszélyeit (SWINBURN et al. 2006). Amennyiben a helyi gazdaság olajozott gépezetként működik, a terület vonzóbbá válik a vállalkozások és a lakosság számára. A vidéki területeken előállított termékek jelentős részben a városokban találják meg legnagyobb felvásárló piacukat, ezért a városi központok és környező térségek egymást kiegészítő szereppel rendelkeznek, mondhatjuk úgy is, hogy harmóniát alkotnak (CZENE – RICZ 2010). Arisztotelész azt mondta, hogy a harmónia az ellentétek keveréke és összeolvadása (PONOMARJOV 2001), tehát a helyi gazdaságfejlesztés tükrében a komplementaritás lehetőség(ek)et teremt.

A ma használatos gazdaságfogalom sokkal szűkösebb értelmezését használjuk, mint amit Arisztotelész a maga idejében társított hozzá. Az ökonómia a társadalom, a család háztartáson nyugvó, a család, illetve a közösség fenntartásához szükséges dolgok előállítását jelenti (SZÁNTÓ 2008). Ez az önellátást jelentette, mely a távolságok legyőzésével, a történelmi folyamatokkal kapcsolatosan egy nagyobb társadalmi réteg ellátására terjedt ki, helyi, majd nemzeti piacokra. A világ rohamos fejlődésének eredményeképpen, a globalizáció kialakulásával ezen termékek közül néhány helyi jellegét elveszítve világszerte inkább márkaterméként jelent meg és vált elérhetővé, mely a fennmaradó helyi termékek és ezekből álló helyi gazdaság elnyomását eredményezte (CZENE – RICZ 2010). Ezek alapján az ökonómia szónak a ma használatos helyi gazdaság

kifejezés felel meg, mely a gazdaság azon szintjét reprezentálja, ahol a termelés és a fogyasztás közvetlenül találkozik. A modern korig a gazdaságra ez a fajta szemlélet volt igaz, de a távolságok leküzdésével ez a folyamat megváltozott. Régen vidéken a megélhetés alapvető eleme az önellátás volt, melynek elemeit maguk állították elő, a helyi piacon helyi termelők értékesítettek és helyben oldották meg a foglalkoztatás kérdését. A jelenben azonban e folyamatokat a globalizáció teljesen felülírta, a helyi igények jelentős részét már nem a térségben élők elégítik ki, hiszen nem tudnak versenyképesek maradni a nagyvállalatokkal szemben. Ennélfogva adott térségekben a helyi gazdaságot fenntartó fogyasztás és az igényeket kielégítő vállalkozások nem kapcsolódnak össze. Az említett jelenség azért is jelent problémát, mert a helyi piaci szegmens legfontosabb elemei a fogyasztók, hiszen ők határozzák meg a helyi termelők fennmaradását.

A helyi gazdaságfejlesztés összetett folyamat, amely széles skálájú eszköztárral rendelkezik, talán ennek is köszönhető, hogy jelenleg sem nemzetközi, sem hazai szinten nincsen egységesen elfogadott definíciója.

Az EU-ban a területfejlesztés vonatkozásában az elsődleges kedvezményezett a regionális szint. De fontos, hogy a régiót alkotó téregységek között a gazdasági és társadalmi partnerség hogyan érvényesül. A partnerség, vagyis a horizontális és vertikális együttműködés azt jelenti, hogy a térszereplői együtt alakítják ki jövőképüket – beleértve az annak elérését célzó programokat és intézkedéseket –, továbbá az ellenőrzést és az ebből eredő következtetések állandó visszacsatolását is. Az EU regionális politikája irányulhat helyi szintre az ezt a területet érintő fejlesztések támogatásával. Az EU kohéziós politikája területi alapegységének a helyi szintet tekinti, amely egy ún. funkcionális térséget jelöl, amelynek határai függetlenek a közigazgatási határoktól, a politikai folyamatban endogénnek tekinthetők, időben változhatnak, kellően rugalmasan kezelendők (RECHNITZER – SMAHÓ 2006, CZENE – RICZ 2010). A helyi gazdaságfejlesztés a fejlesztési politikában – a globalizáció miatt felerősödő regionális versenyben – a gazdaság egy értékes potenciáljának, egy belső erőforrásnak számít, amely jelentősen meghatározza a régió versenyképességét (vállalkozások, termékek, fogyasztói szokások, hálózatok). A nemzetközi hatások alakulása nagymértékben alakítja a hazai regionális fejlődés mértékét, mely mellett a távolság és az idő is veszít jelentőségéből. Mindemellett a vállalatok területi elhelyezkedése rugalmassá vált, tehát a településeknek versenyezniük kell a telephelyért. A verseny fő tényezőjévé vált a tudás és a kapcsolt szolgáltatások. Ezek a helyi adottságok, más néven a lokális erőforrások tehát felértékelődnek és számos gazdasági és nem gazdasági tényezőben megnyilvánulnak (RECHNITZER 2008).

Jelenleg hazánkban az Országos Fejlesztési és Területfejlesztési Konceptió (továbbiakban OFTK) az egyetlen olyan hivatalos dokumentum, amely a helyi gazdaságot és helyi gazdaságfejlesztést a vidék fennmaradásának, valamint az ország gazdasági versenyképességének fontos elemeként említi meg. Az 1996-ban elfogadott területfejlesztésről és területrendezésről szóló XXI. törvény rögzíti a területfejlesztés elvi tartalmát, mely kiemelten hangsúlyozza a gazdaságfejlesztést céljai és feladatai között. „*Ennek kapcsán a törvény a szociális piacgazdaság kiépítésének elősegítését,*

a fenntartható fejlődés feltételeinek megteremtését, az innováció térbeli terjedésének segítését, a gazdasági céloknak is megfelelő térszerkezet kialakítását, a gazdasági feltételekben is megmutatkozó különbségek mérséklését, a gazdaság, valamint a környezet és társadalom egyensúlyának fenntartását, a gazdaság megújulását elősegítő, térségi erőforrásokat hasznosító fejlesztéspolitikát, a gazdaság szerkezeti megújulásának elősegítését, az innováció feltételeinek javítását, valamint a befektetők számára vonzó vállalkozói környezet kialakítását említi” (1996. évi XXI. törvény, n.a.). A helyi gazdaságfejlesztést a törvény szószoros értelmében nem nevesíti, de a térségi erőforrások hasznosításával utal annak jelentőségére.

A területfejlesztés tudatos – elsődlegesen gazdasági és társadalmi szempontú – fejlesztési célzatú beavatkozás a térbeli folyamatokba az önkormányzatok és kormányzatok részéről (FARAGÓ 2001). A területfejlesztés különbözősége a helyi gazdaságfejlesztéstől abból adódik, hogy az utóbbi csak a gazdasági és társadalmi aspektusokkal foglalkozik, míg az előbbi a környezeti tényezőket is hasonló súllyal vizsgálja. A másik tényező a beavatkozás szintje, hiszen a helyi gazdaságfejlesztés beavatkozási területe a helyi szint, míg a területfejlesztés helyi, regionális és országos is lehet. A vidék- és a helyi gazdaságfejlesztés számos szakember, köztük G. FEKETE (2005a) szerint is a területfejlesztés egyik részeként jelenik meg, melynek során tudatos beavatkozást hajtanak végre olyan vidéki térségekben, melyek népsűrűsége alacsony és a gazdaság domináns ágazata az agrárszektor. A vidékfejlesztés és a helyi gazdaságfejlesztés közti különbség a gazdasági szereplők térbeli koncentrációjának meglétéből, illetve annak hiányából következik, hiszen a helyi gazdaságfejlesztés a helyi szereplők térbeli koncentrációjából eredő folyamatokra fókuszál (KOLLÁR 2011).

A helyi gazdaságfejlesztés alapvetően a módszereiben különbözik az általános gazdaságfejlesztéstől, hiszen a helyi gazdaságfejlesztés központi eleme a helyi szereplők bevonása, a helyi erőforrások befektetése, a részvétel és a kontroll (G. FEKETE 2005b). Egy jól működő helyi gazdaság tehát érett helyi közösséget feltételez, és fordítva, a helyi gazdaság egy erős helyi közösséget épít. Röviden fogalmazva a helyi gazdaságfejlesztés szoros összhangban működik a közösségfejlesztéssel. A közösségi tervezést hívhatjuk részvételen alapuló, közösségi bevonáson alapuló, idegen szóval participatív tervezésnek is. A közösségi tervezés az úgynevezett „társadalmasításában” sokkal nagyobb eredményt képes elérni, mint az egyeztetésén alapuló módszer (CZENE – PÉTI 2010).

A helyi gazdaság és helyi gazdaságfejlesztés számos megfogalmazása közül én leginkább Czene – Ricz definíciójával értek egyet, amely szerint a helyi gazdaság *„egy település, mikro- vagy kistérség saját adottságai által motivált, ezeket az adottságokat fenntartható módon felhasználó, belső erőforrásainak mobilizálása által működtetett összehangolt akciók/tevékenységek, emberek, intézmények, anyagok, erőforrások és eljárások összessége, amelynek fejlesztése tudatos közösségi beavatkozás a gazdasági folyamatokba a fenntartható helyi fejlődés érdekében”* (CZENE – RICZ 2010, 14-15.p.).

Mezei szerint a helyi gazdaságfejlesztés olyan tudatos beavatkozás, amely külső és/vagy belső erőforrásokat hasznosít. Kezdeményezője külső szereplő is lehet (pl. kormányzat, EU, külföldi tőke), de a főszerepben mégis a kezdeményezőként, vagy a külső fejlesztési elképzelés elfogadjaként, támogatójaként és alakítójaként megjelenő helyi szereplők állnak. (MEZEI 2006b). A Világbank értelmezésében a helyi gazdaságfejlesztés célja az életminőség javítása, amelynek eléréséhez a köz-, üzleti és magánszektor szereplői szoros együttműködést valósítanak a gazdasági növekedéshez és munkahelyteremtéshez szükséges feltételek fejlesztésében. (MEISE 2003). A fenti megfogalmazásokat összegezve elmondható, hogy a helyi gazdaságfejlesztés a központi gazdaságpolitika és a helyi gazdaság szereplőinek együttes közreműködését igényli, továbbá alapvetően alulról szerveződő (bottom-up) folyamat, melyet erősen jellemez a hagyomány. Czene – Ricz szerint a „*helyi gazdaságfejlesztés minden olyan beavatkozás, amely a helyi gazdaság bármely komponensének, vagy a helyi gazdaság egészének módosítása által, és/vagy korábban hiányzó komponens(ek) bevonása révén, és/vagy kihasználatlan komponensek újraélesztésével a helyi gazdaság egy vagy több jellemzőjét (eredményességét, hatékonyságát, jövedelmezőségét, a kibocsátott termékek/szolgáltatások minőségét, a foglalkoztatottságot, a rendszer fenntarthatóságát) javítja*” (CZENE – RICZ 2010, 15.p.). Ezek alapján a helyi gazdaságfejlesztés legfontosabb feltétele az egyes térségek erőforrásainak és azok struktúrájának ismerete, továbbá a különböző fejlesztési beavatkozásokkal való összhang. A helyi szó pedig utal a beavatkozás megvalósításának színterére, tehát van egy térbeli vetülete.

SWINBURN et al. (2006) megfogalmazásában a helyi gazdaságfejlesztés célja, hogy elősegítse a települések helyi gazdasági kapacitásnövekedését az adott térségben, javítsa a vállalkozások és munkaerjük versenyképességét és produktivitását, tehát hogy végső soron biztosítsa a térség gazdasági jövőjét és a népesség megfelelő életszínvonalát, vagyis kedvezőbb feltételeket teremtsen a gazdasági növekedés és a munkaerőpiac számára. Ez a definíció egy közgazdasági megközelítés, melyben hangsúlyt kap a piacgazdasághoz való alkalmazkodás és a helyi adottságokra való támaszkodás, de eltekint a fenntarthatóság dimenzióitól. CZENE – RICZ (2010) szerint a fő cél a fenntartható helyi gazdaság létrehozása, melynek köszönhetően a helyi vállalkozások számára működő belső piac, a helyi lakosság számára pedig megfelelő munkalehetőség és életszínvonal biztosítható. Mindez által csökkenthető a térség lakosainak gazdasági kiszolgáltatottsága, stabilizálható a gazdasági önrendelkezés a gazdasági biztonság érdekében, továbbá a stabil helyi gazdaság ellenállóbbá tesz egy helyi közösséget (BALÁZS – SIMONYI 2009).

BAJMÓCY (2011) megállapítása szerint azonban nem szabad szem elől téveszteni, hogy a gazdaságfejlesztés áttételesen hatással van az ott élők társadalmi viszonyaira és a helyi környezet minőségére is. Létkérdés, hogy megtanuljuk a globális folyamatokat „lokalizálni”. Ez nem jelent mást, mint megtanulni mérsékelni a túlzott függést a világgpiaci trendektől. A megoldás persze nem egy zárt gazdaság kialakítása, ahol kizárólag a helyi erőforrások kihasználására törekszünk (COOPER – VARGAS 2004). CZENE – RICZ (2010) szerint a helyi gazdaságfejlesztés humán,

pénzügyi vagy infrastrukturális eszközökkel (9. ábra) egyaránt fejleszhető, továbbá a helyi gazdaságfejlesztés akkor a leghatékonyabb, ha több eszközt és módszert alkalmazunk egyidejűleg, amelyek egymásra épülve egy következetes programmá állnak össze. A területi, térségi gazdaság fejlesztése – legtöbbször – hazánkban az alábbi módszerekkel történik:

- a helyi termékek felkarolása, népszerűsítése, értékesítése,
- helyi pénz – cserekörök, pénzhelyettesítő eszközök,
- mikro-, kis- és középvállalkozások helyi fejlesztése,
- szociális gazdaság.

9. ábra: A helyi gazdaságfejlesztés eszközei

Forrás: CZENE - RICZ (2010)

Swinburn és szerzőtársai mindezt olyan folyamatnak tartja, amiben „az állami és az önkormányzati, a vállalkozói és a magánszektor partnerei közösen dolgoznak azért, hogy kedvezőbb feltételeket teremtsenek a gazdasági növekedés és a munkaerőpiac számára” (SWINBURN et al. 2006, 1.p.). Azonban CZENE – RICZ (2010) leszögezi, hogy a legtöbb esetben a helyi gazdaságfejlesztés egyik kulcsszereplője az önkormányzat. Az önkormányzatokra egyre több feladat hárul, miközben a kormányzat ellenőrzése alatt tartja az eszközöket és bevételeket. Azonban mégsem hátrálhat meg, hiszen egyre több esetben igazolódott be, hogy nem lehet tartós, fenntartható megoldást találni tisztán külső erőforrások felhasználásával. A külső erőforrásokról szóló döntések a térségek közösségein kívül születnek, így nem minden esetben tudják reálisan felmérni és figyelembe venni a közösség érdekeit. Ebből adódik, hogy a tisztán külső erőforrásokból fenntartható megoldás nem oldja meg a helyi problémákat, és a kezdeti sikerek ellenére nem generálnak önfenntartó fejlődést (ÁLDORFAI 2015).

A CZENE – RICZ (2010) szerzőpáros szerint a helyi gazdaságfejlesztés egy hosszú távú, ideális esetben véget nem érő körfolyamat, amelyben a megvalósított akciók egymást egészítik ki, tovább építve azt öngerjesztő módon, ezzel segítve elő további fejlesztési akciók indítását. Az OECD

megbízásából TODD et al. (2009) által készített gazdasági válságra adható helyi válaszok, illetve GREG et al. (2010) által készített helyi gazdaságfejlesztés szervezése témakörben készült kiadványok arra figyelmeztetnek, hogy a hosszú távú céljaink tényleges elérésének szem előtt tartása mellett fontos az ennek elérését célzó rövid távú terveket figyelemmel kísérni, tehát figyelmünket és erőforrásainkat rövid és hosszú távú céljaink megfelelő ötvözetére kell összpontosítani. A belső erőforrásokra fókuszáló helyi gazdaságfejlesztés kivitelezése során olyan megoldásokra van szükség, ami kedvező az adott térség számára, mert stabilitást, fejlődési lehetőséget kínál (a térségi autonómiát erősíti, szorgalmazza az információ, az energia, a pénz, a termékek és nyersanyagok minél hosszabb térségen belüli áramoltatását), de egyúttal jótékony hatással bír a térségen kívül is, ezzel is igazodva a térségi fenntarthatóság elvéhez. A helyi gazdaságfejlesztésnek oda-vissza irányuló kapcsolatrendszere van a környezetében lévő különböző dimenziókkal. Ezek a dimenziók nagymértékben meghatározzák és befolyásolják a térség gazdaságfejlesztési lehetőségeit, továbbá a fejlesztés nagymértékben visszahat ezekre a dimenziókra. PUCZKÓ – RÁTZ (1998) az alábbi öt fő dimenziót határozta meg ebben az oda-vissza irányuló kapcsolatban:

- gazdasági környezet,
- társadalmi- kulturális környezet,
- politikai környezet,
- technológiai környezet,
- természeti környezet.

Teljes mértékben egyetértek RICZ – CZENE (2009) szerzőtársak azon megállapításával, hogy globális sablonok nem alakíthatók ki helyi gazdaságfejlesztésre, általános recept nincs, mivel különböző helyeken különböző adottságok jelentkeznek. Egyetértek továbbá azzal a megállapításukkal is, hogy vannak általános alapelvek a helyi gazdaságfejlesztés mentén. Ilyen alapelv, hogy a helyi szereplők együttműködése és a közös, részvételen alapuló megvalósítás alapvető feltétel a sikerhez éppúgy, mint a helyi körülmények és adottságok reális – objektív – felmérése, amelyekhez igazodó kreatív, innovatív megoldásokra, a helyben és térségben gondolkodásra, a helyi erőforrások és értékek fenntartható hasznosítására van szükség (MEISE 2003).

A helyi gazdaságfejlesztés során a cél, hogy a térség gazdasági tevékenységeinek eredményei (megvásárolható termék, elérhető szolgáltatás, vagy mint munkahely és jövedelem) helyben hasznosuljanak. Ezért a helyi gazdaságfejlesztést nevezhetjük akár helyi érdekű gazdaságfejlesztésnek vagy helyi közösségi gazdaságfejlesztésnek is. A gazdasági tevékenységek ösztönzésével támogatni kívánja a helyi piacot, a helyi közösség érdekében. Célja nem kizárólag gazdasági, hanem közösségi és társadalmi is, hiszen a helyi lakosság életminőségének javítása a célja és nem a bármi áron történő profitmaximalizálás (CZENE – RICZ 2010).

A gazdaság dinamizálására a kormánynak rengeteg eszköze van, mint például a beruházások és befektetések ösztönzése, innovatív iparágak térségbe vonzása. Léptékében a helyi szintet túlnövő,

illetve a helyi szintről nézve külső piacra irányuló fejlesztés a gazdaság nemzetgazdasági szintű fejlesztésének eszköze. A helyi gazdaságfejlesztés nem választható el a nemzeti gazdaságpolitikától, mert a lokálpatrióta gazdaságszervezés is az általános gazdasági szabályoknak megfelelően működik, továbbá erősíti, támogatja a gazdaság egészét, hozzájárul a harmonikus térszerkezet kialakításához, vagyis a vidéki térségek népességének helyben tartásához, a helyi kulturális és környezeti értékek megőrzéséhez.

„A helyi gazdaságfejlesztésnek számos pozitív hatása van, amelyek területfejlesztési és vidékfejlesztési jelentőséggel bírnak:

- *helyi vállalkozói tevékenységet generál;*
- *munkahelymegőrző és -teremtő szerepe van;*
- *mozgósítja a helyi közösséget, bővíti a helyi együttműködési hálót;*
- *a helyi erőforrások fenntartható használatához vezet;*
- *erősíti a helyi identitást és lokálpatriotizmust;*
- *a település népesség-megtartó erejét növeli, élhetőségét javítja;*
- *megújítja a város-vidék kapcsolatokat”* (CZENE – RICZ 2010, 19.p.).

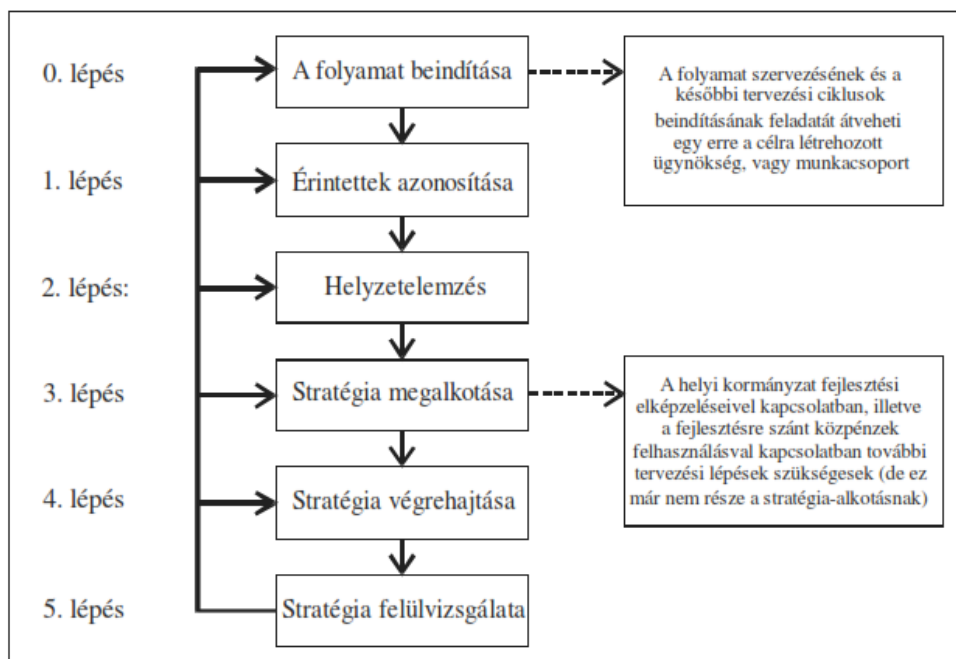
Ahogy már említettem, az európai uniós szakpolitikák egyike sem nevesíti a helyi gazdaságfejlesztést, de támogatáspolitikájának jelentős része annak céljait jelöli meg, mint például a kis- és középvállalkozások fejlesztése. A Lisszaboni stratégia támogatja a helyi szintű foglalkoztatást, a regionális politika, az ERFA és az ESZA forrásaiból finanszíroz gazdaságfejlesztési tevékenységeket, az EMVA pedig vidékfejlesztési intézkedéseket támogat. Ezekén kívül fontos még megemlíteni az EU közösségi kezdeményezéseiből kinőtt LEADER-t.

Mezei szerint a helyi gazdaságfejlesztés fogalma kapcsán a legfőbb problémát a helyi szint definiálása, a helyes gazdaságfejlesztési beavatkozások megválasztása, valamint ezek kezdeményezőinek, támogatóinak és erőforrásainak meghatározása jelenti (MEZEI 2006a). A magyarországi összefüggések figyelembevételével mellett a helyi gazdaságfejlesztési beavatkozásokat három szempont, a forrás, a területi vetület és a térségi jelleg szerint csoportosíthatjuk. A beavatkozások – forrásukat tekintve – helyi erőforrásokból és eszközökből valósulnak meg, azonban a beavatkozás mértékétől és jellegétől függően külső források is jelentősekké válhatnak. Hazánkban a helyi gazdaságfejlesztés területi szintje a helyi szint, amely lehet egy település, településrész, de egy település-összesség, így akár egy mikrotérség vagy kistérség is képviselheti a helyi szintet. A helyi gazdaságfejlesztés jellegét tekintve jelenthet kézzelfogható, vagyis fizikailag megjelenő beruházásokat, valamint fizikai formában meg nem testesülő szellemi beruházásokat (szemléletformálás, tudatosság növelése) egyaránt (CZENE – RICZ 2010).

A helyi gazdaságfejlesztés kapcsán fontos az a stratégiai szemlélet, mely nem a sokéves forrásallokációs tapasztalatból indul ki, hanem a fellelhető erőforrások fenntartható hasznosításával a helyi speciális problémákat, illetve kitűzött célokat veszi alapul. Vagyis egy kívánt jövőbeni állapotból (jövőkép) indulunk ki, amelyet összevetünk a térség jelenlegi

helyzetével. A helyi gazdaságfejlesztés legfontosabb mozzanata a gazdaságfejlesztési stratégia megalkotása és végrehajtása. A kijelölt jövőkép és az ezt biztosítani kívánó fejlesztési célok jelentős társadalmasság mellett kell, hogy elkészüljenek. Ez azt jelenti, hogy a különböző igényekkel, álláspontokkal és érdekekkel bíró szereplők által folytatott tevékenységeknek a kívánt jövő elérése érdekében egy közös cél mentén haladó folyamattá kell válniuk.

Az így kirajzolódó területspecifikus problémakörre ad választ a helyi gazdaságfejlesztési stratégia, mely a szintén térségi sajátosságokat megragadó stratégiai célokból áll. A legtöbb gazdaságfejlesztés stratégiai tervezése – így a helyi is – egy folyamat, amelynek tárgyát képezi a helyzetfeltárás és célterületek kijelölése mellett a végrehajtás, a folytonos felülvizsgálat, valamint az új stratégiák megalapozása. BAJMÓCY (2011) a Világbank, illetve a UN-HABITAT (2005) ajánlásaira támaszkodva, azokat átalakítva öt plusz egy lépésbe foglalja a helyi gazdaságfejlesztés stratégiai tervezésének folyamatát (10. ábra). Megállapítása szerint az egyes lépések között nem feltétlenül van éles határ, hiszen bizonyos tevékenységek párhuzamosan is folyhatnak, mint például a végrehajtás és a felülvizsgálat.

10. ábra: A helyi gazdaságfejlesztés stratégiai tervezésének folyamata

Forrás: BAJMÓCY (2011)

A plusz egy lépés lényegében a folyamat beindítása, egy olyan munkacsoport felállítása, amely képes a teljes folyamatot végigmenedzselni. A stratégiai tervezés öt tényleges lépése pedig az érintettek azonosítása, a helyzetfelmérés, a célkijelölés, a stratégia végrehajtása és a stratégia felülvizsgálata. A helyi gazdaságfejlesztési stratégia egy olyan átfogó terv, mely rövid, közép- és hosszú távú célkitűzésein keresztül meghatározza a teendőket a térség harmonikus fejlesztéséhez, valamint szembenéz eddig nem kezelt kihívásokkal és számításba veszi a lehetőségeket. Vagyis az én megfogalmazásomban kijelöli a tér forrópontjait a lehető legnagyobb fejlődés elérése céljából. A helyi gazdaság objektív jellemvonásainak feltárása kulcsszerepet tölt be a tervezés

során, amennyiben reális, kivitelezhető, továbbá fentartható és öngerjesztő helyi gazdaságot szeretnének a tervezők létrehozni. A stratégiaalkotás megkezdése előtt felmérjük a helyi gazdaságra vonatkozó legfontosabb kvalitatív és kvantitatív adatokat, melyek – elemzések útján – rávilágítanak a gazdasági és társadalmi élet azon forrópontjaira, melyek segítenek meghatározni a gazdaságfejlesztési stratégia jövőképehez, valamint a helyi gazdaság alapjainak kiterjesztéséhez vezető célokat, programokat és intézkedéseket.

A kialakított adatkockának integrált, egyensúlyi és ok-okozati összefüggéseknek is meg kell felelni, hogy a helyi gazdaságfejlesztés a környezetvédelmi és a szociális szükségletek kielégítésében is részt tudjon venni. Minden helyi gazdaságfejlesztési stratégia rendelkezik egy végrehajtási tervvel, mely projektekből, akciótervekből, valamint költségvetési és személy jellegű kivitelezési részekből áll. Ebben fogalmazzák meg például a megvalósítás átadási ütemtervét, felsorolják a munkaerő- és az anyagi feltételeket, a finanszírozás forrásait, a várható eredményeket és kihatásokat, a teljesítménymérőket és az egyes projektek előrehaladásának értékelési módszereit (SWINBURN et al. 2006).

Napjainkban az OECD-tagállamokban a helyi fejlesztési stratégiák és programok meghatározó elemei az országos gazdaságfejlesztési stratégiáknak. A helyi stratégiák számos tématerületet érintenek, mint például a gazdasági versenyképesség, gazdasági fejlődés és növekedés, a munkaerőpiaci foglalkoztatás, a közszolgáltatások, valamint a környezeti fenntarthatóság. Ezen nemzetek kormányai támogatják a regionális és helyi szintű stratégiákat, hiszen felismerték, hogy a térségi forrópontok – a helyi problémák, fejlődést szolgáló specifikus lehetőségek – felismerésében, megoldásában, kihasználásában a helyi ismeretek nélküli tervezés nem jár sikerrel. A kormányzatok az ilyen kezdeményezések értékeit elismerik ugyan, de számukra nem elégséges az azok előrehaladásának és hatásainak eredményeit mérő módszertan. A jól mérhető, mutatókon alapuló fejlesztéspolitika megvalósítása érdekében fontos kiemelten kezelni az értékelési és monitoringrendszer javítását, vagyis az egyes helyi fejlesztések mutatókon keresztül történő mérhetőségének elérését.

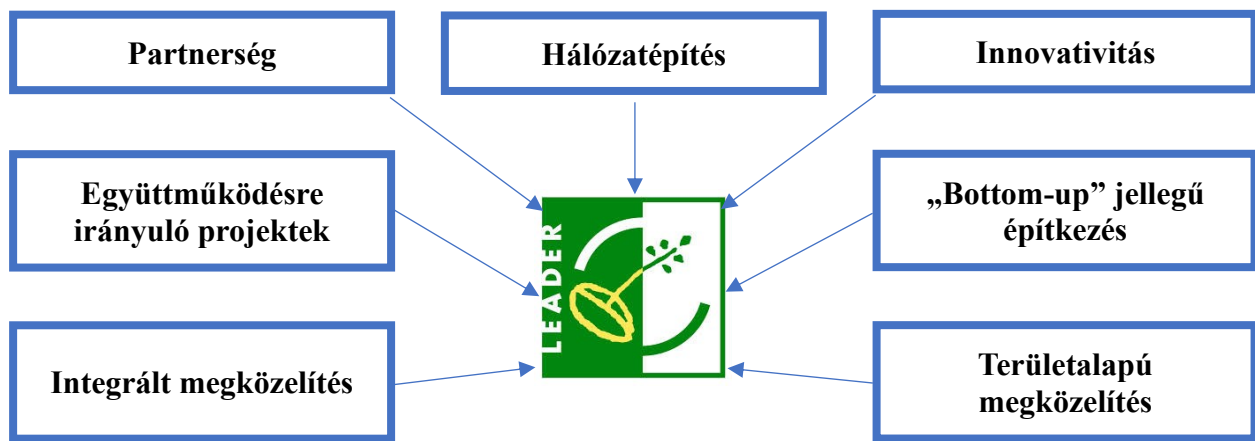
A kormányzás valamennyi szintje fontos szerepet játszik az információk begyűjtésében, elemzésében és szükség esetén azok cseréjében. Az adatok rendszerezésében és elemzésében hazánkban ezt az Országos Területfejlesztési és Területrendezési Információs Rendszer (továbbiakban: TeIR) LEADER – Helyi Fejlesztési Stratégiák tervezését támogató alkalmazása szolgálja a legjobban. Az ilyen típusú adatbázisokban rejlő lehetőségeket azonban csak akkor lehet optimálisan kihasználni, ha az említett szereplők erre az adatbázisra épülő országosan egységes, átlátható és következetes monitoring- és értékelési rendszert használnának. Ez nem valósult meg hazánkban a HACS-ok által készített 2014–2020-as programozási időszakra vonatkozó HFS-tervezés során, miközben egy következetes nemzeti monitoring- és értékelési rendszer mérhető, kézzelfogható és bizonyító erejű információt nyújt arról, hogy helyi fejlesztési beavatkozások milyen mértékben járulnak hozzá az ország gazdasági fejlődéséhez és az egyenlőtlenségek csökkentésére irányuló nemzeti célokhoz. Előnye továbbá, hogy hivatkozási alapot biztosíthatna

különböző eljárásokban (ismeretszerzés, elszámoltathatóság), valamint elősegíthetné a monitoring- és értékelési (elért és a tervezett eredmények összevetése) technikák növekvő használatát a HFS-k esetében.

A monitoring az a folyamat, amely megbízható teljesítményértékelési célokra gyűjt adatokat, mely révén lehetővé válik az eredmények ellenőrzése, az előrehaladás mérése, valamint a gyakorlatban szerzett tudás beépítése a jövőbeli politikákba. A helyes monitoringnak és értékelésnek nem pusztán jelentéstételi és ellenőrző funkciója kell, hogy legyen, hanem a gazdaságfejlesztési folyamatok alapelemeinek tényleges működésébe való betekintést is ki kell tudnia szolgálni. A monitoring az a folyamat, amely során az információk gyűjtése és elemzése útján megtudjuk, hogy mi történt, míg az értékelés lényege, hogy megalapozza a döntéseket. Tehát az értékelést a stratégiai tervezés elején folytatjuk le, míg a monitoringot a stratégia megvalósítása során/után. Módszertani elmélete mindkettőnek lehet ugyanaz, csak más-más időtartamra vonatkozik a stratégia szempontjából. Különböző mutatókon/indikátorokon alapuló monitoring- és értékelési rendszerek nem létezhetnek és nem működhetnek megfelelően, ha nem állnak rendelkezésre világosan meghatározott, valós, objektív és megbízható teljesítménymutatók. A teljesítménymutató egy adott célkitűzés, felhasznált eszköz, elért hatás mércéjeként, tehát egy környezeti változó mennyiségi vagy minőségi szintjének mérőeszközeként definiálható, mely környezet- (társadalmi, gazdasági és környezetvédelmi) és hatásmutatókat is tartalmaz (OECD - NFGM 2009a, OECD - NFGM 2009b, LEADER EUROPEAN OBSERVATORY 1999).

Az EU 2014–2020-as programidőszak elveiben áttérésként egy új paradigma jelent meg (mely elvek a kialakított Európa 2020 stratégia szerves részei), a fenntarthatóság lokalizációs elmélete, mely – az uniós új keretjogszabályaival társulva – számos újítási lehetőséget biztosít a tagállamok számára. Az EU integrált területfejlesztési (helyi fejlesztési) politikájának kulcspillére a multi-funding (több finanszírozási alapra épülő tervezés, mely növeli a hatékonyságot); a LEADER koncepció kiterjesztése; a különböző alapok forrásainak felhasználása a HACS-ok által; az integrált szemléletű, szektorokon átnyúló fejlesztési elképzelések megjelenése; valamint a problémák részletesebb helyi feltárása és a hatékonyabb beavatkozások. Az egyik ilyen újítás a térségi alapú megközelítés új eszközeinek bevezetése, mint a Community Led Local Development (továbbiakban: CLLD). Ennek a régi-új eszköznek a megközelítése teljes mértékben a korábbi LEADER-re épít (EPERJES 2013, EISENBURGER 2014, EUROPEAN COMMITTEE 2011).

Az 1991-ben kialakított LEADER módszer hét kulcsszempontja (11. ábra) változatlan formában határozza meg a jelenlegi LEADER-szempontú megvalósítások módját. A CLLD egy olyan módszer, amely párbeszédre és részvételen alapul, és a sikeres HFS kialakítása, illetve megvalósítása érdekében komplex és egybefüggő struktúrát követel meg a tervezőktől. A módszer alkalmazásának célja a térség fejlődésének biztosítása a helyi szereplők részvételének, elköteleződésének, valamint a köztük fennálló együttműködés erősítésével, továbbá a belső erőforrások kreatív mozgósításának segítségével (HAJAS 2012, FINTA 2014, EUROPEAN COMMITTEE 2014).

11. ábra: LEADER megközelítés

Forrás: EPERJES (2013)

A CLLD szubregionális térségekre fókuszál, vagyis vidéki térségek, valamint városi térségek és városrészek integrált és fenntartható fejlesztésére. Ez azt jelenti, hogy a vidéki LEADER-koncepciót a városi térbe is átültetik. A kritériumoknak megfelelő városi terekben is születhetnek tehát a helyi közösségek által kialakított, alulról jövő kezdeményezés keretében megalkotott fejlesztési stratégiák, mely kapcsán a források felhasználásáról is helyi döntések születnek. Míg korábban csak az EMVA-források bizonyos részét lehetett felhasználni CLLD-alapú stratégiák keretében, addig a különböző források működésére vonatkozó közös előírásokat tartalmazó rendelet alapján a HFS-k megvalósításához akár több alpból is hozzárendelhetők források (PÉTI 2012, CZÉGHÉR 2013, EUROPEAN COMMITTEE 2014). Ezért volt fontos 2015-ben, hogy a HACS-ok a HFS tervezésekor figyelembe vegyék és tervezzenek a stratégia szempontjából releváns többi Vidékfejlesztési Program intézkedésével, alprogramjával, továbbá a többi Operatív Program és egyéb fejlesztési program lehetőségeivel.

A Lechner Nonprofit Kft. (2015) által készített Nemzeti LEADER kézikönyv szerint a CLLD-koncepciónak a HFS-k tekintetében számos várható haszna lehet. Hiszen így a stratégia nagyobb eséllyel tud reagálni az egyre sokszínűbb igényekre és szükségletekre, szinergiát képez az egyes fejlesztések között és nem utolsósorban növelheti a térségbe kerülő forrás mértékét. Arra is felhívják a figyelmet, hogy a LEADER-források korlátozottsága miatt a HFS-ban olyan beavatkozásokat célszerű tervezni és megvalósítani, amelyek katalizátorként működnek és így megsokszorozzák a fejlesztések hatásait, eredménymutatóit. A CLLD-alapú stratégia integrált jellege azt jelenti, hogy a stratégia a vidék azon problémáját kezeli, amelynek megoldása a legjobban szolgálja a kitűzött célok elérését. A LEADER-megközelítés egyik stratégiai elve az innovativitás, vagyis hogy a problémákat vagy lehetőségeket nem csupán a korábbi megoldások alkalmazásával lehet kezelni, hanem új módszerekkel is, hiszen általános recept nincs a sikerhez, így újabb és újabb módszerek kidolgozása vár ránk addig, míg a tér minden egyes elemét nem uniformizáljuk. Véleményem szerint ez soha nem fog bekövetkezni és nem is kell, hogy célja legyen a térrel összefüggésben megvalósított fejlesztéseknek. Jelenleg az Európai Bizottság térfelén pattog a labda, hiszen a közösség által irányított helyi fejlesztések kialakításához és

végrehajtásához szükséges egységes módszertan még nem áll rendelkezésre (LECHNER NONPROFIT KFT. 2015, ÁLDORFAI et al. 2015).

Véleményem szerint egy olyan módszertan kialakítása vált szükségessé, amely dinamikus és statikus vizsgálatokat kombinál adott ciklus területi erőforrásaiban bekövetkezett változások kimutatására. Természetesen ezen változások egy része a társadalmi, a piacgazdasági és a globalizációs folyamatok következménye, de egy része a fejlesztések eredménye, mellyel az előbb említett folyamatok externális hatásait stabilizálhatjuk vagy megváltoztathatjuk.

4. ANYAG ÉS MÓDSZER

Egy téma feldolgozásánál rendkívül fontosnak tartom, hogy az adatok milyen adatbázisból származnak, azok milyen módon, milyen módszerek segítségével kerültek feldolgozásra. A fejezet során bemutatom és rendszerezem mindazon főbb adatbázisokat és módszereket, amelyeket az értekezésem során felhasználtam.

Számos helyzetfeltárás áttanulmányozása után arra a tapasztalatra jutottam, hogy különböző statikus vagy dinamikus elemzések sokasága jellemzi a dokumentumok többségét, de összecsatolásuk kizárólag elméleti síkon valósul meg. Ebből eredően az azonos típusú tervezési dokumentumok összehasonlíthatósága és monitoringozása sem valósulhat meg. Ahogy már említettem, a fejlesztések alapvető problémája, hogy a fejlesztés hatásának előrejelzése nehéz feladat, hiszen csak akkor válik ismerté a hatás, ha az már bekövetkezett. A jövőben realizálódó hatás és a tér teherbíró képességének számszerűsítése sokszor lehetetlen vagy nehezen megvalósítható. A fejlesztések negatív hatásai csak helyes menedzseléssel befolyásolhatók, amelyhez elengedhetetlen a hatások folyamatos értékelése a fejlesztés előtt, után, illetve közben. Véleményem szerint a teherbíró képesség ténylegesen egy számban nem fejezhető ki, de kialakítható olyan küszöbérték, mely figyelmeztető értéket képvisel a döntéshozók számára a beavatkozások elkezdése érdekében, a további negatív hatások elkerülése végett.

Módszertanommal kísérletet teszek arra, hogy a kiválasztott mutatórendszer alapján egy statikus és egy dinamikus vizsgálatot integrálva lehetőség nyíljon a vizsgált térelem adottságainak/erőforrásainak elemzésére a fejlődés nyomonkövethetősége, valamint a térelemek homogenitásának vagy heterogenitásának megállapítása céljából. A módszer biztosíthatja a rendszerszemléletű megközelítést, segítheti a széles körű adatbázison és korszerű módszertani feldolgozáson alapuló objektív stratégiaalkotáshoz szükséges lokális problémák, az úgynevezett fejlesztési forrópontok, „hot-spotok” feltárását, a hatékony fejlesztési tevékenységek megalapozását. A legkisebb térelemek forrópontjainak beazonosítása azért is fontos, mert ezeken az alacsony versenyképességi tulajdonságokkal rendelkező vidéki területeken a beazonosított „hot-spotok” a fejlődés alappillérei lehetnek a jövő tervezési periódusaiban.

4.1. KUTATÁSI TERÜLET LEHATÁROLÁSA

A kutatási terület lehatárolásának fontossága abban áll, hogy a kutatás területi korlátjaira felhívjuk a figyelmet. Disszertációmiban a kutatás korlátja területi szempontból Magyarország közigazgatási határa. Az alkalmazott módszertannak köszönhetően az országban használt összes közigazgatási egység vizsgálatba vonható. Természetesen a viszonyítási pont mindig az adott vizsgált közigazgatási egység felett álló valamelyik közigazgatási egység lehet. Az alkalmazott modell alapesetben (a vizsgált közigazgatási szint minden elemét egyszerre vizsgáljuk), összesen 250-féle kombinációs vizsgálatot képes lefolytatni. Ennek sokszorosa is lehet a kombinációk száma, ha a vizsgált közigazgatási szint elemeinek csak bizonyos kombinációit vizsgáljuk meg.

Értekezésemben települési szinten végeztem a vizsgálatokat, melyhez a szükséges viszonyítási alapot a járás, a megye, a régió és az ország jelentette. Tekintettel arra, hogy a kutatás és a modell szempontjából nélkülözhetetlen a térségi szintekkel kapcsolatos ismeret, így a teljesség igénye nélkül röviden bemutatom ezeket.

A tér sokféleképpen rétegezzhető. Nemes Nagy szerint „*a kiterjesztett értelmezésnél gyümölcsözőbb az a szemléleti-fogalmi vonal, amelyben bizonyos térségi szerveződési szintek elválasztódnak egymástól, s ezek egy meghatározott, »közbülső« csoportja alkotja a regionális tereket, elválva a lokális, a mikro- és a makroterektől*” (NEMES NAGY 1997, 418.p.). Az általa létrehozott térségi szintrendszer a társadalmi reálszerveződés és a társadalomirányítás vertikális tagozódását tükrözi. Lényegében az egymásra/egymásba épülő szintekből álló rendszer a kisebb egységek összevonását nagyobbakba, illetve nagyobb egység kisebbekre osztását teszi lehetővé. Saját és számos más térségi szint modelljével kapcsolatosan Nemes Nagy megemlíti, hogy a különböző térségi szintek méretükön túl az ott szerveződő társadalmi tevékenységek, intézmények tekintetében is különböznek egymástól. Így a térségi szintrendszer egyedi megjelenési formája a hierarchizáltságnak. A területi elemzések során figyelmet kell fordítani a vizsgált jelenség s az azt leíró mutatók valóságos térségi szerveződésére és kerülni kell a formális aggregáltságot (NEMES NAGY 2005).

A regionális különbségek mérséklésére való törekvés az EU-ban először kifejezetten csak az 1986. évi Egységes Aktában jelent meg, majd az 1992. évi Maastrichti Szerződésben teljesebben megjelent. A Strukturális Alapok és a Kohéziós Alap jogos felhasználására és a források elosztására tekintettel szükségessé vált a tagállamok egyes térségeinek összemérhetővé tétele. Ezért dolgozta ki az Európai Unió statisztikai hivatala (továbbiakban: EUROSTAT) az Egységes Területi Statisztikai Osztályozási Rendszert (továbbiakban: NUTS), amely alapján immár lehetővé vált az EU objektív adatainak mérése, vizsgálata és az eredmények összevetése (TORMA 2001). A rendszer átvétele és kialakítása minden csatlakozni kívánó tagország számára kötelező, így Magyarország EU-hoz való csatlakozásának előkészítése során a területfejlesztésről és területrendezésről szóló 1996. évi XXI. törvény életbe léptette a NUTS rendszert, amelyet az EU rendszerkövetelményeinek megfelelő 1/2014. (I. 3.) OGY határozat a Nemzeti Fejlesztés 2030 - OFTK pontosított. Ez a rendszer egy ötfokozatú, egymásra épülő hierarchikus rendszer, amelynek első három szintje a regionális, további két szintje a helyi közigazgatási egység – Local Administrative Units (továbbiakban: LAU) – szintjét jelenti (KÁPOSZTA 2007, TORMA 2001).

A rendszer magyarországi adaptációjakor eleinte nem éltünk a nagyrégiók (NUTS 1) kialakításának lehetőségével, tehát az első szintet az ország egésze jelentette, később mégis bevezetésre került 3 nagyrégió. Az EU-s támogatások szempontjából nagy jelentőséggel bíró második szint hazánkban a 8 tervezési statisztikai régiót (NUTS 2) jelenti. A rendszerünk harmadik szintje (NUTS 3) az ország 20 közigazgatási – megye plusz a főváros – egysége, a negyedik szintje (LAU 1) a 174 statisztikai járást, az ötödik szintje (LAU 2) pedig a 3 155

települést jelenti. A továbbiakban két szinttel kapcsolatos ismeretekkel foglalkozom, egyik szint az EU szempontjából, a másik a kutatás szempontjából jelentős.

A központi kormányzat és a települések közötti szintek az EU tagállamaiban korántsem egységesek. A középszint (régió) jogi helye és szerepe alapvetően attól függ, hogy az adott tagállam milyen államtípusba sorolható. Föderális berendezkedésű tagállamban rendelkezik a középszint a legnagyobb önállósággal, hiszen az egyes térségi szintek behatárolt keretek között az önálló állam típusjegyeit viselik. Regionalizált tagállamokban szintén széles körű autonómiával, saját bevételekkel, sőt törvényhozói jogkörrel is rendelkeznek, de nem rendelkeznek az önálló állam típusjegyeivel. Decentralizált tagállamok esetében az előzőekkel ellentétben csak meghatározott önállósággal bírnak. Az unitárius tagállamokban alkotmány helyett törvény rögzíti a középszint jogi helyzetét, működését központi költségvetés finanszírozza, valamint feladat- és jogköre rendszerint csekély (TORMA 2001, HORVÁTH 1998).

Különböző szakmai körökben a régió meghatározásakor az alább felsorolt ismérvek kerültek megfogalmazásra:

- gazdasági összetartozás,
- intézményesültség,
- közös történelmi múlt,
- minden régió sajátos szellemiségű,
- nyelvi-kulturális összetartozás,
- összekötő kapocs a központi és a helyi (települési) szint között,
- táji-természeti homogenitás (TORMA 2001, KÁPOSZTA et al. 2004, NEMES NAGY 1997, RECHNITZER – SMAHÓ 2006).

A régiók az EU területére kiterjedő, ezeknek közigazgatási határával határolt egybefüggő tervezési, illetve statisztikai területi egységek, melyek hosszú távon változatlan területi egységet alkotva biztosítják a rájuk szervezett információs rendszer zavartalan működését. Ezt az információs rendszert az EUROSTAT működteti, melybe a reprezentatív adatfelvételek kerülnek rögzítésre, megalkotva egy regionális adatbázisrendszert, melyből többdimenziós (például: gazdasági, társadalmi stb.) regionális idősorok alkothatók régiós vagy annál nagyobb téregységek vizsgálatára (KÁPOSZTA 2007).

*„Az európai közösségek fejlődésében egyre komolyabb szerepet játszanak a helyi önkormányzatok, hiszen közreműködésük nélkül az integráció megvalósulása, illetve az azt szolgáló *acquis communautaire* (közösségi jog) érvényesülése elképzelhetetlen. A közigazgatás egészéhez hasonlóan, az önkormányzatok vonatkozásában sincsenek közvetlenül kötelező jogi előírások, tehát nem beszélhetünk a közösségi jogrendszeren belüli, önálló jogterületként működő önkormányzati *acquis communautaire*-ről sem” (TÓTH J. 1997, 103.p.).* Ebből adódóan az EU tagállamai lényegében mind különböző önkormányzati „modellt” működtetnek.

Természetesen a különbségek mellett a tagállamok önkormányzati megoldásai között vannak közös vonások is:

- az igazgatás rendszerint többszintű,
- tevékenységében a szolgáltató jelleg meghatározó,
- egyre jobban érvényesül a decentralizáció és a szuburbanizáció elv,
- „általános jogi” hatáskört gyakorolnak,
- élükön a lakosság által közvetlenül és demokratikusan választott testület áll,
- a képviselők és a köztisztviselők között érvényesül a partnerség elve,
- az önkormányzatok globalizálódnak (TORMA 2001).

A településeknek világszerte számos típusa alakult ki a többévezredes létezésük során, ezért osztályozásuk többféle logikát követve, rendkívül sokféle szempont szerint lehetséges. Véleményem szerint magyarországi viszonylatban a TÉRPORT (n.a.) által összegyűjtött osztályozás (2. táblázat) szemlélteti számunkra legjobban ezt a sokféleséget.

2. táblázat: Települések osztályozása

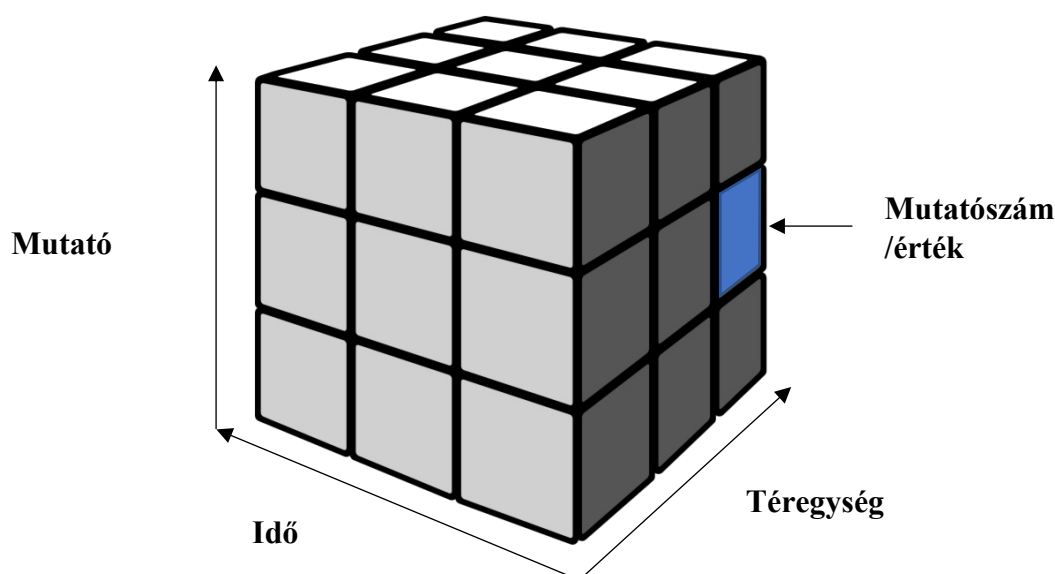
Csoportosítás	Megnevezés
Hasznosítás módja	Állandó település
	Ideiglenes település
	Szezonális település
Földrajzi fekvés	Hegyvidéki település
	Dombvidéki település
	Síkvidéki település
Lakóépületek száma	Magányos (magános) település
	Csoportos település
Alaprajz	Szabálytalan
	Szabályos
	Vegyes beépítésű
A településhálózatban betöltött szerepük (funkció)	Városok
	Falvak
Gazdasági jellegük	Mezőgazdasági települések
	Ipari települések
	Szolgáltató funkcióra szakosodott települések
Népességszám	Metropolis (1 millió fő felett)
	Nagyváros (100 ezer felett)
	Középváros (20-100 ezer között)
	Kisváros (5-20 ezer között)
	Község (5 ezer alatt, nagyközség 5 ezer fő felett)
	Kisfalu (500-999 fő közötti népesség)
	Aprófalu (500 fő alatti népesség)
Törpefalu (200 fő alatti népesség)	

Forrás: TÉRPORT (N.A.) alapján saját szerkesztés (2020)

4.2. ADATKOCKA

Az informatikában használt adatkocka-szemlélet szerint az adataink összességét úgy kezeljük, mintha a dimenziók egy n -dimenziós kocka pontjai lennének, ahol az n az egyes dimenziók számát jelöli. Az általam alkalmazott – valamint a területi kutatásokban leginkább alkalmazható – háromdimenziós adatkocka alapegységei az egyes dimenziók által meghatározott helyen lévő mutatószámokból vagy értékekből állnak (12. ábra). Tehát a mutatószámok vagy értékek a kocka celláiban helyezkednek el, így egyértelműen azonosíthatók egy mutató-idő-téregység hármásával. Például az adatkockám legkisebb adattartalma: egy adott évben, egy adott településen mennyi volt a lakónépesség.

12. ábra: Alkalmazott háromdimenziós adatkocka

Forrás: saját szerkesztés (2020)

A dimenziókhöz tartozhatnak hierarchiák is, így a kutatásomban a 3. táblázatban látható hierarchia szerint épül fel az adatkocka. A hierarchia akár több szintet is jelenthet, egyszerűen kifejezve csoportosításokat alkotunk. Ennek legjobb példája a téregység dimenzió, mert 3 155 települést 174 járásba csoportosíthatunk, melyeket 20 megyébe, ezeket további 8 régióba és további 3 nagyrégióba sorolhatunk, amelyeket az ország, mint fő egység foglal magában. Természetesen a téregységek szintjét akár az EU vagy a Föld szintjéig is emelhetnénk.

A kocka 3 dimenziós felépítéséből és a hierarchikus szerkezetéből kifolyólag az adatkockákon végzett elemzések, lekérdezések során szelekció, aggregálás, lefűrés, forgatás, szeletelés típusú műveleteket használhatunk. A hierarchikus felépítésből adódóan az adatok beazonosításához kódrendszer felépítésére is szükség volt. Az idő sík egyszintű (év), a mutató sík háromszintű (multidimenzió, dimenzió, mutató), míg a téregység sík hatszintű (ország, nagyrégió, régió, megye, járás, település) egyedi azonosítót kapott. Az azonosítóknak köszönhetően az excelben alkalmazott módszertanra felépített kalkulátornak gyorsan és egyszerűen beazonosíthatóvá váltak a számításhoz szükséges térelemek és a hozzájuk tartozó viszonyítási térség adatai. Például Verőce

település Öregedési indexének 2018. évi adatait a kalkulátor a 4. táblázatban szereplő kódolással tudta megtalálni és összefűzni Pest megye adataival. Ha megnézzük Verőce térelem-azonosítójának első 4 azonosító részletét látható, hogy megegyezik Pest megye térség azonosítójával. A kalkulátor ennek a kódrendszernek köszönhetően tudja meghatározni, hogy adott (jelen példában Verőce) település esetén viszonyítási alapnak melyik megyei szintű adattal kell dolgoznia.

3. táblázat: Alkalmazott adatkocka hierarchikus felépítése

Mutatók	<ul style="list-style-type: none"> • Gazdaság <ul style="list-style-type: none"> ○ Egyes mutatószámok • Társadalom <ul style="list-style-type: none"> ○ Egyes mutatószámok • Környezet <ul style="list-style-type: none"> ○ Egyes mutatószámok • Infrastruktúra <ul style="list-style-type: none"> ○ Egyes mutatószámok
Téregység	<ul style="list-style-type: none"> • Ország <ul style="list-style-type: none"> ○ Régió <ul style="list-style-type: none"> ▪ Megye <ul style="list-style-type: none"> • Járás <ul style="list-style-type: none"> - Település
Idő	

Forrás: saját szerkesztés (2020)

4. táblázat: Példa a kódrendszerben alkalmazott azonosítókra

	Verőce azonosítói	Pest megye azonosítói
Év	2018	2018
Téregység	1_1_12_13_137_3372	1_1_12_13
Mutató	2_2_4	2_2_4

Forrás: saját szerkesztés (2020)

Az adatkockában szereplő négy dimenzió mentén alkotott mutatócsoportok a vizsgált területi egységek fejlettségi és fejlődési szintjének feltárása céljából lettek létrehozva, mégpedig a helyi gazdaság, a társadalom, a környezet és az infrastruktúra területére. Azért volt szükség az adatkocka-elmélet kutatásomba történő integrálására, mert 40 mutató 12 évre vonatkozó, 3 359 térelemet lefedő 2 059 067 értékének elemzéséhez az adatok strukturált rendszerét kellett megalkotnom.

Területi kutatásoknál rendkívül fontos tényező, hogy milyen adatokat használunk fel és az milyen – megbízhatóságú – adatbázisból származik. NEMES NAGY (2005) szerint, a jó adatbázis: megbízható, ellenőrzött forrásból származik, egyértelmű, világos tartalmú indikátorokból áll, területileg egyértelműen lokalizáltak a közölt adatok, teljes, alapadatokat tartalmaz, keresztmetszeti és időbeli összehasonlításokra is lehetőséget ad, áttekinthető és kezelhető méretű.

Így az adatbázisom kialakítása során ezeknek a feltételeknek próbáltam megfelelni. Véleményem szerint a hazai regionális folyamatok vizsgálatának legfontosabb adatforrásai nemcsak a közigazgatás magasabb térségi szintjeinek, hanem településszinten is szolgáltatnak információkat. Ezen adatbázisokból tetszőleges közigazgatási aggregáltságú vagy sajátos, a kutatás által lehatárolt terekre formált adatrendszerek állíthatók elő. Ilyen adatbázis a KSH Tájékoztatási adatbázisa, valamint a TeIR, melyek célja, hogy objektív, pontos és friss – különböző területi egységekre vetített társadalmi, gazdasági, műszaki infrastruktúra és természeti – információkkal lássa el a területfejlesztési és területrendezési tevékenységet végző szerveket és kutatókat (TÓTH T. et al. 2006).

PÉLI (2013) szerint az egyenlőtlenségek kialakulásában meghatározó szerepet játszanak a területi egységek fejlődési pályái és a köztük kialakult verseny. Ez a területi fejlődés az országra, annak különböző részeire jellemző változásokat, a természeti erőforrások, a népesség, a termelés, az infrastruktúra területi eloszlási és változási viszonyait, a köztük fennálló kapcsolatokat jelenti. Ebből az elméletből kiindulva az általam kialakított módszertan szekunder adatokat tartalmazó adatkockájához jelentős mennyiségű mutatószámra volt szükség. Az adatok a TeIR – tercier minőségű – adatbázisából származnak, mert településszintű, a rendszer által nagyobb területi egységekre gyorsan csoportosítható, az általam felhasználni kívánt adatbázisokkal dolgozik (M2. melléklet). A vizsgálat szempontjából a településszintű adatok járási, megyei, régiós és országos szintre való aggregálása is szükségessé vált, melyek a fejlődés és a fejlettség viszonyítási pontjait adják.

A kutatáshoz felhasznált adatokat egy korrelációvizsgálat segítségével választottam ki, amely során a szoros kapcsolatban álló mutatókat kizártam azzal a céllal, hogy elkerüljem olyan adatok alkalmazását, amelyek torzító hatást eredményeztek volna. A korrelációszámítás a magas mérési szintű (két) változók közötti lineáris kapcsolat elemzésének eszköze, továbbá a kapcsolat meglétének, szorosságának és irányának leírására szolgál. „A lineáris korreláció (vagy Pearson-féle) együttható (jele: r) értékét a következő módon számíthatjuk ki:

$$r = \frac{\sum_{i=1}^N (x_i - \bar{x})(y_i - \bar{y})}{\sqrt{\sum_{i=1}^N (x_i - \bar{x})^2 \sum_{i=1}^N (y_i - \bar{y})^2}}$$

ahol az $\bar{x}$ az x_i értékek, az $\bar{y}$ az y_i értékek átlagait jelöli.” (SAJTOS – MITEV 2007, 204-205.p.).

Az „ r ” értéke egy -1 és $+1$ közötti skálán vehet fel értéket. Minél erősebb két változó között a kapcsolat, a korrelációs együttható abszolút értéke, mely a kapcsolat szorosságát mutatja, annál közelebb esik az 1 -hez. Ha az $r = 0$, a vizsgált két változó kapcsolatát korrelálatlannak, de nem függetlennek nevezzük, vagyis a két változó között nincs lineáris kapcsolat, de más típusú kapcsolat fennállhat. A kapcsolat előjele/iránya nem a függő és független változó irányát jellemzi, hanem a korreláció irányát. Ugyanis korrelációelemzés esetén nem határozható meg, hogy melyik a függő és melyik a független változó (SAJTOS – MITEV 2007).

A korrelációs együttható lehetséges értékeit jellemzően SAJTOS – MITEV (2007) értékelési kritériuma alapján jellemzik a kutatók (5. táblázat).

5. táblázat: A korrelációs együttható lehetséges értékei

r értéke	Kapcsolat iránya (előjele) és erőssége
$r = 1$	Tökéletes pozitív kapcsolat (függvényszerű lineáris kapcsolat)
$0,7 \leq r < 1$	Erős pozitív kapcsolat
$0,2 \leq r < 0,7$	Közepes pozitív kapcsolat
$0 < r < 0,2$	Gyenge pozitív kapcsolat
$r = 0$	Nincs lineáris kapcsolat
$-0,2 < r \leq 0$	Gyenge negatív kapcsolat
$-0,7 < r \leq -0,2$	Közepes negatív kapcsolat
$-1 < r \leq -0,7$	Erős negatív kapcsolat
$r = -1$	Tökéletes negatív kapcsolat (függvényszerű lineáris kapcsolat)

Forrás: SAJTOS – MITEV (2007) alapján saját szerkesztés (2020)

A korreláció értékei alapján a változók közötti lineáris kapcsolat jellegét HUZSVAI – VINCZE (2012) alapján egy ötszintű osztályozásban kategorizálhatjuk, mely csoportosítást a 6. táblázat szemlélteti. Tekintettel arra, hogy a kapcsolat előjele/iránya nem a függő és független változó irányát jellemzi, hanem a korreláció irányát, én Huzsvai – Vince osztályozását alkalmaztam.

6. táblázat: A korreláció értékei alapján a változók közötti lineáris kapcsolat jellege

Kapcsolat erőssége	r értéke
Nincs kapcsolat a két változó között	$-0,25 < r < 0,25$
Gyenge sztochasztikus kapcsolat	$-0,5 < r < -0,25$ vagy $0,25 < r < 0,5$
Közepes sztochasztikus kapcsolat	$-0,75 < r < -0,5$ vagy $0,5 < r < 0,75$
Erős sztochasztikus kapcsolat	$-1 < r < -0,75$ vagy $0,75 < r < 1$
A kapcsolat függvényszerű	$r = -1$ vagy $r = 1$

Forrás: HUZSVAI - VINCZE (2012) alapján saját szerkesztés (2020)

A korrelációvizsgálatot Excel program segítségével folytattam le, melynek lépései az alábbiak voltak:

- a vizsgálat minden évében az egyes vetített mutatókon korrelációs vizsgálatot folytattam le, majd
- átlagoltam az éves adatok korrelációs értékének abszolút értékét egy táblázatba, ezt követően
- a táblázat alján az egy mutatóhoz tartozó vizsgált időszaki korrelációs értékeket átlagoltam, majd
- a 6. táblázatban szereplő érték-kategóriák alapján megállapítottam a mutató kapcsolatát a többi mutatóval.

Az így kapott értékek megmutatták, hogy a vizsgált időintervallumban az egyes mutatók milyen erősségű sztochasztikus kapcsolattal rendelkeznek a többi mutatóval. Huzsvai – Vince osztályozása alapján csak azok a mutatók kerültek a vizsgálatba, melyek időszaki, összesített értéke nem, vagy csak gyenge sztochasztikus kapcsolatot mutatott. Így az alkalmazott módszertanban vizsgált 4 dimenziót (környezet, infrastruktúra, helyi gazdaság, társadalom) összesen 40 darab vetített, alap- vagy származtatott mutató segítségével vizsgáltam meg (M3. melléklet), melyhez összesen 136 darab alapmutatót használtam fel, amelyből 15 darab vetítésre szolgált. A vizsgált időintervallum a 2007-től 2018-ig terjedő 11+1 évet felölelő időszak, amelyből az első év (2007) bázisévként került felhasználásra.

A legyűjtött adatok kapcsán meg kell említeni az adathiány kezelésének témakörét is. Az alkalmazott komplex – statikus és dinamikus – módszertanból adódóan a fejlődési és fejlettségi számítások különböző módon kezelik az adathiányt. Így ezeket az egyes képletek leírásának megjegyzés részében taglalom az értekezésben (4.3.1 fejezet).

4.3. ALKALMAZOTT MÓDSZERTAN

Az egyoldalú, mechanikus közgazdasági szemlélet ellen a térbeliség az egyik legjobb eszköz, hiszen felhívja a figyelmet arra, hogy a valóságban nem léteznek steril közgazdasági jelenségek. A térnek nincs két ugyanolyan pontja, amely azonos adottságokkal rendelkezne, hiszen minden pont különbözik a főbb piacokhoz vagy nyersanyaglelőhelyekhez viszonyított távolságban, továbbá az adott ponton kiaknázható helyi, illetve agglomerációs előnyök tekintetében. A gazdaság térbeli feltételeit vizsgálva azonban olyan tényezőket is találhatunk, melyek megakadályozzák a térbeli „egyensúly” létrejöttét (KÁPOSZTA 1998). Ezért fontosnak tartom, hogy a kutatásaim során olyan tényezőket tárjak fel, melyek egyértelműen utalnak az egyenlőtlenségekre, illetve minőségi fejlődés törvényszerű okaira.

Mivel a gazdaság és a társadalom fejlődése a térben egyenlőtlen, ezért a beavatkozások általában az egyenlőtlenségeket próbálják mérsékelni. A területfejlesztési beavatkozások csak akkor lehetnek sikeresek, ha pontosan ismertek a területi fejlődési folyamatok, amelyekbe be kívánunk avatkozni, ugyanis a tér minden pontja más és más. A beavatkozás megvalósulását megfelelő, gondos és előrelátó tervezési folyamatnak kell megelőznie a kívánt cél elérése céljából (TÓTH – GODA 2013). Sajnos a fejlesztési elképzelések kialakítása többnyire alacsony módszertani támogatás mellett valósul meg, amely nagyban befolyásolja a ráépülő tervezés hatékonyságát, emellett a tervezésben résztvevők felkészültsége sem homogén.

Az eddigi programozási időszakok tapasztalatai alapján a stratégiaalkotás kulcsfontosságú eleme a széles körű adatbázison és az adatok korszerű módszertani feldolgozásán alapuló helyzetfeltárás elkészítése. Az így kialakított stratégia a helyi döntéshozatalba behozott szakmai szemléleten és külső impulzusokon keresztül hozzájárul a helyi közösségek hatékonyabb fejlesztési

tevékenységéhez, melynek köszönhetően szakmailag kidolgozottabb, objektívebb színezetet kap a stratégia.

A kutatásommal olyan döntéstámogató módszertant szeretnék megalkotni, amely a programalkotók számára komplex helyzetfeltárást és értékelést biztosít, és segít kijelölni az úgynevezett fejlesztési „forrópontokat”, amelyek a születendő stratégia alapját képezhetik. A területi adatbázisokból kinyerhető adatok gyűjtésével, rendszerezésével, feldolgozásával rendszerszemléletű megközelítésben, kifinomult módszertan alkalmazásával feltárássra kerülnek a célterület állapotát és lehetőségeit meghatározó egyes hatótényezők, azok összefüggései, időbeli tendenciái, amelyek alapján kirajzolódnak a perspektivikus fejlesztési területek.

A komplex mutatórendszer kialakítása során két szempontot vettem figyelembe. Egyrészt tudatosan törekedtem arra, hogy csak olyan releváns mutatók kerüljenek be a vizsgálatba, melyek hasznos alap- és háttér-információkkal szolgálhatnak a fejlesztési javaslatok megtétele során. A másik szempont, hogy az adatok összehasonlítása érdekében vetített megoszlási, intenzitási és dinamikus viszonyszámokat alakítottam ki annak érdekében, hogy a terület és a népességszám nagyságából fakadó torzító hatásokat kiküszöböljem.

A módszertanom a Térbeli Teljesítményértékelés elnevezést kapta, mely során a vizsgált területi egység különböző funkcionális területeinek folyamatait és eredményeit egy előre definiált szempontrendszer alapján összevetem egy nagyobb terület egység hasonló jellemzőivel. Vagyis ez egy olyan teljesítménymérési eljárás, amelynek során egy-egy terület egység saját teljesítményét a térségi átlagteljesítménnyel hasonlítom össze annak érdekében, hogy fény derüljön azokra a területekre, amelyek fejlesztésre szorulnak, valamint azokra az erősségekre, amelyekre ezeket a fejlesztéseket alapozni lehet.

A módszertan komplexitásából adódóan szükségessé vált egy „alkalmazás” létrehozása. Erre az Excel programot választottam, mely képletek és makrók segítségével végzi el a számításokat. Az alkalmazás neve Térbeli Teljesítményértékelési Kalkulátor. A kalkulátor képes automatikusan egy mutató fejlődési és fejlettségi értékeit kiszámolni, melyhez csak a kívánt mutatót és a viszonyítási szintet kell kiválasztani. Az adatok kocka kódrendszerének köszönhetően a rendszer maga társítja össze a szükséges adatokat a 2 059 067 darabos adatkockából. Az egyes mutatók eredményei egy másik Excel-munkalapon összegyűjtve kerültek újrafeldolgozásra a következő alfejezetben bemutatott képletek alapján. A Térbeli Teljesítményértékelési Kalkulátor – viszonyítási alaponként – közel 5 millió darab képletet futtat le, míg településsorosan meghatározza az egyes térelemek térbeli teljesítményét.

4.3.1. Térbeli Teljesítményértékelés

Ahogy már a bevezetésben említettem, az EU egyre szigorúbb elvárásokat ír elő a tervezési dokumentumokban a monitoringgal kapcsolatban, azonban jelenleg ezen anyagok minősége széles skálán mozog. Ennek megoldására egy komplex szakértői rendszer adhat választ. Véleményem

szerint a kutatásban alkalmazott szakértői rendszerrel kapcsolatosan 4 kérdésre szükséges választ adni:

1. Mit biztosít egy szakértői módszer? Rendszerszemléletű megközelítést, lokális problémák feltárását, a stratégiaalkotáshoz széles körű adatbázison és korszerű módszertani feldolgozáson alapuló objektív helyzetfeltárást, a hatékony fejlesztési tevékenységek megalapozását (úgynevezett fejlesztési forrópontok kijelölését) és a monitoringot (ÁLDORFAI 2016, ÁLDORFAI – NAGY 2018).
2. Milyen szakértői módszert alkossunk? Legyen objektív, képes legyen a lehető legfrissebb helyzet szemléltetésére, értékelésre, valamint az értékek közötti összehasonlíthatóságra és az egyéni fejlettség – erősségek és a fejlesztendő területek – beazonosítására (ÁLDORFAI – NAGY 2018).
3. Mi a legismertebb értékelő szakértői módszer? A munkaerőpiacon alkalmazott teljesítményértékelés. A munkaerőpiaci teljesítményértékelés feladata a szervezetben dolgozó valamennyi munkatárs adott időszakra vonatkozó teljesítményének felmérése és megítélése. Az értékelés célja, hogy valamilyen módon javítsanak az elvégzett munka minőségén és mennyiségén, valamint fenntartsák vagy növeljék az egyén munkavégzésből származó megelégedettségét (JUHÁSZ 2008, GULYÁS 2012, ÁLDORFAI – NAGY 2018).
4. Hogyan adaptálhatjuk a teljesítményértékelést a regionalizmusba? Szervezetnek tekintünk egy nagyobb téregységet (járás, megye, régió), alkalmazottnak pedig a benne lévő kisebb téregységeket (település). Ennek figyelembevételével a Térbeli Teljesítményértékelés: tudatosan kifejlesztett rendszer, mely a térség valamennyi térelemének adott időszakra vonatkozó fejlődési és fejlettségi teljesítményét felméri és megítéli. Ennek köszönhetően javaslatot lehet tenni a térelem teljesítményének növelésére a térelem és a térség teljesítményéből származó (lakossági) megelégedettség fenntartása vagy javítása érdekében (ÁLDORFAI – NAGY 2018).

A Térbeli Teljesítményértékelés tehát egy olyan szakértői módszer, amely a vizsgált térelem(ek) – kutatásba vont évek – különböző jellemzőit, tulajdonságait összeveti egy térség sajátosságaival, melyből meghatározásra kerül egy előre definiált szempontrendszer alapján a térelem fejlettsége és fejlődése.

A Térbeli Teljesítményértékelés működési mechanizmusa az adott térelemet két síkon vizsgálja mutató, dimenzió és multidimenzió (dimenziók összessége) mentén.

Először a dinamikus vizsgálat zajlik le, a Fejlődési Részindex (továbbiakban: FÖR) számítása. Ennek során a térelem(ek) – az értekezésemben a települések – mutatóinak évek közötti változását vizsgálom a viszonyítási térség – jelen esetben a járások, megyék, régiók, ország – változásához képest, mely érték alapján az egyes térelemek besorolásra kerülnek fejlődési kategóriákba, vagyis a vizsgált térelem fejlődési szintje kerül meghatározásra (7. táblázat).

7. táblázat: A Fejlődési Részindex (FőR) képletei

Mutató	
$F\acute{o}R_{d_{ij}} = \frac{\sum_{i=0}^n \left[\left(\frac{X_{d_{ij}} - X_{d_{ijt-1}}}{ X_{d_{ijt-1}} } \right) - \left(\frac{Y_{d_{ij}} - Y_{d_{ijt-1}}}{ Y_{d_{ijt-1}} } \right) \right]}{n} \cdot AT \subseteq P$	
Dimenzió	Multidimenzió
$F\acute{o}R_{d_i} \approx \frac{\sum_{i=0}^n F\acute{o}R_{d_{ij}}}{s}$	$F\acute{o}R = \frac{\sum_{i=0}^n F\acute{o}R_{d_i}}{d}$
<p>Jelmagyarázat:</p> <p>$F\acute{o}R_{d_{ij}}$: A vizsgált térelem i-edik dimenzió j-edik mutatójának Fejlődési Részindexe</p> <p>$X_{d_{ij}}$: A vizsgált térelem i-edik dimenzió j-edik mutatójának tárgyévi értéke</p> <p>$X_{d_{ijt-1}}$: A vizsgált térelem i-edik dimenzió j-edik mutatójának tárgyévet megelőző év értéke</p> <p>$Y_{d_{ij}}$: A vizsgált térelem viszonyítási térségének i-edik dimenzió j-edik mutatójának tárgyévi értéke</p> <p>$Y_{d_{ijt-1}}$: A vizsgált térelem viszonyítási térségének i-edik dimenzió j-edik mutatójának tárgyévet megelőző év értéke</p> <p>n: éves adathiánymentes évek száma</p> <p>s: mutatók száma</p> <p>d: dimenziók száma</p> <p>AT: Adattartalom:</p> <ul style="list-style-type: none"> • 1: ha a magas értéke tekinthető jó eredménynek • -1: ha az alacsony értéke tekinthető jó eredménynek <p>$\subseteq$: Megfeleltetés</p> $P: \text{Pontozás, ha } a = \frac{\sum_{i=0}^n \left[\left(\frac{X_{d_{ij}} - X_{d_{ijt-1}}}{ X_{d_{ijt-1}} } \right) - \left(\frac{Y_{d_{ij}} - Y_{d_{ijt-1}}}{ Y_{d_{ijt-1}} } \right) \right]}{n} \cdot AT \text{ képlet értéke}$ <ul style="list-style-type: none"> • nagyobb, mint 1, akkor az eredmény 100 • kisebb, mint -1, akkor az eredmény -100 • -1 és 1 közötti, akkor az eredmény a képlet érték $\cdot 100$ <p>A pontszám korlátozásának oka a mutatók túlsúlyának csökkentése a dimenziós értékekben.</p> <p>$F\acute{o}R_{d_i}$: A vizsgált térelem i-edik dimenzió Fejlődési Részindexe</p> <p>$\approx$: Kerekítés egész számokra</p> <p>$F\acute{o}R$: A vizsgált térelem Fejlődési Részindexe (multidimenziós)</p> <p>Megjegyzés:</p> <p>Ha a vizsgált és az azt megelőző vagy követő évben teljes adathiány lép fel, akkor a vizsgált év</p> $\left[\left(\frac{X_{d_{ij}} - X_{d_{ijt-1}}}{ X_{d_{ijt-1}} } \right) - \left(\frac{Y_{d_{ij}} - Y_{d_{ijt-1}}}{ Y_{d_{ijt-1}} } \right) \right] \text{ értéke } 0.$ <p>Ha a vizsgált évben teljes adathiány lép fel, akkor a vizsgált év</p> $\left[\left(\frac{X_{d_{ij}} - X_{d_{ijt-1}}}{ X_{d_{ijt-1}} } \right) - \left(\frac{Y_{d_{ij}} - Y_{d_{ijt-1}}}{ Y_{d_{ijt-1}} } \right) \right] \text{ értéke } -1.$ <p>Ha adott térelem esetén a vizsgált, valamint az azt megelőző évben adathiány lép fel, akkor a vizsgált év</p> $\left[\left(\frac{X_{d_{ij}} - X_{d_{ijt-1}}}{ X_{d_{ijt-1}} } \right) - \left(\frac{Y_{d_{ij}} - Y_{d_{ijt-1}}}{ Y_{d_{ijt-1}} } \right) \right] \text{ értéke } -1.$ <p>Ha adott térelem esetén a vizsgált évet megelőző évben adathiány lép fel, akkor a vizsgált év</p> $\left[\left(\frac{X_{d_{ij}} - X_{d_{ijt-1}}}{ X_{d_{ijt-1}} } \right) - \left(\frac{Y_{d_{ij}} - Y_{d_{ijt-1}}}{ Y_{d_{ijt-1}} } \right) \right] \text{ értéke } 1.$ <p>Az eddig ismertetett lépéseknek köszönhetően az adathiány torzító hatása megszűnt, vagy minimalizálásra került.</p>	

Forrás: saját kutatás alapján saját szerkesztés (2020)

A dinamikus vizsgálatot a statikus vizsgálat követi, a Fejlettségi Részindex (továbbiakban: FeR) számítása. Ennek során a térelem(ek) mutatóinak eltérését vizsgálom a viszonyítási térség értékéhez a vizsgált években, mely eltérési értékek alapján a térelem(ek) besorolásra kerülnek egy fejlettségi kategóriarendszerbe, vagyis a vizsgált térelem(ek) fejlettségi szintje kerül meghatározásra (8. táblázat).

8. táblázat: A Fejlettségi Részindex (FeR) képletei

Mutató	
$FeR_{d_{ij}} = \frac{\sum_{i=0}^n (X_{d_{ij}} - Y_{d_{ij}}) / Y_{d_{ij}} }{n} \cdot AT \subseteq P$	
Dimenzió	Multidimenzió
$FeR_{d_i} \approx \frac{\sum_{i=0}^s FeR_{d_{ij}}}{s}$	$FeR = \frac{\sum_{i=0}^d FeR_{d_i}}{d}$
<p><u>Jelmagyarázat:</u></p> <p>$FeR_{d_{ij}}$: A vizsgált térelem i-edik dimenzió j-edik mutatójának Fejlettségi Részindexe $X_{d_{ij}}$: A vizsgált térelem i-edik dimenzió j-edik mutatójának tárgyevi értéke $Y_{d_{ij}}$: A vizsgált térelem viszonyítási térségének i-edik dimenzió j-edik mutatójának tárgyevi értéke n: évek száma s: mutatók száma d: dimenziók száma AT: Adattartalom:</p> <ul style="list-style-type: none"> • 1: ha a magas értéke tekinthető jó eredménynek • -1: ha az alacsony értéke tekinthető jó eredménynek <p>$\subseteq$: Megfeleltetés</p> <p>P: Pontozás, ha a $\frac{\sum_{i=0}^n (X_{d_{ij}} - Y_{d_{ij}}) / Y_{d_{ij}} }{n} \cdot AT$ képlet értéke</p> <ul style="list-style-type: none"> • nagyobb, mint 1, akkor az eredmény 100 • kisebb, mint -1, akkor az eredmény -100 • -1 és 1 közötti, akkor az eredmény a képlet érték $\cdot 100$ <p>A pontszám korlátozásának oka a mutatók túlsúlyának csökkentése a dimenziós értékekben.</p> <p>FeR_{d_i}: A vizsgált térelem i-edik dimenzió Fejlettségi Részindexe $\approx$: Kerekítés egész számokra FeR: A vizsgált térelem Fejlettségi Részindexe (multidimenziós)</p> <p><u>Megjegyzés:</u></p> <p>Ha a vizsgált évben teljes adathiány lép fel, akkor a vizsgált év $(X_{d_{ij}} - Y_{d_{ij}}) / Y_{d_{ij}}$ értéke 0. Az eddig ismertetett lépéseknek köszönhetően az adathiány torzító hatása megszűnt, vagy minimalizálásra került.</p>	

Forrás: saját kutatás alapján saját szerkesztés (2020)

A módszertan a statikus és a dinamikus vizsgálat eredményeit egy Térbeli Teljesítményértékelési Indexben (továbbiakban: TTI) egyesíti, mely mutató egyszerre ad reális képet a vizsgált térelem fejlettségi és fejlődési szintjéről (9. táblázat).

9. táblázat: A Térbeli Teljesítményértékelési Index (TTI) képletei

Mutató	Dimenzió	Multidimenzió
$TTI_{d_{ij}} = \frac{F\acute{o}R_{d_{ij}} + FeR_{d_{ij}}}{2}$	$TTI_{d_i} = \frac{F\acute{o}R_{d_i} + FeR_{d_i}}{2}$	$TTI = \frac{F\acute{o}R + FeR}{2}$
Jelmagyarázat:		
<i>TTI_{d_{ij}}</i> : A vizsgált térelem i-edik dimenzió j-edik mutatójának Térbeli Teljesítményértékelési Indexe		
<i>F^oR_{d_{ij}}</i> : A vizsgált térelem i-edik dimenzió j-edik mutatójának Fejlődési Részindexe		
<i>FeR_{d_{ij}}</i> : A vizsgált térelem i-edik dimenzió j-edik mutatójának Fejlettségi Részindexe		
<i>TTI_{d_i}</i> : A vizsgált térelem i-edik dimenzió Térbeli Teljesítményértékelési Indexe		
<i>F^oR_{d_i}</i> : A vizsgált térelem i-edik dimenzió Fejlődési Részindexe		
<i>FeR_{d_i}</i> : A vizsgált térelem i-edik dimenzió Fejlettségi Részindexe		
<i>TTI</i> : A vizsgált térelem Térbeli Teljesítményértékelési Indexe (multidimenziós)		
<i>F^oR</i> : A vizsgált térelem Fejlődési Részindexe (multidimenziós)		
<i>FeR</i> : A vizsgált térelem Fejlettségi Részindexe (multidimenziós)		

Forrás: saját kutatás alapján saját szerkesztés (2020)

A Térbeli Teljesítményértékelés osztályozását a 10. táblázat szemlélteti, mely az alkalmazott módszertani séma alapján 7 kategóriát képez (dinamikusan fejlődő, fejlődő, fejlődésnek indult, stagnáló, lemaradó, hanyatló, leszakadó) egy –100-tól 100-ig terjedő skálán. A 7 kategória a dimenziószinten lefuttatott 129 024 darab elemzésből származó eredmények – szórása és kiugró értékei – alapján lett kialakítva.

10. táblázat: A Térbeli Teljesítményértékelés szempontrendszere, osztályozása

Osztályozás		
Osztályozási skála		Megnevezés
≥ 30	≤ 100	Dinamikusan fejlődő
≥ 15	< 30	Fejlődő
≥ 5	< 15	Fejlődésnek indult
≥ -5	< 5	Stagnáló
≥ -15	< -5	Lemaradó
≥ -30	< -15	Hanyatló
≥ -100	< -30	Leszakadó

Forrás: saját kutatás alapján saját szerkesztés (2020)

A komplex módszertan számos lehetséges elemzést biztosít számunkra a jelentős számú viszonyítási alaphoz köszönhetően, az objektív nézőpont megtartása mellett (11. táblázat). Természetesen a viszonyítási alap korlátot is jelent, hiszen járási szintű viszonyítási alap esetén csak település- és mikrotérségszintű Térbeli Teljesítményértékelést számolhatunk ki. Országos szintű viszonyítási alap esetén akár települési, járási, megyei, régiós és országos, valamint általunk meghatározott mikro vagy specializált térségszintű FeR, F^oR és TTI értékelés is lehetségessé válik. Természetesen, mivel komplex elemző rendszerről beszélünk, az alkalmazott program (Excel) teljesen automatikusan (függvények és makrók segítségével) végzi a számításokat.

11. táblázat: A Térbeli Teljesítményértékelés lehetséges eredménymátrixa

Viszonyítási alap alkalmazhatósága (TTI és FeR kapcsán)	Térségi szint	Helyi gazdaság				Társadalom				Infrastruktúra				Környezet				Multi- dimenziós érték
		Mutató 1	Mutató 2	Mutató ...	Dimenziós érték	Mutató 1	Mutató 2	Mutató ...	Dimenziós érték	Mutató 1	Mutató 2	Mutató ...	Dimenziós érték	Mutató 1	Mutató 2	Mutató ...	Dimenziós érték	
Mikro- térsg Járás Megye Specializált térségek Régió Nagyregió Ország	Település 1																	
	Település 2																	
	Település																	
	Mikrotérsg 1																	
	Mikrotérsg 2																	
	Mikrotérsg																	
	Járás 1																	
	Járás 2																	
	Járás																	
	Megye 1																	
	Megye 2																	
	Megye																	
	Specializált térség 1																	
	Specializált térség 2																	
	Specializált térség																	
	Régió 1																	
	Régió 2																	
	Régió																	
	Nagyregió 1																	
	Nagyregió 2																	
	Nagyregió 3																	
	Ország																	

Forrás: saját kutatás alapján saját szerkesztés (2020)

Reális képet ilyen jelentős inputadat (települések száma) mellett úgy kaphatunk, ha a területi elemzés állandó módszerei közé tartozó térképes ábrázolást alkalmazzuk. A térkép főként illusztratív eszköz, de elemzési módszerként is hasznosítható, hiszen a térkép fontos szerepet tölt be a jelenségek, folyamatok, egyes objektumok térbeli eloszlásának megjelenítésében, valamint a területi sajátosságok, törvényszerűségek és kölcsönös összefüggések feltárásában. Az adattömegek térképes megjelenítésében a térinformatika nyújt segítséget, ami térképes formában ábrázolja számunkra az adatokat. Így a kapott adatokat a jobb szemléltetés céljából QGIS program segítségével térképeken ábrázoltam.

4.3.2. Vizuális megjelenítés

A térinformatika és a vele kapcsolatban álló tudományterületek ugrásszerű fejlődése, megújulása a 21. század kezdetére tehető, amikor az általános számítástechnikai eszközök rohamos intenzitású fejlődést mutattak. A fejlődés az eszközök kapacitásában mutatkozott meg, melyet többek között a vizuális hatás és virtuális világ megvalósítása indukált, amelyhez informatikai eszközök és eljárások fejlesztése vált szükségessé.

A technológiai fejlődésnek köszönhetően az informatika és azon belül is a térinformatika/földrajzi információs rendszer (GIS) fejlődése számos olyan új lehetőséget kezdett felkínálni különböző tudományterületeken – társadalom-, közgazdaság- és regionális tudomány – dolgozó, kutató szakembereknek, amire eddig nem volt példa. Ez nemcsak az eddig jól ismert módszerek digitalizációját jelentette, hanem olyan új technológiák és adatkezelési módszertan bevezetését is eredményezte, amelyek alkalmazása új és friss lendületet adott az egyes tudományágaknak. A térinformatikának és rokon tudományainak hála azon túlmenően, hogy nagy mennyiségű adatot tudunk tárolni, már olyan eljárásokra is képesek vagyunk, amelyek lehetővé teszik az adathalmazok rendszerezését, kezelését, feldolgozását/elemezését és lehetőséget adnak az eredmények grafikus/vizuális ábrázolására (JAKOBI 2007).

A 21. században az egyes tudományterületek kutatói (többek között a fiatal generáció) az általános informatikai eszközöket már tudatosan/magabiztosan állítják a kutatásuk szolgálatába, ezzel is modernizálva a szakterületük eszköztárát. A fejlődő informatikai ismereteknek köszönhetően az eszköztár további bővülése is megfigyelhető, mégpedig a térbeli összefüggések vizsgálatát megkönnyítő térinformatika formájában. A térinformatika alkalmazásakor térbeli műveleteket, vagyis térbeli elemzéseket végzünk, melynek során az adatok értékét és/vagy formáját egy vagy több adatszintre alakítjuk át különböző elemzések által (MÁRKUS 2003, DETREKŐI – SZABÓ 2008). Ebből eredően a legtöbb GIS-szoftver különböző kutatási kérdésre számos műveleti lehetőséget nyújt számunkra.

A GIS egy olyan számítógépes rendszer, melyet földrajzi helyhez kapcsolódó adatok gyűjtésére, tárolására, kezelésére, elemzésére, a levezetett információk megjelenítésére, a földrajzi jelenségek megfigyelésére, modellezésére dolgoztak ki. Így a térinformatika biztosítani tudja számunkra, hogy az adatokból a térbeli elemzéseket követően értékes információkat nyerhessünk ki, amelyek alapjául szolgálhatnak minden olyan szakmai feladat megoldására, melyben a földrajzi helynek meghatározó szerepe van. A térbeli adatok földrajzilag lokalizálják az egyes elemeket, így olyan többletinformációt tárolnak, amelyek a térinformatikai vizsgálatok nélkülözhetetlen és egyedi részét képezik (JAKOBI 2007). Belényesi és szerzőtársai szavaival élve könnyen *„belátható, hogy térinformatikai rendszerünk segítségével a rengeteg számolási munkát sokkal gyorsabban és egyszerűbben elvégezhetjük, mintha ezt »manuálisan« kellett volna megtennünk. Emellett nem lebecsülhető az az előny sem, hogy ugyanabban a közös rendszerben tárolhattuk a térbeli és leíró adatainkat”* (BELÉNYESI et al. 2002, 5.p.).

A GIS egyetlen rendszerbe integrálja a térbeli és a leíró információkat, ezáltal nagy elemszámú gazdasági és/vagy társadalmi (és/vagy környezeti) adathalmazok számítógépes elemzése során kapott geokódokhoz (földrajzi azonosítóhoz) kötött eredmények ábrázolása válik lehetővé. Erre a módszerre a területfejlesztés kapcsán sok esetben szükségünk van, hiszen olyan összetett folyamatok válnak láthatóvá, amelyekre más módszertanok nem lennének képesek rávilágítani (PÉNZES et al. 2014). A területi információk alkalmazás jellemzően elemző rendszerszemléletből (alkotóelemek közötti összefüggésekből) áll, mely egy megfelelő területi adatbázisra és annak megfelelő geokódjaira épül. Egy sikeres, érthető és kutatási kérdéseinkre választ adó output eléréséhez ez a két adattípus a legfontosabb infrastrukturális input a GIS alkalmazása során, melyhez nélkülözhetetlen a külső szakértő (kutató) által definiált módszertan. Nemes Nagy szerint azonban a területi folyamatokkal kapcsolatos tudományokban még előttünk áll az a szakasz, amikor az új technikai, informatikai közegben újraépítjük a kvantitatív elemzési kultúra alapjait, legalább addig a szintig, hogy a szakmai-tudományos közönség az eszköztár valós és értő ismeretében tudjon dönteni használatáról vagy mellőzéséről (NEMES NAGY 2000).

A térben lejátszódó társadalmi-gazdasági folyamatok és jelenségek informatikai eszközökkel való elemzésének élvonalai a közgazdaságtan szakterületei, a területi statisztika, a térökonometria és a térgazdaságtan (KÁPOSZTA et al. 2018, NAGY et al. 2017). Ezekben a tudományokban olyan új

elméleti módszereket alakítanak ki, amelyek bevonják a teret a társadalmi-gazdasági-környezeti folyamatok vizsgálatába. Általánosan elfogadott álláspont, hogy a regionális térinformatika, vagyis a társadalmi és/vagy gazdasági jelenség/folyamat területi vizsgálata alatt a GIS-technológia használatát értjük. Ezt úgy is megfogalmazhatjuk, hogy a regionális tudomány a problémafelvető, kutató és elemző, a térinformatika pedig mindennek az eszköze/módszertana. Azonban úgy is nézhetjük a folyamatot, hogy a regionális tudomány csak az adatok jellegében mutatkozik meg, minden mást a térinformatika folytat le a kutatásban. Így a komplex felépítésből és kapcsolatrendszerből eredően ezt a kutatási folyamatot hívhatjuk területi információs rendszernek/alkalmazásnak (JAKOBI 2007, KERTÉSZ 1997).

A térképes ábrázolás fontos szerepet tölt be a jelenségek, a folyamatok és egyes objektumok területi törvényszerűségeinek és összefüggéseinek a feltárásában. A különböző tényezőket ábrázoló térképek összehasonlításának vagy több tényező egy térképen való ábrázolásának tanulmányozása jelentősen hozzájárulhat jelenségek/folyamatok területi vonatkozásának megismeréséhez, vagy az ok-okozati összefüggések feltárásához. Az egyre nagyobb mennyiségben rendelkezésre álló földrajzi egységhez kötött adatnak köszönhetően a digitális/tematikus térképek alkalmazási területe növekszik, hiszen a GIS egységes helymeghatározás alapján kapcsol össze különböző adat/réteg állományokat, melynek köszönhetően hangsúlyozhatók a statisztikai adatok térbeli aspektusai (TÓTH T. 2011).

Az egyes térinformatikai alkalmazások olyan bonyolult felépítésűek, hogy dacára az újító jellegnek, friss és széles körű innovációs képességet kíván meg, mindemellett a térinformatikára épülő területi kutatás sem nélkülözheti a térkategóriák világos elméleti és gyakorlati alkalmazásának tisztázását (DOBOSI 2001). Annak ellenére, hogy a legtöbb alkalmazás/program napjainkban felhasználóbarát formát ölt, vagyis minimalizálja a felhasználó által egyszerre értelmezni szükséges információt, addig a térinformatikai rendszerek az egyes tudományterületekkel való sokrétegű kapcsolat révén olyan jelentős számú opcionális lehetőséget kínálnak fel, amire a felhasználók többségének nincs szüksége. Ebből kifolyólag a kutatók többsége a rendszer alkalmazásának lehetőségét fontolgatja ugyan, de összetettsége miatt nem használja. További hátráltató tényezője az alkalmazásnak, hogy a térinformatikai rendszerek ismeretének elsajátítására több lehetőség nyílik, mint a gyakorlatban történő alkalmazásukra.

Egyértelműen kijelenthetjük, hogy a térinformatika felé nyitó tudományterületekbe teljesen új áramlatokat hozott a technológia fejlődése, melynek „meglovaglása” minden területnek külön-külön, egyedi kihívást jelent/jelentett. A térinformatikában új fejlődési irányokat jelölt ki az egyes tudományterületek integrálása, melynek eredménye új elméleti és gyakorlati irányokat indukált az egyes tudományokban. Ez a körkörös folyamat pedig a mai napig tart és a további fejlődés irányába mutat.

5. EREDMÉNYEK ÉS AZOK MEGBESZÉLÉSE

Ebben a fejezetben az előző fejezetekben bemutatott komplex modell – Térbeli Teljesítményértékelés – módszertanának felépítése mentén haladva mutatom be az egyes dimenziók és multidimenziók szintjén – a különböző viszonyítási alapként használt közigazgatási egységek figyelembevételével – elért eredményeket.

Értekezésem ezen fejezete azt a célt szolgálja, hogy Magyarország összes településének teljesítményértékelését elkészítsem a kialakított modell, módszertan alapján, így az egyes dimenziószintű alfejezetekben járás, megye, régió és országos viszonyítási pont alapján kapott teljesítményértékelési eredmények kerülnek elemzésre. A doktori értekezés terjedelmi korlátjára való tekintettel csak a jelentősebb eredményeket ábrázoló térképeket szemléltetek a szövegtörzsben.

Meg kell jegyeznem néhány kiegészítő információt az elemzések kapcsán:

- A régiós vizsgálatokat az új 8 régiós besorolás alapján készítettem el.
- Budapest elemzése csak országos szinten válik lehetségessé, hiszen önmaga járása, megyéje és régiója is.
- Budapest bevonása az országos szintű elemzésbe azt jelenti, hogy az országos viszonyítási értékek Budapest adatait is tartalmazzák.
- Három település (Mosonudvar, Tekenye, Balatonakarattya) kimaradtak a vizsgálataimból, mert ezek a települések a vizsgáltidőtartam elején még nem léteztek (a térképen fekete jelölés kaptak).

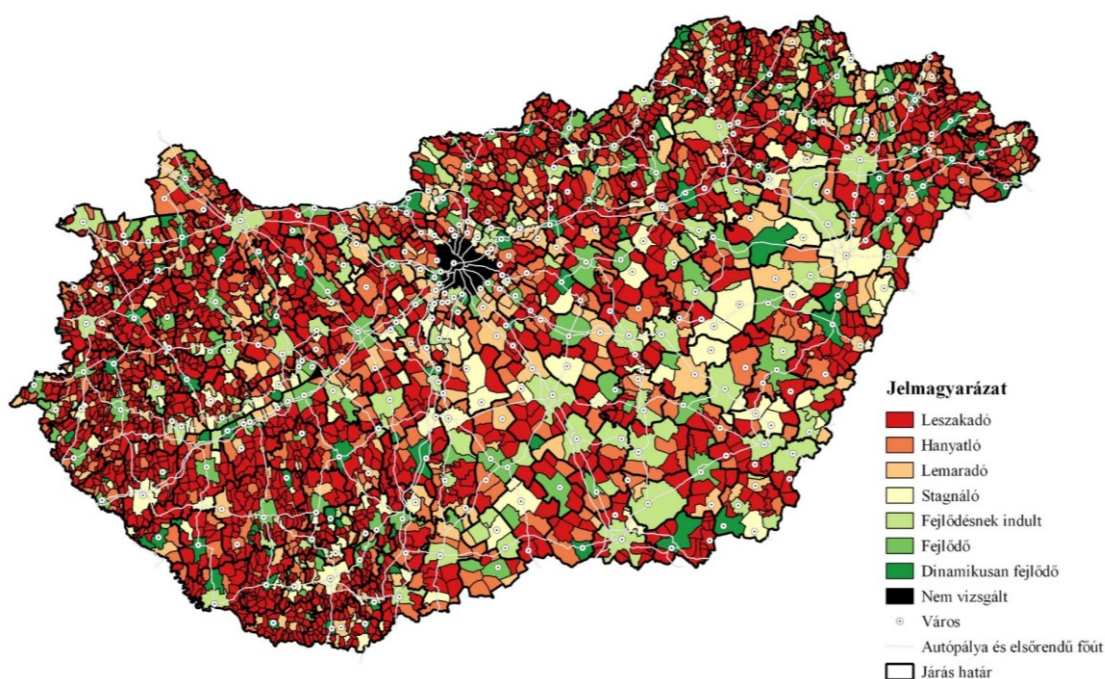
Értekezésemben nem esettanulmányokat szeretnék leírni, inkább az általam kialakított módszertanra kívánom helyezni a hangsúlyt, így az eredmények bemutatása során nem térek ki egy adott térség településeinek konkrét elemzésére, hanem összességében szemléltetem a területi folyamatok és egyenlőtlenségek okát helyi szinten. Természetesen példaértékkel néhány település kiugró eredményei miatt nevesítve lesz a fejezetben.

5.1. A HELYI GAZDASÁG TELJESÍTMÉNYÉRTÉKELÉSE

A helyi gazdaság, mint az egyik legfontosabb dimenzió minden területi kutatásban – így az én kutatásomban is – kitüntetett helyen szerepel. Jelentősége abban rejlik, hogy tovagyűrűző hatása – beleértve a többi dimenzió befolyásolását is – az összes dimenzió közül ennek a legnagyobb.

Járasi viszonyítás tekintetében a települések Fejlettségi Részindex értéke tág skálán mozog, de jelentős részük (82%-uk) „lemaradó, hanyatló vagy leszakadó” (továbbiakban: „hanyatlást mutató”) besorolást kapott (13. ábra). Ezeknek közel 95%-a 2 000 fő alatti község jogállású település és közel a fele kedvezményezett besorolású. Leszakadó besorolásba a települések 58%-a került, melyek közel 65%-a 1 000 fő alatti kedvezményezett besorolású község. A települések 12%-a „fejlődésnek indult, fejlődő és dinamikusan fejlődő” (továbbiakban: „fejlődést mutató”) besorolást kapott. Ezen települések 35%-a 5 000 fő feletti városokat jelent, mely az összes városi

jogállású település közel egyharmad része. Járási viszonylatban dinamikusan fejlődik a települések 3%-a, melyek közül 59% városi jogállású, zömében járási központ (például: Sellye, Mátészalka, Tamási, Nyírbátor, Vásárosnamény, Vasvár, Nagykálló, Kisvárd, Mórahalom, Rétság). A 13. ábrán látható, hogy fejlettség terén a „fejlődést mutató” települések jelentős része turisztikai desztinációk területén, főbb közlekedési útvonalak mentén helyezkedik el és városi besorolású. Azt is megfigyelhetjük, hogy ezen települések területe is nagyobb az átlagosnál. A dunántúli régiókban azt is láthatjuk, hogy a „fejlődést mutató” települések központi szerepkört töltenek be a térben. Összességében megállapítható, hogy az alacsony lélekszámú, főbb közlekedési folyósoktól távol eső települések helyi gazdasága járási viszonylatban rendkívül fejletlen.

13. ábra: A helyi gazdaság Fejlettségi Részindexe – Járási viszonyításban

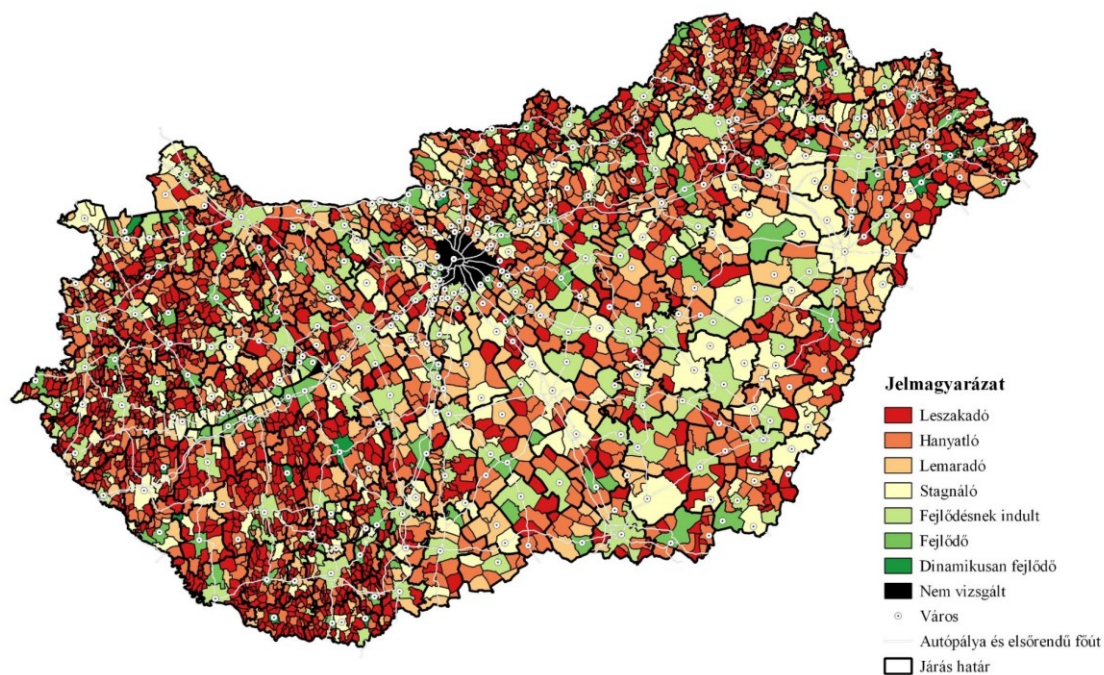
Forrás: saját elemzés alapján saját szerkesztés QGIS alkalmazásával (2020)

Járási viszonyítás tekintetében a települések Fejlődési Részindex eredményeiből (M4. melléklet) megállapítható, hogy leszakadó állapotban van a települések 17%-a, melyek mindegyike községi jogállású, 89%-a 500 fő alatti és 64%-a kedvezményezett település. Fejlődés szempontjából a „hanyatlást mutató” települések aránya a vizsgálat szerint 70%, „fejlődést mutató” pedig 13%. Fejlődő és fejlődésnek indult besorolást olyan települések kaptak, amelyek jelentős húzóágazattal rendelkeznek (pl. turizmus), járási központok vagy a vizsgált időszak elején olyannyira alacsony szintű helyi gazdasággal rendelkeztek, hogy egy kisléptékű változás is jelentős fejlődést eredményezett. Dinamikus fejlődést csak Fertőd település mutatott. A „fejlődést mutató” besorolási halmaz 19%-a járási központ, 69%-a község és közel 10%-a jelentős húzóágazattal rendelkezik.

A két részindexből származó, járási viszonyítással elkészült Térbeli Teljesítményértékelési Index (14. ábra) alapján megállapítható, hogy Magyarország településeinek 80%-a „hanyatlást mutató”, 10%-a „fejlődést mutató” kategóriába tartozik. Leszakadó települések a teljes településállomány

37%-át jelentik, melyek zömében húzóágazat nélküli, alacsony lélekszámú, főbb közlekedési folyósóktól távol eső és kedvezményezett besorolású települések a három dunántúli és az észak-magyarországi régióban. Fejlődést a járási központok, megyeszékhelyek, közlekedési csomópontokban elhelyezkedő városok (főként az Alföldön) és a vizsgált időszak elején alacsony értékekkel rendelkező helyi gazdaságot mutató, de jelentős ponciállal rendelkező községek és városok értek el (a leghátrányosabb térségeinkben).

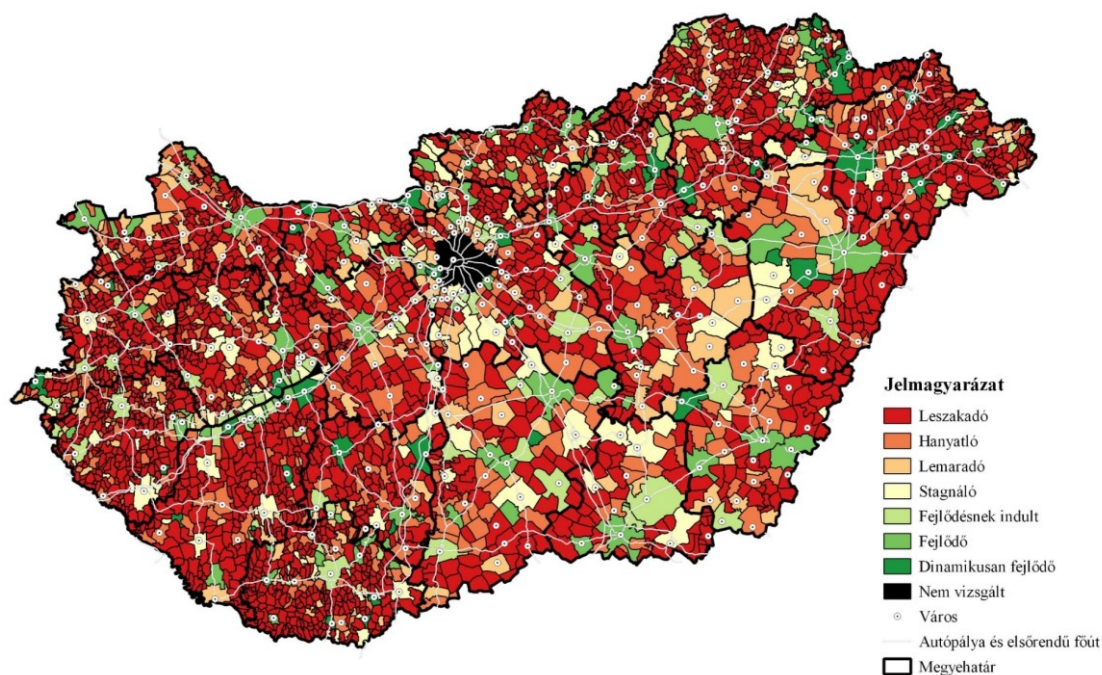

14. ábra: A helyi gazdaság Térbeli Teljesítményértékelési Indexe – Járási viszonyításban

Forrás: saját elemzés alapján saját szerkesztés QGIS alkalmazásával (2020)

Megyei viszonyítás esetén a helyi gazdaság helyzete a Fejlettségi Részindex alapján még nagyobb szakadékot mutat az egyes települések között (15. ábra). Jól látható az ábrán, hogy több település tartozik a „hanyatlást mutató” kategóriába, mint járási viszonyítás esetén. A települések 87%-a „hanyatlást mutató”, 5%-a stagnálás mutató és 8%-a „fejlődést mutató” kategóriába tartozik. Az egyenlőtlenség mértékét az mutatja számunkra, hogy a települések közel 70%-a a két szélső kategóriába tartozik, és ezek viszonylagos koncentrációt mutatnak, legfőképpen a leszakadó települések. Az Alföldön a közlekedési folyósók, míg a Dunántúlon a turisztikai, valamint járási és megyei központok jelentik a fejlett térségek koncentrációs magját. Észak-Magyarország esetében mind a három tényező meghatározó eleme a fejlettségnek. A fejlett területek esetén jól megfigyelhető a mutatók értékéből, hogy erős vállalkozói szféra és magas foglalkoztatási ráta jellemzi ezeket a területeket. Ebből adódóan számos más kapcsolódó mutató értéke (pl.: jövedelem, bruttó hozzáadott érték) is magas ezeken a területeken. Az ábrán továbbá jól megfigyelhető, hogy a leghátrányosabb helyzetű térségeink fejlettség szempontjából az ország keleti peremterületein és a Dunántúlon rendelkeznek a legrosszabb értékű helyi gazdaságot szimbolizáló mutatókkal. Azt is meg kell említeni, hogy megyei viszonylatban Pest megyében – a

déli, valamint a keleti területen – is található hanyatló-leszakadó pályán lévő koncentrált településeggyüttes.

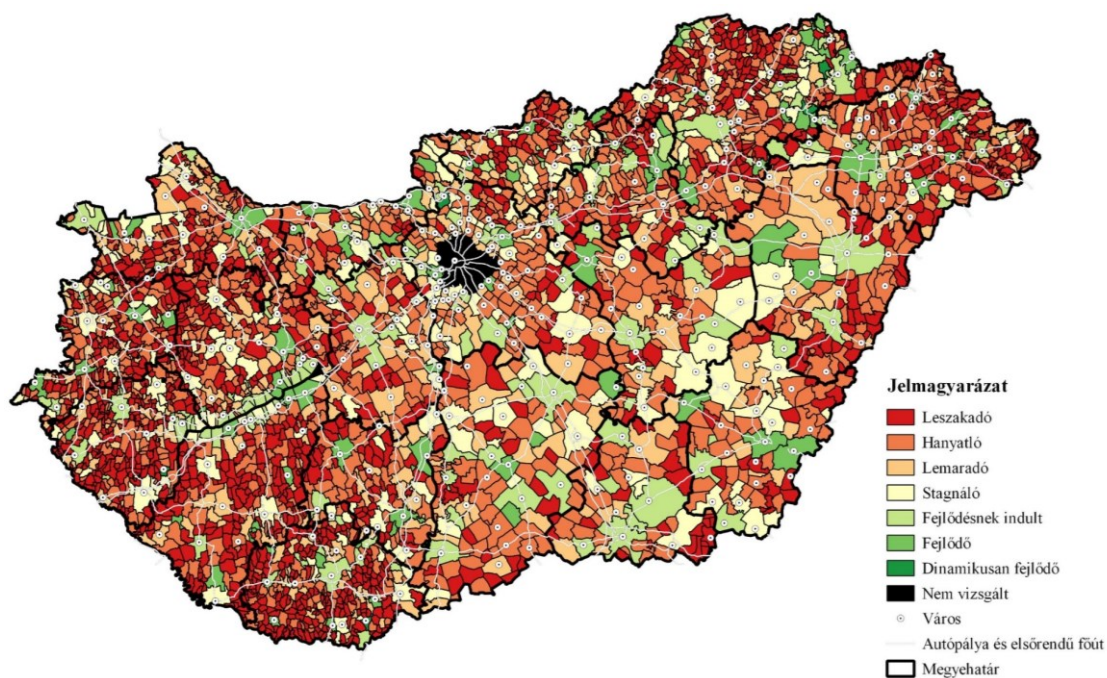

15. ábra: A helyi gazdaság Fejlettségi Részindexe – Megyei viszonyításban

Forrás: saját elemzés alapján saját szerkesztés QGIS alkalmazásával (2020)

Azt is meg kell állapítanom, hogy a települések fejlődése – a Fejlődési Részindex alapján – a vizsgált időben kimutatható, fejlettségük mégis – a Fejlettségi Részindex alapján – alacsony (M5. melléklet). „Fejlődést mutató” kategóriába a települések 14,5%-a, stagnáló kategóriába pedig 18,5%-a tartozik, így a települések egyharmada stagnál vagy fejlődésnek indult a vizsgált időben megyei viszonyításban, mégsem tudták fejlettségüket kellőképpen fokozni a többi településhez képest.

Megyei viszonyításban a helyi gazdaság Térbeli Teljesítményértékelési Indexe (16. ábra) a részindexek függvényében látható romlást mutat a járási viszonyításhoz képest. Egyre jobban kirajzolódni látszanak a leghátrányosabb helyzetű térségeink és egyértelmű koncentrációk jelennek meg megyei szinten jelentős városok (Győr, Szeged, Kecskemét, Debrecen, Miskolc), valamint földrajzi egységek és területfejlesztési szempontból kiemelt térségek (pl.: Balaton, Tokaji borvidék) körül. Jól megfigyelhető az áruk, szolgáltatások szabad áramlásához és a munkaerő kereslet-kínálatának gyors kielégítéséhez napjainkban nélkülözhetetlen főbb közlekedési folyósok mentén mutatkozó jó térbeli teljesítmény.

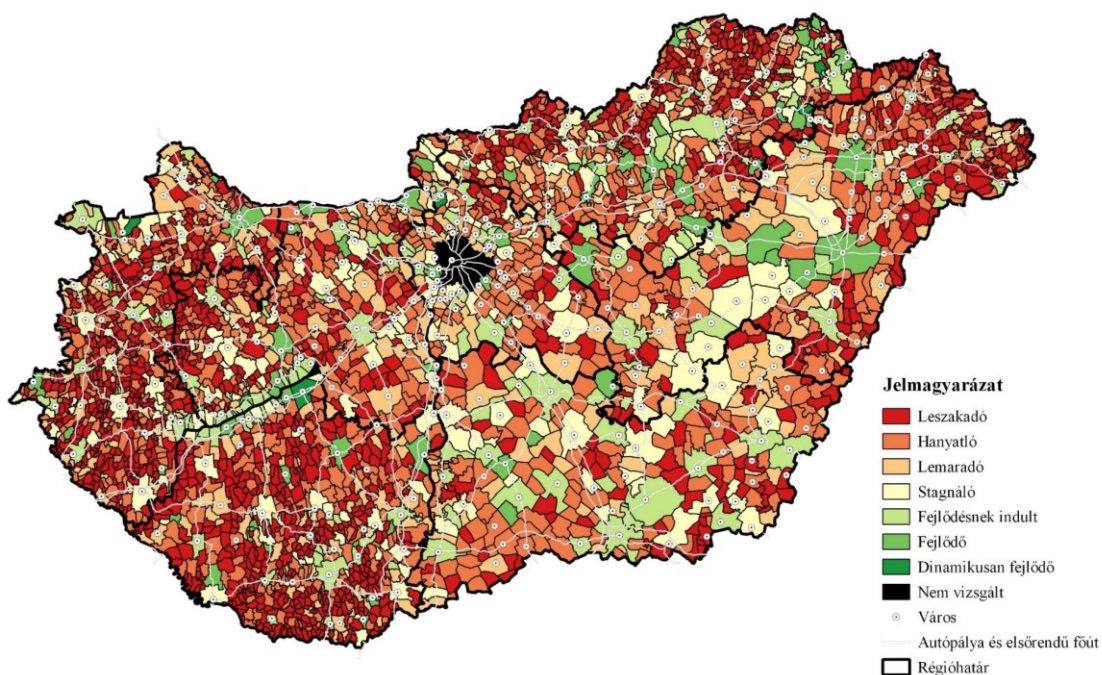
16. ábra: A helyi gazdaság Térbeli Teljesítményértékelési Indexe – Megyei viszonyításban

Forrás: saját elemzés alapján saját szerkesztés QGIS alkalmazásával (2020)

Regionális viszonyítás esetén a Fejlettségi Részindex (M6. melléklet) és a Fejlődési Részindex (M7. melléklet) szinte megegyezik – a települések 1%-a mozgott a kategóriák között – a megyei viszonyítással. Ennek háttérében az áll, hogy az egyes régiókba tartozó megyék értékeinek változása nagy hasonlóságot mutat. Ez jól szemlélteti számunkra, hogy sok esetben a fejlettség és a fejlődés mértéke és sikere akár több közigazgatási szinten azonos. Ez jelzésértékű tény a területfejlesztők számára, hogy régiós és megyei fejlesztéseket, programokat mennyire szorosan kell és kellene kezelni. A helyi szint számára pedig – az adatok alapján a települések többségének – negatív tartalommal járó információ, hogy a helyi gazdaságuk pozíciója több közigazgatási egységhez viszonyítva ugyanott helyezkedik el, vagyis a gazdaságukat befolyásoló piaci tényezők nem indultak fejlődésnek.

A Térbeli Teljesítményértékelési Index (17. ábra) is ugyanezt a hasonlóságot mutatja meg számunkra. Az adatokból kiderült, hogy az 1%-os kategórián belüli mozgás negatív tendenciát követ, vagyis a települések teljesítménye régiós viszonylatban csekély mértékben ugyan, de rosszabb, mint megyei viszonylatban. Ezek alapján a települések helyi gazdaságának teljesítménye – az osztályozási kategóriában régiós viszonylatban – az alábbiak szerint oszlik meg: dinamikusan fejlődő: 0,16%; fejlődő: 2,41%; fejlődésnek indult: 4,98%; stagnáló: 8,12%; lemaradó: 11,52%; hanyatló: 31,5%; leszakadó: 41,31%.

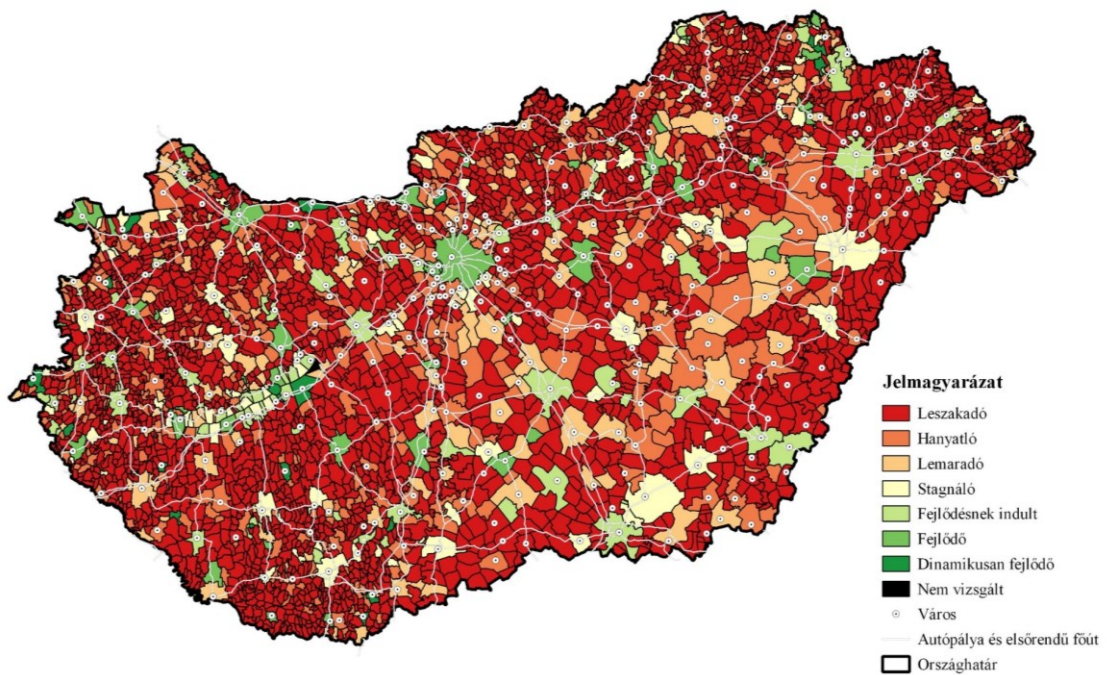

17. ábra: A helyi gazdaság Térbeli Teljesítményértékelési Indexe – Régiós viszonyításban

Forrás: saját elemzés alapján saját szerkesztés QGIS alkalmazásával (2020)

Országos viszonylatban – ahogy már az eredmények főfejezetben említettem – Budapest mutatóinak értékei is bekerültek a számításokba, így még markánsabb különbség rajzolódik ki az egyes települések fejlettsége szintjeiben, mint eddig (18. ábra). A Fejlettségi Részindex országos viszonylatban mutatja a legrosszabb helyzetet, mert a településállomány 92%-a a „hanyatlást mutató” csoportba, melynek 73%-a leszakadó kategóriába tartozik, vagyis ezen települések fejlettsége országos viszonylatban jelentősen alacsony. Összesen 151 település „mutat fejlődést” és 106 stagnáló állapotot a vizsgált időben. Egyértelműen látható a 18. ábrán, hogy jelentős területi egyenlőtlenségek vannak az ország helyi gazdaságában településszinten, amely abban is megmutatkozik, hogy a helyi gazdaság kapcsán a legjobb és a legrosszabb értékelés közti különbség 127 pont a lehetséges 200-ból. Jelentősebb fejlődést a 10 000 fő feletti városok értek el, mint – csökkenő teljesítmény alapján – Siófok, Komárom, Győr, Paks, Budapest, Balatonfüred, Sárvár, Budaörs, Eger, Esztergom, Törökbálint, Sopron, Tiszaújváros, Keszthely. Természetesen kisebb települések is mutattak dinamikus fejlődést, de ezekben az esetekben ennek háttérében a rossz kiindulási érték után történt településszintű fejlesztés vagy gazdasági beruházás áll. Meg kell említeni, hogy a leszakadó kategóriába tartozó települések között is vannak olyan Budapest agglomerációjába tartozó városok, melyek 10 000 fő feletti lakossággal rendelkeznek, mint Isaszeg, Dunakeszi, Tököl, Maglód, Szigethalom, Pécel. Véleményem szerint ennek háttérében az a tény áll, hogy ezeknek a városoknak a helyi gazdaság adottságai nem bírták el a rájuk nehezedő demográfiai nyomást, ugyanis az adatok alapján a vizsgált időintervallumban ezekben a városokban jelentős bevándorlás volt megfigyelhető.

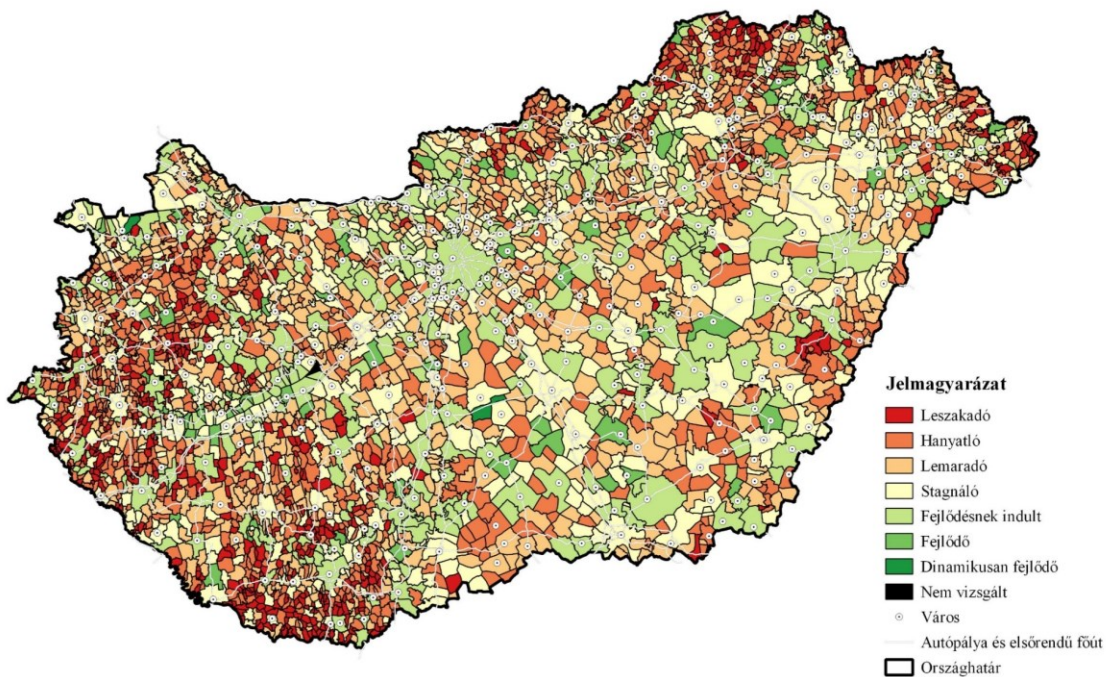

18. ábra: A helyi gazdaság Fejlettségi Részindexe – Országos viszonyításban

Forrás: saját elemzés alapján saját szerkesztés QGIS alkalmazásával (2020)

Országos viszonylatban a települések Fejlettségi Részindexe (19. ábra) nem mutat jelentős eltérést a járási, megyei és régiós viszonyítási értékektől. Vizsgálataimból arra a következtetésre jutottam, hogy azon települések, melyek minden évben adott kategóriába tartoztak, felülről jövő kezdeményezésnek nyertesei vagy vesztesei. Az említett településeknek közel 60%-a város vagy 2 000 fő feletti lakossággal rendelkező község. A maradék 40% jelentős része pedig olyan község, mely vagy agglomerációs gyűrűbe, vagy kedvezményezett település besorolásba, vagy területfejlesztési szempontból kiemelt térségbe tartozik. A leszakadó kategóriába tartozó települések nagy többségének koncentrációja a leghátrányosabb helyzetű térségekben – Észak-Magyarország, valamint a Nyugat- és Dél-Dunántúl régióban – figyelhető meg, melyek 89%-a 500 fő alatti település. Így megállapítható, hogy országos viszonylatban fejlettség és fejlődés tekintetében a törpe- és aprófalvas települések teljesítenek a legrosszabbul, mely tény abból adódik, hogy ezeken a településeken minimális mértékben vagy egyáltalán nincs is jelen a piaci alapon működő gazdaság.

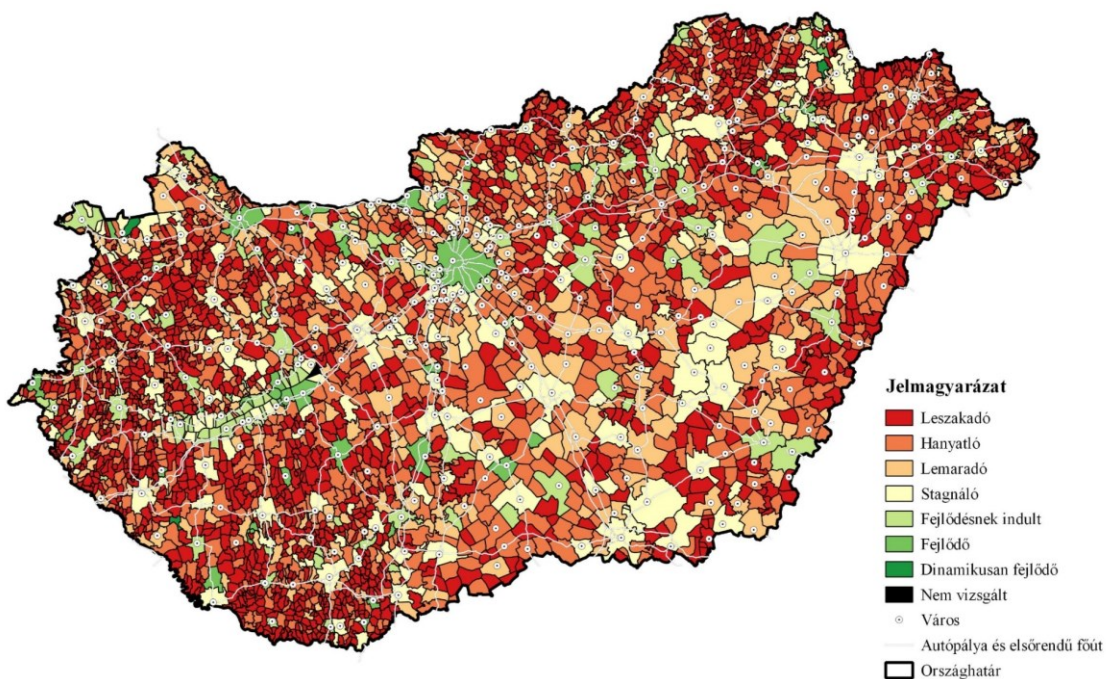

19. ábra: A helyi gazdaság Fejlődési Részindexe – Országos viszonyításban

Forrás: saját elemzés alapján saját szerkesztés QGIS alkalmazásával (2020)

Országos viszonylatban a két részindexből számított Térbeli Teljesítményértékelési Index (20. ábra) alapján megállapítható, hogy Magyarország településállományának 5%-a „fejlődést mutató” összevont kategóriába, 8%-a stagnáló kategóriába és 87%-a „hanyatlást mutató” összevont kategóriába, ennek 52%-a leszakadó kategóriába tartozik.

20. ábra: A helyi gazdaság Térbeli Teljesítményértékelési Indexe – Országos viszonyításban

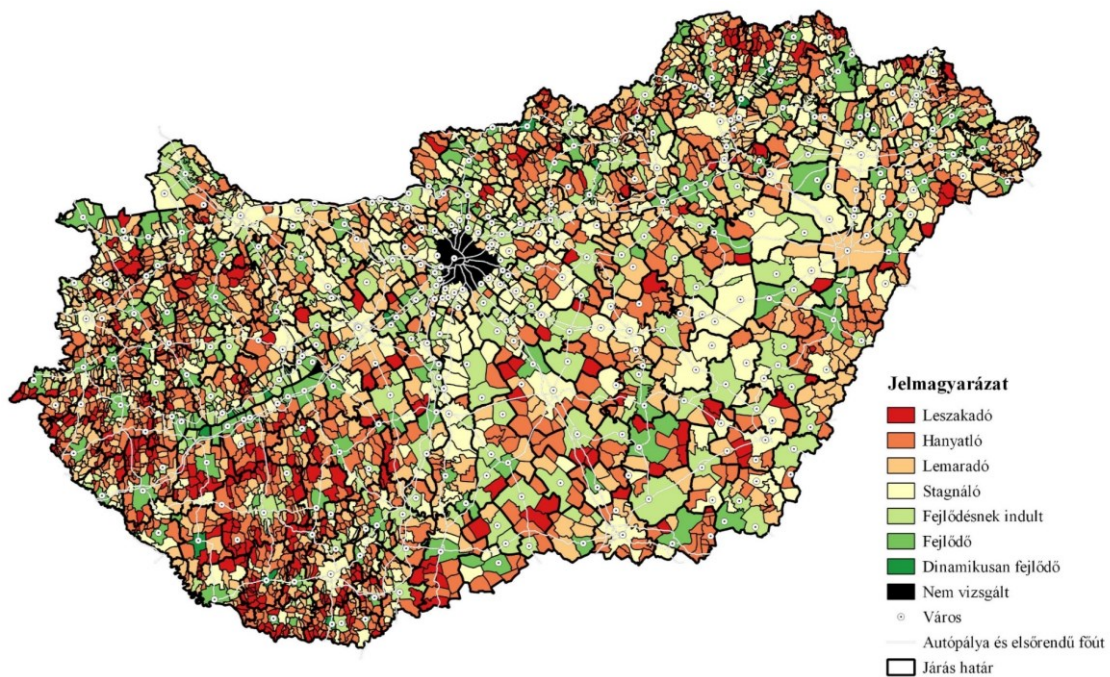
Forrás: saját elemzés alapján saját szerkesztés QGIS alkalmazásával (2020)

A fejlődő vagy dinamikusan fejlődő 160 település fele városi jogállású, melynek fele 10 000 fő feletti lakossal rendelkező megyei jogú vagy agglomerációba tartozó város, a másik fele 10 000 fő alatti lakossal rendelkező agglomerációs vagy területfejlesztési szempontból kiemelt térség (pl. Balaton környéke). A leszakadó 1 450 település 99%-a község, 93%-a 2 000 fő alatti, 78%-a 1 000 fő alatti lakossal rendelkezik – mely az összes kis-, apró- és törpefalvak 63%-a –, valamint 54%-a kedvezményezett besorolású.

A szemléltetett 20. ábra és a fentiekben leírt adatok alapján könnyen felismerhető azon összefüggés a helyi gazdaság kapcsán, hogy a települések között lakónépesség-nagyságkategória szerint meghatározó teljesítménybeli különbségek vannak, amely tény a felhasznált szakirodalmak is alátámasztják a tekintetben, hogy a magasabb lélekszámú területek tökevonzó képessége jóval nagyobb, mint a kisebb lélekszámú térségeké. E tény mellett meg kell említeni egy másik fontos összefüggést, a gazdaság és a közvetlen környezet kapcsolatát. A Térbeli Teljesítményértékelésből kiderült, hogy fejlődést azon települések tudtak a lakónépesség-nagyságkategória ok mellett elérni, amelyek közvetlen környezetük adottságait gazdasági előnnyé tudták kovácsolni. Vagyis a környezeti, a domborzati, a vízrajzi, a földrajzi, a táji vagy kulturális adottságaikat a turizmuson keresztül sikeresen integrálták a gazdaságukba. Továbbá fontos tényezőt jelent a gazdaság szempontjából az infrastrukturális csomópontok elhelyezkedése a térben, hiszen ahogy az a 20. ábrán látható, a fejlődő és a stagnáló települések jelentős része a főbb közlekedési folyosók mentén helyezkedik el.

5.2. AZ INFRASTRUKTÚRA TELJESÍTMÉNYÉRTÉKELÉSE

Az ország északi és nyugati településeinek infrastrukturális fejlettségi teljesítménye járási bontásban viszonylag hasonló szerkezetet mutat. Ezekben a járásokban több fejlettségi szintben fejlődő és több hanyatló település is található, azonban fejlődést leginkább a városok értek el, stagnálást pedig a nagyobb lélekszámú községek. A Nyugat- és Dél-Dunántúl régióba tartozó járások esetében a 21. ábrán jól látható, hogy jellemzően járási központ, valamint térségi szerepkörrel rendelkező vagy közlekedési csomópontokba eső városok tudtak fejlettségükön javítani. Ez abból ered, hogy a Magyarország ezen részén lévő 1 000 fő alatti településeken az infrastrukturális mutatók jelentős változáson nem mentek keresztül a vizsgált időszakban. A kis-, apró- és törpefalvak helyzetével kapcsolatban azt is meg kell említenem, hogy vizsgálataim alapján a leszakadó kategóriába került települések (az összes település 10%-ának) 85%-a 1 000 fő alatti lakossággal rendelkező község.

21. ábra: Az infrastruktúra Fejlettségi Részindexe – Járási viszonyításban

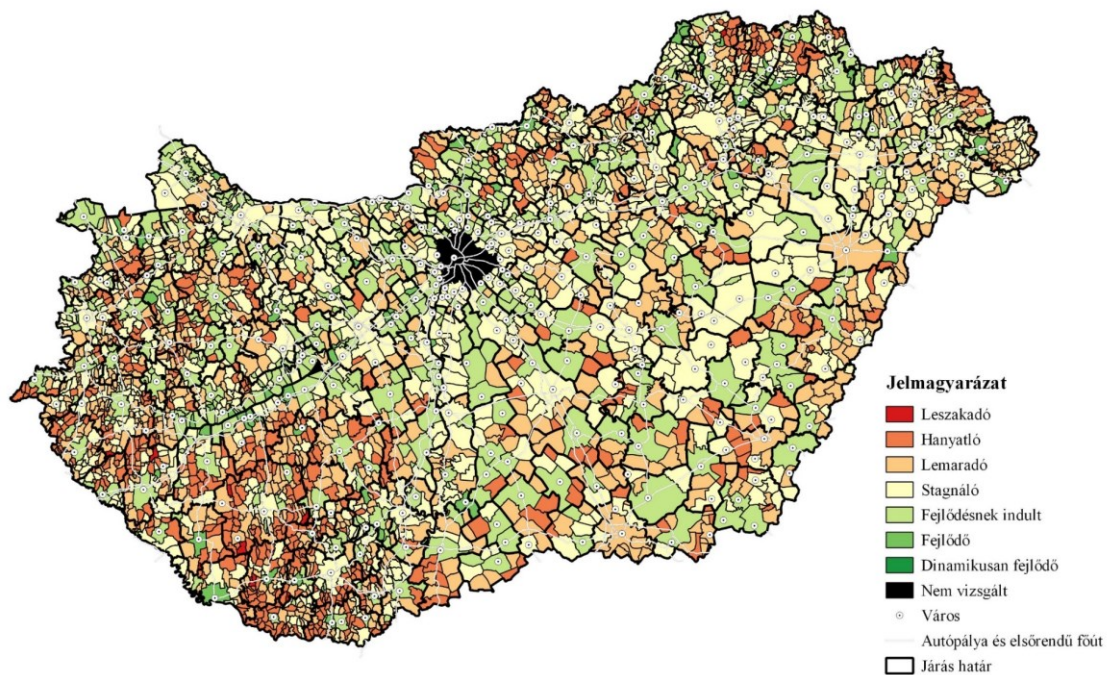
Forrás: saját elemzés alapján saját szerkesztés QGIS alkalmazásával (2020)

A különböző járásokba, de földrajzi értelemben egybe tartozó területek ebben a dimenzióban is jelentős teljesítményt mutatnak. Például a Balaton környéki települések közel 75%-a fejlődő kategóriába tartozik, melyhez hasonló szerkezetet mutat a Tokaji borvidék is. Így megállapítható, hogy a helyi adottságok (pl.: agglomeráció, csomópontok, földrajzi és természeti értékek) jelentős befolyással bírnak a települések teljesítményére. Természetesen azt is meg kell jegyeznem, hogy az infrastruktúra szempontjából fontos tényező a lakónépesség nagysága, hiszen eredményeimből kiderült, hogy szignifikáns összefüggés van a lakónépesség és a település infrastrukturális fejlettsége között.

Járási viszonyításban a Fejlődés Részindex szempontjából kiegyensúlyozott képet mutat az ország (M8. melléklet). A települések 54%-a stagnáló állapotú, 20-20%-a lemaradó vagy fejlődésnek indult, valamint 3-3%-a fejlődő vagy hanyatló. Területi elhelyezkedésük alapján a legcsekélyebb „fejlődést mutató” települések térbeli koncentrációt mutatnak a Dél-Dunántúli régióban, mely települések lakosságszámának zöme 500 fő alatti. A Fejlődési és Fejlettségi Részindex alapján ezek a települések azok, amelyek biztos összesített index szinten leszakadók lesznek, hiszen a vizsgált időszakban fejlettségük és a fejlődés szintje nem hogy javult, hanem romlott járási viszonylatban.

A járási szintű Térbeli Teljesítményértékelési Index (22. ábra) alapján a települések 18,9%-a „fejlődést mutató” kategóriacsoportba, 34,1%-a stagnáló kategóriába és 47%-a „hanyatlást mutató” kategóriacsoportba tartozik.

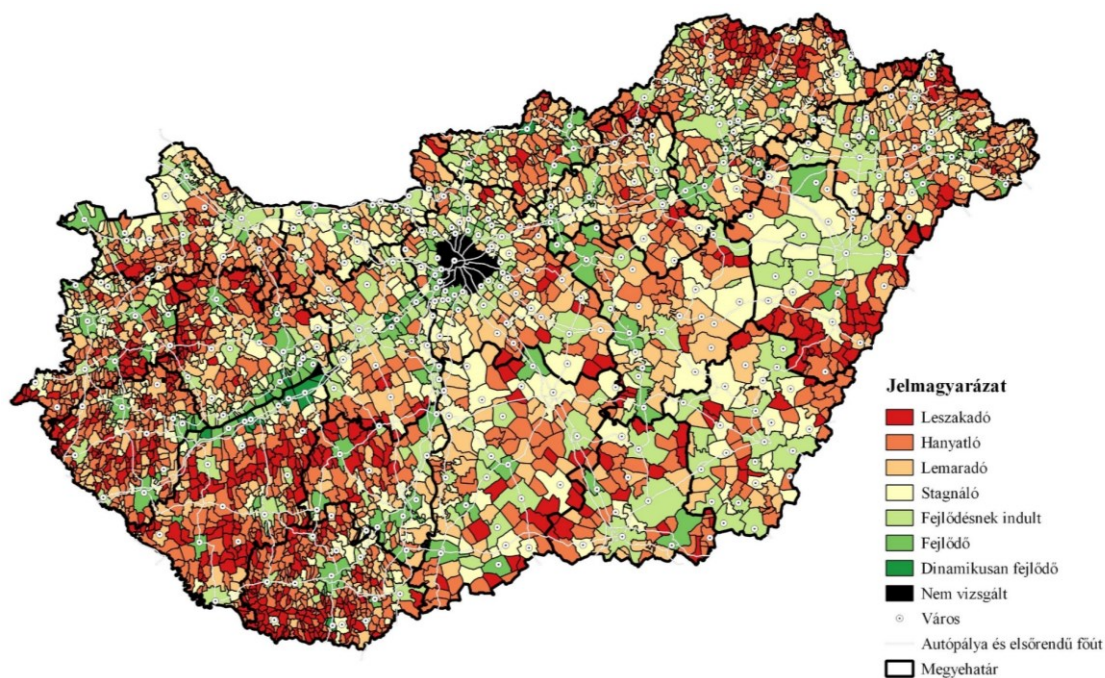

22. ábra: Az infrastruktúra Térbeli Teljesítményértékelési Indexe – Járási viszonyításban

Forrás: saját elemzés alapján saját szerkesztés QGIS alkalmazásával (2020)

A „fejlődést mutatók” 67%-a, míg a „hanyatlást mutatók” 99%-a község. Területi eloszlásuk járási szinten homogén, kivétel a Dél-Alföld régió, ahol a leszakadó települések koncentrációja figyelhető meg. A hanyatló és leszakadó kategóriákba tartozó községek jelentős része valamilyen szempontból kedvezményezett település, de van köztük agglomerációs terület is.

Megyei viszonyítás alapján az infrastruktúra dimenzió Fejlettségi Részindexe már nagyobb területi különbségeket vázol fel. A nagyobb – főbb közlekedési tengelyek mentén elhelyezkedő –, valamint nagy volumenű turizmussal rendelkező területeken található városok fejlettsége és a leszakadó települések koncentrációja is jól látható a 23. ábrán. Az észak-keleti és keleti határrészekén található infrastruktúra szempontjából leszakadással jellemezhető forrópontok a Trianoni békeszersződéssel elcsatolásra került nagyvárosaink – Kassa és Nagyvárad – köré összpontosulnak. A Dunántúlon a gócpontok jellemző településtípusa a kedvezményezett besorolású 500 fő alatti települések, hiszen ezeken a településeken napjainkban általánosnak vélt infrastrukturális adottságok (általános iskola, vezetékes gáz, csatorna- és kiépített úthálózat) hiányoznak vagy minőségükben kifogásolhatók.

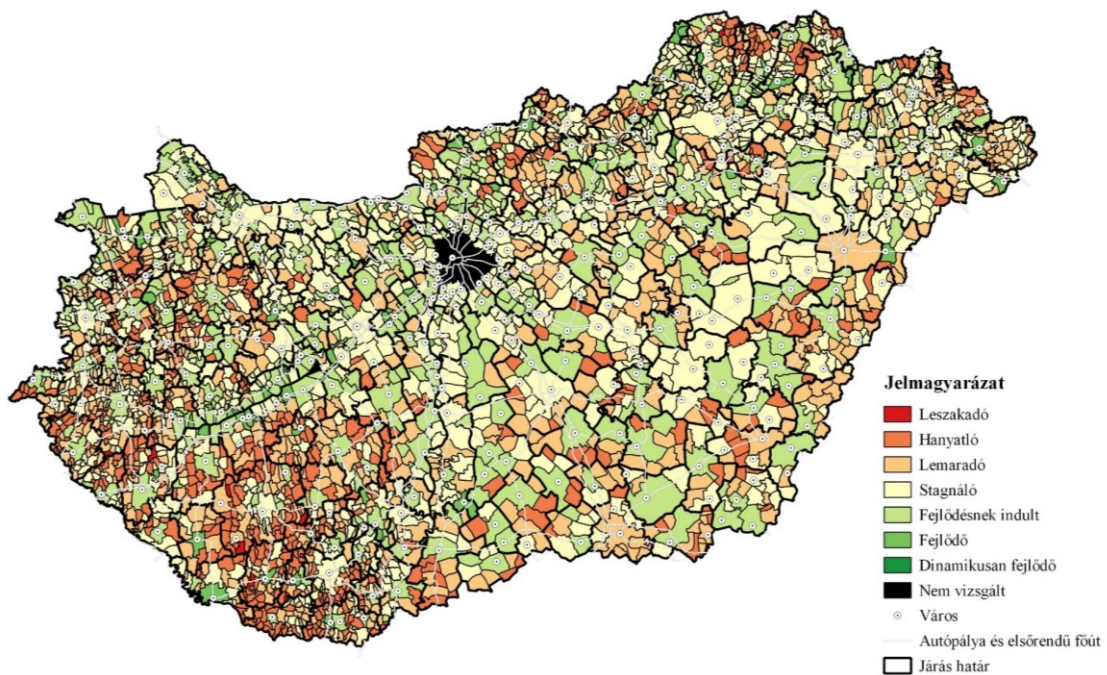
23. ábra: Az infrastruktúra Fejlettségi Részindexe – Megyei viszonyításban

Forrás: saját elemzés alapján saját szerkesztés QGIS alkalmazásával (2020)

Megyei viszonylatban a Fejlődési Részindex (M9. melléklet) a járásihoz hasonló homogén szerkezettel jellemezhető. A települések megoszlása is századpontokkal tér csak el a járási megoszlástól. Az adatok elemzése során arra a következtetésre jutottam, hogy a „fejlődést mutató” települések többségében a vizsgált időszak elején fejlesztették vagy pótolták az infrastrukturális hiányosságokat, például az úthálózatot, a közcserőket vagy az internetelérést.

Az infrastruktúra dimenzió Térbeli Teljesítményértékelési Indexe megyei viszonylatban szintén növekvő területi különbségeket mutat számunkra (24. ábra). A fejlődő települések nagy része a Balaton környékén vagy agglomerációs területen található. A fejlődésnek indult települések 35%-a városi jogállású, amely az összes városi jogállású település 45%-át jelenti. A leszakadó települések területi koncentrációja is megfigyelhető. Megyei szinten egyre jobban kirajzolódik, hogy az infrastruktúra teljesítményében jelentős befolyásoló tényezőt jelent a főbb autópályákhoz és főútvonalakhoz való közelség. Ennek oka, hogy elsősorban ezek mentén kerülnek kialakításra az újabb és jobb minőségű közművesített infrastruktúrák, továbbá ezeken a helyeken olyan mértékű a lakónépesség koncentrációja, hogy az egyes szolgáltatás jellegű infrastruktúráknak (házi orvos, általános iskola) is van létjogosultsága.

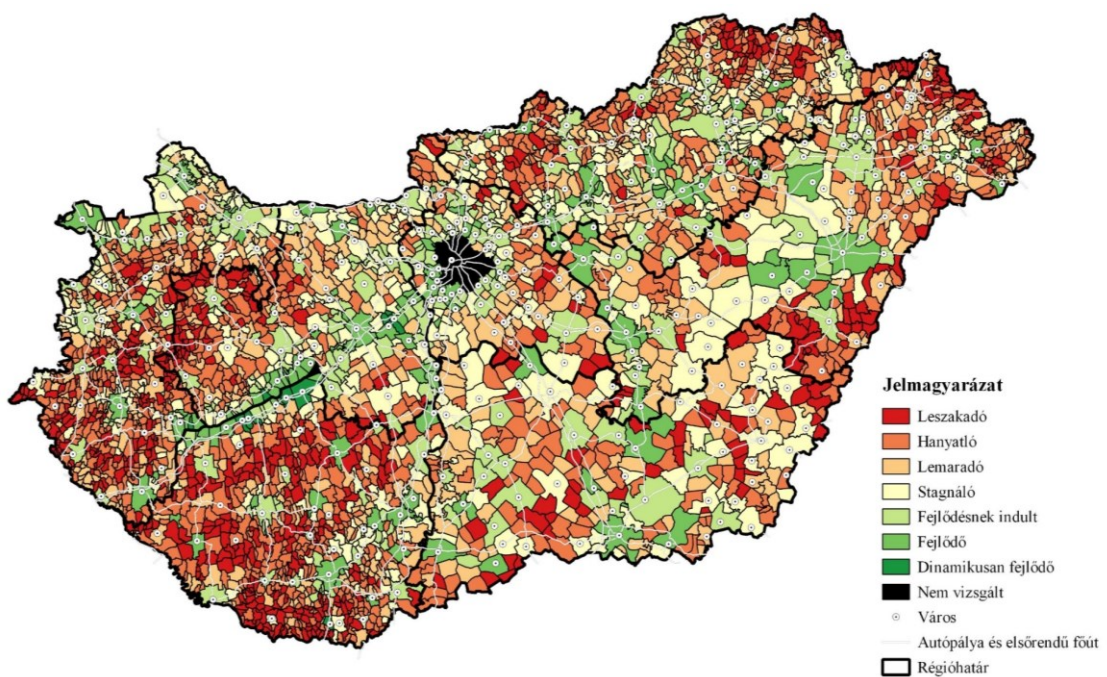

24. ábra: Az infrastruktúra Térbeli Teljesítményértékelési Indexe – Megyei viszonyításban

Forrás: saját elemzés alapján saját szerkesztés QGIS alkalmazásával (2020)

A járás-, megye- és régiószintű fejlettségi teljesítmények összehasonlításából arra a megállapításra jutottam, hogy minél nagyobb közigazgatási egységhez viszonyítjuk a települések fejlettségét, a köztük fennálló különbségek növekednek, és egyre több – több mint 300 valamilyen szempontból kedvezményezett – település csúszik lejjebb a skálarendszerben. Régiós szinten (25. ábra) is megfigyelhetjük azokat a gócpontokat és fejlettségi tengelyeket az országban, amelyeket a megyei viszonyításban észlelhettünk.

25. ábra: Az infrastruktúra Fejlettségi Részindexe – Régiós viszonyításban

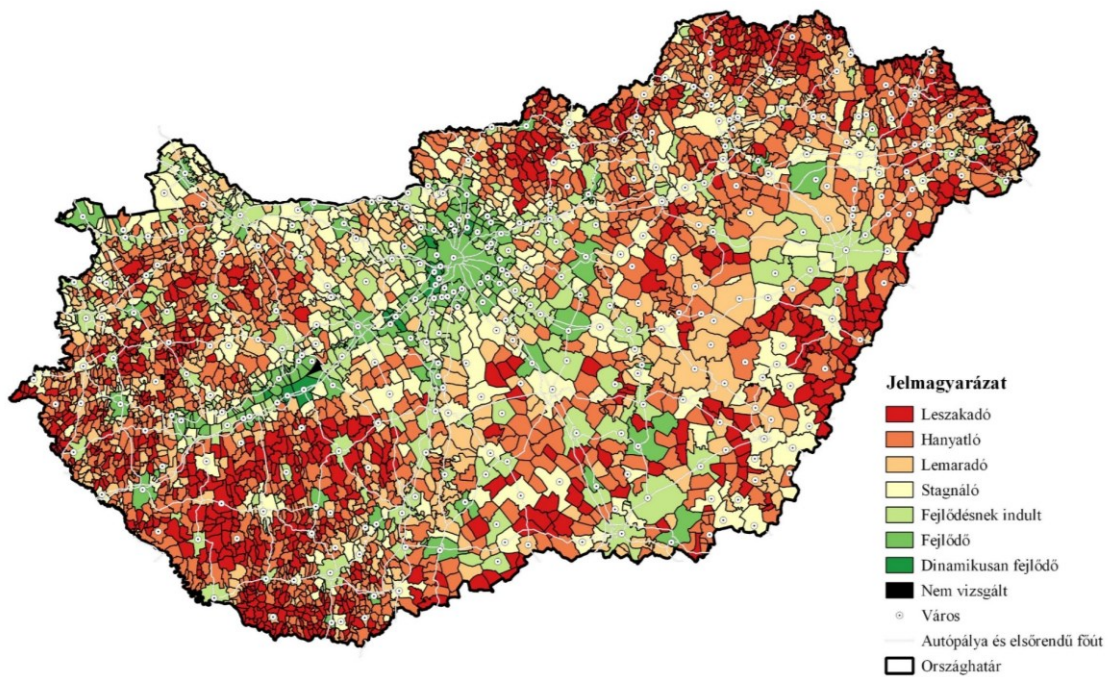
Forrás: saját elemzés alapján saját szerkesztés QGIS alkalmazásával (2020)

Fejlődés tekintetében a települések 70%-a „hanyatlást mutató” község, melynek csak 3%-a város. Megállapítható tehát, hogy régiós viszonylatban az infrastruktúra területén a magas fejlettségi szintű kategóriát a városok képviselik.

A települések fejlődési teljesítménye régiós szinten (M10. melléklet) homogén struktúrát mutat. A települések 93%-a a skála középső csoportjába tartozik. A „fejlődést mutató” községek – az ebbe a kategóriába tartozó települések 96%-ának – fele agglomerációs vagy kedvezményezett település helyzetéből „profitálva” tudta fejleszteni infrastruktúráját, a másik fele pedig a vizsgált időszak elején mutatott jelentős fejletlenségét tudta 10 év alatt a régiós átlaghoz képest nagyobb mértékben javítani.

Tekintettel arra, hogy sem a FeR-, sem a FőR-indexek megyei és régiós viszonylatban nem mutattak jelentős különbséget, úgy a Térbeli Teljesítményértékelési Index (M11. melléklet) értékei sem. Ennek hátterében ugyan a helyi gazdaságfejlesztés elemzésénél már tapasztalt okok állnak, vagyis hogy egy régióhoz tartozó megyék mutatóinak változása nagy hasonlóságot mutat, ezáltal a régiós értékek is hasonulnak. Természetesen a hasonlóság nem 100%-os, ezért figyelhető meg a települések 1%-ának – negatív irányú – mozgása a kategóriák között megyei és régiós viszonylatban.

A Budapest mutatóinak értékét is integráló országos viszonyítás mellett lefolytatott vizsgálat nagyobb mértékű területi különbséget vázol fel az egyes települések infrastrukturális fejlettsége kapcsán, mint az eddigi viszonyítási alapok esetén (26. ábra). A Fejlettségi Részindex országos viszonylatban mutatja a legrosszabb helyzetet, mert a településállomány 75%-a „hanyatlást mutató” kategóriacsoportba, ebből 21% leszakadó és 34% hanyatló kategóriába tartozik, vagyis ezen települések fejlettsége országos viszonylatban rendkívül alacsonynak mondható. A vizsgált időszakban összesen 376 település „mutat fejlődést” és 417 stagnáló állapotot. A 26. ábrán egyértelműen látható, hogy településszinten jelentősek a területi egyenlőtlenségek az ország infrastruktúrájának fejlettségében. Az adatok alapján Magyarország jellemzően 3 részre oszlik fejlettség alapján, hasonlóan FARAGÓ 1999-ben publikált „nyertes vesztes” megállapításához (3. ábra). Az általa Szeged–Budapest–Győr vonalában megállapított fejlett övezet kiegészíthető egy Budapestről – az autópályák mentén – csillagszerűen kiinduló sávossal, valamint az ország keleti pontján Debrecen környékén kialakuló forró gócponttal. Az infrastruktúra kapcsán a legjobb és a legrosszabb értékelés közti különbség országos viszonyításban a lehetséges 200-ból 100 pont volt. Jelentősebb fejlődést az 10 000 fő feletti budapesti agglomerációba tartozó, valamint Balaton környéki városok értek el, mint – csökkenő teljesítmény alapján – Siófok, Érd, Budaörs, Törökbálint, Dunakeszi, Halásztelek, Vecsés, Balatonfüred, Szigetszentmiklós, Maglód, Budakeszi. A kisebb települések fejlődésének hátterében ebben az esetben is a rossz kiindulási érték után történt településszintű fejlesztés vagy országos szintű (pályázati) infrastruktúra-beruházás útján elért eredmények, illetve a területi besorolás (területfejlesztési szempontból kiemelt térség, agglomeráció) állnak.

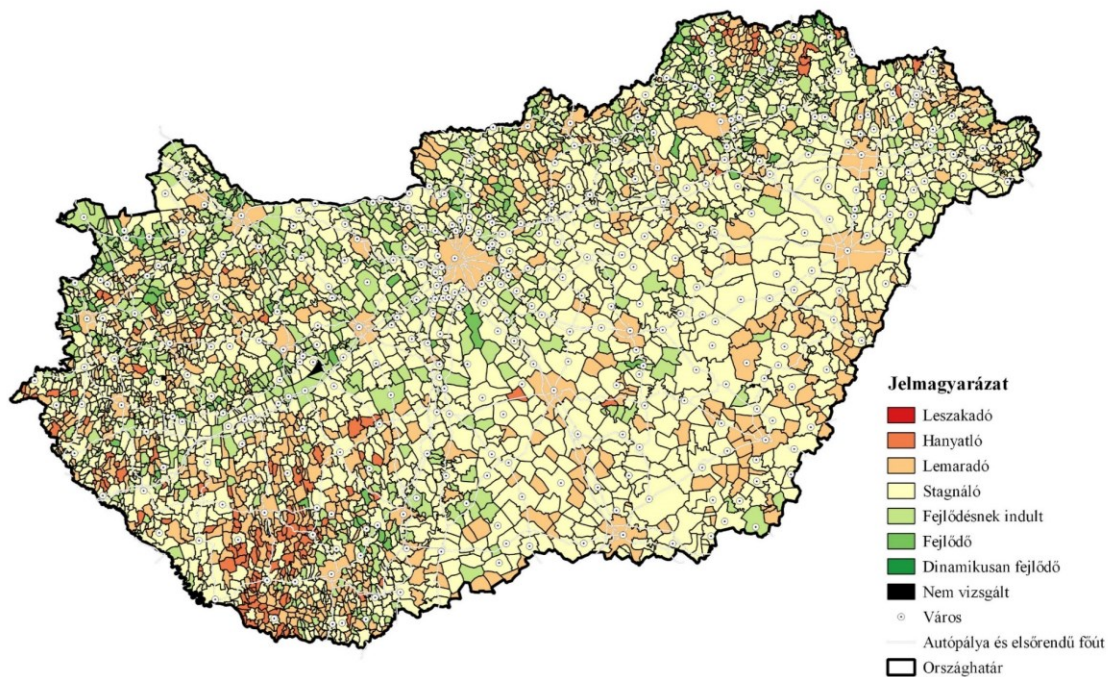
26. ábra: Az infrastruktúra Fejlettségi Részindexe – Országos viszonyításban

Forrás: saját elemzés alapján saját szerkesztés QGIS alkalmazásával (2020)

A leszakadó és hanyatló kategóriába többségében azon települések tartoznak, melyeket a leghátrányosabb helyzetű települések jelzővel szoktak a területi kutatások említeni. Ilyen például a Dunántúl aprófalvas településállománya, valamint az ország határa mentén Nógrád megyétől egészen a keleti országrészig elhelyezkedő települések. Jól kivehető továbbá a napjainkban egyre többször kimutatott Heves megyei forró gócpont is.

Országos viszonylatban a települések Fejlődési Részindexe (27. ábra) nem mutat jelentős eltérést a járási, megyei és régiós viszonyítási értékektől. Vizsgálataimból kiderült, hogy a „fejlődést mutató” települések (a teljes településállomány 23%-a) közel 3%-a város, 25%-a agglomerációs területhez, 31%-a szabad vállalkozói zónába tartozik, 27%-a kedvezményezett besorolású és 32%-a 1 000 alatti lakossággal rendelkező község. Ebből arra a következtetésre jutottam, hogy a vizsgált 10 évben fejlődést többségében csak azok a települések tudtak elérni, amelyeket a területfejlesztési politika valamely kiemelt térségbe kategorizált (kedvezményezett térség, szabad vállalkozói zóna stb.), vagyis „külső”, általuk nem feltétlenül befolyásolható körülményeknek (akárcsak a SWOT-elemzésben) köszönhetik a mutatók értékeinek javulását. Előfordulhat továbbá, hogy a hátrányos helyzet előnyt jelentett számukra a pályázati források elnyerésében, mely szintén elősegítette a fejlődésüket.

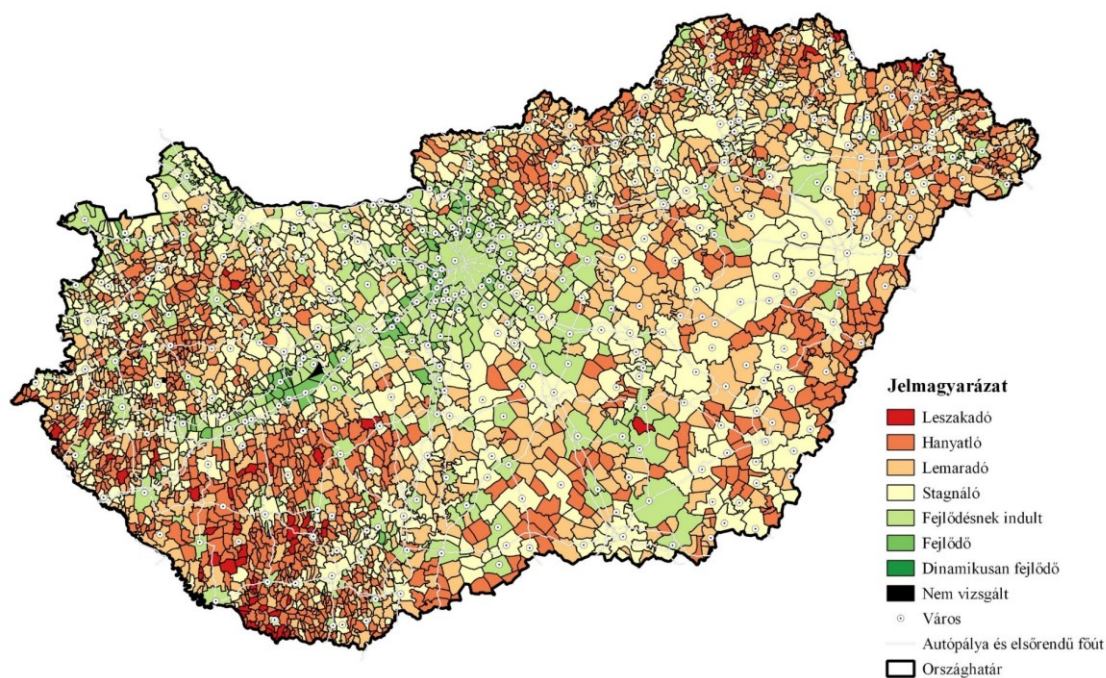

27. ábra: Az infrastruktúra Fejlődési Részindexe – Országos viszonyításban

Forrás: saját elemzés alapján saját szerkesztés QGIS alkalmazásával (2020)

A leszakadó kategóriába tartozó települések – a teljes településállomány nem egész 4%-ának – 76%-a apró- vagy törpefalvas település, jellemzően a Dél-Dunántúl régióban. Az adatok alapján ezeken a településeken forrópontként jelentkeznek az alacsony lélekszámú, csökkenő és elöregedő lakosság okozta infrastrukturális (közcsatorna, gázhálózat, általános iskola, kiépített úthálózat) hiányosságok. Ezek azért alakultak ki, mert vagy a beruházásuk vagy fenntartásuk költséges, valamint finanszírozásuk a település részéről lehetetlen, az állam részéről pedig a beruházás hasznosulási, megtérülési szintje igen alacsony. A csekély mértékű fizetőképes keresletből, valamint az elöregedő társadalomból adódóan mutatószinten a személygépkocsi-állományban és az internet-előfizetések számában tapasztalható lemaradás.

Országos viszonylatban a két részindexből számított Térbeli Teljesítményértékelési Index (28. ábra) alapján megállapítható, hogy Magyarország településállományának 13%-a a „fejlődést mutató” összevont kategóriába, 28%-a a stagnáló kategóriába és 59%-a a „hanyatlást mutató” összevont kategóriába tartozik, utóbbinak 2%-a a leszakadó kategória. A fejlődő vagy fejlődésnek indult 418 település 34%-a városi jogállású, melynek 60%-a 10 000 fő feletti lakossal rendelkező megyei jogú város vagy járási központ, valamint agglomerációba tartozó település. A maradék 40% nagyobb része 2 000 és 10 000 fő közötti lakossal rendelkező agglomerációs térségbe tartozó község. A leszakadó és hanyatló 1807 település 94%-a község, 86%-a 2 000 fő alatti, 66%-a 1 000 fő alatti lakossal bír – mely az összes kis-, apró- és törpefalvak 69%-a –, valamint 64%-a valamilyen kedvezményezett besorolású.

28. ábra: Az infrastruktúra Térbeli Teljesítményértékelési Indexe – Országos viszonyításban

Forrás: saját elemzés alapján saját szerkesztés QGIS alkalmazásával (2020)

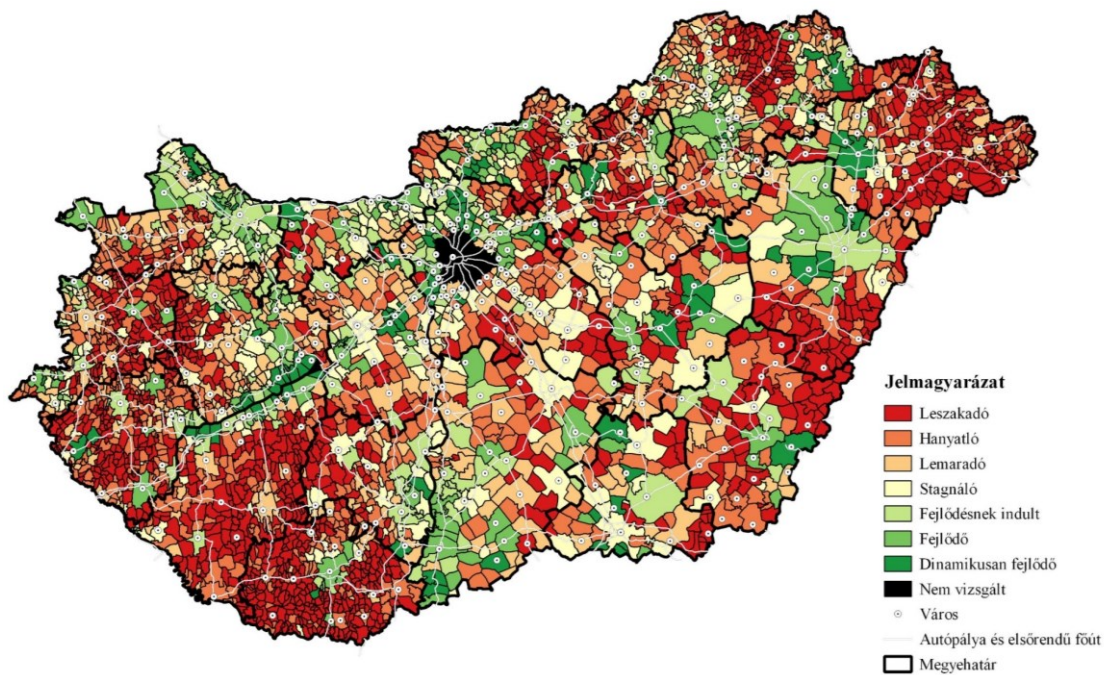
A szemléltetett 28. ábrán látható és az előbb leírt adatok alapján könnyen felismerhető azon összefüggés az infrastruktúra kapcsán – ahogy a helyi gazdaság kapcsán is –, hogy jelentős és meghatározó teljesítménybeli különbségek vannak a települések között lakónépesség-nagyságkategória szerint. Emellett meg kell említeni egy másik fontos összefüggést, a helyi és országos jelentőségű infrastruktúra kapcsolatát. A Térbeli Teljesítményértékelésből kiderült, hogy fejlődést azon települések tudtak elérni, amelyek nagyobb városok agglomerációs térségébe tartoznak, vagy fontosabb közlekedési folyosók mentén helyezkednek el.

5.3. A KÖRNYEZET TELJESÍTMÉNYÉRTÉKELÉSE

Arra való tekintettel, hogy a környezeti dimenzió mutatóinak súlya a teljes mutatóállományban a legkisebb, valamint annak érdekében, hogy az értekezésem a terjedelmi korlátokon belül maradjon, a környezeti teljesítményértékelés ismertetését a megyei viszonyítási alaptól kezdem el kifejteni. A járási szinthez viszonyított eredmények az M12., az M13. és az M14. mellékletben megtekinthetők. A környezeti dimenzió kapcsán meg kell jegyezni, hogy településszinten nagyon hiányos adatállomány áll rendelkezésre. Az adatok jelentős része a hulladékkezelés mértékével, jellegével, valamint az elsődleges közműháló és az erdők állapotával kapcsolatos.

Megyei viszonylatban a települések környezeti állapota jelentős eltérést mutat (29. ábra). A teljes vizsgálatban ennél a dimenzióval figyelhető meg a legnagyobb mértékű területi egyenlőtlenség, ugyanis a maximális 200 pontos eltérésből 176 pontos különbséget tapasztalhatunk, amely nem csak figyelmeztető, hanem már aggasztó mértékű.

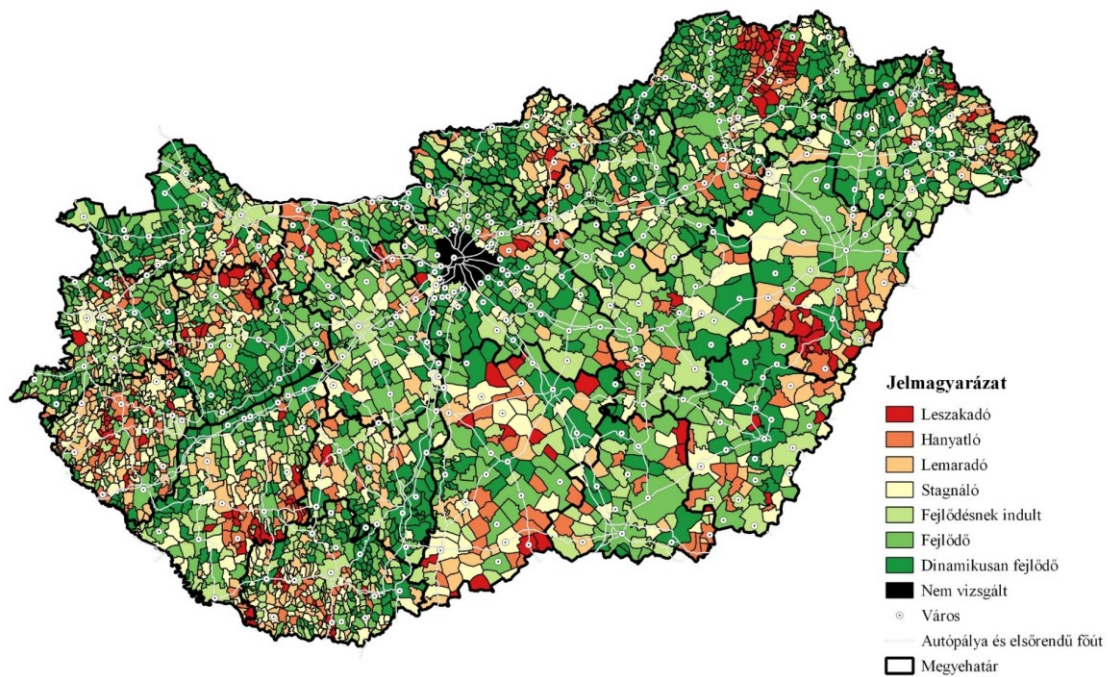
29. ábra: A környezet Fejlettségi Részindexe – Megyei viszonyításban

Forrás: saját elemzés alapján saját szerkesztés QGIS alkalmazásával (2020)

A megyei FeR adatait áttekintve, arra a megállapításra jutottam, hogy dinamikusan fejlődő kategóriába országunk nagyvárosai és agglomerációs területei (a kategória 70%-a), valamint olyan települések tartoznak, ahol a környezeti dimenzióval kapcsolatos nagy volumenű beruházások történtek. A leszakadó térségek a településállomány 35%-át fedik le és 5 területre összpontosulnak, Kassa és Nagyvárad Magyarországhoz tartozó egykori vonzáskörzetei, Szabolcs-Szatmár-Bereg megye nyugati része, a Dél-Dunántúl nyugati és keleti, valamint az ország nyugati határterületén található alacsony lélekszámú települései (29. ábra). Az adatok elemzése egyértelműen rávilágított arra, hogy az előbb felsorolt területek esetén a hulladékgazdálkodás formái közül csak a szelektív és az általános hulladék elszállítása a jellemző. A környezetkímélő életmódhoz köthető többi forma (lomtalanítás, hulladékhasznosítás) csekély mértékben jelenik meg ezeken a településeken, ellenben jelentős a keletkezett veszélyes hulladékok mennyisége.

A megyei viszonylatban vizsgált Fejlődési Részindex és a Fejlettségi Részindex alapján a települések minősítési besorolásának megoszlása ellentétes képet mutat, ahogy az a két ábra (29. és 30. ábra) között jól megfigyelhető. A települések 60%-a „fejlődést mutató”, 15%-a stagnáló és csak 24%-a tartozik „hanyatlást mutató” településcsoportba. Az utóbbiba tartozók 5%-a város, melynek 69%-a 10 000 fő alatti lélekszámú, alacsony térségi szerepkörrel rendelkező település. Ez a jelentős fejlődés egyfelől pozitív, másfelől negatív hír. Pozitív, hogy egyre jobban figyelünk és egyre több (pénzügyi) erőforrásunkat fordítjuk a környezetünkre, azonban negatív, hogy ilyen erőteljes fejlődési tendencia mellett 10 év viszonylatában is jelentős fejlettségi különbségek mutathatók ki a megyéken belül.

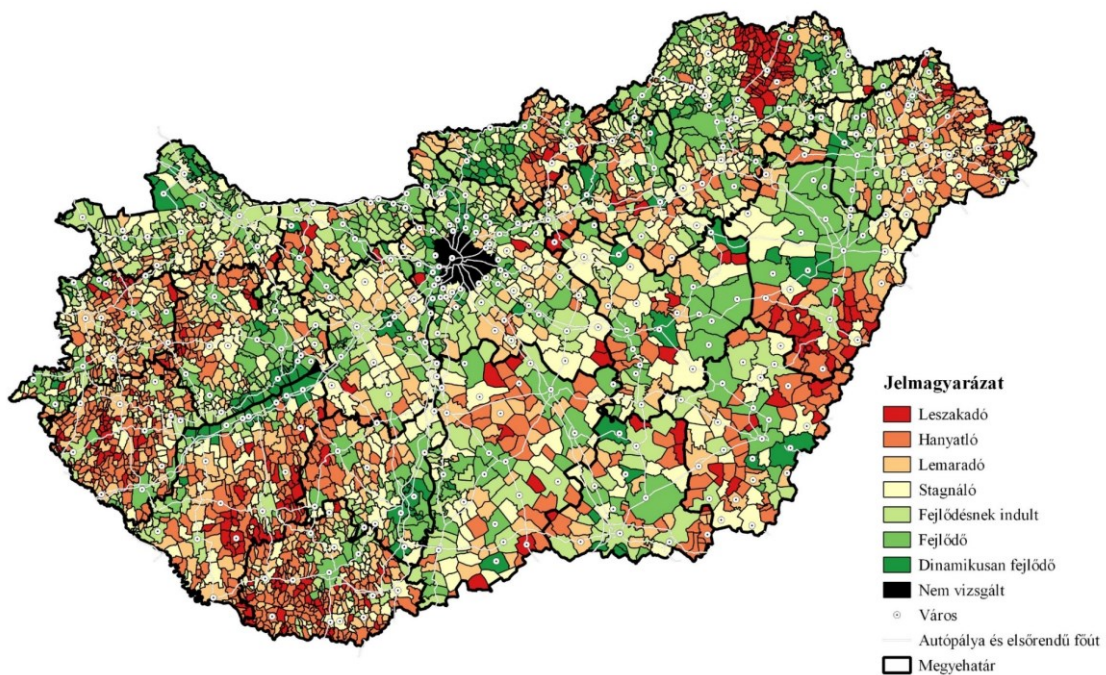

30. ábra: A környezet Fejlődési Részindexe – Megyei viszonyításban

Forrás: saját elemzés alapján saját szerkesztés QGIS alkalmazásával (2020)

A két index figyelembevételével alkotott megyei szintű Térbeli Teljesítményértékelési Index mutatja eddig a települések legegyszerűsebb eloszlását a skálán belül, de ezek térben való eloszlása már nem tekinthető kiegyensúlyozottnak. A legtöbb megye esetében a teljesítményértékelés két szélső kategóriájának koncentráltóságát figyelhetjük meg a 31. ábrán. A „hanyatlást mutatók” többsége hátrányos helyzetű aprófalvas település, ezt támasztja alá az a tény is, hogy az ide tartozó települések 65%-a 1 000 fő alatti népességű község.

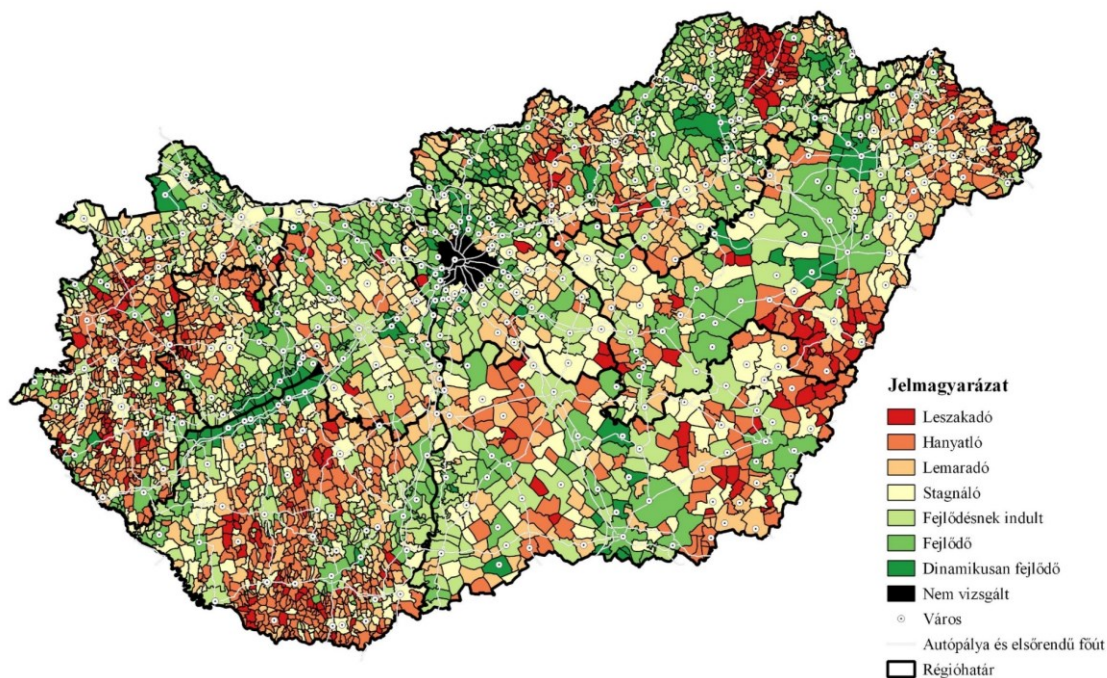

31. ábra: A környezet Térbeli Teljesítményértékelési Indexe – Megyei viszonyításban

Forrás: saját elemzés alapján saját szerkesztés QGIS alkalmazásával (2020)

A régiós viszonylatban vizsgált Fejlődési Részindex (M16. melléklet) és a Fejlettségi Részindex (M15. melléklet) értékek minősítési besorolásának megoszlása is inverz képet mutat, ahogy az megyei viszonyításnál is megfigyelhető volt. Mindkét index kapcsán elmondható a hanyatló települések koncentrációja és az összes település teljesítményének romlása, hiszen a települések 74%-át fejlettsége alapján hanyatlás jellemzi, amely erősödő területi koncentrációt eredményez. A környezet szempontjából fejlettséget felmutatni térségi vagy megyei szerepkörrel vagy meghatározó húzóágazattal rendelkező városaink és az agglomerációjukba tartozó települések tudtak. Fejlődés szempontjából meg kell jegyezni, hogy kisebb gócpontok kivételével a települések közel 65%-a „fejlődést mutat” régiós viszonylatban. Minden régióban található gócpontok, melyek a régió határterületein helyezkednek el, messze a főbb közlekedési csatornáktól.

A Térbeli Teljesítményértékelési Index (32. ábra) az egyes koncentrációk kiterjedését mutatja számunkra mind hanyatlás, mind fejlődés terén. A nagyvárosok és közlekedési folyosókhoz közel lévő települések teljesítménye kimagasló, míg az ezektől távol eső – többségében kisebb – „hanyatlást mutató” települések koncentrációja egyre kiterjedtebb. Fejlődést továbbá olyan települések értek el, melyek földrajzi, domborzati vagy természeti értékeikből kiindulva lettek meghatározóak a térben. Ezen települések egyértelműen azon dolgoznak, hogy környezetük állapota tartós adottságot jelentsen számukra, így fenntartható és környezettudatos intézkedésekkel irányítják térségüket.

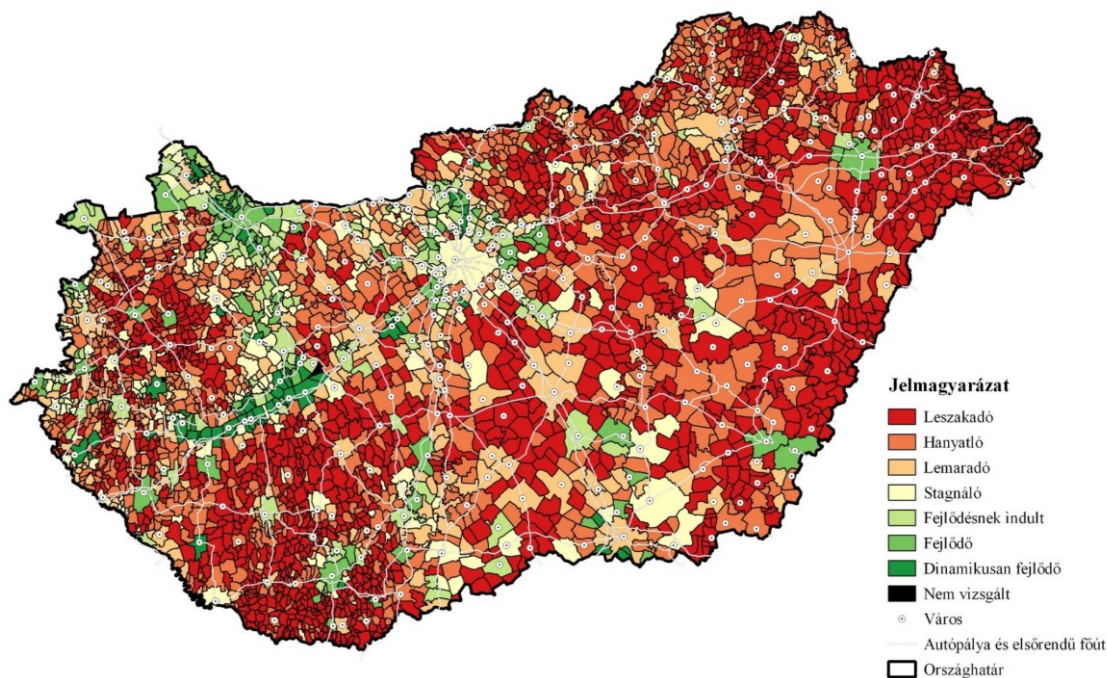
32. ábra: A környezet Térbeli Teljesítményértékelési Indexe – Régiós viszonyításban

Forrás: saját elemzés alapján saját szerkesztés QGIS alkalmazásával (2020)

Országos viszonyítás esetében érik el a települések a fejlettségük mélypontját (33. ábra), hiszen a települések 83%-ánál láthatunk hanyatlást, habár a szélsőértékek közti távolság csökken országos szinten. A fejlettség koncentrált helyei az országban a Balaton térsége, Budapest agglomeráció

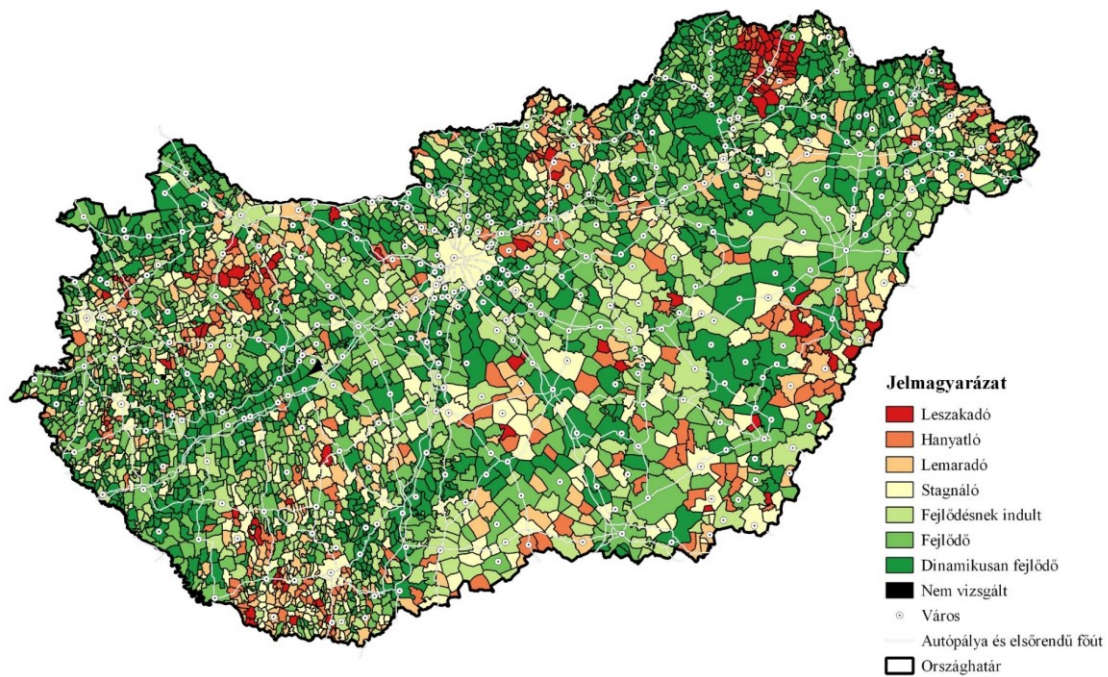
területe és Győr vonzáskörzete. E térségek mellett elszórtan az ország jelentősebb városainak környezeti teljesítőképessége javult, mint Gyula, Nyíregyháza, Kecskemét, Pécs, Kaposvár, Nagykanizsa és Sopron. Sajnálatos tény látni, hogy még környezeti szempontból is ilyen jelentős különbségek vannak egy olyan országban, ahol jellemző a kiterjedt és jó állapotú természeti környezet.

33. ábra: A környezet Fejlettségi Részindexe – Országos viszonyításban

Forrás: saját elemzés alapján saját szerkesztés QGIS alkalmazásával (2020)

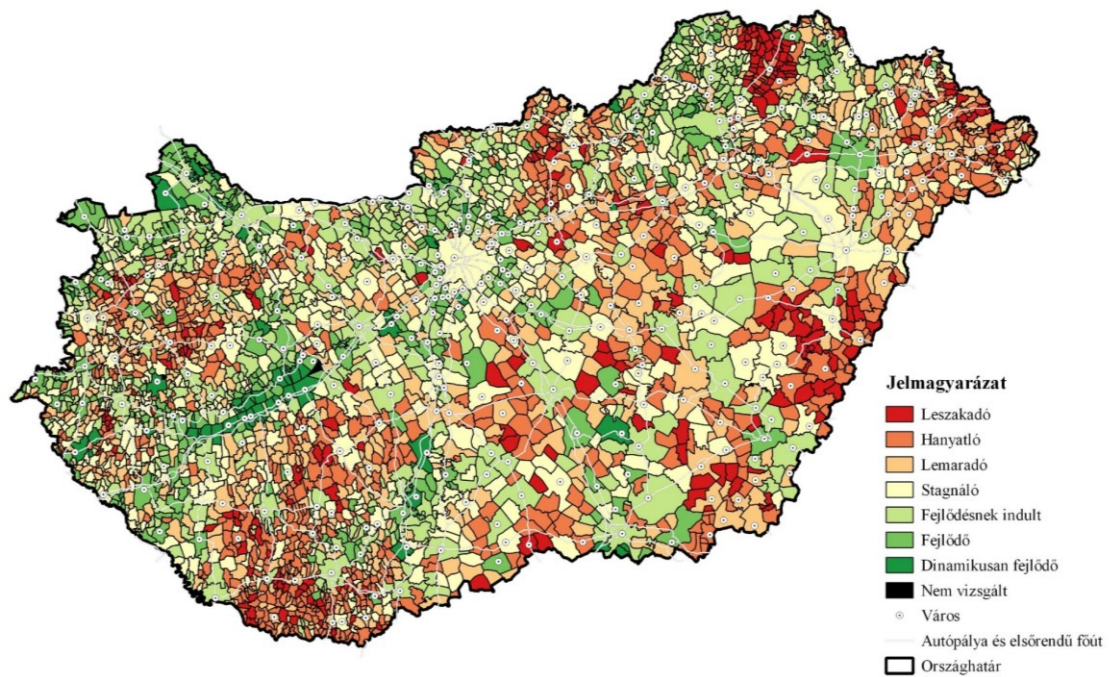
Ahogy eddig az összes közigazgatási szinten, úgy országos szinten is a fejlődés szöges ellentétjét mutatja a fejlettségnek. A 34. ábrán nagy kiterjedésű intenzív fejlődés figyelhető meg az országban, melyek közt – gyenge csoportosulást mutatva – elszórtan helyezkednek el a „hanyatlást mutató”, zömében község jogállású települések (az összes település 19%-a). A FeR- és a FÖR-indexek térképes ábrázolását együtt vizsgálva arra a megállapításra juthatunk, hogy annak ellenére, hogy az egyes települések fejlődési mértéke kimagasló, a fejlettségük ehhez képest igen alacsony. Ennek hátterében az áll, hogy a környezeti mutatók fejlődése szinte általános trendként írható le térben és időben, amely évről évre folyamatosan nő, így a fejletlen területek fejlődése nem jelent növekedést a fejlettségi szintben.

34. ábra: A környezet Fejlődési Részindexe – Országos viszonyításban

Forrás: saját elemzés alapján saját szerkesztés QGIS alkalmazásával (2020)

Ezen összefüggés ismeretében az országos viszonyítással készült Térbeli Teljesítményértékelési Index eredményeit könnyebb értelmezni. A 35. ábrán látható, hogy a városállomány több mint fele „fejlődést mutató” település, a maradék többsége stagnál és csak csekély része „mutat hanyatlást”. A fejlődő városok vonzáskörzetében lévő községek környezeti mutatóinak teljesítménye is jelentős javulást mutat. Ezek mellett a jelentős gazdasággal rendelkező vagy fontosabb közlekedési csatornák mentén elhelyezkedő települések hasonló elmozdulást mutatnak a teljesítményi skálán. Az ország minden egyes szegmensében láthatunk forró gócpontokat is, melyek közül az Encsi, a Gönci, a Szikszói, a Szerencsi, a Berettyóújfalui, a Püspökladányi, a Pápai és a Kaposvári járás szinte az összes viszonyítási alap esetén erőteljes „hanyatlást mutatott”. Ezekben a térségekben a környezeti intézkedések száma alulmarad a területi versenyben velük hasonló adottságokkal rendelkező térségekkel szemben.

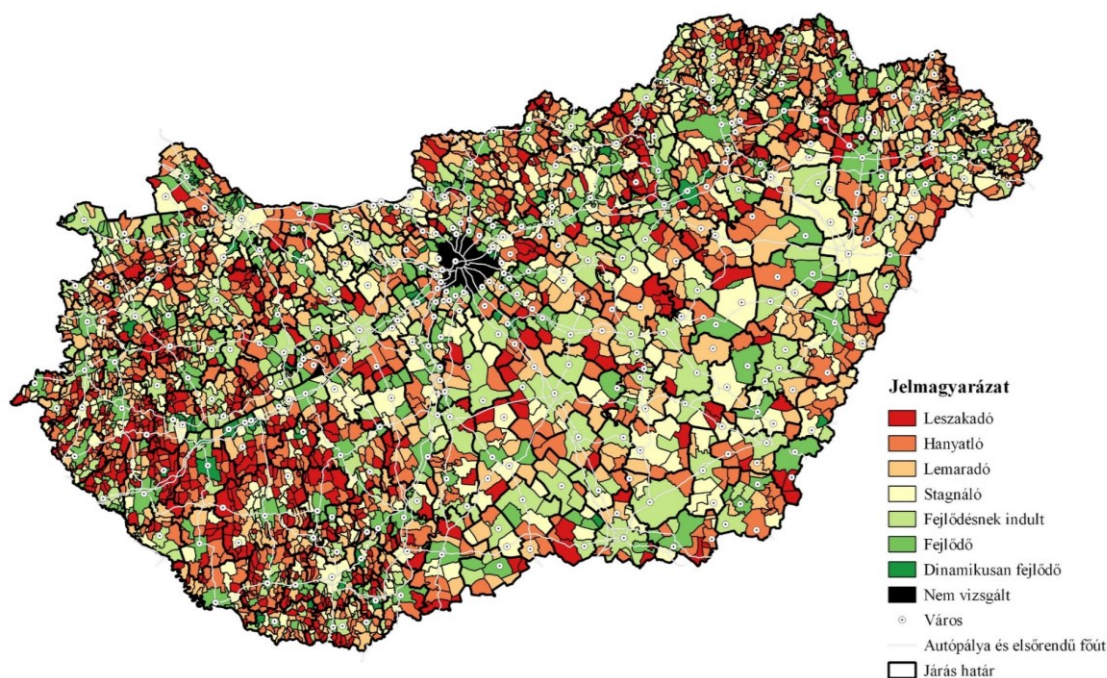
35. ábra: A környezet Térbeli Teljesítményértékelési Indexe – Országos viszonyításban

Forrás: saját elemzés alapján saját szerkesztés QGIS alkalmazásával (2020)

5.4. A TÁRSADALOM TELJESÍTMÉNYÉRTÉKELÉSE

A társadalmi dimenzió járási szintű Fejlettségi Részindexe homogén eloszlást mutat a térben, de jól látható a 36. ábrán, hogy a települések többségére a hanyatlás jellemző, ez a fejlődő települések két és félszeres mennyiségét jelenti. A területi különbségek tehát egyenletesen vannak jelen az országban, markáns koncentrációt nem lehet találni. A „fejlődést mutató” települések közé tartozik a városok meghatározó többsége, melyek járási központok vagy jelentős agglomerációval rendelkező városok. A többi fejlődő település, község pedig ezen városok körül helyezkedik el. A „hanyatlást mutató” települések 75%-a 1 000 fő alatti lélekszámú község, mely arány megegyezik ugyanezen településállomány által az összes kis-, apró- és törpefalvas településcsoporton belül képviselt arányával. Járási viszonylatban hat 20 000 főnél nagyobb lélekszámú budapesti agglomerációba tartozó város is bekerült a lemaradó (Dunaújváros, Vecsés, Budaörs) és a hanyatló (Érd, Göd, Fót) kategóriába. Ezen városok az alábbi közös vonásokat mutatták a vizsgált időszakban: vándorlási egyenlegük és természetes szaporodásuk negatív előjelű, tartós munkanélküliségi rátájuk magas, sok személy szorul rendszeres szociális segélyre, alacsony a kulturális rendezvényeken részt vevők száma és növekedett a bűncselekmények száma.

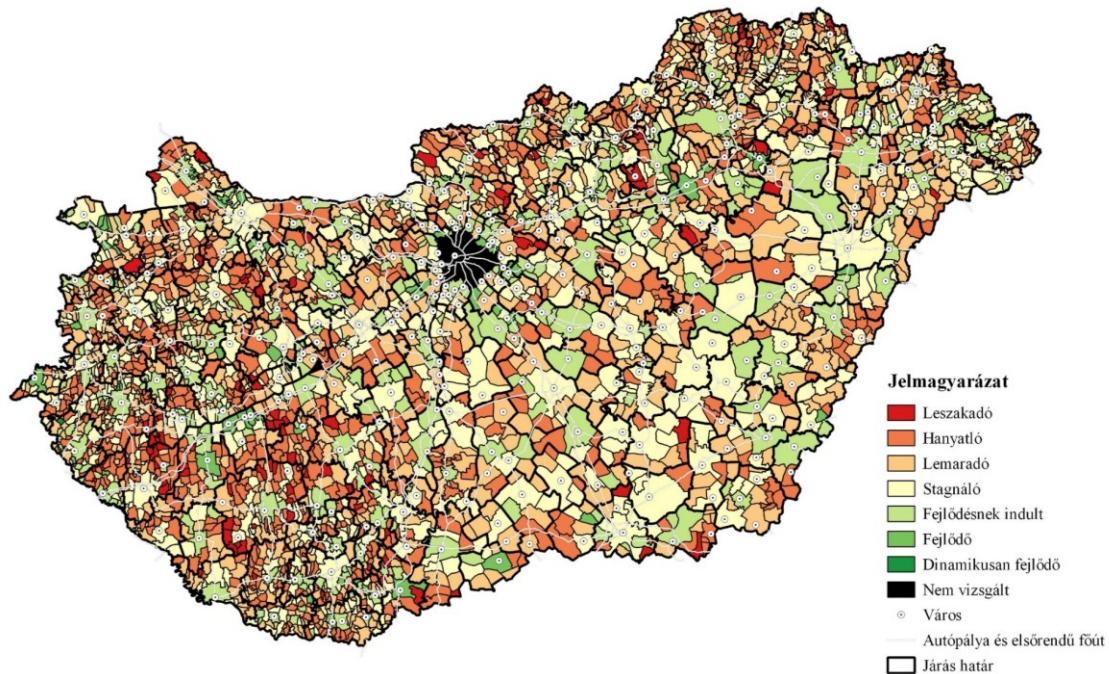
36. ábra: A társadalom Fejlettségi Részindexe – Járási viszonyításban

Forrás: saját elemzés alapján saját szerkesztés QGIS alkalmazásával (2020)

A települések többsége (67%-a) járási szinten a Fejlődési Részindex (M17. melléklet) alapján lemaradó vagy stagnáló kategóriába tartozik. Az adatok vizsgálatából megállapíthatóvá vált továbbá, hogy kimagasló fejlődésbeli területi különbségek nem mutatkoznak, de jellemző a fejlődés alacsony színvonala. A fejlődő települések felét (195 darab) olyan aprófalvas községek teszik ki, amelyek – az elnevezésükkel szembeni előítéletek ellenére – az eddigi dimenziókban is stagnáló vagy fejlődő besorolást értek el a fejlődés terén, mely települések jelentős példaértékkel bírhatnak a többi kis lélekszámú község számára a fejlődés beindítása és fenntartása tekintetében, hiszen szerepel köztük jó pár, amely 10 év alatt dinamikus fejlődést volt képes elérni. Azt is érdemes megemlíteni, hogy járási szinten a fejlődő települések 15%-a volt csak városi jogállású, ezen városok a teljes városi állomány 15%-át jelentik. Ezzel kapcsolatosan az adatok elemzéséből azt a következtetést vontam le, hogy jellemzően azok a települések tudtak „fejlődést felmutatni”, amelyeknek a társadalmi fejlettsége a vizsgált időszak elején nagyon alacsony volt, valamint hogy a stagnálást mutató települések társadalmi színvonala és minősége folyamatosan a járás – viszonylag magas – szintjén alakult a vizsgált időben.

Az eddig ismertett folyamatok alapján a társadalom térbeli teljesítménye (37. ábra) átlagosan alacsonynak tekinthető járási szempontból, hiszen a települések 60%-a „hanyatlást mutat” és csak 14%-a fejlődést. A „fejlődést mutató” települések 32%-a város – zömében járási központ – volt, valamint 41%-a nagy lélekszámú és 27%-a kis lélekszámú község. Tehát a fejlődés kapcsán elemzett aprófalvas községek nemcsak fejlődésükkel, hanem fejlettségük szintjével is előre tudtak lépni, így a járáson belüli teljesítményük is kimagasló. Az egyes járások településeinek teljesítménye homogén, területi koncentráció a térben nem figyelhető meg. A leszakadó települések – a teljes állomány 3 százaléka – közül a települések nagy része apró vagy

kedvezményezett község Észak-Magyarországon, illetve a Dunántúlon. Teljesítmény alapján a „hanyatlást mutató” halmazba tartozó települések 4%-a város, melyek között már az említett nagyvárosok mellett megjelenik Gödöllő, Pilis, Újfehértó és Hajdúhadház. Ezen városoknál ellenben a többi hasonló teljesítményt mutató nagyvárossal nem a mutatók fejlődésében, hanem fejlettségében mutatkoztak hiányosságok.

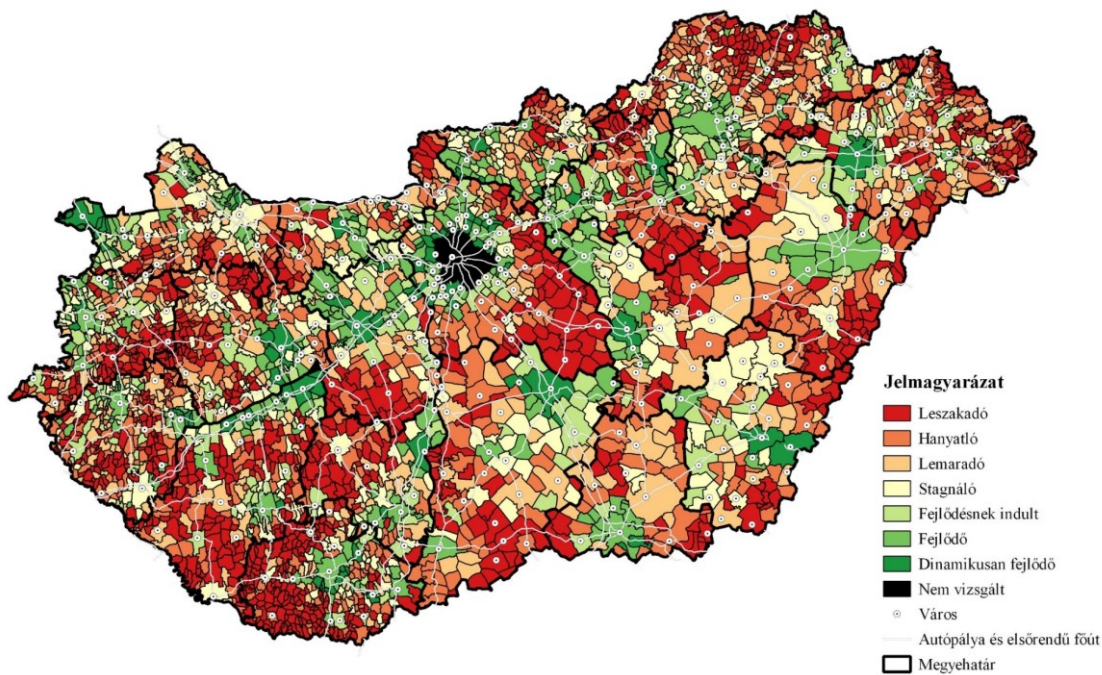

37. ábra: A társadalom Térbeli Teljesítményértékelési Indexe – Járási viszonyításban

Forrás: saját elemzés alapján saját szerkesztés QGIS alkalmazásával (2020)

A szakirodalmak szerint – a gazdasággal és az infrastruktúrával szoros kapcsolatban álló – a koncentrációban jelentős szerepet vállaló, valamint a centrum-periféria modellben kiemelt társadalmi tényezők területi különbségei a megyei szintű fejlettségi vizsgálatomban jól kirajzolódnak. Ahogy a 38. ábrán látható, megyei viszonyítás esetén a társadalmi mutatók fejlettsége koncentráltan, jól lehatárolható helyeken jelenik meg az ábrán a centrumok és azok vonzáskörzetében, a főbb közlekedési csomópontokban, valamint a jelentős húzóágazattal és erős gazdasággal rendelkező térségekben. Ezekről a fejlettségi forrópontoktól távol eső települések – a teljes településállomány 29%-a – jellemzően leszakadó kategóriába tartoznak, ami a területi egyenlőtlenségek meglétének tényét erősíti és Pest megyére is igaz. Az ábrán látható, hogy amíg a Budapest közvetlen vonzáskörzetébe tartozó, az M0-s autópálya mentén elhelyezkedő települések társadalmi fejlettsége magas, addig a Budapesttől távol eső, a megye északi (Szobi járás) és déli, délkeleti részei (Nagykátai, Ceglédi, Nagykőrösi, Dabasi és Ráckevei járás) jelentősen elmaradnak ettől a teljesítménytől.

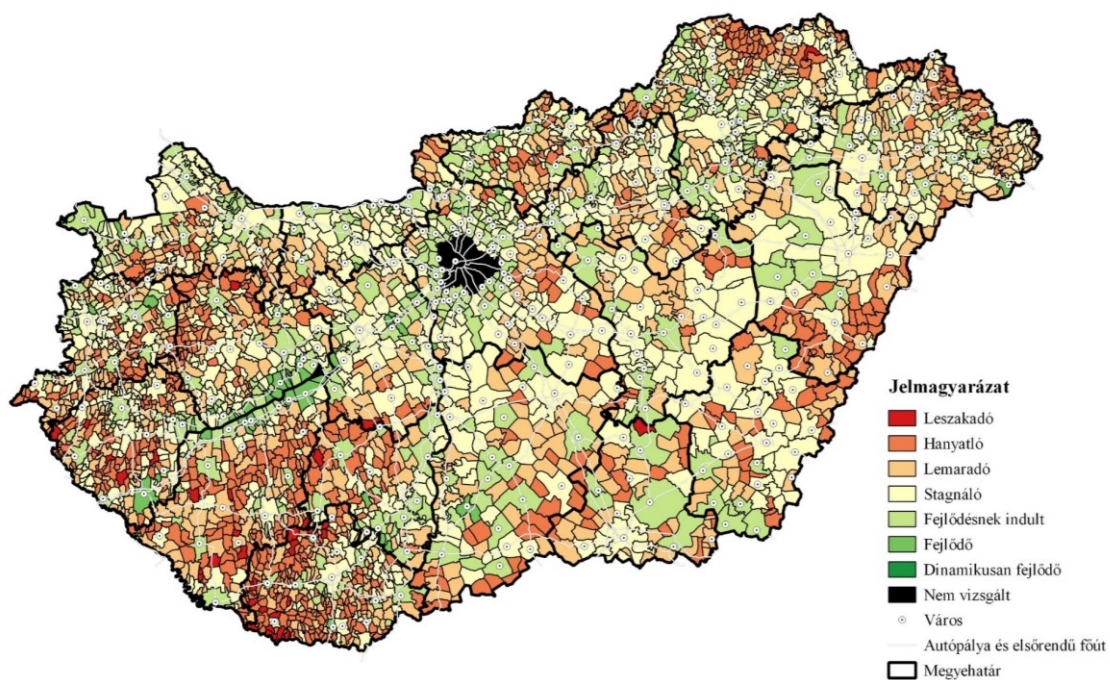
38. ábra: A társadalom Fejlettségi Részindexe – Megyei viszonyításban

Forrás: saját elemzés alapján saját szerkesztés QGIS alkalmazásával (2020)

Megyei szinten a Fejlettségi Index erőteljes „hanyatlást mutat” (M18. melléklet), vagyis a települések többségének átlagos fejlődése nem éri el a megyei fejlődés értékét. Az értékek összefüggéséből megállapítható, hogy a fejlettség terén alulteljesítő települések fejlődése jellemző ugyan, de ez a fejlődés kevés volt a fejlettség színvonalának növeléséhez. Fejlődés szempontjából pedig pont ezzel ellentétes folyamatok játszódnak le fejlett települések esetében, vagyis a fejlett települések fejlődése lelassul. Véleményem szerint ezek a folyamatok jelentik a területi kiegyenlítődés felé vezető út első lépéseit, vagyis a fejletlenek fejlődni kezdenek, az eddig fejlett térségek pedig leszakadnak.

Az előbb tett megállapításaim is alátámasztják, hogy megyei szinten a fejlettségnél látható területi különbségek a teljesítmény szempontjából mérséklődtek (39. ábra). Nagymértékben (50 ponttal) csökkent a teljesítményben mért értékek szélsőértékei közti különbség, és a leszakadó települések nagy területi koncentrációja gyengült, azonban még mindig a centrumok és annak vonzáskörzetében, a főbb közlekedési csomópontok vonalában, valamint jelentős húzóágazattal rendelkező, erős gazdasággal bíró térségekben magas a társadalmi teljesítőképesség. Ezeken a településeken a népességszám növekedése (bevándorlás, születések száma), alacsony öregedési és függőségi ráta, kulturális sokszínűség, magas foglalkoztatottság, nagyarányú gazdasági aktivitás mellett jó közbiztonság jellemző.

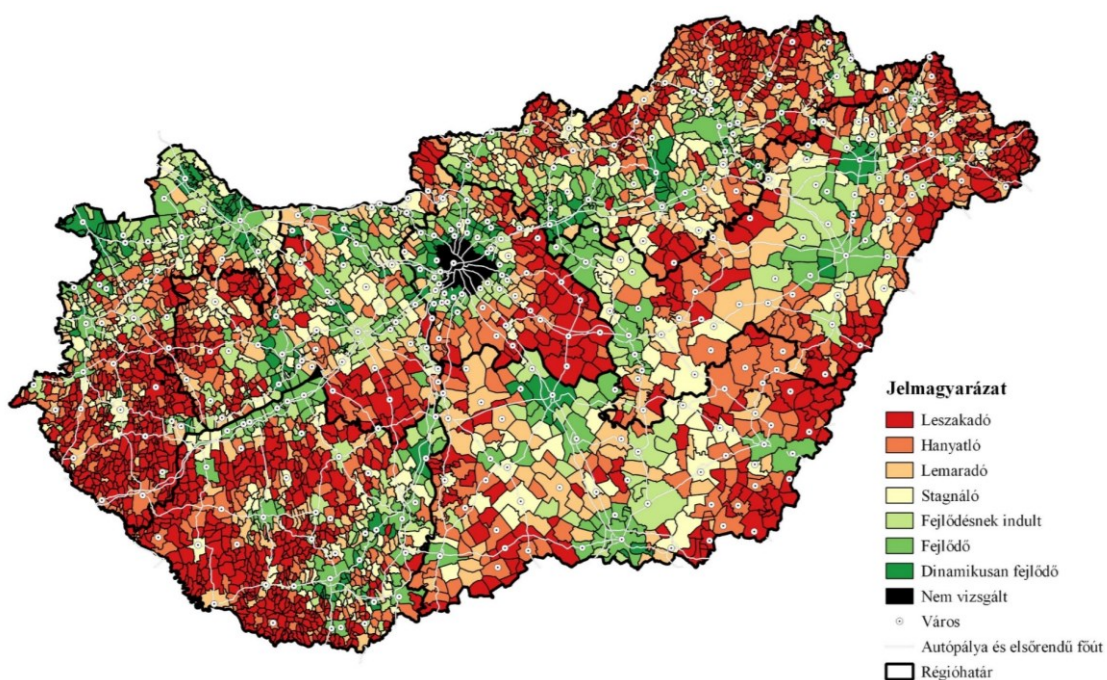

39. ábra: A társadalom Térbeli Teljesítményértékelési Indexe – Megyei viszonyításban

Forrás: saját elemzés alapján saját szerkesztés QGIS alkalmazásával (2020)

Régiós viszonyítás esetén a települések fejlettségi szintje a régiókat társadalmi szempontból két részre szakítja, vagyis a Fejlettségi Részindex koncentrált területi különbséget mutat a 40. ábrán.

40. ábra: A társadalom Fejlettségi Részindexe – Régiós viszonyításban

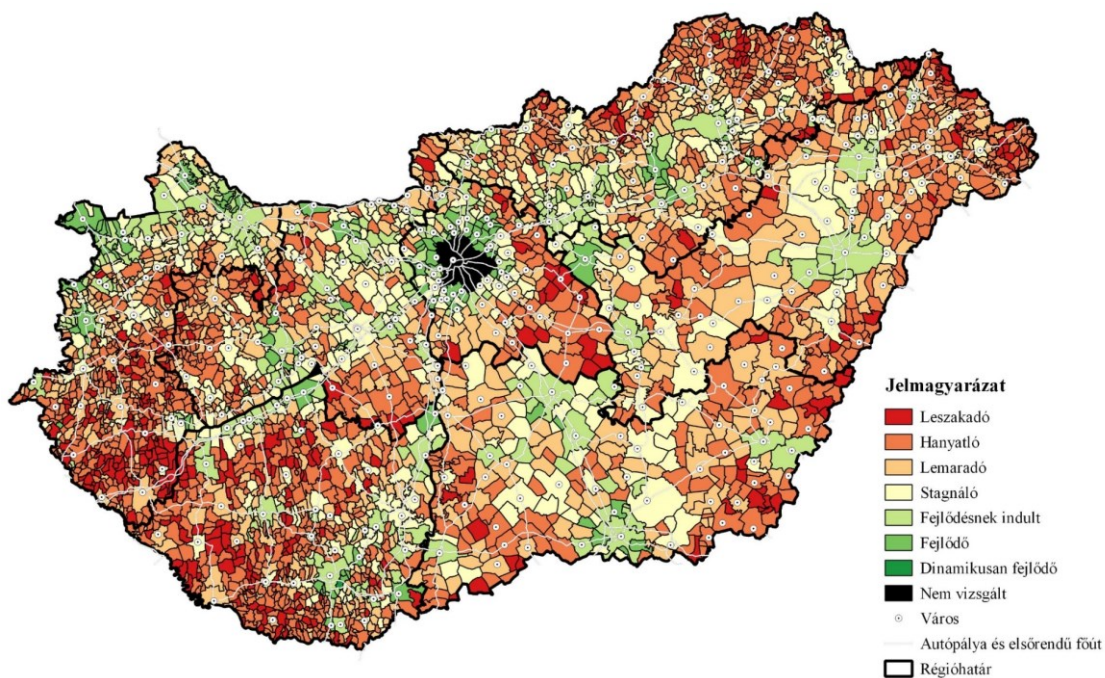
Forrás: saját elemzés alapján saját szerkesztés QGIS alkalmazásával (2020)

A fejlettségi csomópontok centrumai a régióközpontok (Miskolc, Debrecen, Szeged, Budapest, Székesfehérvár, Győr, Pécs), spread hatásuk pedig egyértelműen az autópályák mentén Budapest irányába gyűrűzik tovább. Erre a legjobb példa a Budapest–Miskolc-tengely az észak-magyarországi térségben. Néhány nagyobb város fejlettsége is kimutatható az adatokból, de ide

sorolhatjuk például a Balaton menti településeket is, melyek jellemzően a szezonális turizmusból nyert gazdasági előnyükből profitálva olyan fejlesztéseket tudtak végrehajtani, melyek elsődlegesen idegenforgalmi céllal születtek, mégis kiszolgálják a helyi lakosság társadalmi igényeit is. Észak és Alföld, valamint a Dunántúl nagyrégióban az alacsony lélekszámú és/vagy hátrányos helyzetű települések fejlettsége alacsony.

Régiós szinten fejlődés terén hasonló folyamatok játszódtak le, mint megyei szinten, az adatok ismét a nivellálódás folyamatát mutatják. A fejletlenebb területek egy része fejlődésnek indult, néhány fejlettebb pedig alulmaradt a területi versenyben. Az adatokból kiolvasható és az M19. mellékletben látható, hogy csekély mértékű fejlődést a vizsgált időszak elején is kedvezőtlen értékekkel rendelkező települések produkáltak.

A Térbeli Teljesítményértékelési Index régiós viszonylatban (41. ábra) is hasonló területi eloszlást mutat, mint megyei szinten az ország délnyugati részétől az északkeleti részig terjedő területen. Fejlődést tehát nagyvárosok és járási központok, valamint azok agglomerációs térségei tudtak a vizsgált időben felmutatni, leszakadás vagy hanyatlás pedig a kedvezményezett községekre és azon belül is az alacsony lélekszámú településekre volt jellemző. Az északnyugati területeken látható csak jobb teljesítmény, mint megyei viszonyításban. Ennek oka, hogy a Dél- és Nyugat-Dunántúl régió északi és déli megyéi között jelentősek a fejlettség- és fejlődésbeli különbségek, így régiós szinten sokkal jobb teljesítményt tudtak elérni. A vizsgálat alapján dinamikusan fejlődő 2 db (az összes település 0,06%), fejlődő 109 db (3,46%), fejlődésnek indult 266 db (8,44%), stagnáló 525 db (16,66%), lemaradó 786 db (24,94%), hanyatló 1125 db (35,69%), leszakadó 339 db (10,76%) település mutatott.

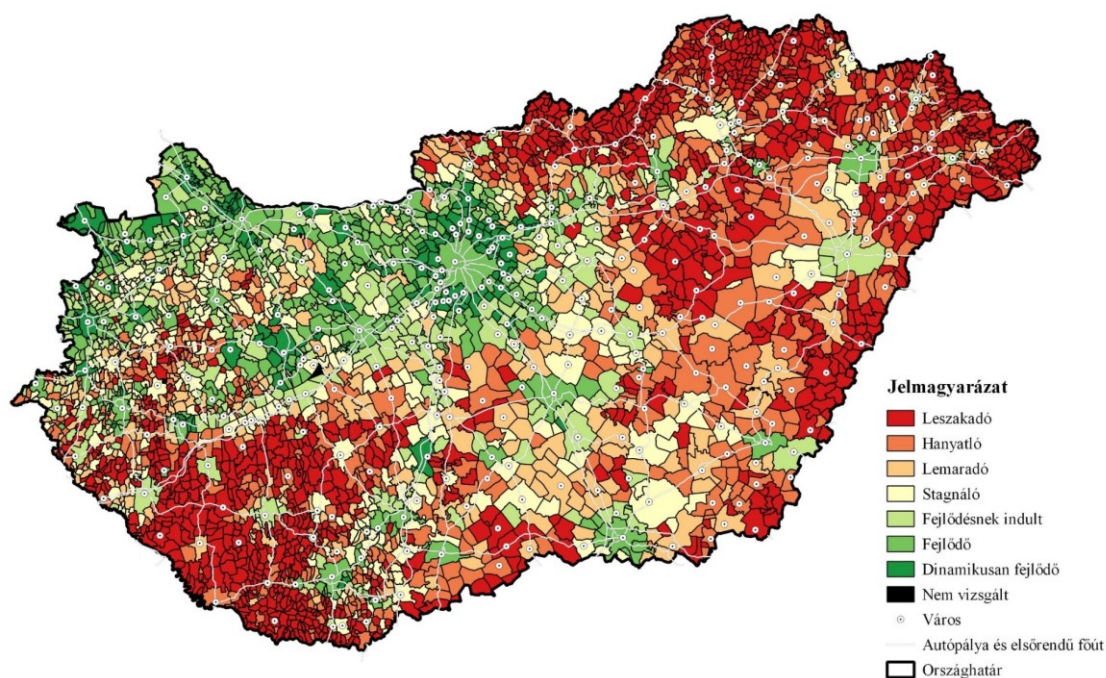

41. ábra: A társadalom Térbeli Teljesítményértékelési Indexe – Régiós viszonyításban

Forrás: saját elemzés alapján saját szerkesztés QGIS alkalmazásával (2020)

Budapest bevonásával a számításba országos viszonylatban jelentősen megváltozik a települések társadalmi fejlettsége (42. ábra). A Fejlettségi Részindex alapján három részre szakad az ország, melyből két részt a hanyatlást jellemez, egy részt a fejlődés. Hanyatló az ország délkeleti része (Dél-Dunántúl régió) és a Budapest–Szeged-vonaltól északra eső területek. A „fejlődést mutató” települések jelentős része a szakirodalmakban többször emlegetett Budapest–Győr–Bécs-tengelyen található, valamint a Budapesttől kiinduló autópályák közvetlen közelében. Az adatok térképes ábrázolása után azt az észrevételt tettem, hogy az eredmények kirajzolják Magyarország leghátrányosabb helyzetű és kedvezményezett térségeinek területét. Ezek alapján az is megállapítható, hogy a kedvezményezett térségek kijelölésének módszertanában is nagy súllyal szerepelhettek a társadalmi szempontú területi folyamatokat mérő indikátorok. Ilyen társadalmi területi folyamat például a kínálatorientált, magas színvonalú piac kialakulása/kialakítása, az interaktív gazdaság, a magas bérezésű munkához való hozzáférés, Budapest gyors elérhetősége és a gyors ingázás feltételeinek megteremtése.

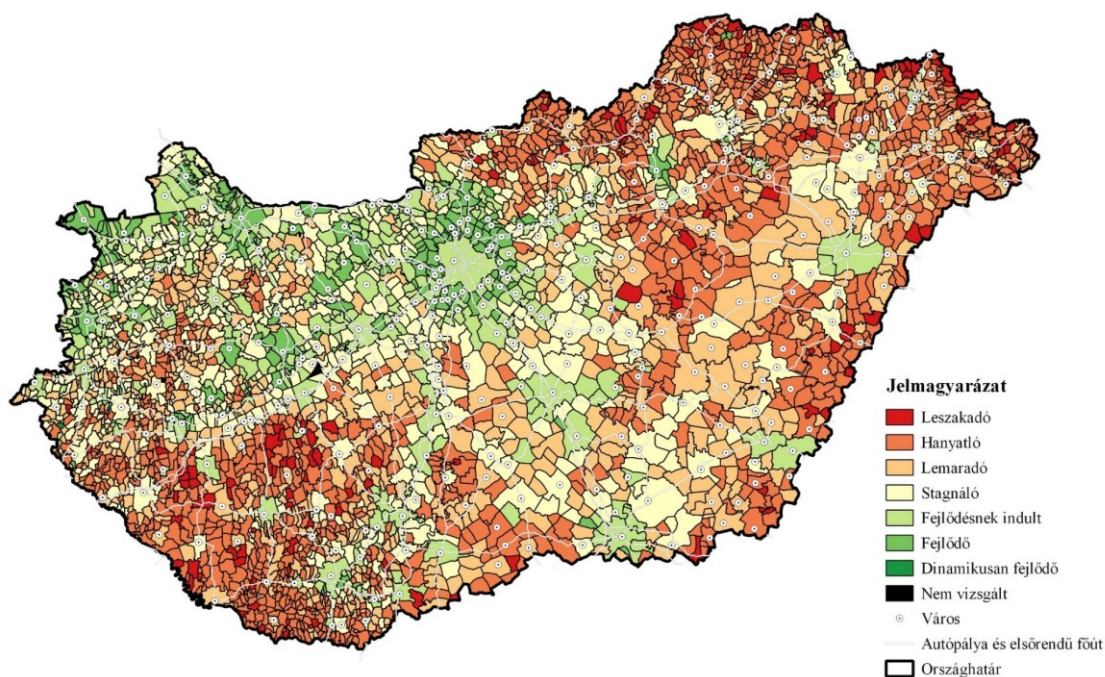
42. ábra: A társadalom Fejlettségi Részindexe – Országos viszonyításban

Forrás: saját elemzés alapján saját szerkesztés QGIS alkalmazásával (2020)

Országos viszonylatban a települések fejlődése zömében lemaradó és hanyatló állapotot mutat (M20. melléklet), de a területi eloszlása gyakorlatilag minden egyes kategóriának egyenletes. A települések 13,6%-a (431 db) „mutat fejlődést”, ennek pedig csak 18%-a város, tehát társadalmi szempontból a községek fejlődését figyelhetjük meg a térben. Ezen községek 61%-a mutatott fejletlen és 26%-a fejlett állapotot a vizsgált időben. Utóbbiakra igaz, hogy jellemzően agglomerációs térségbe tartozó és/vagy jelentősebb számú lakónépességgel rendelkeznek, továbbá olyan 1 000 fő alatti települések, ahol pozitív a vándorlási egyenleg és a természetes szaporodás, átlagosnak tekinthető az öregedési és a függőségi ráta, valamint a gazdasági aktivitás, alacsony a munkanélküliség és a közfoglalkoztatás, továbbá a bűncselekmények száma nulla vagy

elhanyagolható mértékű. Stagnálást legnagyobb arányban a községek esetében figyelhetünk meg, de a városok fele is ebbe a kategóriába tartozik.

Az országos szinten mért települési társadalmi teljesítményeket a 43. ábra szemlélteti. Ahogy látható, a fejlettség fejlődéssel korrigált értéke, mely a kutatásomban az egyes települések teljesítőképességét, teljesítményét jelenti, csillag alakot ölt az ország térképén. A jól teljesítő települések budapesti kiindulóponttal az ország autópálya-hálózata mentén Győr, Keszthely, Pécs, Szeged és Miskolc irányában helyezkednek el. A nagyobb városaink teljesítménye is „fejlődést mutat”, de ezek elhelyezkedése természetesen elszórt. A fejlődési tengelyek közti nagyobb területek pedig jellemzően a lemaradó vagy hanyatló, míg a kisebbek hanyatló vagy leszakadó minősítést kaptak. Ezért úgy vélem, a társadalom teljesítményét nagymértékben meghatározó adottság a nagyvárosoktól és a főbb közlekedési folyósóktól való távolság és az ezekből indukálódó elérhető erőforrások. Többek között ilyen adottság a jólétet növelő szolgáltatások megléte, a magas jövedelmet biztosító munkahely és az ingázási idő drasztikus csökkenése, tehát a minőségi árukhoz, szolgáltatásokhoz és munkához való hozzáférés lehetősége.

43. ábra: A társadalom Térbeli Teljesítményértékelési Indexe – Országos viszonyításban

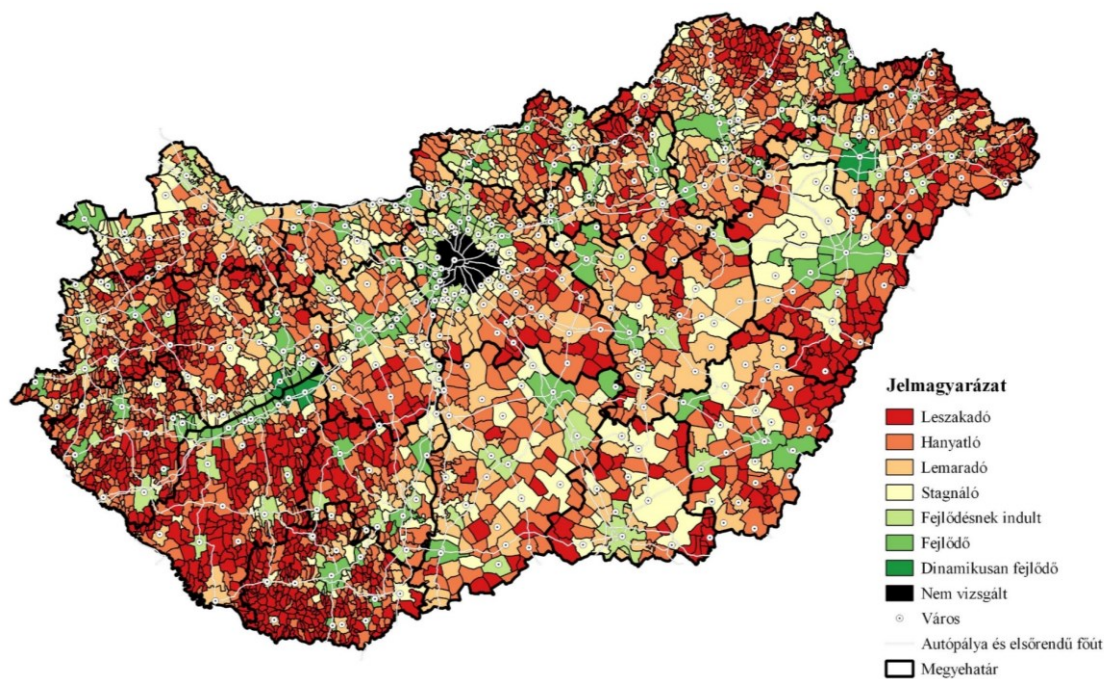
Forrás: saját elemzés alapján saját szerkesztés QGIS alkalmazásával (2020)

5.5. MULTIDIMENZIONÁLIS TELJESÍTMÉNYÉRTÉKELÉS

A multidimenzionális teljesítményértékelés az összes dimenzió összes mutatójának indexértékét egyben mutatja meg számunkra. A kialakított módszertan során figyelmet fordítottam arra, hogy a multidimenzió esetében az egyes dimenziók súlyát a bennük szereplő mutatók száma függvényében korrigáljam, ezzel ellensúlyozva a több mutatót tartalmazó dimenziókat. Így minden dimenzió egyenlő súlyt kap az összesített teljesítményértékelésben.

A multidimenzió járási szintű Fejlettségi Részindexe (44. ábra) alapján kiderült, hogy járási szinten jellemzően a 2 000 fő feletti települések tudnak „fejlődést felmutatni” a fejlettségükben (összes fejlődő 69%-a), mely települések 69%-a járási központ vagy 5 000 fő feletti város, a maradék fejlett település pedig ezen fejlődő városok közvetlen vonzáskörzetébe tartozó község. A stagnáló települések (a teljes településállomány 13%-a) kapcsán meg kell említeni, hogy fejlettségük nem változatlan, hanem azonos trendet ír le, mint a járási „átlag” fejlettség. Tehát területi egyenlőtlenséget a módszertan akkor mutat ki, ha az összes település fejlettsége stagnáló állapotot mutat.

44. ábra: Multidimenzionális Fejlettségi Részindex – Járási viszonyításban

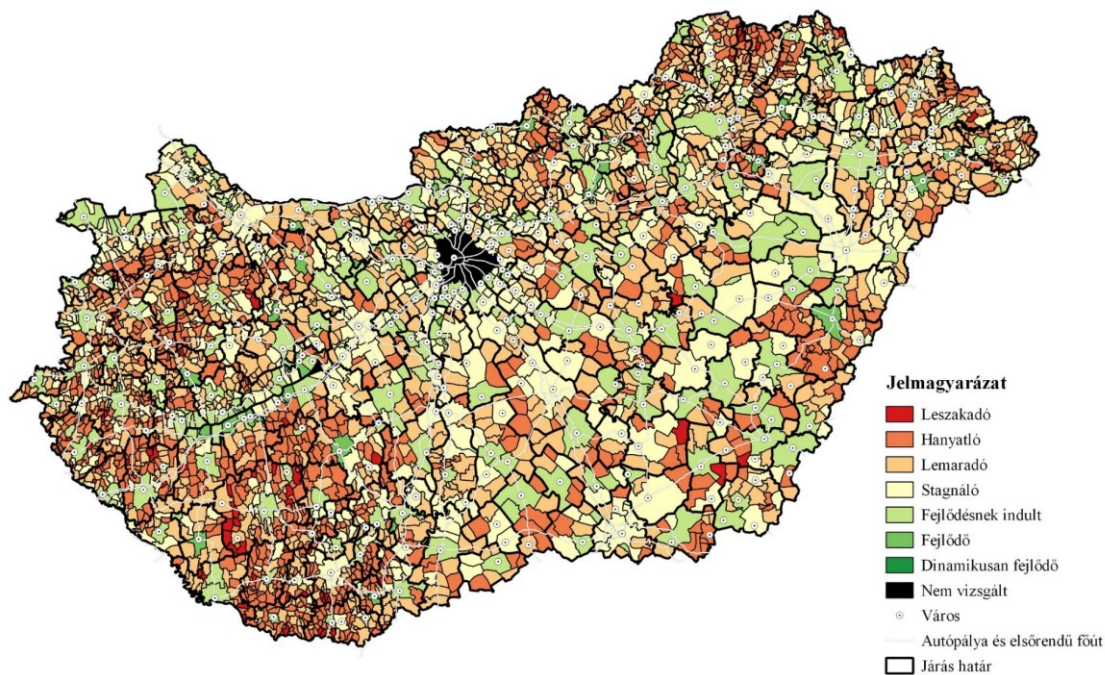
Forrás: saját elemzés alapján saját szerkesztés QGIS alkalmazásával (2020)

A települések 22%-a lemaradó, 36%-a hanyatló és 17%-a leszakadó kategóriába tartozik, vagyis a településállomány 75%-a „hanyatlást mutat” fejlettség terén. Ezen települések 67%-a 1 000 fő alatti lélekszámú, valamint 31%-a 1 000 és 5 000 fő közötti lakost számláló község. A maradék 2% olyan 5 000 és 20 000 fő közötti város, melyek esetében minden évben a járás fejlettségi szintje alatt volt a saját fejlettség, valamint olyan város, mely nagyvárosok agglomerációjában, árnyékában nem tudott szintet tartani az annak fejlettségében bekövetkezett változással.

Járási viszonylatban a Fejlődési Részindex (M21. melléklet) a fejlettség tekintetében „hanyatlást mutató” települések fejlődését mutatta ki. Ezért a stagnáló települések száma 25%-kal, míg a „fejlődést mutatók” száma 5%-kal több, mint a Fejlettségi Részindex esetén, és közel a felére, 52 pontra esett vissza a szélsőértékek közti különbség. Vagyis a fejlődés mértéke nem jelentős, de a kiegyenlítődés irányába mutat.

Így tehát multidimenzionális szempontból a járási Térbeli Teljesítményértékelési Index (45. ábra) mérsékelt teljesítménybeli különbséget mutat az ország legtöbb járásában. Kivételt jelentenek ezalól a Nyugat- és Dél-Dunántúl régió járásai, valamint Kassa egykori vonzáskörzetébe tartozó

járások, melyek az eddigi vizsgálatok szerint az aprófalvas településszerkezetükből adódóan nehezen tudnak kiegyenlített teljesítményt felmutatni. Az is megfigyelhető, hogy járasonként egy nagyobb közigazgatási területtel rendelkező település mutat magas teljesítményt, mely települések jelentős része városi rangú.

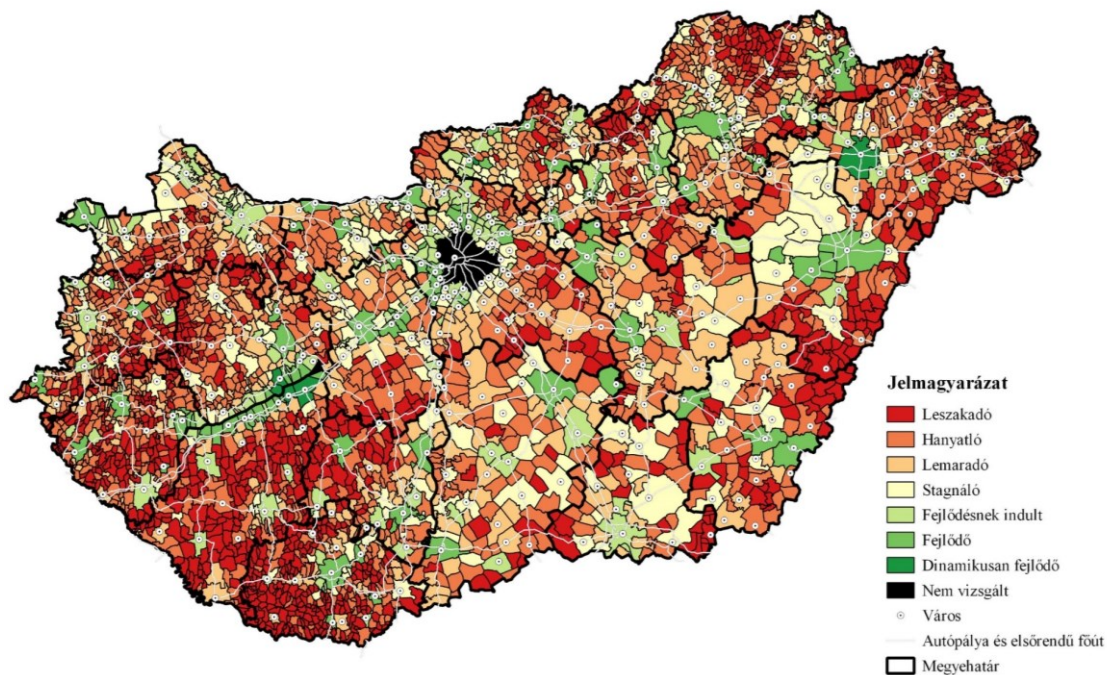
45. ábra: Multidimenzióális Térbeli Teljesítményértékelési Index – Járási viszonyításban

Forrás: saját elemzés alapján saját szerkesztés QGIS alkalmazásával (2020)

Ezen megállapításomat az értékek átvizsgálása is alátámasztotta, mely szerint negatív előjelű teljesítményt a településállomány 67%-a nyújt, melynek 70%-a 1 000 fő alatti lakónépességgel rendelkező település. Leszakadó és hanyatló települések esetében 70% helyett már 84% a részesedése az aprófalvas településeknek. Pozitív előjelű teljesítményt a települések 10%-a mutat, melyeknek kétharmad része város, ezek négyötöd része járási központ vagy agglomerációba tartozó város.

Megyei szinten a Fejlettségi Részindex (46. ábra) egyre jelentősebb területi koncentrációt és egyenlőtlenséget mutat. Fejlődés tekintetében a koncentráció megyénként egy-két nagyobb város (köztük a megyei és járási székhelyek), valamint két nagyobb földrajzi egység (Balaton és a főváros) körüli települések halmazára zsugorodik. Természetesen ezzel ellentétesen a fejletlen területek kiterjedése valósul meg. Az adatok áttanulmányozása során arra a megállapításra jutottam, hogy a „hanyatlást mutató” települések esetén a helyi gazdaság fejlettsége jelenti a legnagyobb veszélyt, majd a társadalom, a környezet és legutolsó tényezőként az infrastruktúra. A helyi gazdaság fejlettsége azért ennyire jelentős, mert megyei szinten a hanyatló és leszakadó települések jelentős része 1 000 fő alatti település, ahol az – ahogy már említettem – nulla vagy jelentéktelen mértékű.

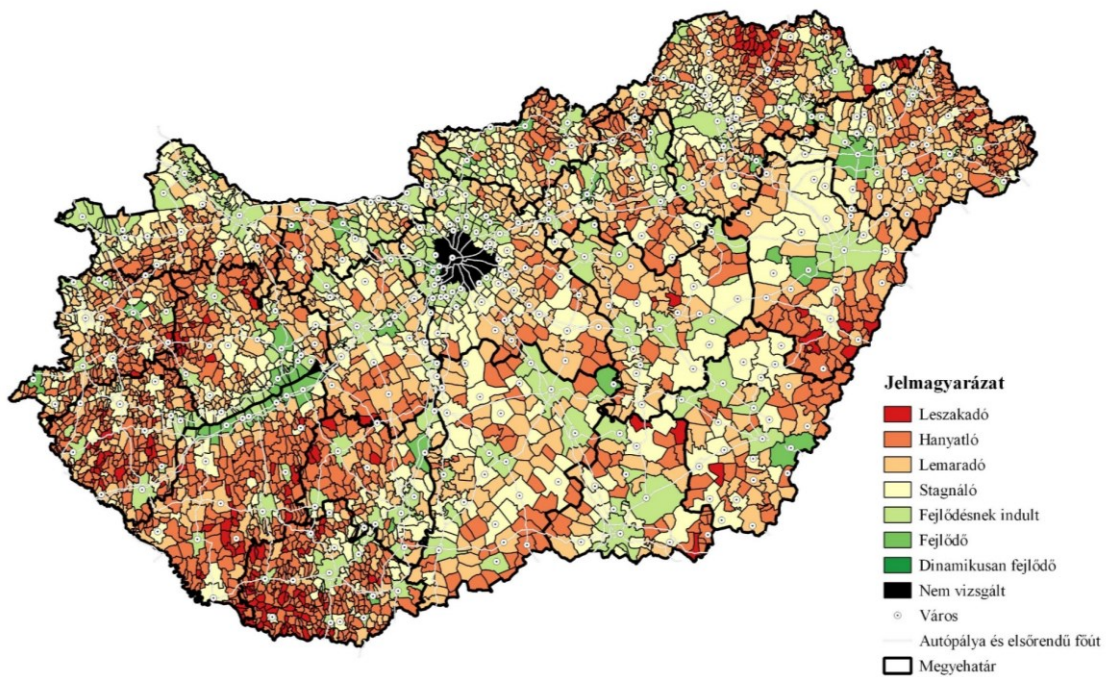

46. ábra: Multidimenzióális Fejlettségi Részindex – Megyei viszonyításban

Forrás: saját elemzés alapján saját szerkesztés QGIS alkalmazásával (2020)

A Fejlődési Részindex megyei viszonylatban (M22. melléklet) a hanyatló és fejlődő települések egyenletes eloszlását mutatja. A multidimenziós értékekkel legjobban együttmozgó és így a legmeghatározóbb dimenzió a környezeti. Ezután a legnagyobb befolyást az infrastruktúra és a társadalom állapota jelenti a települések fejlődésére. Fejlődést Pest megye budapesti agglomerációs területein, az innen sugárszerűen kiterjedő főbb közlekedési csatornák szélesebb sávjában és nagyobb természeti tájegységek területén figyelhetünk meg. Tehát ellenben a fejlettséggel, a fejlődés jelentős az ország egész területén, de mégis kevés és területileg nem megfelelő eloszlású ahhoz, hogy a fejlettségben megmutatkozó területi egyenlőtlenségeket csökkentse.

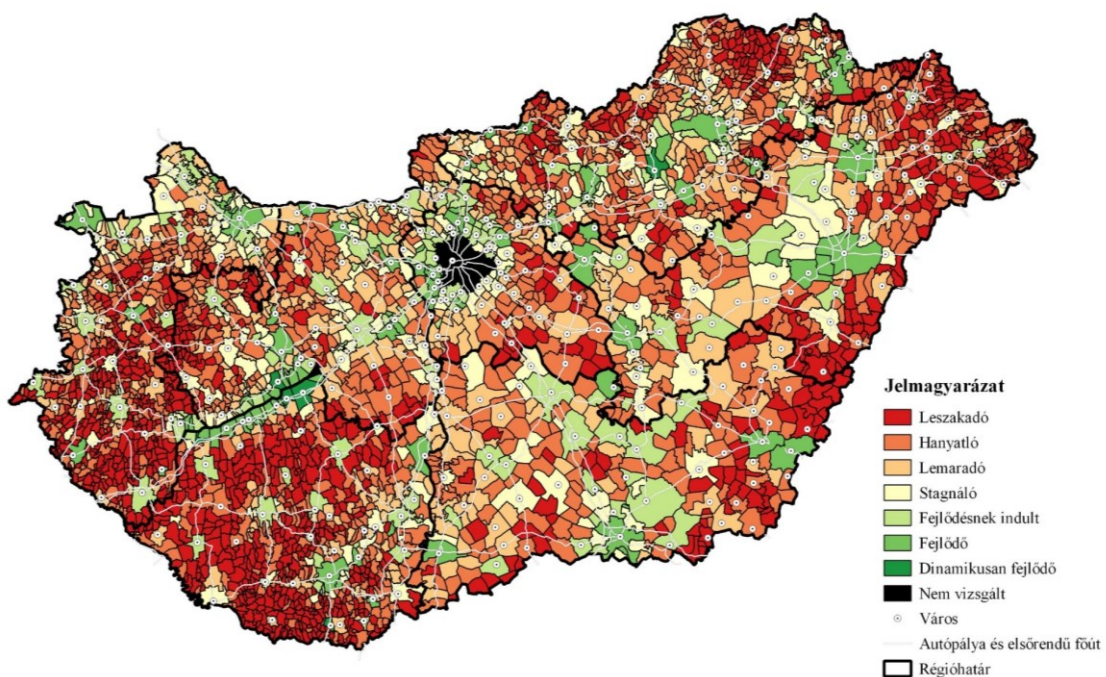
Ebből következik, hogy a megyei szintű Térbeli Teljesítményértékelési Index (47. ábra) a települések jelentős részén hanyatló teljesítményt eredményezett (a települések 72%-a), valamint hogy a két legrosszabb kategória a térben gyenge koncentrációt mutat. A hanyatlás keleten a határmenti vonzásközpont nélkül maradt, míg nyugaton a járási és nagyobb városoktól messze eső aprófalvas településekre koncentrálódik. A legjelentősebb teljesítményt a balatoni régió, valamint a főváros agglomerációs települései mellett a megyei és járási központok tudnak felmutatni, melyben nagy szerepet játszott a helyi gazdaság és az infrastruktúra fejlődése, illetve fejlettsége.

47. ábra: Multidimenzionális Térbeli Teljesítményértékelési Index – Megyei viszonyításban

Forrás: saját elemzés alapján saját szerkesztés QGIS alkalmazásával (2020)

Régiós viszonylatban a fejletlen települések jelentős koncentrációt mutatnak a leghátrányosabb helyzetű térségeinkben (48. ábra), hiszen a településállomány 82%-a „hanyatlást mutat”, mely csoportnak 41%-a (a teljes településállomány 34%-a) leszakadó kategóriába tartozik. Ezeken a területeken fejlettséget csak a megye- és járásközpontok tudtak felmutatni. Ez jelentős szakadást mutat az egyes régiókon belül. Régiók közötti összefüggést is láthatunk a 48. ábra, mert az egyes régiós gócpontok elhelyezkedése régióhatártól függetlenül összpontosulást mutat.

48. ábra: Multidimenzionális Fejlettségi Részindex – Régiós viszonyításban

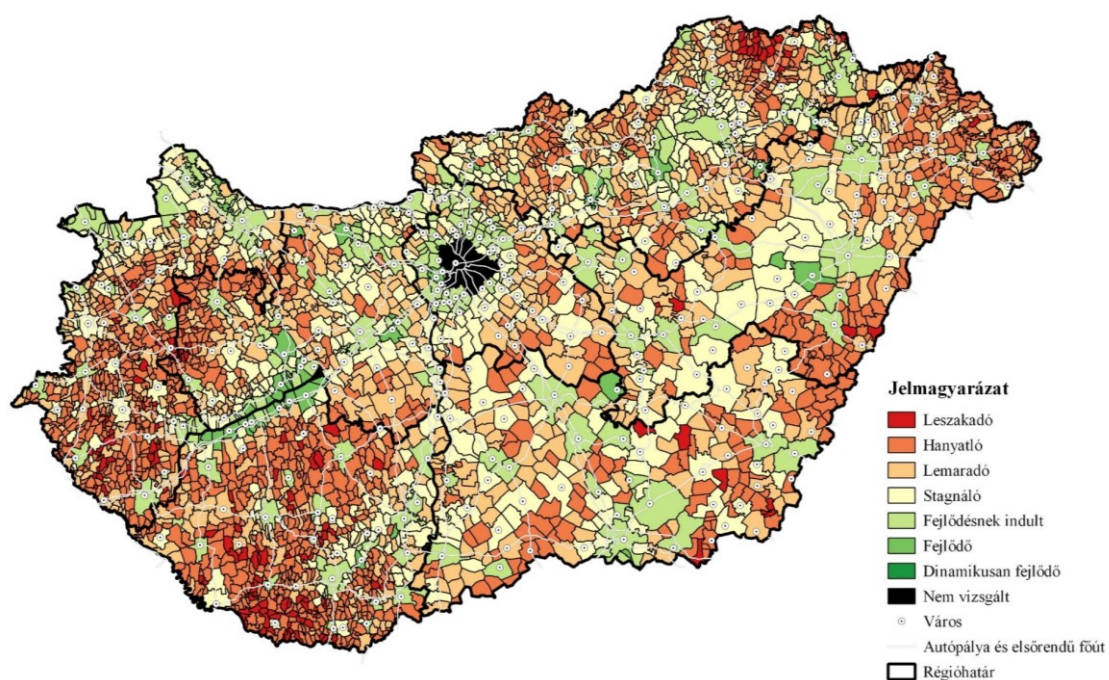
Forrás: saját elemzés alapján saját szerkesztés QGIS alkalmazásával (2020)

Így megállapítható, hogy ezen területek országos szintű „problémát” jelentenek, melynek kezelése, a térség fejlesztése is országos szintű megoldást szükségeltet, sürget. A fejlett területek régiós viszonylatban Budapest környékén, az onnan kiinduló autópályák mentén, valamint a turisztikai desztinációk területén észlelhetők. A települések fejlődését a helyi gazdaság és az infrastruktúra határozta meg a vizsgálatban.

A Fejlődési Részindex megyei (M22. melléklet) és régiós értékei (M23. melléklet) – pozitív irányú, 1%-os településmozgással a kategóriák között – szinte azonosak, hiszen ahogy az összes dimenzió esetében, az egy régióba tartozó megyék fejlődése annyira hasonló, hogy a régiós viszonyítási érték is ezt a trendet követi. Így jelentősebb megállapítás régiós szinten a fejlődés kapcsán nem tehető.

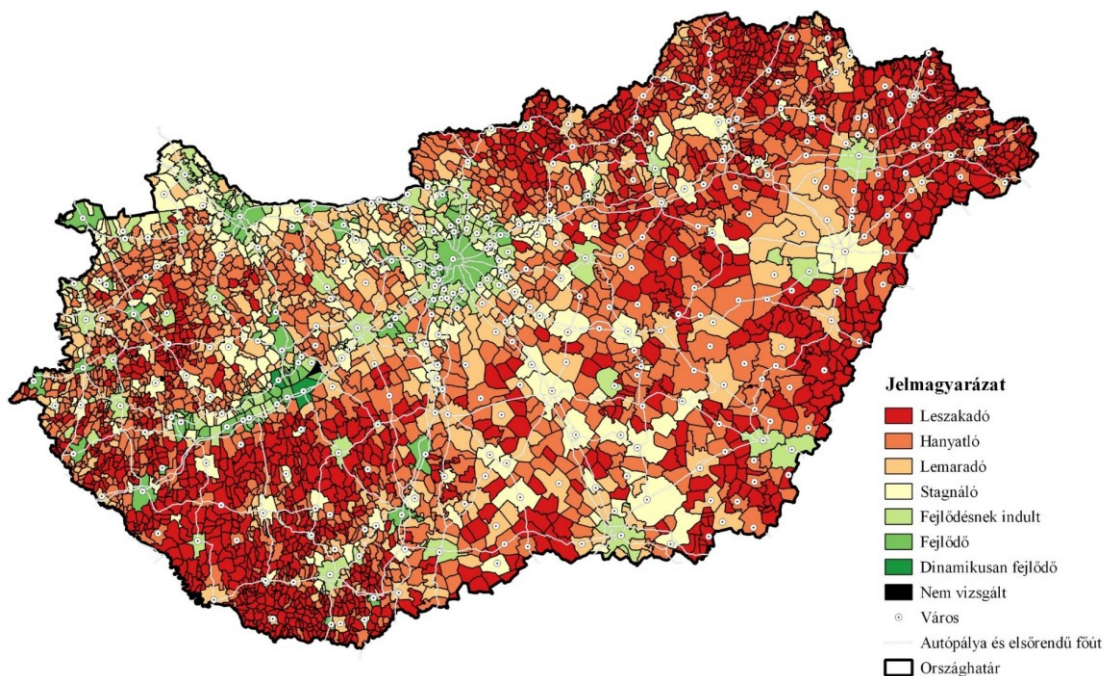
A FeR- és FőR-folyamatok alapján régiós viszonylatban a települések teljesítménye kismértékben ugyan, de nagyobb területi különbséget vázol fel számunkra (49. ábra), vagyis a szélsőértékek közti távolság 69 pontra emelkedik. A jól teljesítő települések nagyobb részt városok és azok vonzáskörzetébe tartozó települések. A legjobban teljesítő települések jellemzően valamilyen húzóágazatra (turizmusra, mezőgazdaságra, iparra, feldolgozóiparra) épülő gazdasággal rendelkező települései Magyarországnak, mint a Balaton és Tokaj környéke, Törökbálint, Hajdúszoboszló, Tiszaújváros, Gyöngyös, Tata, Eger, Budaörs, Tiszakécske, Veszprém, Gárdony, Paks, Szentendre, Velence, Sárvár, Biatorbágy, Gödöllő, Budakalász, Százhalombatta, Debrecen, Nyíregyháza és Miskolc. A legnagyobb területi különbséget a Nyugat- és Dél-Dunántúl régió mutatja, ahol a fejlett települések között hanyatló vagy leszakadó területek találhatók, ami az eddigi elemzések alapján egyértelműen az alacsony lélekszámukból eredő teljesítőképtelenségre vezethető vissza.

49. ábra: Multidimenzióális Térbeli Teljesítményértékelési Index – Régiós viszonyításban

Forrás: saját elemzés alapján saját szerkesztés QGIS alkalmazásával (2020)

Országos viszonylatban a települések multidimenzionális Fejlettségi Részindexe (50. ábra) mutatja a legnagyobb területi egyenlőtlenséget. A Balaton és térsége, Budapest és agglomerációja, valamint nagyobb lélekszámú városai, illetve az ország 2 000–10 000 fő közötti lakónépességű községei tudnak csak „fejlődést felmutatni”. Az országosan hanyatlást mutató koncentrált területek kiterjedtsége a hátrányos helyzetű területektől az ország központja felé terjed a megyei és a régiós viszonyításhoz képest. Ezen egybefüggő területeket a főbb közlekedési folyósók fejlett térségei bontják meg, de még ezek infrastrukturális adottságai sem hatnak oly mértékben a nevezett térségekre, hogy a települések fejlettségét az átlagos szint fölé emeljék. Az adatok is azt bizonyítják, hogy országos szinten a fejlettséget legjobban meghatározó dimenzió – a környezeti dimenziót figyelmen kívül hagyva, hiszen területi egyenlőtlenség szempontjából homogenitást mutat – 49%-ban a társadalom (42. ábra), majd 43%-ban az infrastruktúra (26. ábra) és 9%-ban a helyi gazdaság (18. ábra).

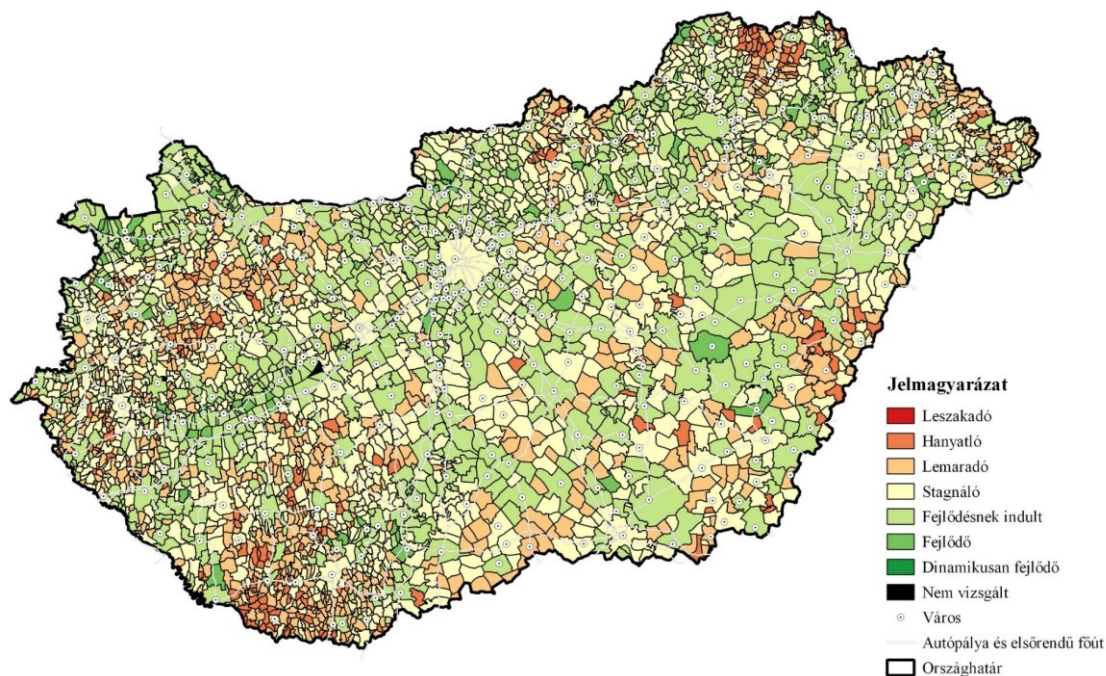
50. ábra: Multidimenzionális Fejlettségi Részindex – Országos viszonyításban

Forrás: saját elemzés alapján saját szerkesztés QGIS alkalmazásával (2020)

A vizsgálat alapján a fejlődés (Fejlődési Részindex, 51. ábra) tekintetében az ország településállományának 28%-a (területének közel a fele) „fejlődést mutat”. Országos szinten a fejlődést legjobban meghatározó dimenzió – a környezeti dimenziót figyelmen kívül hagyva, hiszen területi egyenlőtlenség szempontjából homogenitást mutat – 55%-ban az infrastruktúra (27. ábra), majd 28%-ban a társadalom (M20. melléklet) és 17%-ban a helyi gazdaság (19. ábra). Az infrastruktúra magas aránya véleményem szerint nemcsak a dimenzióban lévő mutatók fejlődését tükrözi, hanem azt is, hogy meghatározó térszervező elemként van jelen a területi egyenlőtlenségben. Tehát az infrastruktúra ad lehetőséget arra, hogy a gazdasági és társadalmi jólétet ki lehessen építeni adott településen. Fontos szerepet tölt be a város-vidék, centrum-periféria kapcsolatban és az áruk, a szolgáltatások és a magas jövedelmet garantáló munka

elérésében. Az eddigi vizsgálatok közül a multidimenzió szintjén országos viszonylatban a „fejlődés” mutatja a legkisebb területi különbséget (a lehetséges 200 pontból 50 pont). Tágan értelmezve kijelenthetjük, hogy az ország egyenletes fejlődése településszinten részben megvalósul. Leszakadó település nincs, hanyatló is csak 179 darab található, mely a teljes településállomány 5,6%-a.

51. ábra: Multidimenzióális Fejlődési Részindex – Országos viszonyításban

Forrás: saját elemzés alapján saját szerkesztés QGIS alkalmazásával (2020)

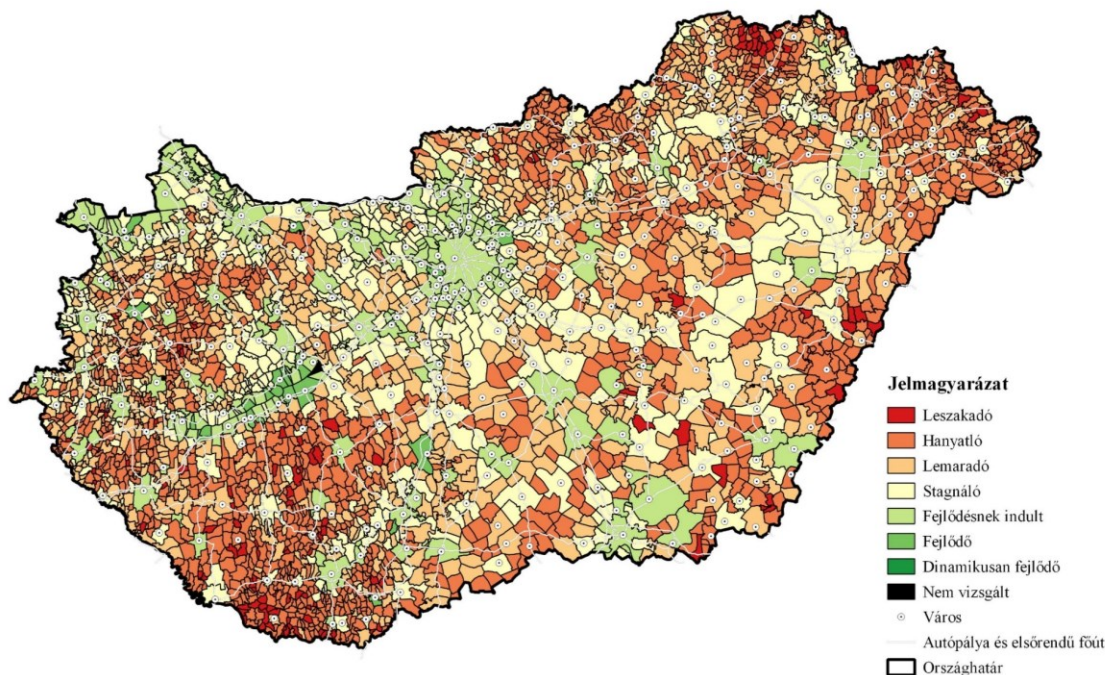
Az egyes dimenziók országos viszonyítási alappal készült Térbeli Teljesítményértékelési Indexeinek (52. ábra) kapcsolatát korrelációs számítással is megvizsgáltam. Legerősebb kapcsolatot (0,557) a társadalom és az infrastruktúra mutatta, míg a leggyengébbet (0,267) a környezet és a helyi gazdaság kapcsolata. Az egyes kapcsolatok átlaga alapján meghatározható a dimenziók szerepe a települések multidimenziós értékén belül, mely alapján az alábbi eredmények születtek:

- Infrastruktúra: 0,491;
- Társadalom: 0,430;
- Környezet: 0,386;
- Helyi gazdaság: 0,347.

Sajtos – Mitev (2007) értékelési kritériuma alapján az átlagos kapcsolat közepes pozitív kapcsolatot mutat. Vagyis pozitív függés van a dimenziók között, de egyik sem befolyásolja a másik dimenziót teljes mértékben. Ezért megvizsgáltam a TTI kapcsán is, hogy mely mutatók határozzák meg a teljesítményt a legjobban. Ezek alapján

- a környezet 46%-ban;
- a társadalom 25%-ban;
- az infrastruktúra 23%-ban;
- a helyi gazdaság 6%-ban meghatározó.

Ezek alapján azt a következtetést vontam le, hogy a települések teljesítményét jelentősen meghatározza az infrastruktúra szintje, hiszen kapcsolatban áll számos egyéb tényezővel, valamint az egyre jobban felértékelődő környezetünk (melyre Magyarország turizmusa is épül) állapota is nagymértékben befolyásolja az egyes települések teljesítményét. A két vizsgálatban utolsó helyen szereplő helyi gazdaság szerepe pedig azért ilyen kicsi, mert a másik három dimenzió megléte és minőségi állapota nélkül a helyi gazdaság nem képes kibontakozni.

52. ábra: Multidimenzionális Térbeli Teljesítményértékelési Index – Országos viszonyításban

Forrás: saját elemzés alapján saját szerkesztés QGIS alkalmazásával (2020)

A legfőbb eredményeként is felfogható, országos viszonyítási alappal készült Térbeli Teljesítményértékelési Index (52. ábra) kapcsán megállapítottam, hogy jelentős teljesítményt azon települések tudnak elérni, amelyek az alábbi tulajdonságok birtokában vannak:

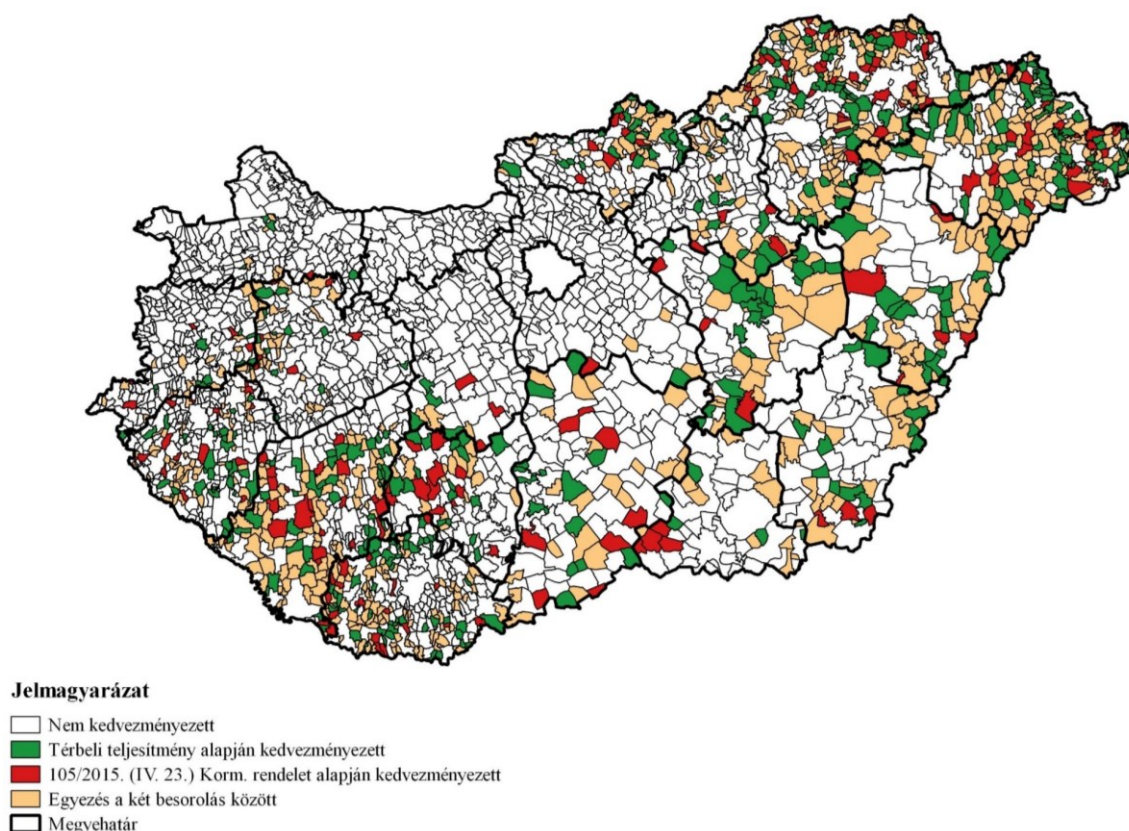
- közigazgatási szerepe magas és/vagy;
- nagyváros agglomerációs övezetébe tartozik és/vagy;
- turisztikai szempontból kedvelt földrajzi egység közelében helyezkedik el és/vagy;
- közlekedési folyosók mentén található és/vagy;
- a Szeged–Budapest–Bécs-tengelyt érinti, valamint
- a társadalmi, infrastrukturális és környezeti adottságai optimálisak a helyi gazdaság kialakítására és fenntartására.

Alacsony teljesítményt pedig azon települések érnek el, amelyek az alábbi tulajdonságokkal rendelkeznek:

- a fejlődés kapcsán említett tételeket nem tudják teljesíteni és/vagy;
- lakónépességük nem éri el az 1000 főt és/vagy;
- vonzásközpont nélküli térségben helyezkednek el.

Az országos viszonyítás mentén készült Térbeli Teljesítményértékelési Indexem eredményeit összevettem a 105/2015. (IV. 23.) Korm. rendelet a kedvezményezett települések besorolásáról és a besorolás feltételrendszeréről alapján kedvezményezett települések (M24. melléklet) besorolásával abból a célból, hogy kutatási eredményem egyezik-e a szakmai és politikai konszenzus alapján született kedvezményezett települések listájával. A Térbeli Teljesítményértékelés osztályozásának stagnáló és „hanyatlást mutató” kategóriáit tekintem jelen vizsgálatban kedvezményezett településeknek. Az 53. ábra szemlélteti a két besorolást, melyből látható, hogy jelentős átfedés van a kettő között (bézzsel jelölt települések). A két besorolásban nem kedvezményezett és kedvezményezett (beleértve a rendelet alapján az átmeneti településeket is) települések listája a teljes településállomány 74%-ában megegyezik. Az alkalmazott módszertanom ezen túlmenően a települések 25%-át kedvezményezett besorolásba helyezi. A maradék 1% esetében a Térbeli Teljesítményértékelés, ellenben a rendelettel nem mutatta ki a kedvezményezettség jogát. Véleményem szerint ez abból ered, hogy a rendelet 2015-ben készült, amikor a felhasználható adatok többsége csak 2013-ig, míg az én kutatásomban az adatok 85%-a 2018-ig állt rendelkezésre.

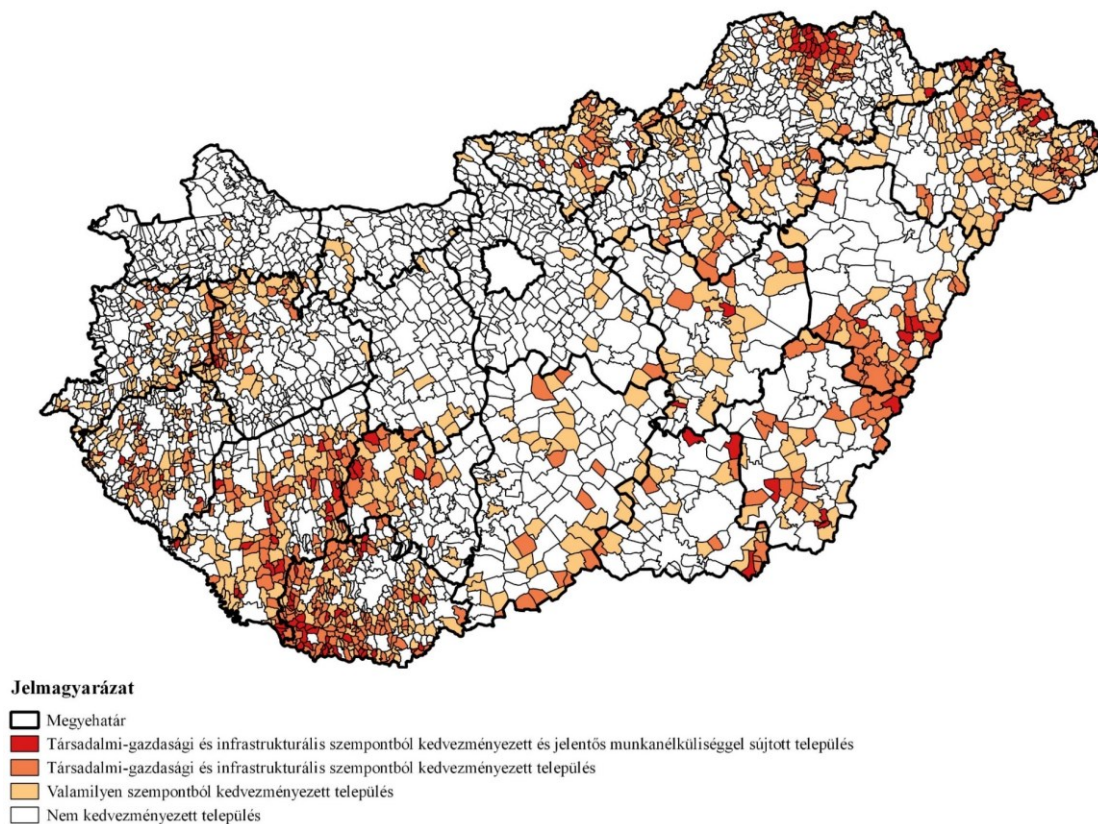

53. ábra: A TTI hanyatlást mutató és a kedvezményezett települések közti eltérés

Forrás: saját elemzés alapján saját szerkesztés QGIS alkalmazásával (2020)

A nagyfokú hasonlóságra való tekintettel a kutatásom országos viszonyítással készített Térbeli Teljesítményértékelési Indexe alapján „hanyatlást mutató” csoportba tartozó települések listáját a 105/2015. (IV. 23.) Korm. rendelet alapján kedvezményezett települések csoportosításába helyeztem át (54. ábra). Egyetlen egy változtatást tettem, mégpedig a „jelentős

munkanélküliséggel sújtott települések” kategóriát átneveztem „valamilyen szempontból kedvezményezett településekre”. Ennek oka az, hogy a kutatásomban ezen kategóriába eső települések nemcsak jelentős munkanélküliséggel rendelkeztek, hanem egy egész dimenzió jelentősen alacsony teljesítménnyel bírt.

54. ábra: A Térbeli Teljesítményértékelés alapján kedvezményezett települések

Forrás: saját elemzés alapján saját szerkesztés QGIS alkalmazásával (2020)

A két besorolás közti különbség – az egyes csoportba tartozók elemszáma alapján –, hogy ugyan a Térbeli Teljesítményértékelés több települést jelöl ki kedvezményezettnek, de kevesebb települést jelöl meg a legrosszabb besorolással. A besorolás küszöbértékei a Térbeli Teljesítményértékelés alapján a következők:

- nem kedvezményezett település: $-15 < TTI$,
- valamilyen szempontból kedvezményezett település: $-22,5 < TTI \leq -15$,
- Társadalmi-gazdasági és infrastrukturális szempontból kedvezményezett település: $-30 < TTI \leq -22,5$,
- Társadalmi-gazdasági és infrastrukturális szempontból kedvezményezett és jelentős munkanélküliséggel sújtott település: $TTI \leq -30$.

6. KÖVETKEZTETÉSEK ÉS JAVASLATOK

A disszertáció készítése során arra jutottam, hogy több szempontból is hasznos az objektív helyzetfeltárás elméleti háttéréhez kapcsolódó strukturált ismeretszintetizálás, amely a gyakorlati életben hatékonyan segítheti a stratégiatervezéssel foglalkozó önkormányzati munkatársak, HACS-ok, valamint oktatási segédanyag formájában akár oktatók és hallgatók munkáját is. Így javaslom a hasonló módon szintetizált ismeretek alkalmazását a területfejlesztéssel kapcsolatos oktatási anyagokban.

Ugyanez igaz a „területi adatkocka” elméletére is. Bármely szegmens területi tervezéssel, fejlesztéssel foglalkozó munkatársainak, kollégáinak vagy oktatóinak/hallgatóinak fontos és hasznos lehet az adatgyűjtés keretbe foglalása. A nagy mennyiségű adat korrekt kezelése, rendszerezése, hierarchizálása és kódolása pontosabbá és hitelesebbé teheti a későbbi vizsgálati eredményeket. Ebből kifolyólag javaslom az adatkocka elmélet ismeretének népszerűsítését a kutatók körében és hasznosítását a területi kutatásokban.

Javaslom továbbá a térbeli teljesítményértékelés elméletének és módszertanának széles körű alkalmazását, hiszen szintén gyakorlati haszonnal bír. Mivel a kapott indexértékek a dimenziók, illetve mutatók szintjére visszavezethetők, egyértelműen láthatóvá válnak az erősséget jelentő, valamint a gyengeségként felfogható helyi adottságok. Így felismerhetők azok a fejlesztési góccok/forrópontok (adottságok vagy téregységek), amelyeket fejleszteni szükséges vagy amelyek új lökést adhatnak a fejlődésnek. A felhasználók zöme egyértelműen az előzőekben már említett rétegekből (önkormányzat, oktatás, HACS) kerül ki.

A forrópontok (hasonló jelleget mutató térségek, földrajzi vagy infrastrukturális tényezőhöz kapcsolódó térelemek, adottságok) kijelölése kapcsán számos nehézségbe ütköztem kutatásom során. Először is az objektív, ok-okozati összefüggések feltárására alkalmas mutatók kiválasztása jelentette a legnagyobb akadályt, abból eredően, hogy kevés ilyen jellegű, hosszú időtávú adatállomány áll a kutatók rendelkezésére. Ezek után a módszertan kialakítása jelentette a következő akadályt. Fejlettséget és fejlődést komplexen kimutató, az alapadatok adattartalmát figyelembe vevő, az éves adathiányt és a kiugró értékek kezelő, valamint egy pontrendszernek való megfeleltetést tartalmazó módszertan létrehozása jelentős időt igényel. Ezt bizonyítja, hogy közel 4 éven keresztül finomítottam a Térbeli Teljesítmény módszertanát. Az utolsó nehézséget a rengeteg adat/eredmény elemzése és a területi összefüggések kimutatása jelentette, melyben csak GIS ismeretek elsajátítása után tudtam előre lépni. A program működésének tanulása és a használatához szükséges megfelelő térkép rétegek beszerzése és létrehozása közel 2 évbe került.

A fejlesztési koncepciók szemszögéből külön érdemes kiemelni, hogy a mutatórendszer a nemzeti és nemzetközi forrásokat is számba veszi, vagyis következtetni tudunk azok pozitív és negatív hatásaira, a források felhasználásának hatékonyságára. Az egyszerre megvalósított statikus és dinamikus elemzésnek köszönhetően járási, megyei, régiós és országos vetített adatokhoz viszonyított fejlődést és fejlettségi szintet egyaránt ki tud mutatni.

A skálázott indexszám jellege miatt gyorsan és látványosan képes feltárni a térségi összefüggéseket, amelynek tipikus formája a térképes megjelenítés. Így fontosnak tartom (javaslom), hogy minél szélesebb körben kerüljön integrálásra a GIS ismeretek a területi elemzésekkel foglalkozó képzésekbe. Ilyen jellegű ábrázolást a kormányzati munkában is használnak, például a kedvezményezett területek besorolásának illusztrálására. Mivel a Térbeli Teljesítményértékelés módszertana nagyban hasonlít a kormányzat által kialakított struktúrához és képes a települések kategorizálására is, használata akár a legfelsőbb szintű döntéshozatal munkáját is megkönnyítheti.

A szakirodalom és a kutatásom alapján szükségesnek látom (javaslom) a településszintű adatgyűjtés és adatszolgáltatás törvényi vagy rendeleti szintű megfogalmazását és annak szankciókkal történő betartatását, hiszen a jelenlegi adatbázisok nagyon szűk spektrumát adják vissza a térnek, és sokszor azt is hiányosan (például éves adathiány). Továbbá közigazgatási egységek létrejötte vagy szétválása esetén az adatbázisok visszavezetése is szükségeltetik, mely jelenleg a legtöbb adatbázis esetén nem történt meg.

A járási szintű Térbeli Teljesítményértékelési vizsgálatom alapján arra a következtetésre jutottam, hogy fejlődést és fejlettséget a járási központok és a közvetlen környezetükben lévő települések tudnak felmutatni. Fejlettség szempontjából a társadalmi, míg fejlődés szempontjából az infrastrukturális tényezők a meghatározók, a helyi gazdaság pedig mindkét szempontból hanyatlást mutat. Teljesítmény szempontjából az infrastruktúra és környezet dimenzió mutatkozik járási szinten erősségnek.

Megyei viszonyításban a vizsgálatom kimutatta, hogy fejlettség szempontjából jelentős a szakadék a fejlődő és hanyatló települések között, mértékben és a települések számában egyaránt. Átlagon felüli fejlettséget a nagyobb lélekszámú települések értek el az infrastruktúra és a társadalom fejlettségének köszönhetően, míg a fejletlen területek helyi gazdaságuk átlag alatti szintjének köszönhetik értékelésüket. Fejlődés szempontjából a környezet, a társadalom és az infrastruktúra meghatározó a települések jelentős részén, de a fejlődés mértéke annyira kiegyensúlyozott, hogy a területi különbségek csökkenése nem figyelhető meg megyei szinten. Megyei szinten is a környezet és az infrastruktúra magas szintje jellemzi a jól teljesítő településeket, melyek a nagyobb városok és agglomerációs térségeik, valamint turisztikai övezetekben elhelyezkedő települések.

Régiós viszonylatban a teljesítményértékelési módszertan eredményeiből azt a következtetést vontam le, hogy a fejlettségben ugyan különböző mértékben, de jelentős területi különbségek mutathatók ki a települések között. Ezek a forró gócpontok koncentrált helyen helyezkednek el a régió belül. Ezeket a koncentrált térségeket az összes dimenzió esetében az aprófalvas települések jelentik. A régiós határokat figyelmen kívül hagyva a fejlett területek a főbb közlekedési csatornák mentén fejlettségi tengelyekként jelennek meg az országban. Erre legjobb példa a társadalmi dimenzió. Fejlődés tekintetében azt az általános következtetést vontam le minden dimenzió tanulmányozásából, hogy megyei és régiós viszonyításban a települések fejlődése nem tér el jelentősen egymástól, mert a megyei és a régiós fejlődési trendek nagyon hasonlóak. Vagyis a

települések fejlődése és az abból indukálódó fejlettség megyei és régiós szinten azonos, így a teljesítményük alapján a megyei és régiós területi versenyben betöltött szerepük is azonos.

Fejlettség szempontjából az országosan hanyatlást mutató koncentrált területek kiterjedtsége a hátrányos helyzetű területektől az ország központja felé terjed a megyei és a régiós viszonyításhoz képest. Ezen egybefüggő területeket a főbb közlekedési folyósók fejlett térségei bontják meg, de még ezek infrastrukturális adottságai sem hatnak oly mértékben a nevezett térségekre, hogy a települések fejlettségét az átlagos szint fölé emeljék. Az adatok is azt bizonyítják, hogy országos szinten a fejlettséget legjobban meghatározó dimenzió – a környezeti dimenziót figyelmen kívül hagyva, hiszen területi egyenlőtlenség szempontjából homogenitást mutat – a társadalom, majd az infrastruktúra és utolsó helyen a helyi gazdaság. A vizsgálat alapján a fejlődés tekintetében az ország településállományának 28%-a „fejlődést mutat”. Az adatok elemzése után azt állapítottam meg, hogy az infrastruktúra nagy arányban határozza meg a fejlettséget, mely véleményem szerint nemcsak a dimenzióban lévő mutatók fejlődését tükrözi, hanem azt is, hogy meghatározó térszervező elemként van jelen a területi egyenlőtlenségekben. Tehát az infrastruktúra ad lehetőséget arra, hogy a gazdasági és társadalmi jólétet ki lehessen építeni egy adott településen. Ezek alapján azt a következtetést vontam le, hogy a települések eredményességét jelentősen meghatározza az infrastruktúra szintje, hiszen kapcsolatban áll számos egyéb tényezővel, valamint az egyre jobban felértékelődő környezetünk (melyre Magyarország turizmusa is épül) állapota is nagymértékben befolyásolja az egyes települések teljesítményét. A két vizsgálatban utolsó helyen szereplő helyi gazdaság szerepe pedig azért ilyen kicsi, mert a másik három dimenzió megléte és minőségi állapota nélkül a helyi gazdaság nem tud kibontakozni.

A legfőbb eredményeként megállapítottam, hogy jelentős teljesítményt azon települések képesek elérni, amelyek az alábbi tulajdonságokkal rendelkeznek:

- közigazgatási szerepe magas és/vagy;
- nagyváros agglomerációs övezetében tartozik és/vagy;
- turisztikai szempontból kedvelt földrajzi egység közelében helyezkedik el és/vagy;
- közlekedési folyósók mentén található és/vagy;
- a Szeged–Budapest–Bécs-tengelyt érinti, valamint
- a társadalmi, infrastrukturális és környezeti adottságai optimálisak a helyi gazdaság kialakítására és fenntartására.

Alacsony teljesítményt pedig azon települések érnek el, amelyekre az alábbi tulajdonságok jellemzőek:

- a fejlődés kapcsán említett tételeket nem tudják teljesíteni és/vagy;
- lakónépességük nem éri el az 1 000 főt és/vagy;
- vonzásközpont nélküli térségben helyezkednek el.

Kutatásommal kapcsolatban az alábbi javaslatokat fogalmaztam meg:

- Javaslom az állam által indukált fejlesztések területi elosztásának kiegyensúlyozott kivitelezését, ezzel növelve a jelenleg még hátrányos helyzetű térségek fejlődési potenciálját.
- Javaslom a közigazgatási szerepkör nagyobb fokú decentralizálását a települések szerepkörének növelése céljából, hiszen minél magasabb funkciót tölt be egy település, annál több fejlesztési lehetőséget hordoz magában, valamint annál többféle módon tud kölcsönhatásban működni a környező településekkel.
- Javaslom a "turisztikai szempontból kedvező térségek" minősítés kiterjesztését további településekre, mely jelentős fejlődési potenciált jelentene számukra.
- Javaslom az alsóbbrendű közlekedési infrastruktúra fejlesztését, mely elősegítené a kistépülések érvényre jutását, illetve elősegítené ezen települések bekapcsolódását az országos gazdasági és infrastrukturális hálózatokba.
- Javaslom fejlődési tengelyek és hozzájuk kapcsolódó övezetek kijelölését/beazonosítását, valamint javaslom ezen övezetekre célzott gazdaságélénkítést ösztönző beavatkozások megvalósítását.
- Támogatáspolitikai szempontból javaslom a társadalmi, infrastrukturális és környezeti adottságokat egységben kezelő fejlesztések előnyben részesítését a helyi gazdaság kibontakozásának elősegítése céljából, különösen a törpe- és aprófalvas településeken.
- Javaslom a demográfiai nyomás által sújtott budapesti agglomerációban található városokban a népességszámban és főleg annak összetételében történő változás rendszeres figyelemmel kísérését, hiszen csak így tudnak időben felkészülni és reagálni a helyi gazdaság szereplői a folyamatosan változó és újonnan megjelenő igényekre.
- Javaslom a törpe-, apró- és kistelepülések helyzetének fokozott figyelemmel kísérését. Vagyis javaslom - szakmai segítségnyújtáson keresztül - ezen települések kapcsán a helyi adottságokra épülő, a saját identitásuk meghatározásán át egy fejlődési célrendszer kialakítását, mellyel képesek beilleszkedni egy nagyobb téregység gazdaság- és társadalomfejlődési rendszerébe.

A téma továbbvitelének lehetőségét abban látom, hogy esettanulmány formájában egy kijelölt települést vagy adott térséghez tartozó településeket a Térbeli Teljesítményértékelés módszerével megvizsgálom és az eredményeket a településvezetőkkel átbeszélve, ha szükséges finomhangolást végzek az adatbázison vagy a képleteken, egyenleteken.

A kialakított módszertan fejlődését abban látom, ha az erre épülő kalkulátort felhasználóbarát formában a társadalom szolgálatába állíthatom, valamint továbbfejlesztem több mikro- és makrotér beintegrálásával. További lehetőséget látok egyéb adatbázisok rendszerbe történő integrálásában, ha megfelelő mennyiségű és minőségű adat áll rendelkezésre az adott adatbázisban.

6.1. HIPOTÉZISVIZSGÁLAT EREDMÉNYE

A szakirodalmi feldolgozás és a saját kutatásom alapján az értekezés elején ismertetett hipotézisek vizsgálatának eredményét az alábbiakban ismertetem.

H1: Szükséges egy komplex, dinamikus és statikus vizsgálatokat alkalmazó objektív módszertan kialakítása a területi egyenlőtlenségek mérésére és csökkentésére.

Első hipotézisemet teljes mértékben elfogadom, mert a szakirodalmi források és a saját vizsgálati eredményeim is igazolták, hogy az idáig létező és ismert területi egyenlőtlenségek jelenleg is kimutathatók, sőt, az egyes országrészek közti szakadék tovább mélyült. A különbségek mérésének fontosságát számos szakember hangsúlyozza, csakúgy, mint a méréshez használt adatok objektivitásának szükségességét (például CSETE – LÁNG 2009, FARAGÓ 2010, SWINBURN et al. 2006). Az objektivitáshoz hozzátartozik a multidimenzionális megközelítés, amely szintén fontos eleme a helyi tervezéssel foglalkozó elméleteknek.

Az 1996. évi XXI. törvény a területfejlesztésről és területrendezésről rendelkezik is arról, hogy a társadalmi, gazdasági, infrastrukturális és környezeti területi folyamatokat figyelni és értékelni szükséges, ami viszont statikus vizsgálati módszerekkel nem elégséges, hiszen így csak pillanatnyi képet kaphatunk az adott tényezők állapotáról. A dinamikus vizsgálat ennél többet mond, mivel képes kimutatni akár egy időszakban elért eredményt és az adott téregység fejlődését önmagához viszonyítva, viszont a téregység komplex teljesítményét a dinamikus megközelítés sem minden esetben képes megfelelően reprezentálni. A két módszer összetett és együttes alkalmazása reálisabb képet adhat a vizsgált térelem fejlettségi és fejlődési állapotáról, valamint teljesítményéről, így hiánypótló elemzési módszertan lehet a területi kutatásokban.

H2: A HFS-tervezés során rendelkezésre álló eszközöket nem egységesen használták a HACS-ok, mely nehezítő tényezőt jelent az eredményesség mérésében.

A Helyi Fejlesztési Stratégiák megalkotása során alkalmazott módszerekkel és azok használatával kapcsolatos kritikai észrevételeimet megfogalmazó második hipotézisemet csak részben tekintem igazottnak. Az irodalmi áttekintés fejezetben ismertettem, hogy a HACS-ok számára hozzáférhető adatbázis sokféle adatot tartalmaz, amelyek akár ágazati bontásban is elérhetőek, mégis egysíkú eredményt adtak. A HACS-oknak csak a mutatók és indikátorok használata volt kötelező, azt viszont nem szabták meg, hogy a rendelkezésre álló adathalmazból melyeket használják fel és hogyan vegyék elemzésbe azokat. Ez azt eredményezte, hogy a HACS-ok saját hatáskörben, szubjektív módon választottak mutatókat a helyzetfeltáráshoz, így azonban az illetékességi területükhöz tartozó településeknek csak néhány szemszögből vázolt fejlettségét tudták vizsgálni. Ez a hiányos helyzetfeltárási nagyban megnehezíti a területi tervezési stratégiák kialakítása során kívánatos monitoringtevékenység megvalósítását, hiszen azt ugyanezzel a szisztémával, a szubjektivitás megtartásával lehet elvégezni, vagyis az esetleg a helyzetfeltárási során nem vizsgált tényezőkre és azok hatásaira a monitoringozás során sem derül fény.

Az előzőekben leírtakat támasztja alá személyes tapasztalatom is. Többször is volt lehetőségem részt venni HFS-tervezésben, amelynek során egyrészt azt tapasztaltam, hogy nincs egységes álláspont a komplex helyzetfeltáráshoz szükséges indikátorok és módszerek alkalmazásában, másrészt az is érzékelhető volt, hogy amint a startégiaalkotás az ellenőrzés/monitoring fázisába lépett, fejtörést okozott annak hatékony megvalósítása. Ennek oka, hogy nem volt olyan egységes rendszerszemléletű módszertan, amelyhez „visszanyúlhattak” volna annak érdekében, hogy objektíven értékelni tudják az elért vagy elérni kívánt eredményeket. A fenti tények ismeretében hipotézisem második felét, miszerint a nem egységes használat nehezítő tényező az eredményesség mérésében, elfogadom. Az eszközök nem egységes használatára vonatkozó részhipotézist viszont nem tudom teljes mértékben igazolni. A személyes tapasztalataim azt mutatták, hogy a HACS-ok egyénileg határoznak a rendelkezésre álló adatbázis használatáról, ez azonban nem reprezentatív, nem állítható teljes bizonyossággal, hogy az ország összes Helyi Akciócsoportja így járt el – és erre saját kutatásom vizsgálati eredményei sem adtak választ.

H3: A sikeres stratégiaalkotás érdekében olyan vizsgálati módszertanra van szükség, amely – egy optimalizált mutatórendszer felhasználásával – egy helyzetfeltárási indexszám segítségével könnyen értelmezhetően írja le egy terület vagy egy térség erőforrásainak fejlődését, fejlettségét, valamint teljesítményét.

Harmadik hipotézisemben az első kettővel összefüggésben azt feltételeztem, hogy a területi egyenlőtlenségek okának alapjait jelentő erőforrás-ellátottság feltérképezéséhez olyan előre meghatározott, objektív mutatószámrendszerre van szükség, amelyből a helyzetfeltárási értelmezhetőségét jelentősen megkönnyítő indexszám is létrehozható. A hipotézist a területi tervezéshez és stratégiaalkotáshoz kapcsolódó, a szakirodalomban is ismertett elméleti háttérre és az általam kialakított módszertanra hivatkozva elfogadom.

Értekezésemben az optimalizált mutatórendszer lényegében azt jelentette, hogy korrelációs vizsgálatokat végeztem az egyes mutatók esetében, hogy kizárjam az egymással szoros összefüggésben lévő, egymás változását paralel követő tényezőket. Ezzel az előző hipotézis esetén ismertett szubjektív mutatószám-kiválasztásból eredő, esetleg félrevezető információk és következtetések kiküszöbölhetők. Az így kialakított indexszámnak további előnye, hogy a korreláló indikátorok (például kevés foglalkoztatott – magas munkanélküliség) kizárása ellenére a többi mutatószámból olyan indexet képez, amely a települési értékeket korábbi önmagukhoz vagy más, magasabb szintű területi egységekhez viszonyítva is képes megmondani, hogy az adott térség hanyatlik, stagnál vagy fejlődik. Az indexszám értelmezésével arra is rávilágíthatunk, hogy ezek a változások milyen mértékűek voltak és számszerűen hogyan alakultak a nagyobb területi egységek értékeivel szemben. Továbbá egyszerűen megállapítható, hogy az egyes települések fejlettsége, fejlődése és teljesítménye a többi településéhez képest jobb vagy rosszabb, így könnyen meg lehet határozni a települések pozícióját a területi versenyben. A hipotézisem második fele is beigazolódnak tehát, vagyis hogy a kialakított indexek könnyen értelmezhetően írják le egy terület vagy egy térség erőforrásainak fejlődését, fejlettségét, valamint teljesítményét.

H4: A teljesítményértékelésen alapuló módszertanok eredményeiből mindenki számára gyorsan értelmezhető térségi összefüggéseket lehet felvázolni, amely egyben lehetőséget ad a monitoring elvének érvényesítéséhez.

Utolsó hipotézisemet a disszertációm lényegét adó komplex módszertan alapján részben igazolom, részben elvetem. A hipotézis második felében szereplő monitoring elvéről az értekezés szakirodalmi, valamint anyag és módszertan fejezeteiben többször is említést tettem, és a hipotézisvizsgálat során is kiemeltem a jelentőségét. A kutatásom megvalósítását szolgáló, teljesítményértékelésre képes módszertan egy előre meghatározott és optimalizált (korrelációval szűrt), többdimenziós (helyi gazdaság, infrastruktúra, társadalom és környezet) településszintű mutatórendszerre épül, amelyben egy automatizált képletrendszer a települések értékeit egy –100-tól 100-ig terjedő skálán indexálja kétféle módon. Az egyik egy statikus vizsgálat, amely a téregységek fejlettségét, a másik pedig egy dinamikus elemzés, amely azok fejlődését mutatja. A kettő kombinációjából születik meg a térségek tényleges, nagyobb területi egységekhez viszonyított teljesítményét mérő Térbeli Teljesítményértékelési Index. Ez az indexszám képes arra, hogy a települések multidimenzionális szinten elért eredményeit például az országos értékekhez viszonyítva egyetlen térképen ábrázolja.

A módszertan fent említett összetettsége adja a hipotézis teljes elfogadásának hiányát. Mivel az indikátorrendszeren alkalmazott képletek teljesen automatizáltak, a módszertanomra épülő kalkulátor egyértelműen alkalmas arra, hogy akár éves szinten hiányos adatbázis esetén is az új adatok integrálása esetén megmondja a vizsgált terület aktuális teljesítményét. Ez tökéletes háttérrel ad a monitoringtevékenységeknek, hiszen ha ugyanazokkal a mutatókkal dolgoztunk a tervezési folyamat elején a helyzetfeltárás elkészítésekor, mint amelyekkel a változásokat kívánjuk most nyomon követni, akkor a rendszer a két időpont közötti különbséget teljesen objektív módon ki tudja mutatni. A módszer komplexitása azonban a hipotézis első felének elvetését is eredményezi. A Térbeli Teljesítményértékelés képes ugyan arra, hogy egyetlen számmal jelezze a térségi összefüggéseket, azonban ezen szám mélyebb és részletesebb értelmezéséhez komoly szakmai ismeretek szükségesek. Így nem állja meg a helyét az a feltételezés, hogy a módszer mindenki számára gyorsan értelmezhető eredményeket fázol fel, hiszen előfordulhat, hogy egy-egy érték elemzéséhez akár a háttéradatbázis mutatóinak rendszerezése is szükséges, amelyhez már nem csak területiséget lefedő szakmai ismeretek kellene.

7. ÚJ TUDOMÁNYOS EREDMÉNYEK

Értekezésem szakirodalmi feldolgozása, az ezzel kapcsolatosan elvégzett saját kutatómunka, valamint hipotézisvizsgálataim eredményei alapján kerültek megfogalmazásra az alábbi új és újszerű tudományos eredmények:

- Új tudományos eredménynek tekintem a területi adatkocka elméletét, mely jelentős mennyiségű területi adat rendszerezési, hierarchizálási és kódolási elvét fekteti új alapokra.
- Komplex megközelítés alapján megalkottam a Térbeli Teljesítményértékelés elméletét, mely a humán erőforrásban ismert teljesítményértékelési elméleteket integrálja a területi kutatásba.
- Kialakítottam egy új helyzetfeltárási módszertant, a Térbeli Teljesítményértékelés módszertanát, amely egy rendszerbe képes integrálni a statikus és dinamikus vizsgálatot, kezeli az adathiányt és egy skálarendszer tartományába tartozó értéket eredményez a könnyebb érthetőség kedvéért.
- Statisztikai és matematikai módszerek segítségével kidolgoztam három új indexet – a Fejlődési, a Fejlettségi Részindexet és a Térbeli Teljesítményértékelési Indexet – az egyes közigazgatási szintek fejlődési szintjének, fejlettségi állapotának és az ezek által meghatározott térbeli teljesítmény megállapítására.
- Létrehoztam a Térbeli Teljesítményértékelési Kalkulátort, mely nagyszámú automatizált elemzés elvégzésére képes.
- A településszintű kutatásommal megállapítottam a települések teljesítőképességének meghatározó tulajdonságait, tényezőit.

8. ÖSSZEFOGLALÁS

Disszertációmban Magyarország településszintű erőforrásellátottságát egy általam kialakított belső adottságokra fókuszáló, objektív és komplex módszertan segítségével vizsgáltam a területi egyenlőtlenségek kimutatásának céljából.

Értekezésem elsődleges célja annak igazolása volt, hogy a területi egyenlőtlenségek csökkentésére született megoldási javaslatok nem nélkülözhetnek egy objektív, dinamikus és statikus vizsgálatokat is tartalmazó összetett módszertant. Ezzel összefüggésben Magyarország vonatkozásában rávilágítottam arra, hogy a HACS-ok által használt kötelezően előírt eszközök túlzottan tág keretek között mozognak, megnehezítve ezzel az adott terület eredményességének, fejlődésének mérését. A fejlődés, a fejlettség mérhetőségének és könnyű értelmezhetőségének érdekében olyan vizsgálati módszert alakítottam ki, amely egy multidimenzionális, optimalizált mutatórendszeren nyugszik, mégis egyetlen indexszám segítségével képes jellemezni a vizsgált terület státuszát. Az így kapott térségi összefüggések térképes illusztrálásával még tovább növeltem az eredmények reprezentativitását. Négy hipotézisemet az előzetes tudásanyagomra alapozva, az elérni kívánt célok mentén és azok tartalmát tükrözve építettem fel.

A szakirodalmi feldolgozás során összegezni törekedtem azokat a szakirodalmakat, amelyek disszertációm elméleti alapját adták. Az irodalmi áttekintés fejezet elején általánosságban írtam a fejlődésről, a tervezésről, majd ezekkel szoros összefüggésben a területi tervezésben alkalmazott különböző modellekről, hiszen ezek ismerete a későbbiekben is szerves részét képezte a disszertációmnak. A szakirodalmi részt három alfejezetre bontottam. Elsőként a vidék- és területfejlesztés kapcsolódó elemeit tárgyaltam, amelyben helyet kapott a területi tőke, a területi egyenlőtlenségek és a területi versenyképesség fogalmi háttere is. A második alfejezetben a területi tervezés kapcsolódó aspektusait fejtettem ki, a harmadikban pedig a helyi közösségek által irányított fejlesztéseket vázoltam fel.

Az anyag és módszer fejezetben elsőként összefoglalóan írtam az általam használt és kialakítani kívánt módszertanról, majd a kutatási terület (Magyarország összes települése, járási, megyei régiós és országos viszonylatban is vizsgálva) lehatárolása és az elemzések időkereteinek megadása után részleteztem az alkalmazott módszer lépéseit. Ennek keretein belül szóltam az információk „adatkockába” való gyűjtésének fontosságáról, ismertettem a településszintű vizsgálataimhoz használt dimenziókra (helyi gazdaság, infrastruktúra, környezet és társadalom) bontott mutatórendszerrel, az ezek segítségével megalkotott indexszámokat (a Fejlődési és Fejlettségi Részindexet, valamint a Térbeli Teljesítményértékelési Indexet) és a számszerű eredmények gyakorlati értelmezési tartományait, illetve elnevezéseiket. A módszertan részeként említettem a vizuális megjelenítést, amelyet értekezésemben a QGIS program segítségével oldottam meg.

Az eredmények fejezetben a Fejlődési és Fejlettségi Részindex, valamint a Térbeli Teljesítményértékelési Index által kapott eredményeket dimenziók mentén haladva, a módszertani felépítés logikai ívét követve mutattam be.

A helyi gazdaság dimenziójának vizsgálata azt az eredményt hozta, hogy akár a fejlettséget, akár a fejlődést, vagy a térbeli teljesítményt vizsgáljuk, minél nagyobb területi egységhez viszonyítunk, annál inkább megmutatkoznak a már a szakirodalomból is jól ismert területi egyenlőtlenségek. A legtöbb esetben az ország településeinek több mint 70%-a a hanyatlást mutató kategóriába került, alig tizedükről mondható csak el, hogy fejlődő vagy dinamikusan fejlődő besorolást nyert. Mind a hanyatló, mind a fejlődő csoportok területileg koncentráltak – előbbi kategóriába az aprófalvas területek, a délnyugati és északkeleti országrészek, utóbbiba jórészt nagyvárosok, agglomerációs és főútvonalak menti területek vagy valamilyen szempontból (pl. turizmus) kiemelt térségek tartoznak.

Már a helyi gazdaság vizsgálatakor is megfigyelhető volt az a jelenség – amely az infrastrukturális pillér elemzésénél még markánsabban mutatkozott meg –, hogy a térképeken kirajzolódik ugyan a települések évek alatti fejlődése, de a vizsgált időszakban elért teljesítményük alapján mégsem számítanak fejlettnak. Ez azt jelenti, hogy – főleg az országos szinthez hasonlítva az értékeket – a FÖR-t ábrázolva a területi különbségek jelentősek, de területi eloszlásuk egyenletes, viszont a FeR-t és a TTI-t nézve megjelennek a város/kistépülés, centrum/periféria és közlekedési tengely/távolabb eső területek közti egyenlőtlenségek.

A környezet dimenziójához tartozó indexek az előző pillérekhez hasonlóan markáns területi különbségeket mutattak ki a fejlettség tekintetében. Megállapítottam, hogy a környezeti aspektust reprezentáló mutatócsoport értékei a kiindulási állapothoz képest dinamikus fejlődést jeleznek ugyan, de a vizsgált időszakban a települések jelentős része (70-80%-a) nem számít fejlettnak a járás, a megye, a régió és az ország vetített értékeihez viszonyítva. A fejlődő és hanyatlást mutató települések területi elhelyezkedése az előző dimenziókkal megegyező képet mutat, vagyis fejlettnak mondhatók a nagyobb városok, kiemelt térségek és a főbb közlekedési útvonalak körzetei, hanyatló kategóriába pedig a hátrányos helyzetű térségek és peremterületek aprófalvai kerültek.

A társadalmi pillérrel kapcsolatban a legfontosabb megállapítás az volt, hogy a települések fejlettsége az országos átlaghoz viszonyítva olyan szignifikáns különbségeket eredményezett, hogy a kialakult területi különbségek a FeR és a TTI esetében is egyértelműen azonosíthatók voltak a térképeken. A fejlett területeket lefedő csillag alakzat és a csillag szárai között koncentráltan megjelenő hanyatló területek képe ismét alátámasztotta a szakirodalomból már jól ismert elméleteket, miszerint a társadalmi folyamatok nagymértékben befolyásolják, hogy egy település a hátrányos helyzet felé tart (határvidékek, aprófalvas területek) vagy fejlődésnek indul (Budapest és környéke, az autópályák nyomvonalán és nagyvárosok közelében elhelyezkedő területek).

A multidimenzionális, vagyis az összes dimenziót egyben értékelő eredmények szerint a területi egyenlőtlenségek mértéke a viszonyítási alap változtatásával összhangban mutatott növekedést, vagyis minél magasabb hierarchiaszintű egységhez hasonlítottam a települési teljesítményeket, annál nagyobb mértékű területi különbségeket találtam. Mindemellett megállapítottam, hogy az országos szinten vizsgált multidimenzionális Fejlődési Részindex mutatta a legkisebb területi különbséget, ami azt jelenti, hogy az országot homogén fejlődés jellemzi. A multidimenzionális Fejlettségi Részindex azonban a vizsgált dimenziókhöz hasonló eredményt hozott, vagyis fejlettség tekintetében markáns területi különbségek bontakoztak ki a térben: nyertes területek a központi szerepkörű nagyvárosok és agglomerációik, turisztikai térségek és fejlett infrastruktúra menti területek, vesztes térségek pedig az alacsony lélekszámú hátrányos helyzetű települések. Az országos viszonyítással vizsgált multidimenzionális Térbeli Teljesítményértékelési Indexen lefolytatott korrelációs elemzésből azt a következtetést vontam le, hogy a dimenziók közül a területi egyenlőtlenségeket legnagyobb mértékben az infrastruktúra befolyásolja, ezt követi a társadalom, a környezet és végül a helyi gazdaság. A helyi gazdaság azért szerepel utolsó helyen, mert a másik három dimenzió megléte és elfogadható minőségi állapota nélkül a helyi gazdaság sem tud kibontakozni.

A disszertációm elején megfogalmazott négy hipotézis közül kettőt teljes mértékben, kettőt pedig csak részben fogadtam el. Elsőként a szakirodalmi feldolgozás és a saját kutatásom alapján igazoltam, hogy szükséges egy komplex, dinamikus és statikus vizsgálatokat alkalmazó objektív módszertan kialakítása a területi egyenlőtlenségek mérésére és csökkentésére. Ennek legfőbb oka, hogy a területi, stratégiai tervezéssel kapcsolatos elméletek mind megemlítik, megkövetelik a pontos helyzetfeltárást, a helyi igények és erőforrások pontos felmérését, a gyakorlatban azonban hiányzik egy rendszerbe foglalt, minden térségi szereplő által ugyanolyan módon alkalmazható módszertan.

Az első hipotézis kapcsán megállapítottam a hiányzó egységes módszertan tényét, amely szorosan kapcsolódott második hipotézisemhez, miszerint a HFS-tervezés során rendelkezésre álló eszközöket nem egységesen használták a HACS-ok, mely nehezítő tényezőt jelent az eredményesség mérésében. Ezt a feltételezésemet csak részben találtam helytállóknak, amely véleményemet személyes tapasztalataimra és az irodalmi áttekintésre alapoztam. Az irodalmi feldolgozás során írtam arról, hogy a HACS-ok rendelkezésére állt egy helyzetfeltárást segítő adatbázis, amelyből azonban az egyes HACS-ok maguk választhatták ki a feldolgozni kívánt adatokat. Mivel személyesen nem voltam részese az összes HFS-tervezésnek, tapasztalataim nem számítanak reprezentatívnak és a hipotézis első felét vizsgálataimmal sem tudtam igazolni. A nem egységes módszertan alkalmazása viszont mindenképpen nehézséget okoz az eredményesség mérésében és monitoringfolyamatában, főleg ha az adott település eredményeit nem csak önmaga értékeivel szeretnénk összevetni.

Egyértelműen igazoltam azt is, hogy a sikeres stratégiaalkotás érdekében olyan vizsgálati módszertanra van szükség, amely – egy optimalizált mutatórendszer felhasználásával – egy

helyzetfeltárási indexszám segítségével könnyen értelmezhetően írja le egy terület vagy egy térség erőforrásainak fejlődését, fejlettségét, valamint teljesítményét. A hipotézis elfogadását legfőképpen az általam kialakított, komplex, optimalizált mutatókat tartalmazó módszertan alkalmazásával támasztottam alá, amely képes a települési teljesítményt egyetlen indexszámmal mérni. A módszer olyan új típusú, látványos eredményeket hozott, amelyeket más területi kutatások nem feltétlenül tudnak ilyen komplexen, mégis egyszerűen bemutatni.

Negyedik hipotézisem arra vonatkozott, hogy a teljesítményértékelésen alapuló módszertanok eredményeiből mindenki számára gyorsan értelmezhető térségi összefüggéseket lehet felvázolni, amely egyben lehetőséget ad a monitoring elvének érvényesítéséhez. Ezt a hipotézist csak részben fogadtam el. Értekezésemből kiderül, hogy a kialakított teljesítményértékelési módszertan alkalmas a monitoringtevékenység megvalósítására, hiszen egy előre meghatározott mutatórendszerbe vezetett adatokat automatizált képletek értékelnek, ami egyrészt nagy előny egy fejlesztés eredményességének mérésénél, másrészt mindenki számára gyorsan értelmezhető eredményt hoz. A hipotézis első felét mégsem tudtam teljes mértékben elfogadni, mivel az így kapott térségi összefüggések mélységi, részletes elemzése a területi kutatásokban jártas szakemberek számára is komoly feladat.

Disszertációmiban 8 új tudományos eredményt fogalmaztam meg, azonban összefoglalóan, legfőbb eredményként megállapítottam, hogy jelentős teljesítményt azon település tud elérni, amely az alábbi tulajdonságok birtokában van:

- közigazgatási szerepe magas és/vagy;
- nagyváros agglomerációs övezetébe tartozik és/vagy;
- turisztikai szempontból kedvelt földrajzi egység közelében helyezkedik el és/vagy;
- közlekedési folyosók mentén található és/vagy;
- a Szeged–Budapest–Bécs-tengelyt érinti, valamint
- a társadalmi, infrastrukturális és környezeti adottságai optimálisak a helyi gazdaság kialakítására és fenntartására.

Alacsony teljesítményt pedig azon települések érnek el, amelyek az alábbi tulajdonságokkal rendelkeznek:

- a fejlődés kapcsán említett tételeket nem tudják teljesíteni és/vagy;
- lakónépességük nem éri el az 1000 főt és/vagy;
- vonzásközpont nélküli térségben helyezkednek el.

A Térbeli Teljesítményértékelés módszerének „tesztelésére” az általam alkotott kategóriákat megfeleltettem a 105/2015. (IV. 23.) Korm. rendeletben meghatározott kedvezményezett települések kategóriáival, amelynek eredményeként a Térbeli Teljesítményértékelési rendszer 25%-kal több települést rangsorolt kedvezményezett helyzetű kategóriába. A nagyfokú hasonlóságra (74%-os egyezőségre) való tekintettel a kutatásom alapján országos viszonylatban „hanyatlást mutató” csoportba tartozó települések listáját áthelyeztem a kormányrendelet alapján kedvezményezett települések csoportosításába, ezzel „frissítve” a listát.

9. SUMMARY

In my dissertation I analyzed the resource supply of Hungary at settlement level with the help of a complex and objective methodology focusing on the endogenous endowments developed by myself to show the spatial inequalities in the country.

The primary objective of my dissertation was to justify the fact that an objective complex methodology, based on both dynamic and static analyses, is inevitable to find the most appropriate solutions to moderate the spatial inequalities. In relation to this, I highlighted that the mandatory tools used by the Local Action Groups in Hungary cover too wide range, making it difficult to measure the effectiveness and the development of a given area. In order to measure and easily interpret the development I created a methodology which is based on multidimensional and optimized indicators, yet it is able to characterize the status of a given area with only one index. By displaying the spatial coherences on maps, I could increase the representativeness of the results obtained. I built up my four hypotheses based on my prior knowledge, along with the research objectives, reflecting their content.

In the literature review, I strived to collect literature that provide the theoretical basis for my research and dissertation. At the beginning of the literature review chapter, I started with a general concept of development, planning as well as the related models applied during spatial planning, since this knowledge is important part in the rest of my dissertation too. In the literature review chapter, there are 3 subchapters. Firstly, I discussed the related issues of rural and spatial development, the concept and theoretical background of spatial capital, spatial inequalities, spatial competitiveness in details. In the second part, I discussed the relevant aspects of spatial planning, and in the third one the community-led local developments.

In the material and methods chapter, firstly I summarized the method I used and intended to create. After that I defined the research area: all the settlements of Hungary, in settlement level, micro-regional level, regional level and national level analyses. Then I limited the timeframe and detailed the steps of the method to be used. I also mentioned the importance of the collection of data in „data-cubic”, I discussed the dimensions of methodology (local, economic, infrastructural, environment and social) used to analyze the settlements, as well as the indices (Progress and Development Partial Indices, Spatial Performance Evaluation Index) built on such indicators and dimensions. I also interpreted the scope and the categories used in practice based on the statistical results. As a part of the methodology, I mentioned the visual display, namely QGIS program, used in my dissertation.

In the Results chapter, I discussed the results obtained based on the Progress and Development Partial Indices as well as Spatial Performance Evaluation Index, along with the dimensions and following the logical flow of the methodology.

Based on the analysis of the local economic dimension I can conclude that regardless the target of the analysis (development, progress or spatial performance), the larger spatial unit is used as a comparison, the clearer are the spatial inequalities (already known from the professional literature). In most cases, more than 70% of the settlements are in the declining category and less than 10% belong to the developing or dynamically developing categories. Both the declining and the developing groups show strong territorial concentration. Tiny settlements in general and settlements in South-West and North-East are represented in the declining category, while developing settlements are mainly large towns, settlements in agglomerations, located along main roads as well as unique areas (e.g. important in tourism).

When analyzing the local economy, we can see the tendency that though settlements developed over the years but based on the progress achieved, they are not considered developed settlements. This phenomena could be also seen after the analysis of infrastructure. Comparing the values to the national values, it means that there are significant differences in the Progress Partial Index, but their distribution is balanced, while spatial differences can be observed between towns and small settlements, centers and peripheries, between settlements located closer or farther to main transportation roads in the case of Development Partial Index and Spatial Performance Evaluation Index.

Indices in the environment dimension, similarly to the other pillars, showed significant spatial differences in terms of development. I stated that though values representing the environment aspects showed dynamic improvement compared to the reference values but most of the settlements (70-80%) were not considered developed in the years analyzed compared to the values of the micro-region, county, region or the country. The territorial location of developing and declining settlements show similar picture as the other pillars, meaning that large towns, popular areas and settlements near the main roads are developed, while the declining category include the areas lagging behind as well as the tiny settlements of peripheral regions.

Regarding the social pillar, the most important statement is that the development of settlements in comparison to the national average resulted huge spatial differences that can be clearly seen and identified on the maps based on the Development Partial Index and the Spatial Performance Evaluation Index. The star figure covering the developed settlements and the concentration of declining settlements between the rays of the star also justified the theories of the literature that social processes highly influence whether settlements are becoming lagging behind and disadvantaged (areas near the borders, tiny settlements) or are developing (Budapest and its agglomeration, areas located along the highways or near large towns).

According to the multidimensional results, the value of the spatial differences increased in harmony with the changes in the basis values, meaning the larger territorial unit I compared the settlement level values, the higher territorial difference could be observed. In addition, I stated that the national level multidimensional Progress Partial Index reflected the smallest territorial difference which means that there is homogenous development in the country. However, the

multidimensional Development Partial Index reflected similar results as the dimensions, meaning that there are significant territorial imbalances in terms of development. Winner areas include the central role large towns, as well as their agglomerations, touristic areas, settlements near developed infrastructure. Loser areas are the areas lagging behind with low population number. Based on the results of the correlation analysis on the national average multidimensional Spatial Performance Evaluation Index I could conclude that out of the dimensions, the infrastructure influences the spatial inequalities the most. It is followed by the social, environment and the local economy at last. The local economy is the last one because the existence and the acceptable quality of the three other dimensions, the local economy is not able to operate and develop.

Out of the four hypotheses listed up at the beginning of my dissertation, I accepted two in total and two partly. First, based on the literature review and my own research, I justified that there is a need to create a complex and objective methodology, including static and dynamic analyses to measure and to moderate the spatial inequalities. The reason for this is that spatial and strategic planning theories mention and require the exact introduction of the area, the proper information about the local needs and resources, but a methodology applicable in practice by all the players in the area is missing.

Related to the first hypothesis, I stated that an unified methodology is missing. It is closely related to my second hypothesis, namely that during the planning phase, the LAGs did not apply the tools available in the same way that makes it more difficult to measure their effectiveness. I can only partly agree with this statement based on my personal experience and literature review. In the literature review chapter, I mentioned that there was a database available for LAGs but they were allowed to select the data they wanted to use in the analysis. Since I was not involved in the planning of all local development strategies, my experience is not representative and my assumption could not be justified by analyses. However, the lack of a single method causes problems in measuring the success and monitoring, especially if we wish to compare the values of a settlement with others'.

I justified undoubtedly that in order to create a successful strategy we need a method that features and easily interprets the development, the progress as well as the performance of settlements based on optimized indicators/index. I accepted the hypothesis based on mainly my own methodology, including complex, optimized indicators and which is able to reflect settlement level performance with one index. The methodology resulted such new and spectacular values that could probably not be realized with using other methods. It is complex but it can be interpreted simply.

My hypothesis was about the fact that based on the results of performance evaluation methods, we can get spatial coherences understood fast and easily for all. It also allows us to follow the principle of monitoring. This hypothesis was partly accepted. From my dissertation it is clear that my methodology is able to monitor, since automatized formulas evaluate the data that can be useful and beneficial while measuring the effectiveness of developments. On the other hand, it gives results that can be easily and fast interpreted. Though the first part of the hypothesis could not be

accepted, since the deeper and detailed analysis of the obtained spatial results is a serious task even for experts in spatial researches.

In my dissertation I listed up 8 new scientific findings. In addition, as the most important finding I stated that such settlements can achieve significant performance which are characterized by the followings:

- high public administration role and/or;
- located in the agglomeration zone of a large town and/or;
- located near popular touristic destinations and/or;
- located along transportation networks and/or;
- are near Szeged-Budapest-Bécs axis and
- have optimum social, infrastructural and environment endowments to establish and sustain the local economy.

Settlements with the following characteristics usually perform poor:

- not able to fulfill the abovementioned necessary for progress and/or;
- the population is under 1000 and/or
- located in a region without center.

In order to test the Spatial Performance Evaluation method, I compared the categories created by me with the categories defined in government resolution No. 105/2015. (IV. 23.) for the beneficiary settlements. Based on such comparison, I can conclude that the Spatial Performance Evaluation put more settlements into the beneficiary group. Considering the high similarity (74%), I inserted the “declining” settlements (based on national level comparison) of my research into the beneficiary group of the government resolution, thus “update” the list.

10. MELLÉKLETEK

M1. Irodalomjegyzék

1. 1/2014. (I. 3.) OGY határozat a Nemzeti Fejlesztés 2030 - Országos Fejlesztési és Területfejlesztési Koncepcióról.
2. 105/2015. (IV. 23.) Korm. rendelet a kedvezményezett települések besorolásáról és a besorolás feltételrendszeréről
3. 1996. évi XXI. törvény a területfejlesztésről és területrendezésről.
4. ÁLDORFAI GY. (2015): Egy településfejlődési modell a felzárkózás jegyében. 7-22. p. In: Hamar F. (Szerk.): *Multidiszciplináris kihívások sokszínű válaszok. 2015/2. kötet*, Budapest: BGF KVIK Közgazdasági Tanszéki Osztály, 122 p.
5. ÁLDORFAI GY. (2016): Térbeli teljesítményértékelés a Közép-Magyarországi régióban. 3-15. p. In: Szűcs I. (Szerk.): *Studia Mundi – Economica*, 3 (1), 182 p., DOI: 10.18531/Studia.Mundi.2016.03.02.03-15
6. ÁLDORFAI GY., CZABADAI L. (2014): Helyi válaszok a globális kihívásokra. *Acta Carolus Robertus*, 4 (2) 9-18. p., Károly Róbert Főiskola, 145 p.
7. ÁLDORFAI GY., NAGY H. (2018): A települések fejlettségét meghatározó „forró pontok” beazonosítása. 164-171. p. Közgazdász Doktoranduszok és Kutatók IV. Téli Konferenciája, 2018. február 2-3., Szent István Egyetem, Gödöllő. Konferenciakötet, Doktoranduszok Országos Szövetsége, 761 p.
8. ÁLDORFAI GY., TOPA Z., KÁPOSZTA J. (2015): The planning of the Hungarián local development strategies by using clld approach. *Acta Avada*, (2) 13-22. p.
9. ÁLDORFAINÉ CZABADAI L. (2016): A mezőgazdasági diverzifikációhoz kötődő támogatások Magyarországon. 16-25. p. In: Szűcs I. (Szerk.): *Studia Mundi – Economica*, 3 (2), 170 p., DOI: 10.18531/Studia.Mundi.2016.03.02.16-25
10. ALTERNATÍV GAZDASÁG LEXIKON (n.a.): A Tőke Tíz Típusa. http://hu.alternativgazdasag.wikia.com/wiki/A_T%C5%91ke_T%C3%ADz_T%C3%ADpusa. Keresőprogram: Google. Kulcsszavak: tőke, társadalmi tőke, gazdasági tőke. Lekérdezés időpontja: 2018.03.11., n.a.
11. ANDORKA R. (2003): Bevezetés a szociológiába. Budapest: Osiris. 570 p.
12. ANNONI, P., KOZOVSKA, K. (2010): EU Regional Competitiveness Index 2010. Luxembourg: European Commission Joint Research Centre, Publications Office of the European Union, 289 p. Available at: <http://publications.jrc.ec.europa.eu/repository/handle/JRC58169> Keresőprogram: Google. Lekérdezés időpontja: 2020.01.11.
13. ATKINSON, C.L. (2017): Rural Development. 76. p. In: Farazmand A. (eds): *Global Encyclopedia of Public Administration. Public Policy and Governance*. Springer, Cham, 88 p. https://doi.org/10.1007/978-3-319-31816-5_1014-1

14. BAJMÓCY Z. (2011): Bevezetés a helyi gazdaságfejlesztésbe. Szeged: JATEPress, 216 p.
15. BAKOS I. M., TOPA Z. (2016): The Contribution of Local Food to Tourism in Hungary. *Contemporary Research on Organization Management and Administration*, 4 (2) 63-74. p.
16. BALÁZS B., SIMONYI B. (2009): Együtt a helyi élelmiszer-rendszerekért. Civil összefogás a kistermelői rendelet módosítására. Budapest, Védegylet, 8 p.
17. BARCA F. (2009): An Agenda for a Reformed Cohesion Policy. A Place-Based Approach to Meeting European Union Challenges and Expectations. European Commission, [s.i.].
18. BARNA K. (2007): Módszertani lehetőségek a magyarországi régiók versenyképességének mérésére. Doktori értekezés. Kaposvári Egyetem, 168 p. <http://phd.ke.hu/fajlok/1236693063-BK-ertekezes-full.pdf>. Keresőprogram: Google. Lekérdezés időpontja: 2020.02.02.
19. BELÉNYESI M., KRISTÓF D., SKUTAI J. (2008): Térinformatika. Elméleti jegyzet. Gödöllő, 99 p.
20. BELUSZKY P. (2003): Magyarország településföldrajza. Budapest-Pécs: Dialóg Campus, 568 p.
21. BOURDIEU, P. (1983): The Forms of Capital. 241-258. p. In: RICHARDSON, J. G. (Ed.): *Handbook of Theory and Research for Sociology of Education*. Greenwood: New York. 377 p.
22. BOURDIEU, P. (1999): Gazdasági tőke, kulturális tőke, társadalmi tőke. 156-166. p. In: ANGELUSZ, R. (Szerk.): *A társadalmi rétegződés komponensei*. Budapest: Új Mandátum Könyvkiadó, 534 p.
23. BRASILI, C., SAGUATTI, A., BENNI, F., MARCHESE, A., GANDOLFO, D. (2012): The Impact of the Economic Crisis on the Territorial Capital of Italian Regions. 52nd European Regional Science Congress, Bratislava, 21-25 August 2012, 42 p. <http://www-sre.wu.ac.at/ersa/ersaconfs/ersa12/e120821aFinal00646.pdf>. Keresőprogram: Google. Lekérdezés időpontja: 2019.11.25.
24. CAMAGNI, R. (2005): The rationale for territorial cohesion: issues and possible policy strategies. 121-138. p. In: BOSCAINO, P. (Ed.): *Present and Future of the European Spatial Development Perspective*. Firenze: Alinea.
25. CAMAGNI, R. (2008): Regional competitiveness: towards a concept of territorial capital. 33-46. p. In: CAPELLO, R. et al. (Eds.): *Modelling regional scenarios for the enlarged Europe. European competitiveness and global strategies*. Berlin-Heidelberg: Springer, 321 p.
26. CAMAGNI, R. (2009): Territorial capital and regional development. 118-132. p. In: CAMAGNI, R., NIJKAMP, P. (Eds.): *Handbook of Regional Growth and Development Theories*. Cheltenham: Edward Elgar, 544 p.
27. CAPELLO, R., NIJKAMP, P., PEPPING, G. (1999): Sustainable cities and energy policies. Berlin: Springer, 282 p.

28. CASTELLS, M. (1972): La question urbaine. Translated by Alan Sheridan in 1977. London: Edward Arnold Ltd., 493 p.
29. CHESIRE, P. C. (2003): Territorial competition: lessons for (innovation) policy. 331-346. p. In: BRÖCKER J., DOHSE, D., SOLTWEDEL, R. (Eds.): *Innovation clusters and interregional competition*. Heidelberg: Springer, 516 p.
30. CORBUSIER, L. (1986): Towards a New Architecture (Vers une Architecture). Translated from the thirteenth edition and with an Introduction by Frederick Etchells. New York: Dover Publications Inc., 318 p.
31. COOPER, P.J. – VARGAS, C. M. (2004): Implementing sustainable Development. From Global Policy to Local Action. Rowman&Littlefield Publishers, Inc. Maryland. 406 p.
32. CYPHER, J.M., DIETZ, J. L. (2009): The Process of Economic Development. New York: Routledge, 613 p.
33. CZÉGHÉR I. (2013): A 2014-2020-as fejlesztési időszak uniós forrásainak tervezése. <http://www.szpi.hu/download/oszi-konferenciasorozat/2013/A-2014-2020-as-fejlesztési-idoszak-unios-forrasainak-tervezese.pdf>, Keresőprogram: Google. Lekérdezés időpontja: 2020.01.11.
34. CZENE ZS., PÉTI M. (2010): Területfejlesztési füzetek 1. Segédlet a közösségi tervezéshez. Budapest: VÁTI Nonprofit Kft., 196 p.
35. CZENE ZS., RICZ J. (2010): Területfejlesztési füzetek 2. Helyi gazdaságfejlesztés. Ötletadó megoldások, jó gyakorlatok. Budapest: VÁTI Nonprofit Kft., 196 p.
36. CSATÁRI B. (2010): Területi egyenlőtlenségek néhány régi-új tényezője a mai Magyarországon. 490-513. p. In: BARTA GY., BELUSZKY P., FÖLDI ZS., KOVÁCS K. (Szerk.): *A területi kutatások csomópontjai*. Pécs: MTA RKK, 531 p.
37. CSATH M. (2016): A regionális fejlettség mérése társadalmi-gazdasági mutatók alapján. 73-107. p. Pest megyei esettanulmány. In: CSATH M. (Szerk.): *Regionális versenyképességi tanulmányok*. Budapest: NKE Szolgáltató Nonprofit Kft., 319 p.
38. CSETE L., LÁNG I. (2009): A vidék fenntartható fejlődése. A vidék fejlődésének fenntarthatósága - hétköznapi megközelítésben. Budapest: MTA Történettudományi Intézet, 170 p.
39. DÁVID L., TÓTH G., KELEMEN N., KINCSES A. (2007): A vidéki turizmus szerepe az Észak-Magyarország Régióban, különös tekintettel a vidékfejlesztésre a 2007-13. évi agrár- és vidékpolitika tükrében. *Gazdálkodás*, 51 (4) 38-57. p., Budapest 145 p.
40. DETREKŐI A., SZABÓ GY. (2008): Térinformatika. Budapest: Nemzeti Tankönyvkiadó, 380 p.
41. DICKEN, P. (2003): Global Shift. Reshaping the Global Economic Map in the 21st Century. London: SAGE Publications, 412 p.
42. DOBOSI E. (2001): A regionális elemzések módszertani kérdései. Elméleti megfontolások. *A Gazdaságelemzés Módszerei*, 2001/II.

43. EISENBURGER, J. (2014): Útmutató az Európai Unió finanszírozási alapjaihoz. http://www.greens-efa.eu/fileadmin/dam/Documents/Publications/2014_2020_UTMUTATO_AZ_EUROPAI_UNIO_FINANSZIROZASI_ALAPJAIHOZ_.pdf. Keresőprogram: Google. Lekérdezés időpontja: 2020.01.11.
44. ENYEDI GY. (1976): A magyar népgazdaság fejlődésének területi problémái. Budapest: Akadémia Kiadó, 260 p.
45. ENYEDI GY. (1982): Az urbanizációs ciklus és a magyar településhálózat átalakulása. Akadémiai székfoglaló. Értekezések-émlékezések. Budapest: Akadémiai Kiadó, 37 p.
46. ENYEDI GY. (1993): Társadalmi-területi egyenlőtlenségek Magyarországon. Budapest: Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, 390 p.
47. ENYEDI GY. (2004): Regionális folyamatok a poszt szocialista Magyarországon. *Magyar Tudomány* (9) 935-941. p.
48. ENYEDI GY. (2010): Regionális folyamatok Magyarországon. 307-316. p. In: A területi kutatások csomópontjai. Pécs, MTA-RKK, 531 p.
49. ENYEDI GY. (2012): Városi világ. Budapest: Akadémiai Kiadó, 186 p.
50. EPERJES T. (2013): Helyi gazdaságfejlesztési lehetőségek a LEADER Program keretében és a 2014-20-as programozásban. <http://docplayer.hu/3650053-Helyi-gazdasagfejlesztesi-lehetisegek-a-leader-program-kereteben-es-a-2014-2020-as-programozasban.html>. Keresőprogram: Google. Lekérdezés időpontja: 2020.04.11.
51. EUROPEAN COMMISSION (2008): Poverty and social exclusion in rural areas. Final Study Report, 187 p.
52. EUROPEAN COMMISSION (2015): Regional Policy - Inforegio: Which regions are affected? Available at: http://ec.europa.eu/regional_policy/archive/policy/region/index_en.htm. Keresőprogram: Google. Lekérdezés időpontja: 2020.01.24.
53. EUROPEAN COMMITTEE (2011): Közös Stratégiai keret a 2014 és 2020 közötti időszakban. In: *Panorama inforegio 40 Kohéziós politika 2014 és 2020 között - Befektetés Európa régióba*. [h.n.] Európai Unió, 20 p.
54. EUROPEAN COMMITTEE (2014): Közösség által irányított helyi fejlesztés. 6 p. http://ec.europa.eu/regional_policy/sources/docgener/informat/2014/community_hu.pdf. Keresőprogram: Google. Lekérdezés időpontja: 2020.04.21.
55. FARAGÓ L. (1999): Regional “winners” and “losers”, 316-327. p. In: Z. Hajdú (ed.), *Regional processes and spatial structures in Hungary in the 1990's*. Pécs, 354 p.
56. FARAGÓ L. (2001): SWOT elemzés a területi stratégiák kialakításának folyamatában. *Falu Város Régió*, (6) 3-5. p.
57. FARAGÓ L. (2010): Területi koncentráció és a jelentőségükből veszítő perifériák. 432-453. p. In: *A területi kutatások csomópontjai*. Pécs: MTA-RKK, 531 p.

58. FARAGÓ L. (2016): Területi tőke a fejlesztéspolitikában. 57-65. p. In: SIKOS T. T., TINER T. (Szerk.): *Tájak, régiók, települések térben és időben*. Budapest: Dialóg Campus, 479 p.
59. FARKAS Z. (2013): A társadalmi tőke fogalma és típusai. *Szellem és Tudomány*, 4 (2) 106-133. p.
60. FINTA I. (2014): Vidékkutatás 2012-2013, LEADER 2014-2020, Javaslatok a felkészüléshez. Pécs [k.n.], 98 p.
61. G. FEKETE É. (1998): Bevezetés az alulról vezérelt (bottom up) vidékfejlesztés elméletébe és módszertanába. Szolnok: Phare Program, 76 p.
62. G. FEKETE É. (2005a): A kultúra funkciói a helyi stratégiákban. VII. Közművelődési Nyári Egyetem, Szeged, 2005. július 4-8. http://www.shp.hu/hpc/userfiles/knye/2005_g_fekete.rtf Keresőprogram: Google. Lekérdezés időpontja: 2015.02.23
63. G. FEKETE É. (2005b): Vidékpolitika (1) Oktatási segédanyag a vidék- és helyi fejlesztés tárgyhoz. Miskolci Egyetem Világ- és Regionális Gazdaságtan Intézet, Miskolc, 96 p.
64. G. FEKETE É. (2006): Hátrányos helyzetből előnyök? Elmaradott térségek felzárkózásának esélyei az Észak-magyarországi régióban. *Észak-Magyarországi Stratégiai Füzetek*, III (1) 54-68. p. <http://gtk.uni-miskolc.hu/files/283> Keresőprogram: Google. Lekérdezés időpontja: 2020.08.18.
65. GAÁL Z., SZABÓ L. (2002): Segédlet a projektmenedzsmenthez I.-II. Megközelítések, felfogások, koncepciók/megoldások, módszerek, technikák. Veszprém: Veszprémi Egyetemi Kiadó, 224 p.
66. GeoIndex (2016): Települési vásárlóerő. Available at: <http://www.geoindex.hu/adatbazisok/telepulesi-vasarloero/> Keresőprogram: Google. Lekérdezés időpontja: 2020.09.07.
67. GLIKSON A. (1979): Regionális tervezés és fejlesztés. In Vidor Ferenc (szerk.): *Urbanisztika. Válogatott tanulmányok*. Gondolat Kiadó, Budapest. 210–238 p.
68. GODA P. (2012): Új rendszerelméletű helyzetfeltárási módszer a vidéki területek fejlesztésében. Doktori értekezés. Regionális Tudományok Doktori Iskola, 173 p.
69. GODA P., TÓTH T. (2013): Pókháló-entrópia, mint új rendszervizsgálati megközelítés a területi elemzésekben. *Területi Statisztika*, 53 (2) 169-189. p.
70. GORE, C. (2011): Space and explanation in regional development theory. 175-210. p. In: *Regions in Question (Routledge Revivals): Space, Development Theory and Regional Policy*. Routledge, New York 289 p.
71. GÖRÖG M. (2001): Általános projekt menedzsment. Budapest: Aula Kiadó, 190 p.
72. GREG, C., HUXLEY, J., MOUNTFORD, D. (2010): *Organising Local Economic Development - The Role of Development Agencies and Companies*. OECD Publishing, 493 p.

73. GULYÁS L. (2012): A humánerőforrás menedzsment alapjai. Szeged: JATE Press, 232 p.
74. GYULAI L., KRESALEK P., ORMOS M. (2003): Üzleti tervezés. Budapest: Budapesti Műszaki és Gazdaságtudományi Egyetem, Gazdaság- és Társadalomtudományi Kar. 150 p.
75. HAJAS P. (2012): A helyi közösségek által irányított helyi fejlesztés - A LEADER módszer új szerepben (2014-2020). <http://megye.nograd.hu/files/terfejl/konf/dr.%20Hajas%20Pal.pdf> Keresőprogram: Google. Lekérdezés időpontja: 2018.03.10.
76. HANUSZ Á. (2008): Turisztikai programok, mint a vidékfejlesztés lehetséges eszközei Szabolcs-Szatmár-Bereg megyében. 63-79. p. In: HANUSZ Á (Szerk.): *A turizmus szerepe a kistérségek és a régiók gazdasági felzárkóztatásában*. Nyíregyháza: HANUSZ Á (Szerk.): *A turizmus szerepe a kistérségek és a régiók gazdasági felzárkóztatásában*. Nyíregyháza, 171 p.
77. HORVÁTH GY. (1996): A magyar regionális politika és az európai kihívások. *Vezetéstudomány*, 27 (1) 17-29. p.
78. HORVÁTH GY. (1998): Európai regionális politika. Budapest-Pécs: Dialóg Campus, 501 p.
79. HORVÁTH GY. (2004): Regionális egyenlőtlenségek Európában. *Magyar Tudomány*, (9) 962-977. p.
80. HORVÁTH GY. (Szerk.) (2006): Régiók és települések versenyképessége. Pécs: MTA RKK. 480 p.
81. HOWARD, E. (1902): *Garden cities of To-morrow*. London: Swan Sonnenschein & Co., Ltd, 195 p.
82. HUZSVAI L., VINCZE SZ. (2012): SPSS-könyv. [h.n.] Seneca Books Kiadó, 324 p.
83. ILLÉS I. (2008): Regionális gazdaságtan - Területfejlesztés. Budapest: Typotex Kiadó, 264 p.
84. JAKOBI Á. (2007): Tér, információ és társadalom: a társadalom területi kutatásának térinformatikai eszköztára. *Tér és Társadalom*, 21 (1) 131-143. p.
85. JÓNA GY. (2013a): A területi tőke fogalmi megközelítései. In: *Tér és Társadalom*, 27 (1) 30-50. p.
86. JÓNA GY. (2013b): A területi tőke kistérségi jellegzetességei. Doktori (PhD) értekezés. Enyedi György Regionális Tudományok Doktori Iskola, 170 p.
87. JÓNA GY., HAJNAL B. (2014): A magyarországi kistérségek területi tőkéjének alakulása. *Területi Statisztika*, 54 (2) 99-118. p.
88. JÓNA GY., TÓTH T. (2012): Concept of territorial capital. *E-Studies*, (7), 1-14. p. <http://www.selyeuni.sk/gtk/e-studies/>. Keresőprogram: Google. Lekérdezés időpontja: 2018.02.22.

89. JUHÁSZ CS. (2008): Teljesítményértékelés a gyakorlatban. *Jelenkori Társadalmi és Gazdasági Folyamatok*, 3 (1) 55-63. p.
90. KÁPOSZTA J. (1998): Területi gazdaságtan. Gödöllő: GATE, 110 p.
91. KÁPOSZTA J. (2007): Regionális gazdaságtan. Tankönyv. DE Kiadó Debrecen, 300 p.
92. KÁPOSZTA J. (2014): Területi különbségek kialakulásának főbb összefüggései. *Gazdálkodás*, 58 (5) 399-412. p.
93. KÁPOSZTA J., NAGY A., NAGY H. (2014): Efficiency of Hungarian regions in using the development funds for touristic purposes. *Regionalnaja Ekonomika: Jug Rossii / Regional Economy: The South of Russia*, 4 (6) 33-39. p.
94. KÁPOSZTA J., NAGY H. (2013): Vidékfejlesztés és környezetipar kapcsolatrendszer az endogén fejlődésben. *Journal of Central European Green Innovation*, 1 (1) 71-83. p.
95. KÁPOSZTA J., NAGY H., VARGA-NAGY A. (2018): Is ICT smartness possible development way for Hungarian rural areas? *Engineering for Rural Development*, 463-469. p.
96. KÁPOSZTA J., NÉMEDINÉ KOLLÁR K. (2017): SMART települési modellek vizsgálata nemzetközi és hazai kezdeményezések alapján, avagy mi lehet a minta a periferián? 57-66. p. In: SZŰCS I. (Szerk.): *Studia Mundi – Economica*, 4 (3), DOI: 10.18531/Studia.Mundi.2017.04.03.57-66
97. KÁPOSZTA J., TÓTH T. (2013): Regionális és vidékfejlesztési ismeretek. Debrecen: Debreceni Egyetem, AGTC, 166 p.
98. KÁPOSZTA J., TÓTH T., PÉTER B., FOGARASSY CS., PESTI CS., NAGY H. (2004): Agrár- és regionális gazdaságtani alapismeretek. Gödöllő: Szent István Egyetemi Kiadó.
99. KASSAI ZS., RITTER K. (2011): Helyi vidékfejlesztési programok a hátrányos helyzetű vidéki kistérségekben. *Gazdálkodás* 55 (4) 337-346. p.
100. KERTÉSZ Á. (1997): A térinformatika és alkalmazásai. Budapest: Holnap Kiadó, 240 p.
101. KIGYÓSSY G., CZENE ZS. (2012): Lehetőségeink a helyi gazdaságfejlesztésre. *Falu Város Régió*, 2012 (1-2) 5-10. p. Budapest: Nemzetgazdasági Tervezési Hivatal.
102. KIS K. (2014): Vidékgazdaság, kultúra, lokalizáció: Eltérő válaszok és fejlődési differenciák. *Jelenkori Társadalmi és Gazdasági Folyamatok*, 9 (1-2) 9-28. p.
103. KOLLÁR K. (2011): A helyi gazdaságfejlesztés szereplőinek vizsgálata. In: *Magyarország társadalmi-gazdasági helyzete a 21. század első évtizedeiben*. 307 p. <http://kgk.sze.hu/images/dokumentumok/kautzkiadvany2011/kreativgondolkodas/KollarKatalin.pdf>. Keresőprogram: Google. Lekérdezés időpontja: 2020.03.20.
104. KOÓS B., VIRÁG T. (2010): Nyertesek és vesztesek - A magyar településhálózat polarizálódása. 32-54. p. In: BARTA GY., BELUSZKY P., FÖLDI ZS., KOVÁCS K. (Szerk.): *A területi kutatások csomópontjai*. Pécs: MTA Regionális Kutatások Központja, 531 p.

105. KOPASZ M. (2005): Multifuncionális mezőgazdaság az EU törekvéseinek összhangjában. *A Falu*, 20 (1) 51-60. p.
106. KÓRÓDI M., FEHÉR I. (2012): A vidéki turizmus illúziói és realitásai. 160-168. p. In: CSETE L., FEHÉR I. (Szerk.): *Agrár-vidékfejlesztési és élelmiszer-marketing trendek. Fehér István 70. születésnapjára emlékkötet*. Gödöllő: Szent István Egyetem.
107. KOVÁCS K. (szerk.) (2006): Projekttervezés és projektciklus-menedzsment ismeretek a közigazgatásban. Tankönyv a köztisztviselők továbbképzéséhez. Budapest: Magyar Közigazgatási Intézet, 210 p.
108. KOVÁCS K. (2007): A leghátrányosabb helyzetű térségek, települések helyzete és fejlesztési lehetőségei. *A Falu*, 22 (2) 67-79. p.
109. KOVÁCS P., BODNÁR G. (2016): Az endogén fejlődés értelmezése vidéki térségekben PLS-útelemzés segítségével. *Statisztikai Szemle*, 94 (2) 143-161. p.
110. KULCSÁR L. (Szerk.) (2006): Vidékfejlesztés. Gödöllő: SZIE.
111. LEADER EUROPEAN OBSERVATORY (1999): Territorial Competitiveness. Creating a Territorial Development Strategy in light of the LEADER Experience. [Brussels: Leader European Observatory] ("Rural Innovation" Dossier N°6 -Part1) 44 p.
112. Lechner Nonprofit Kft. (2015): Nemzeti LEADER kézikönyv, 64 p. http://gis.lechnerkozpont.hu/leader/HFS_tervezesi_utmutato_1007.pdf. Keresőprogram: Google. Lekérdezés időpontja: 2016.12.05.
113. LENDVAY E., NAGYNÉ MOLNÁR M. (2013): Önkormányzati szerepek és eszközök a helyi gazdaságfejlesztésben. 209-224. p. In: LUKOVICS M., SAVANYA P. (Szerk.): *Új hangsúlyok a területi fejlődésben*. SZTE Gazdaságtudományi Kar Közgazdaságtani Doktori Iskolájának Közleménye, 303 p., Konferencia helye, ideje: Szeged, Magyarország, 2013.06.07. Szeged: JATEPress - Szegedi Egyetemi Kiadó.
114. LENGYEL I. (2000): A regionális versenyképességről. *Közgazdasági Szemle*, XLVII (december) 962-987. p
115. LENGYEL I. (2003): Verseny és területi fejlődés: térségek versenyképessége Magyarországon. Szeged: JATEPress, 433 p.
116. LENGYEL I. (2010): Regionális gazdaságfejlesztés. Budapest: Akadémiai Kiadó, 386 p.
117. LENGYEL I., RECHNITZER J. (2004): Regionális gazdaságtan. [h.n.] Dialóg Campus Kiadó, 391 p.
118. LERMAN, R. I. (1999): How Do Income Sources Affect Income Inequality? 341-362. p. In: Jacques Silber (eds): *Handbook of income inequality measurement*. Springer Science+Business Media New York, 653 p.
119. LIN, N. (2001): *Social Capital. A Theory of Social Structure and Action*. New York: Cambridge University Press, 292 p.
120. LÓRÁND B. (2009): Konvergencia és fejlesztéspolitika az Európai Unióban és Magyarországon. Doktori értekezés. Pécsi Tudományegyetem, 236 p.

121. LUKÁCS G. S. (2004): A vidékfejlesztés kézikönyve. Budapest: Szaktudás Kiadó Ház, 176 p.
122. LUKOVICS M., KOVÁCS P. (2008): Eljárás a területi versenyképesség mérésére. *Területi Statisztika*, (3) 245-263. p.
123. MADARÁSZ I. (2000): Hogyan készítsünk vidékfejlesztési programot? Budapest: Agroinform Kiadóház, 194 p.
124. MADARÁSZ I. (2004): A vidék funkciói az Európai Unióban. *A Falu*, 19 (4) 35-43. p.
125. MAGYAR NEMZETI BANK (2006): Elemzés a konvergencia-folyamatokról. Budapest: MNB, 107 p..
126. MAKAY M. (2013): A helyi vidékfejlesztési stratégia kialakításának eszköztára. http://leaderkontakt.hu/index.php?option=com_docman&task=doc_view&gid=386&tmpl=component&format=raw&Itemid=70&lang=hu. Keresőprogram: Google. Lekérdezés időpontja: 2015.11.12.
127. MÁRKUS B. (2003): Térbeli műveletek. Székesfehérvár: Nyugat-Magyarországi Egyetem, Geoinformatikai Főiskolai Kar, 187 p.
128. MARSDEN, T. et al (1993): Constructing the countryside. UCL Press, London, 183 p.
129. MARTIN P. (2005): The geography of inequalities in Europe. *Swedish Economic Policy Review*, (12) 83-108. p.
130. MEISE V. (2003): Helyi Gazdaságfejlesztés (HGf) - Rövid bevezető a HGf-be. Washington, D.C.: World Bank, 17 p. <http://web.worldbank.org/WBSITE/EXTERNAL/TOPICS/EXTURBANDEVELOPMENT/EXTLED/0,,contentMDK:20342532~isCURL:Y~menuPK:1330226~pagePK:148956~piPK:216618~theSitePK:341139~isCURL:Y,00.html> Keresőprogram: Google. Lekérdezés időpontja: 2013.02.13.
131. MENDÖL T. (1963): Általános településföldrajz. Budapest: Akadémiai Kiadó, 567 p.
132. MEZEI C. (2006a): A helyi gazdaságfejlesztés fogalmi meghatározása. *Tér és Társadalom*, 20 (4) 85-96. p.
133. MEZEI C. (2006b): Helyi gazdaságfejlesztés Közép-Kelet- Európában. *Tér és Társadalom*, 20 (3) 95-108. p.
134. MICHALKÓ G. (2016): Turizmológia Budapest: Akadémiai Kiadó, 266 p.
135. MOSELEY, J.M. (2003): Rural Development Principles and Practice. London: Sage Publication, 227 p.
136. NAGY A., VIRÁG Á. (2014): Destination management in Hungary. *Vestnik Apk Stavropolya / Agricultural Bulletin Of Stavropol Region*, 1 (1) 41-44. p.
137. NAGY H., ILLÉS B., KÁPOSZTA J., DONNIK I. (2017): Clusters and concentration of businesses in regions of some European countries as tools for economic development. *Engineering for Rural Development*, 248-253. p.

138. NAGY H., KÁPOSZTA J. (2006): Economic development strategies and development zones in the European Union. *SZIE Bulletin*, 163-173. p.
139. NAGY H., TÓTH T., OLÁH I. (2012): The role of local markets in the sustainable economic development of Hungarian rural areas. *Visegrad Journal on Bioeconomy and Sustainable Development*, 1 (1) 27-31. p.
140. NAGY S. GY. (2010): A kohéziós politika hatékonysága. *Köz-gazdaság*, (4) 117-135. p.
141. NEMES G. (2000): Az Európai Unió vidékfejlesztési politikája - az integrált vidékfejlesztés lehetőségei. *Közgazdasági Szemle*, XLVII, 459-474. p.
142. NEMES G. (2005): Integrated Rural Development - the Concept and its Operation. Műhelytanulmányok. MT-DP. 2005/6 Budapest: Magyar Tudományos Akadémia, Közgazdaságtudományi Intézet, 54 p.
143. NEMES NAGY J. (1997): Régiók, regionalizmus. – *Educatio*, 3. sz., 407-423. p.
144. NEMES NAGY J. (1998): A tér a társadalomkutatásban (Bevezetés a regionális tudományba). Budapest: Hilscher Rezső Szociálpolitikai Egyesület „Ember-Település-Régió”, 261 p.
145. NEMES NAGY J. (2000): Másfél évtized után ismét a hazai területi kutatások mennyiségi elemzési kultúrájáról. ELTE Regionális Földrajzi Tanszék Regionális Tudományi Füzetek 6. kötetének elektronikus változata. http://geogr.elte.hu/REF/REF_Kiadvanyok/REF_RTT_06/RTT-6hu.html#Nemes%20Nagy%20J%C3%B3zsef. Keresőprogram: Google. Lekérdezés időpontja: 2020.02.20.
146. NEMES NAGY J. (2005): Regionális elemzési módszerek. ELTE Regionális Földrajzi Tanszék Regionális Tudományi Tanulmányok 11. sz., ELTE, Budapest, 284 p.
147. NEMES NAGY J. (2009): Terek, helyek, régiók. A regionális tudomány alapjai. Budapest: Akadémiai Kiadó, 350 p.
148. NIJKAMP, P., ABREU, M. (2009): Regional development theory. 202-207. p. In KITCHIN, R., THRIFT, N. (Eds.): *International encyclopedia of human geography*. (9. kötet.) Amsterdam: Elsevier.
149. NIJKAMP, P., VLUEGEL, J., MAGGI, R., MASSER, I. (1994): Missing transport networks in Europe. Aldershot: Ashgate, 203 p.
150. OECD (2001): *Territorial Outlook - Territorial Economy*. Paris: OECD Publications Service, 279 p. http://www.vwl.tuwien.ac.at/hanappi/AgeSo/SecReps/Territorial_Outlook_F.pdf Keresőprogram: Google. Lekérdezés időpontja: 2014.06.23.
151. OECD - NFGM (2009a): Jelentés a helyi fejlesztési stratégiák értékeléséről. Budapest [k.n.] 38 p. <http://www.terport.hu/teruletfejleszt/utmutatok-kezikonyvek/tovabbi-utmutatok/jelentes-a-helyi-fejlesztési-strategiak-er>. Keresőprogram: Google. Lekérdezés időpontja: 2013.02.21.
152. OECD - NFGM (2009b): Útmutató a helyi fejlesztési stratégiák értékeléséről. Budapest [k.n.] 72 p. <http://www.terport.hu/teruletfejleszt/utmutatok-kezikonyvek/tovabbi->

- utmutatok/utmutato-a-helyi-fejlesztési-strategiak-er. Keresőprogram: Google. Lekérdezés időpontja: 2013.02.21.
153. OHNSORGE-SZABÓ L. (2005): A közületi beruházások gazdasági hatása. *Statisztikai Szemle*, 83 (8) 737-759. p.
154. OLÁH I. (2017): 1000 fő alatti települések vizsgálata Magyarországon. Doktori értekezés. Szent István Egyetem, Enyedi György Regionális Tudományok Doktori Iskola, 167 p.
155. OLÁH I., ÁLDORFAI GY., BÉRES-VIRÁG Á. (2017): A települések egyenlőtlenségei turisztikai szempontból. 38-48. p. In: SZŰCS I. (Szerk.): *Studia Mundi – Economica*, 4 (4), DOI: 10.18531/Studia.Mundi.2017.04.04.38-48
156. PAIN, A. – HANSEN, K. (2019): Understanding rural development: concepts and theories.34-64. p. In: Rural development. Routledge, London 334 p. <https://doi.org/10.4324/9781315773643>. Keresőprogram: Google. Lekérdezés időpontja: 2020.09.09.
157. PÉLI L. (2013): Növekedési pólusok főbb regionális gazdaságtani összefüggéseinek vizsgálata Magyarországon. Budapest: Agroinform Kiadó és Nyomda, 166 p.
158. PÉLI L., NESZMÉLYI GY. (2015): Territorial Differences of Rural Cities and the Development of Transport Infrastructure in Hungary. *Romanian Review of Regional Studies: Journal of The Centre For Regional Geography*, 11 (2) 69-84. p.
159. PÉNZES J., BUJDOSÓ Z., DÁVID L., RADICS Z., KOZMA G. (2014): Differing development path of spatial income inequalities after the political transition - by the example of Hungary and its regions. *EKONOMIKA REGIONA / ECONOMY OF REGION*, 33 (1) 73-84. p.
160. PÉTI M. (2012): Térségi integrációs eszközök a 2014-20-as időszakban. <https://www.nth.gov.hu/hu/media/download/291> Keresőprogram: Google. Lekérdezés időpontja: 2014.04.22.
161. PETRAKOS, G. (2009): Regional growth and inequalities in the European Union. *Discussion Paper Series*, 15 (2) 23-44. p.
162. PLOEG, J. D. V. D., DIJK, G. V. (1995): Beyond Modernization: The Impact of Endogenous Rural Development. Assen, The Netherlands: Van Gorcum, 322 p.
163. PONOMARJOV, L. I. (2001): A költő és a komplementaritás elve. *Ponticulus Hungaricus*, V (5). <http://members.iif.hu/visontay/ponticulus/rovatok/hidverok/brjuszov.html> Keresőprogram: Google. Lekérdezés időpontja: 2013.02.25.
164. PORTER M. E., STERN S., GREEN M. (2015): Social Progress Index 2015. Washington, 158 p. Available at: http://13i8vn49f1bl3go3i12f59gh.wpengine.netdna-cdn.com/wp-content/uploads/2016/05/2015-SOCIAL-PROGRESS-INDEX_FINAL.pdf Keresőprogram: Google. Lekérdezés időpontja: 2013.02.25.
165. PORTNOV, A.- FELSENSTEIN, D. (2005): Measures of Regional Inequality for Small Countries. 47-62. p. In: *Regional Disparities in Small Countries*. Springer, Berlin, Heidelberg.

- https://www.researchgate.net/publication/227084120_Measures_of_Regional_Inequality_for_Small_Countries. Keresőprogram: Google. Lekérdezés időpontja: 2020.10.11.
166. PUCZKÓ L., RÁTZ T. (1998): A turizmus hatásai. Budapest: Aula - Kodolányi János Főiskola, 491 p.
167. RECHNITZER J. (2008): A regionális fejlődés erőforrásainak átrendeződése, új súlypont: a tudás. 13-25. p. In: LENGYEL I., LUKOVICS M. (Szerk.): *Kérdőjelek a régiók gazdasági fejlődésében*. Szeged: JATEPress.
168. RECHNITZER J., SMAHÓ M. (2006): Regionális politika. Győr: Széchenyi István Egyetem, 306 p.
169. RECHNITZER J., SMAHÓ M. (2011): Területi politika. Budapest: Akadémiai Kiadó, 456 p.
170. RICZ J., CZENE ZS. (2009): Helyi gazdaságfejlesztés: nemzetközi példák és hazai lehetőségek. Hozzáférés: <http://www.mut.hu/?module=news&action=getfile&fid=130756> Keresőprogram: Google. Lekérdezés időpontja: 2015.01.05.
171. RITTER K. (2008a): A helyi fejlesztés esélyei - agrárfoglalkoztatási válság és területi egyenlőtlenségek Magyarországon. *Területi Statisztika*, 48 (5) 554-572. p.
172. RITTER K. (2008b): Agrárfoglalkoztatási válság és a területi egyenlőtlenségek. Doktori értekezés. Gazdálkodás- és Szervezéstudományok Doktori Iskola. 164 p.
173. RITTER K. (2014): Possibilities of local economic development (LED) in lagging rural areas. *Acta Carolus Robertus: Károly Róbert Főiskola Gazdaság- és Társadalomtudományi Kar Tudományos Közleményei*, 4 (1) 101-108. p.
174. RITTER K., ÁLDORFAINÉ CZABADAI L., ÁLDORFAI GY. (2017): Mezőgazdaság, mint endogén erőforrás szerepe a helyi fejlesztésben Bátya példáján keresztül. 78-91. p. In: SZŰCS I. (Szerk.): *Studia Mundi – Economica*, 4 (3), DOI: 10.18531/Studia.Mundi.2017.04.03.78-91
175. RITTER K., NAGY H., TÓTH T. (2013): Hátrányos helyzetű vidéki térségek és helyi fejlesztési lehetőségeik egy Észak-magyarországi példán keresztül. 224-242. p. In: LUKOVICS M., SAVANYA P. (Szerk.): *Új hangsúlyok a területi fejlődésben*. Szeged: JATE Press.
176. ROTA, F. S. (2010): The territorial embedment of global industrial networks. Evidences from foreign multinational companies in Turin. Proceedings of the Regional Studies Association (RSA), International Conference, Pécs. 8 p.
177. SAJTOS L., MITEV A. (2007): SPSS kutatási és adatelemzési kézikönyv. Budapest: Alinea Kiadó, 398 p.
178. SAMUELSON, P. A., NORDHAUS, W. D. (2003): Közgazdaságtan. Budapest: KJK-KERSZÖV Jogi és Üzlet Kiadó, 763 p.
179. SARUDI CS. (2003): Térség- és területfejlesztés. Agroinform Kiadó, Kaposvár, 308 p.

180. SASSEN, S. (1991): *The Global City*: New York, London, Tokyo. Princeton University Press, 22-34. p.
181. SCHUCHMANN J., VÁRADI ZS. (2015): A magyar nagyváros-térségek társadalmi-demográfiai szerkezete. 111-130. p. In: SZIRMAI V. (Szerk.): *A területi egyenlőtlenségektől a társadalmi jól-lét felé*. Székesfehérvár: Kodolányi János Főiskola, 480 p.
182. SHEPHERD, A. (1998): *Sustainable Rural Development*. Palgrave, Hampshire & New York, 293 p.
183. SIK, E. (2006): Tőke-e a kapcsolati tőke, s ha igen, mennyiben nem? *Szociológiai Szemle*, (2) 72-95. p.
184. SPIEZIA, V. (2003): Measuring regional economies. *Statistics Brief*, October 2003 (No.6) Statistics Directorate of the OECD, 8 p. <https://www.oecd.org/sdd/15918996.pdf>. Keresőprogram: Google. Lekérdezés időpontja: 2020.10.15.
185. STIGLITZ, J. E., SEN, A., FITOUSSI, J.-P. (2010): *Mismeasuring Our Lives: Why GDP Doesn't Add Up*, The New Press, 176 p.
186. STIMSON, R., STOUGH, R., NIJKAMP, P. (2011): Endogenous regional development. 1-20. p. In: STIMSON, R., STOUGH, R. R., NIJKAMP, P. (Eds.): *Endogenous regional development: perspectives, measurement and empirical investigation*. Massachusetts: Elgar, 337 p.
187. SURINACH, J., MORENO, R. (2012): Introduction: Intangible assets and regional economic growth. *Regional Studies*, 1277-1281. p.
188. SWINBURN, G., GOGA, S., MURPHY, F. (2006): *Local Economic Development: A primer Developing and Implementing Local Economic Development Strategies and Action Plans*. Washington, D.C.: The World Bank, 91 p. <http://documents1.worldbank.org/curated/en/763491468313739403/pdf/337690REVISED0ENGLISH0led1primer.pdf>, Keresőprogram: Google. Lekérdezés időpontja: 2013.02.14.
189. SZÁNTÓ T. (2008): *Arisztotelész a gazdálkodásról*. http://www.esszencia.hu/publ.php?id_pub=1 Keresőprogram: Google. Lekérdezés időpontja: 2013.02.22.
190. SZIRMAI V. (2011) (Ed.): *Urban Sprawl in Europe: Similarities or Differences?* Budapest: Aula Kiadó, 280 p.
191. SZÖRÉNYINÉ K. I. (2005): A fenntartható fejlődés stratégiai elemei a rurális térségekben. *Tér és Társadalom*, 19 (3-4) 111-137. p.
192. SZŰCSNÉ K. A., SZŰCS I. (2007): *Településföldrajz*. Debrecen: Debreceni Egyetem Agrár- és Műszaki Tudományok Centruma, Agrárgazdasági és Vidékfejlesztési Kar, 130 p.
193. TAKÁCS K. (2011): *Társadalmi kapcsolathálózatok elemzése*. Budapesti Corvinus Egyetem Szociológia és Társadalompolitika Intézet, 319 p.

194. TÉRPORT (n.a.): A települések osztályozási szempontjai. <http://www.terport.hu/telepulesek/telepulestipusok> Keresőprogram: Google. Lekérdezés időpontja: 2020.10.03.
195. TODD G., LEED team (2009): Coping with the Crisis at Local Level. Policy Lessons from the OECD Programme on Local Economic and Employment Development (LEED). OECD, 44 p., <http://www.oecd.org/regional/leed/42965605.pdf> Keresőprogram: Google. Lekérdezés időpontja: 2013.02.14.
196. TORMA A. (2001): Európai Közigazgatás - Régiók - Önkormányzatok. Budapest: Virtuóz Kiadó, 248 p.
197. TÓTH B. I. (2010): Az immateriális és a területi tőke összefüggései. *Tér és Társadalom*, 24 (1) 65-81. p.
198. TÓTH B. I. (2011): A magyar középvárosok teljesítménye a területi tőke tükrében. *Területi Statisztika*, (5) 531-543. p.
199. TÓTH B. I. (2013): A területi tőke szerepe a regionális és városfejlődésben - Esettanulmány a magyar középvárosok példáján. Doktori értekezés. Nyugat-magyarországi Egyetem, 198 p.
200. TÓTH J. (1981): A településhálózat és a környezet kölcsönhatásának néhány elméleti és gyakorlati kérdése. *Földrajzi Értesítő*, (2-3) 267-291. p.
201. TÓTH J. (1997): A helyi önkormányzatok európai szintű szabályozása. In: HORVÁTH M. T. (Szerk.): *Európai integráció az önkormányzatok szemszögéből*. Budapest: Demokratikus Helyi Közigazgatás Fejlesztéséért Alapítvány - Magyar Közigazgatási Intézmény, 103 p.
202. TÓTH J. (Szerk.) (2002): Általános társadalomföldrajz I. Budapest-Pécs: Dialóg Campus Kiadó, 485 p.
203. TÓTH R. (2016): A magyarországi kis- és közepes vállalkozások regionális különbségei. In: CSATH M. (Szerk.): *Regionális versenyképességi tanulmányok*. Budapest: NKE Szolgáltató Nonprofit Kft., 143-179. p.
204. TÓTH T. (2005): A területi tervezés és programozás főbb módszerei és a fejlesztés lehetőségei. Doktori (PhD) értekezés. Gazdálkodás- és Szervezéstudományok Doktori Iskola, 150 p.
205. TÓTH T. (2011): Területfejlesztés. Gödöllő, Szent István Egyetem, 109 p.
206. TÓTH T. (2018): Gazdaságfejlesztési lehetőségek a jól működő településeken. 59-67. p. In: SZÜCS I. (Szerk.): *Studia Mundi – Economica*, 5 (1), 10.18531/Studia.Mundi.2018.05.01.59-67
207. TÓTH T., GODA P. (2013): Tervezési módszerek a térségi programozásban. Gyakorlati jegyzet. Debreceni Egyetem, AGTC, Debrecen, 181 p.
208. TÓTH T., KÁPOSZTA J. (2013): Tervezési módszerek és eljárások a vidékfejlesztésben. Elméleti jegyzet. Debreceni Egyetem, AGTC, Debrecen, 156 p.

209. TÓTH T., KÁPOSZTA J. (Szerk.) (2014): Tervezési módszerek és eljárások a vidékfejlesztésben (elmélet). Gödöllő: Szent István Egyetemi Kiadó, 158 p.
210. TÓTH T., PÉTER B., PESTI CS. (2006): Regionális elemzések módszerei. Gödöllő: Szent István Egyetemi Kiadó, 83 p.
211. UN-HABITAT (2005): Promoting Local Economic Development through Strategic Planning: Local Economic Development (LED) series. Volume 1: Quick Guide 39 p. <https://unhabitat.org/sites/default/files/download-manager-files/Promoting%20Local%20Economic%20Development%20through%20Strategic%20Planning%20Local%20Economic%20Development%20%28LED%29%20series.pdf>. Keresőprogram: Google. Lekérdezés időpontja: 2013.02.14.
212. VENERI, P. (2011): Territorial identity in Italian NUTS-3 regions. 31 p. http://www.grupposervizioambiente.it/aisre/pendrive2011/pendrive/Paper/paper_vert_A_N_june_2011.pdf. Keresőprogram: Google. Lekérdezés időpontja: 2016.07.18.
213. VIRÁG Á. (2017): A turisztikai együttműködések hatékonysága a vidéki térségekben. 43-54. p. In: RITTER K. (Szerk.): Vidékgazdasági tanulmányok. Gödöllő: Szent István Egyetemi Kiadó, 120 p.
214. WACHTLER I. (2003): Falusi turizmus. 189-200. p. In: MAGDA S., MARSELEK S. (Szerk.): Észak-Magyarország agrárfejlesztéseinek lehetőségei. Gyöngyös: Agroinform Kiadó.
215. WIDUTO, A. (2019): Regional inequalities in the EU. Briefing, Background material, 8p. European Parliamentary Research Service. May 2019. 8 p. [https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/BRIE/2019/637951/EPRS_BRI\(2019\)637951_EN.pdf](https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/BRIE/2019/637951/EPRS_BRI(2019)637951_EN.pdf). Keresőprogram: Google. Lekérdezés időpontja: 2020.09.23.
216. WINKLER GY. (1999): Területfejlesztés, kistérségek. Budapest: ELTE Eötvös Kiadó, 110 p.

M2. Mutatórendszer adatforrása

ADATGAZDA	ADATBÁZIS
NAV	Személyi jövedelemadó (SZJA)
	Társasági adóbevallás kiemelt adatok
KSH	Települési T-STAR és egyéb adatok
KSH	Egyéb adatok
NÉBIH	Erdészeti Igazgatóság (NÉBIH-EI)
GeoX	Elérhetőségi idők és távolságok
MÁK	Önkormányzati gazdálkodási adatok
Támogatási adatok (NFÜ, MÁK, ME)	2007-13, Új Magyarország Fejlesztési Terv támogatások
	2007-13, Új Magyarország Vidékfejlesztési Program támogatások
	2014-20, Széchenyi 2020 támogatások
BM	Közfoglalkoztatási adatok

Forrás: saját szerkesztés (2020)

M3. Felhasznált mutatók listája

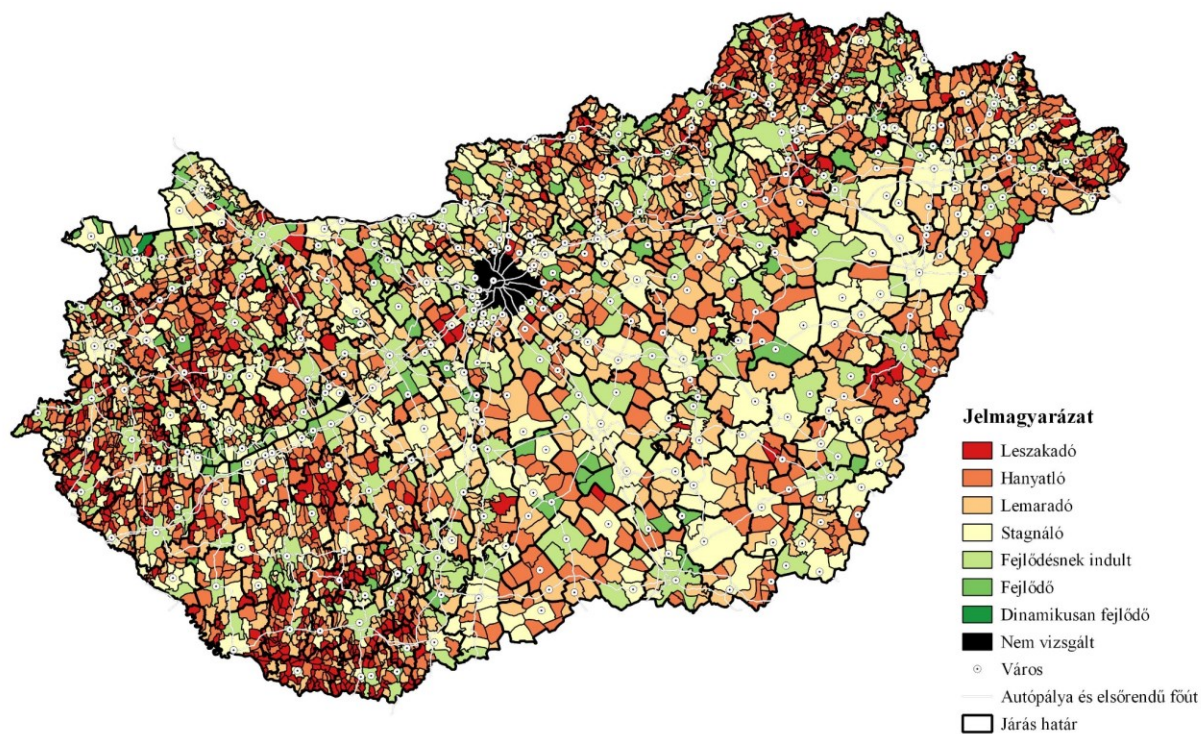
Mutató jellege	Mutató megnevezése	Időintervallum
Alap/Összevont mutató	0–14 évesek + 65 év felettek száma	2007–2018
Alap/Összevont mutató	10 fő feletti regisztrált vállalkozások száma	2007–2018
Alap/Összevont mutató	180 napon túl nyilvántartott álláskeresők száma	2007–2018
Alap/Összevont mutató	A háziorvosi ellátásban a megjelentek és a meglátogatottak száma	2007–2018
Alap/Összevont mutató	A helyi önkormányzatok tárgyévi bevétele	2007–2015
Alap/Összevont mutató	Állandó népesség száma	2007–2018
Alap/Összevont mutató	Állandó népességből a 65–x évesek száma	2007–2018
Alap/Összevont mutató	Általános iskolai tanulók száma a nappali oktatásban	2007–2018
Alap/Összevont mutató	Bruttó hozzáadott érték	2007–2015
Alap/Összevont mutató	Bűncselekmények száma	2007–2018
Alap/Összevont mutató	Fatérfogat	2009–2017
Alap/Összevont mutató	Foglalkoztatottak átlagos állományi létszáma	2007–2018
Alap/Összevont mutató	Gazdaságilag aktívak száma	2007–2018
Alap/Összevont mutató	Hasznosított települési hulladék mennyisége	2007–2018
Alap/Összevont mutató	Háztartási gázfogyasztók száma	2007–2018
Alap/Összevont mutató	Háztartási villamosenergia-fogyasztók száma	2007–2018
Alap/Összevont mutató	Helyi adókhoz kapcsolódó pótlékok, bírságok, önkormányzatokat megillető bírságok és egyéb sajátos bevételek	2007–2016
Alap/Összevont mutató	Internet-előfizetések száma	2013–2018
Alap/Összevont mutató	Kiskereskedelmi üzletek száma	2007–2014
Alap/Összevont mutató	Közfoglalkoztatottak	2013–2018
Alap/Összevont mutató	Közüzemi ivóvízvezeték-hálózat hossza	2007–2018
Alap/Összevont mutató	Közüzemi ivóvízvezeték-hálózatba bekapcsolt lakások száma	2007–2018
Alap/Összevont mutató	Kulturális rendezvényeken részt vevők száma	2007–2018
Alap/Összevont mutató	Lomtalanítással a lakosságtól elszállított települési szilárd hulladék mennyisége	2007–2018
Alap/Összevont mutató	Működő vállalkozások száma	2007–2018
Alap/Összevont mutató	Nyilvántartott álláskeresők száma	2007–2018
Alap/Összevont mutató	Önkormányzati kiépített járda, út és köztér hossza	2009–2018
Alap/Összevont mutató	Összes kereskedelmi szálláshely szállásférőhelyeinek száma	2007–2014
Alap/Összevont mutató	Összevont SZJA-adóalapba tartozó jövedelem	2007–2018
Alap/Összevont mutató	Rendszeres szociális segélyre felhasznált összeg	2007–2018
Alap/Összevont mutató	Saját megyeszékhely távolsága közúton, a leggyorsabb út hossza	2008–2009; 2011–2018
Alap/Összevont mutató	Szelektív hulladékgyűjtésbe bevont lakások száma	2007–2018
Alap/Összevont mutató	Személyszállító gépjárművek száma	2007–2018
Alap/Összevont mutató	Szociális étkeztetésben részesülők száma	2007–2018
Alap/Összevont mutató	Természetes szaporodás	2007–2018
Alap/Összevont mutató	ÚMFT-ÚMVP-Széchenyi 2020 támogatás kifizetett összege	2007–2018
Alap/Összevont mutató	Vándorlási egyenleg	2007–2018
Alap/Összevont mutató	Vendégéjszakák száma a kereskedelmi szálláshelyeken	2007–2014
Alap/Összevont mutató	Vendéglátóhelyek száma	2007–2018
Alap/Összevont mutató	Veszélyes hulladékok keletkezett mennyisége	2007–2017
Vetítési alap	A lakosságtól elszállított települési szilárd hulladék mennyisége	2007–2018
Vetítési alap	Állandó népesség	2007–2018
Vetítési alap	Állandó népességből a 14 évnél fiatalabbak száma	2007–2018

Mutató jellege	Mutató megnevezése	Időintervallum
Vetítési alap	Állandó népességből a 15–64 évesek száma	2007–2018
Vetítési alap	Általános iskolai feladatellátási helyek száma	2007–2018
Vetítési alap	Erdőterület	2009–2017
Vetítési alap	Közcsatornahálózatba bekapcsolt lakások száma	2007–2018
Vetítési alap	Közüzem szennyvízcsatorna-hálózat hossza	2007–2018
Vetítési alap	Lakásállomány	2007–2018
Vetítési alap	Működő házi orvosok száma	2007–2018
Vetítési alap	Önkormányzati kiépítetlen és kiépített járda, út és köztér hossza	2009–2018
Vetítési alap	Regisztrált vállalkozások száma	2007–2018
Vetítési alap	Saját megyeszékhely elérési ideje közúton, a leggyorsabb út percben	2008–2009; 2011–2018
Vetítési alap	Település területe	2007–2018
Vetítési alap	Vendégek száma összesen a kereskedelmi szálláshelyeken	2007–2014
Származtatott (felhasznált) mutatók	Függőségi index	2007–2018
Származtatott (felhasznált) mutatók	1 főre jutó KKV-vállalkozás	2007–2018
Származtatott (felhasznált) mutatók	Relatív munkanélküliségi ráta (180 napon túli)	2007–2018
Származtatott (felhasznált) mutatók	1 házi orvosra jutó betegek	2007–2018
Származtatott (felhasznált) mutatók	1 főre jutó helyi adóbevétel	2007–2015
Származtatott (felhasznált) mutatók	Népsűrűség	2007–2018
Származtatott (felhasznált) mutatók	Öregedési index	2007–2018
Származtatott (felhasznált) mutatók	Átlagos létszám az általános iskolákban	2007–2018
Származtatott (felhasznált) mutatók	1 főre jutó bruttó hozzáadott érték	2007–2015
Származtatott (felhasznált) mutatók	1 főre jutó bűncselekmények	2007–2018
Származtatott (felhasznált) mutatók	1 hektárra jutó fatérfogat	2009–2017
Származtatott (felhasznált) mutatók	Relatív foglalkoztatási ráta	2007–2018
Származtatott (felhasznált) mutatók	Relatív gazdasági aktivitás (%)	2007–2018
Származtatott (felhasznált) mutatók	Hasznosított települési szilárd hulladék rátája	2007–2018
Származtatott (felhasznált) mutatók	Háztartási gázfogyasztó lakások rátája	2007–2018
Származtatott (felhasznált) mutatók	Háztartási villamosenergia-fogyasztó lakások rátája	2007–2018
Származtatott (felhasznált) mutatók	1 főre jutó pótlékok, bírságok	2007–2016
Származtatott (felhasznált) mutatók	1 főre jutó internet-előfizetések	2013–2018
Származtatott (felhasznált) mutatók	1 főre jutó kiskereskedelmi üzletek	2007–2014

Mutató jellege	Mutató megnevezése	Időintervallum
Származtatott (felhasznált) mutatók	1 főre jutó közfoglalkoztatott	2013–2018
Származtatott (felhasznált) mutatók	Elsődleges közműolló	2007–2018
Származtatott (felhasznált) mutatók	Másodlagos közműolló	2007–2018
Származtatott (felhasznált) mutatók	1 főre jutó kulturális rendezvényen résztvevő	2007–2018
Származtatott (felhasznált) mutatók	1 km ² jutó lomtalanítással elszállított hulladék	2007–2018
Származtatott (felhasznált) mutatók	Működő vállalászási ráta	2007–2018
Származtatott (felhasznált) mutatók	Relatív munkanélküliségi ráta	2007–2018
Származtatott (felhasznált) mutatók	Önkormányzati kiépített út és köztér rátája	2009–2018
Származtatott (felhasznált) mutatók	1 főre jutó kereskedelmi szálláshelyek	2007–2014
Származtatott (felhasznált) mutatók	1 főre jutó összevont SZJA-adóalapba tartozó jövedelem	2007–2018
Származtatott (felhasznált) mutatók	1 főre jutó szociális segély	2007–2018
Származtatott (felhasznált) mutatók	Infrastruktúrából adódó átlagsebesség a megyeszékhelyre	2008–2009; 2011–2018
Származtatott (felhasznált) mutatók	Szelektív hulladékgyűjtésbe vont lakások rátája	2007–2018
Származtatott (felhasznált) mutatók	1 főre jutó személyszállító gépjárművek	2007–2018
Származtatott (felhasznált) mutatók	1 főre jutó szociális étkeztetésben részesülők	2007–2018
Származtatott (felhasznált) mutatók	1 főre jutó természetes szaporodás	2007–2018
Származtatott (felhasznált) mutatók	1 főre jutó ÚMFT/Széchenyi 2020 támogatás	2007–2018
Származtatott (felhasznált) mutatók	1 főre jutó vándorlási egyenleg	2007–2018
Származtatott (felhasznált) mutatók	1 vendégre jutó vendégéjszakák	2007–2014
Származtatott (felhasznált) mutatók	1 főre jutó vendéglátóhelyek	2007–2018
Származtatott (felhasznált) mutatók	1 km ² -re jutó veszélyes hulladék	2007–2017

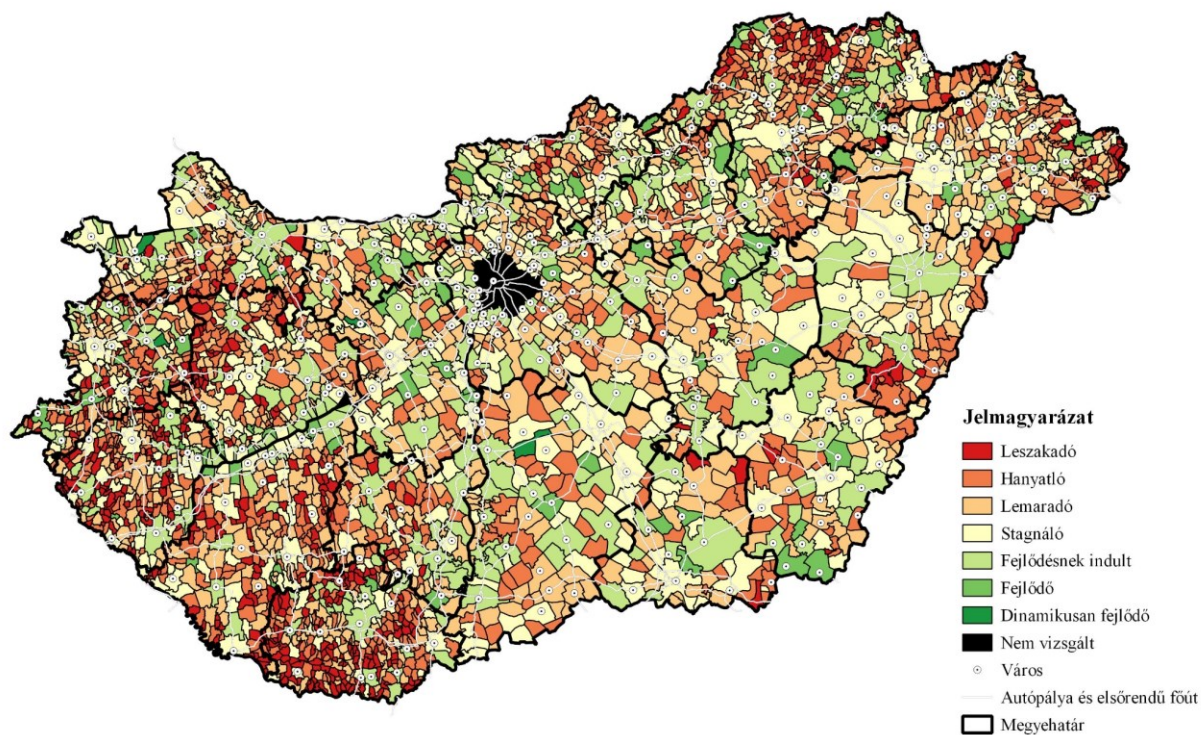
Forrás: saját szerkesztés (2020)

M4. A helyi gazdaság Fejlődési Részindexe – Járási viszonyításban

Forrás: saját elemzés alapján saját szerkesztés QGIS alkalmazásával (2020)

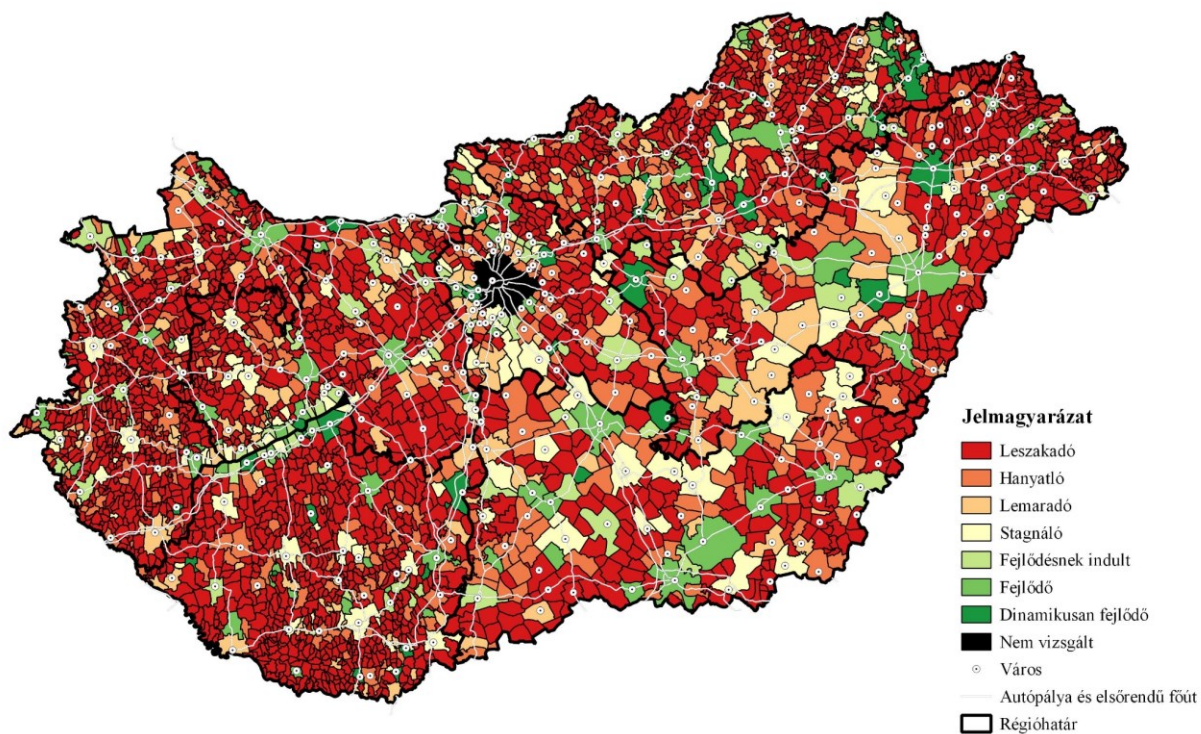
M5. A helyi gazdaság Fejlődési Részindexe – Megyei viszonyításban

Forrás: saját elemzés alapján saját szerkesztés QGIS alkalmazásával (2020)

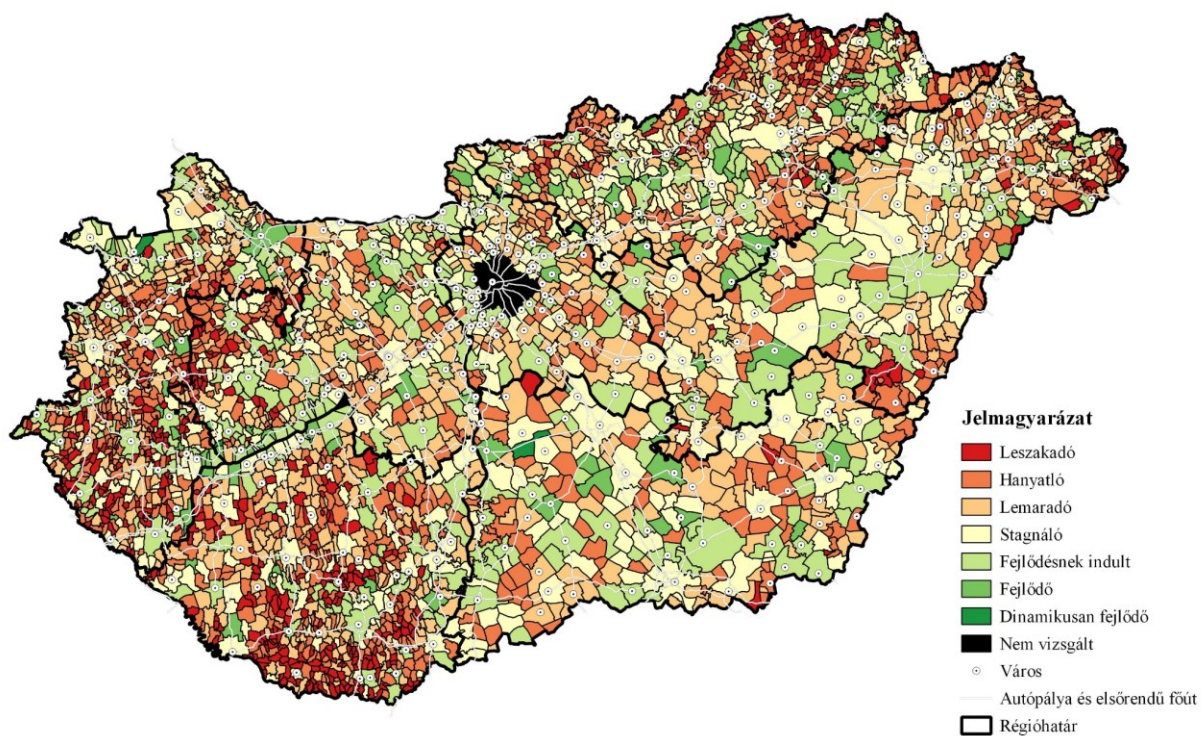

M6. A helyi gazdaság Fejlettségi Részindexe – Régiós viszonyításban

Forrás: saját elemzés alapján saját szerkesztés QGIS alkalmazásával (2020)

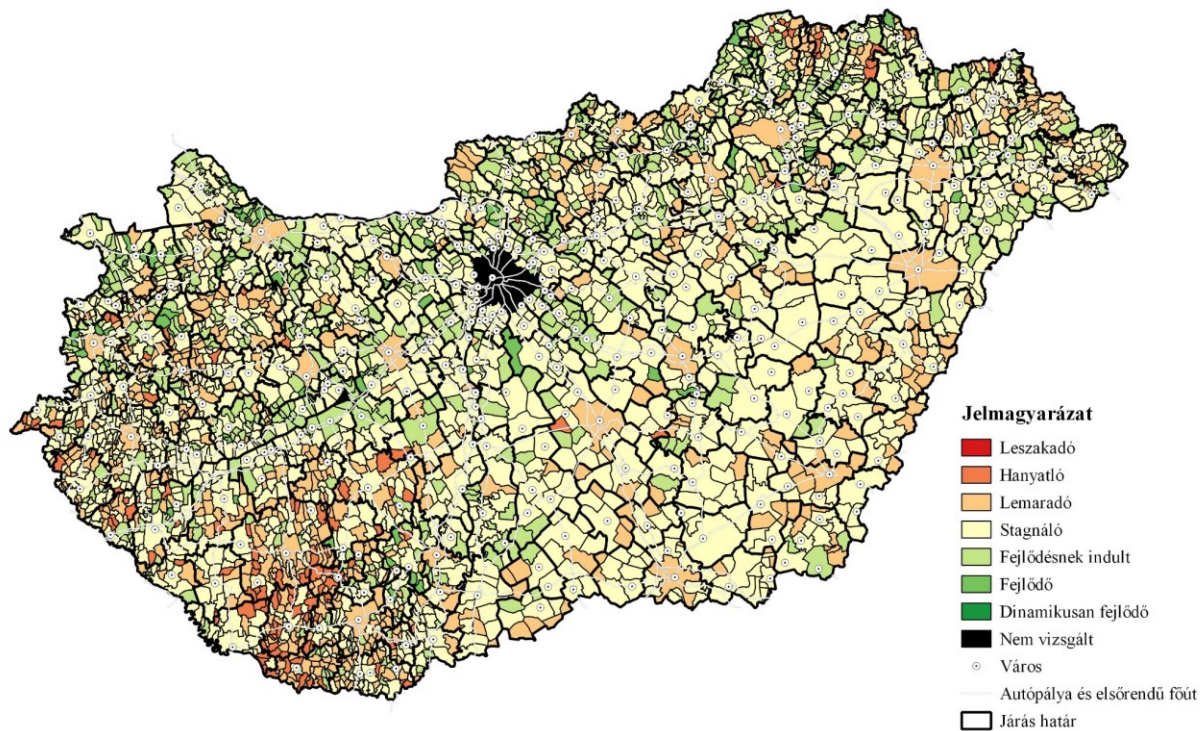
M7. A helyi gazdaság Fejlődési Részindexe – Régiós viszonyításban

Forrás: saját elemzés alapján saját szerkesztés QGIS alkalmazásával (2020)

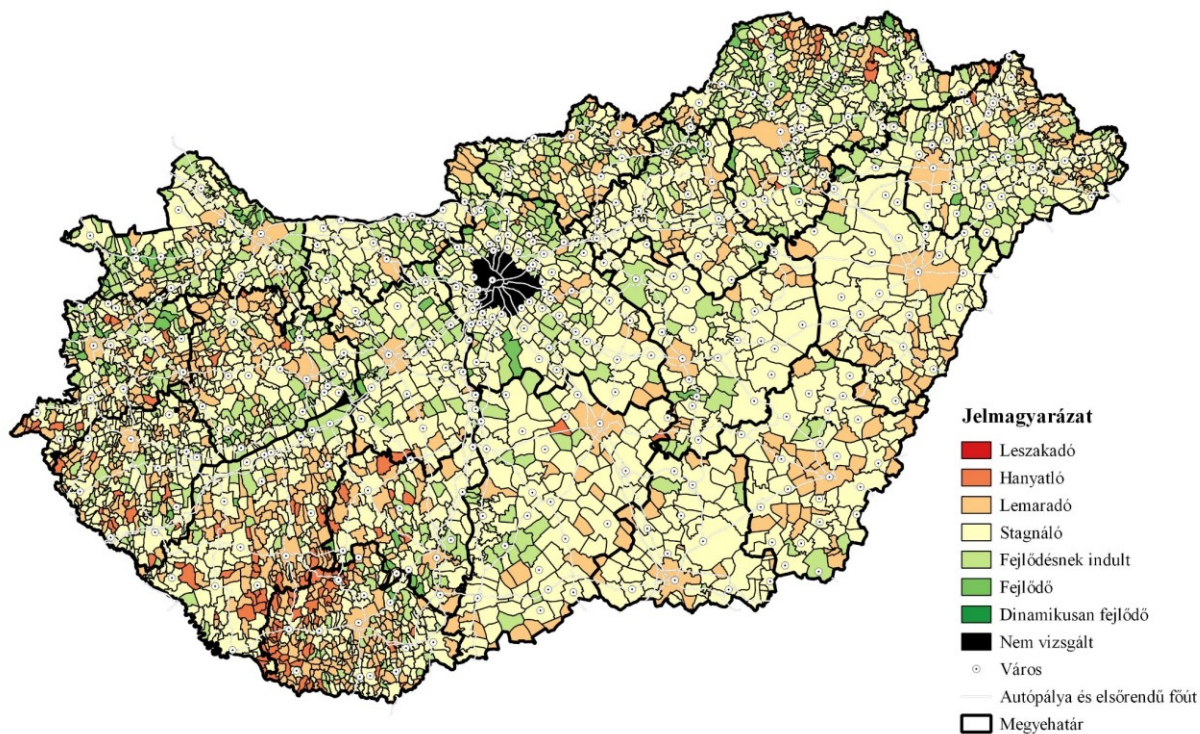

M8. Az infrastruktúra Fejlődési Részindexe – Járási viszonyításban

Forrás: saját elemzés alapján saját szerkesztés QGIS alkalmazásával (2020)

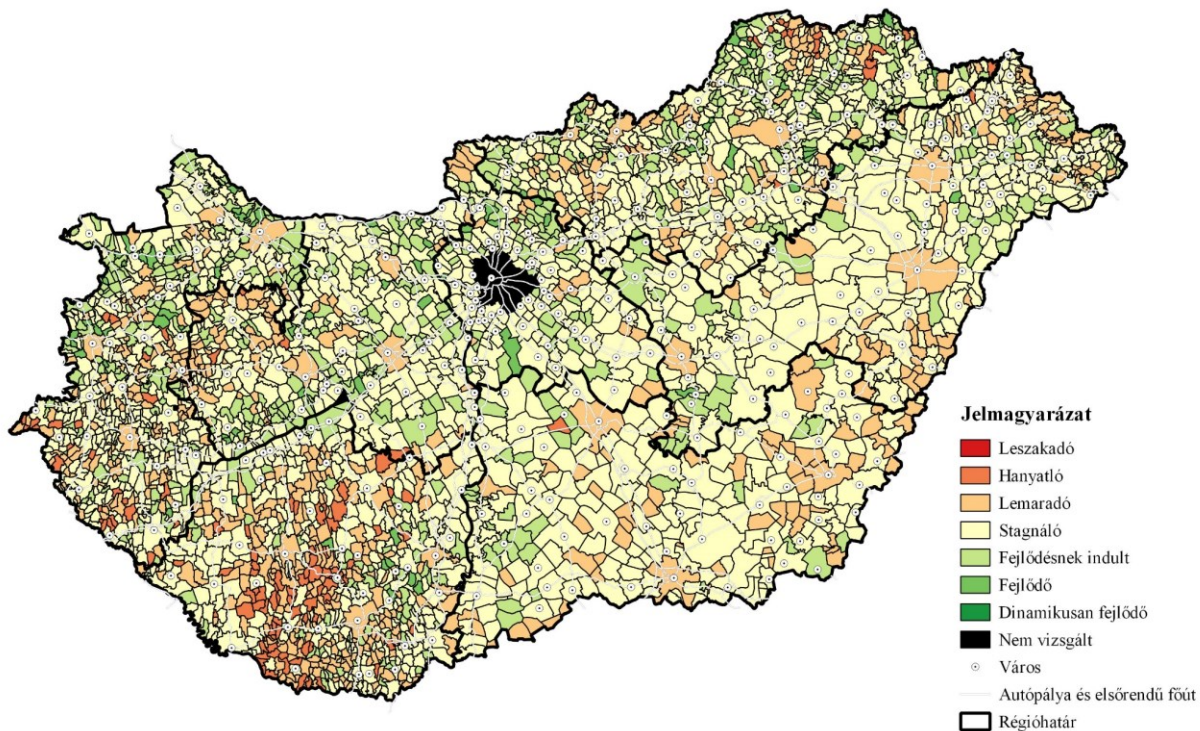
M9. Az infrastruktúra Fejlődési Részindexe – Megyei viszonyításban

Forrás: saját elemzés alapján saját szerkesztés QGIS alkalmazásával (2020)

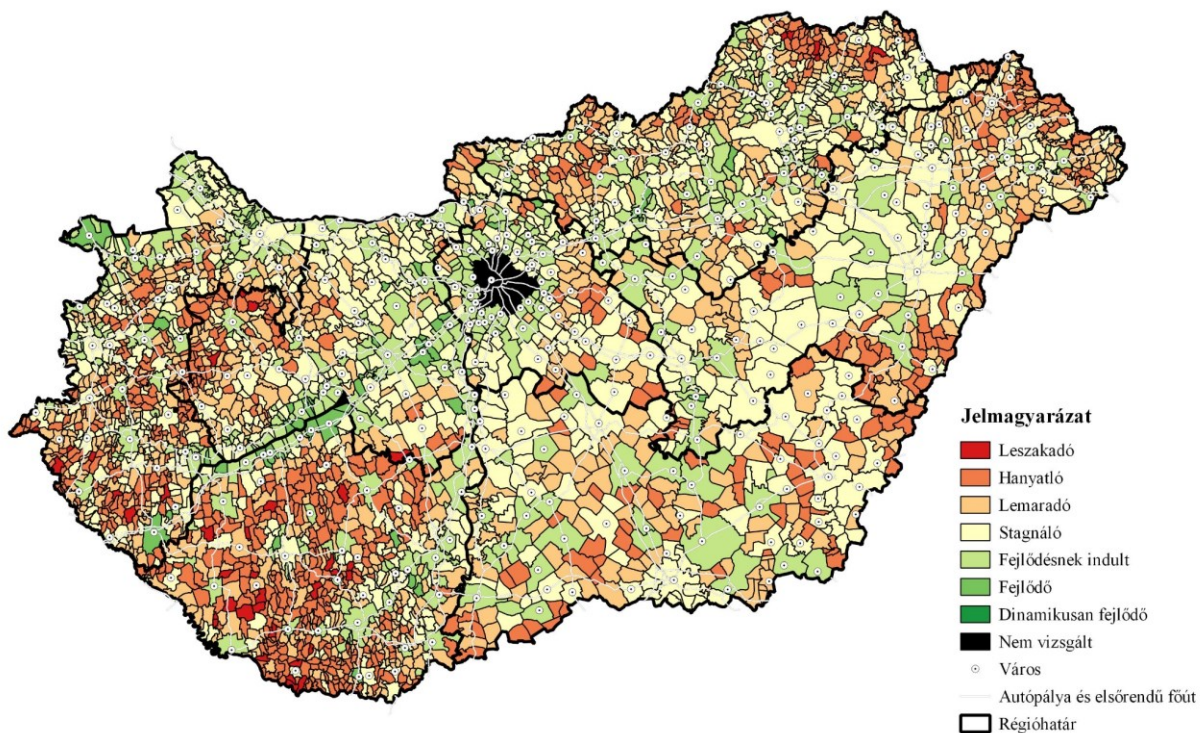

M10. Az infrastruktúra Fejlődési Részindexe – Régiós viszonyításban

Forrás: saját elemzés alapján saját szerkesztés QGIS alkalmazásával (2020)

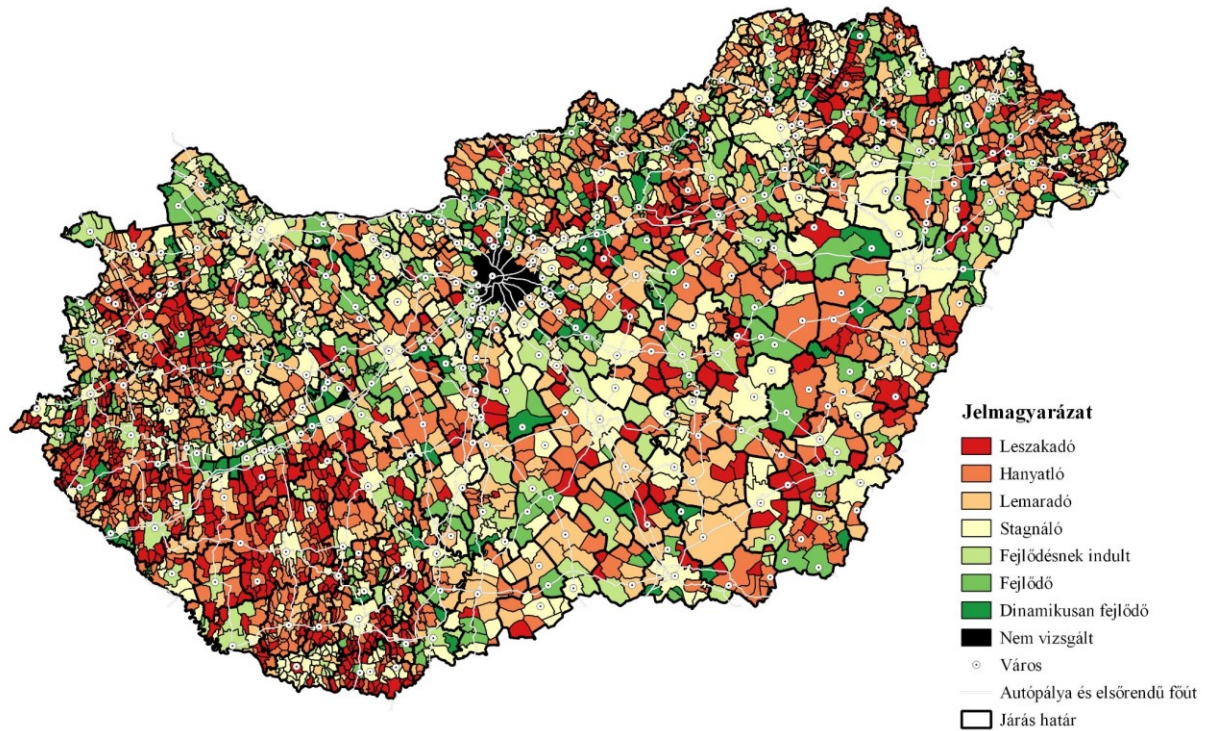
M11. Az infrastruktúra Térbeli Teljesítményértékelési Indexe – Régiós viszonyításban

Forrás: saját elemzés alapján saját szerkesztés QGIS alkalmazásával (2020)

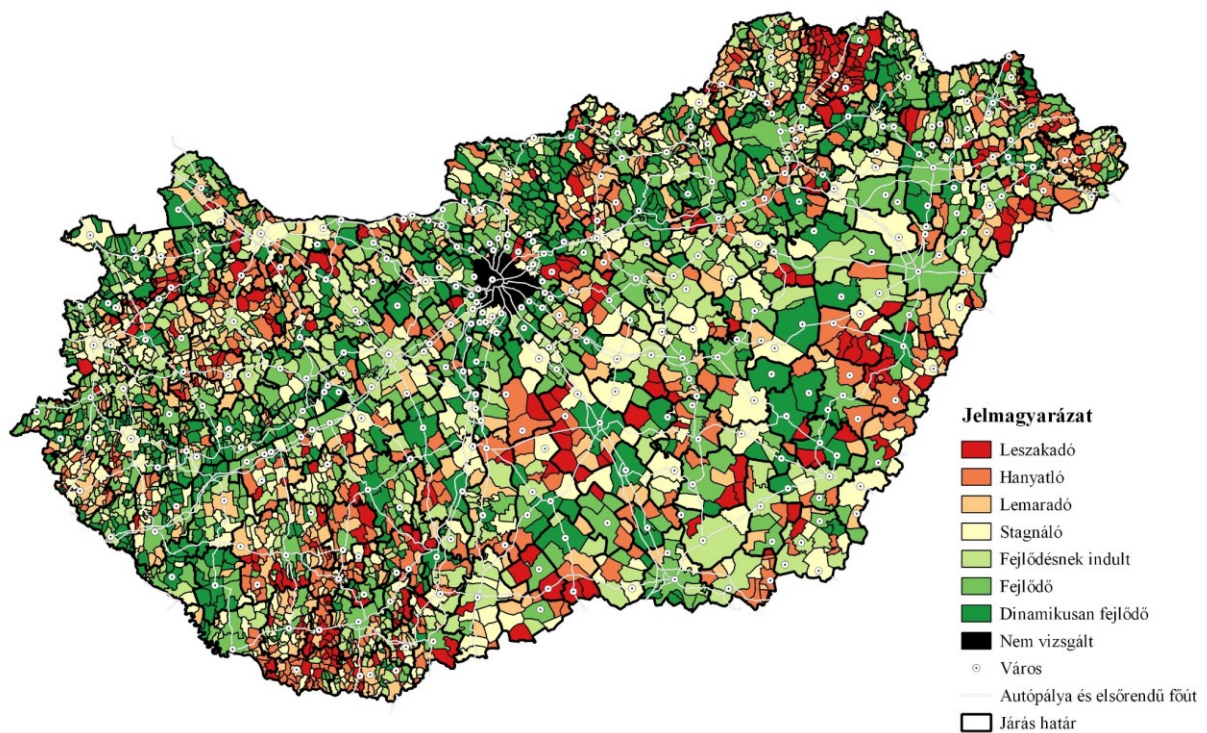

M12. A környezet Fejlettségi Részindexe – Járási viszonyításban

Forrás: saját elemzés alapján saját szerkesztés QGIS alkalmazásával (2020)

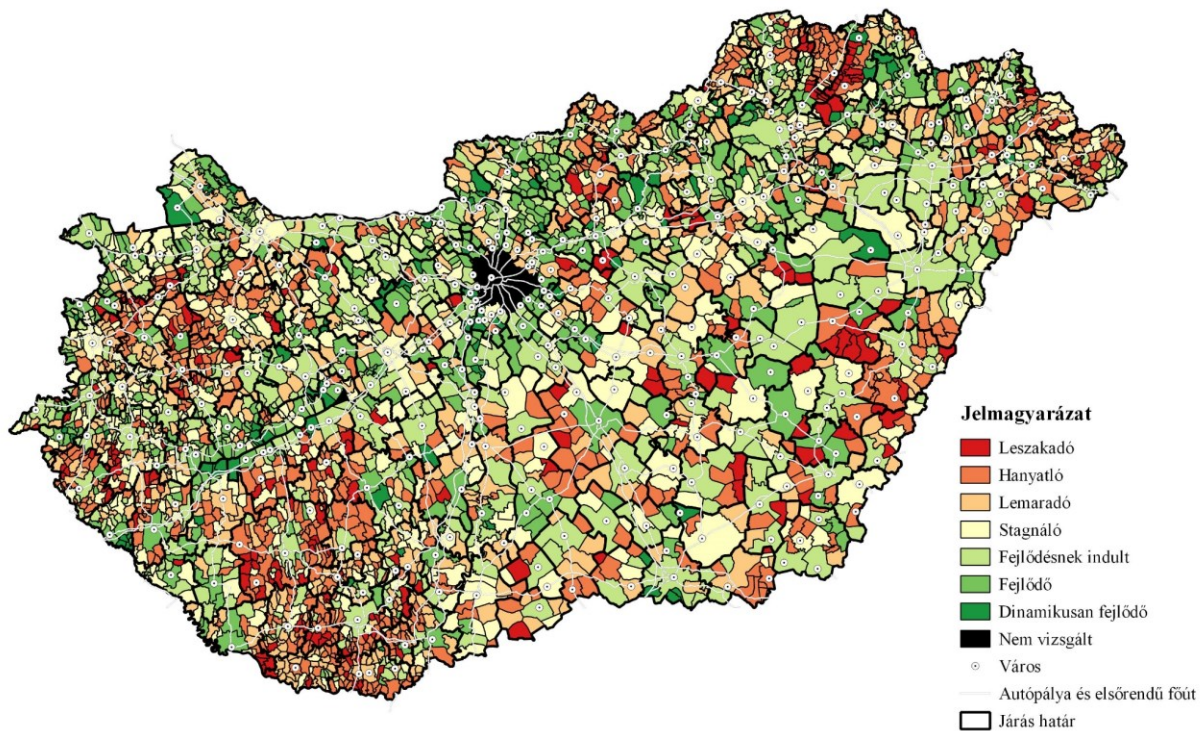
M13. A környezet Fejlődési Részindexe – Járási viszonyításban

Forrás: saját elemzés alapján saját szerkesztés QGIS alkalmazásával (2020)

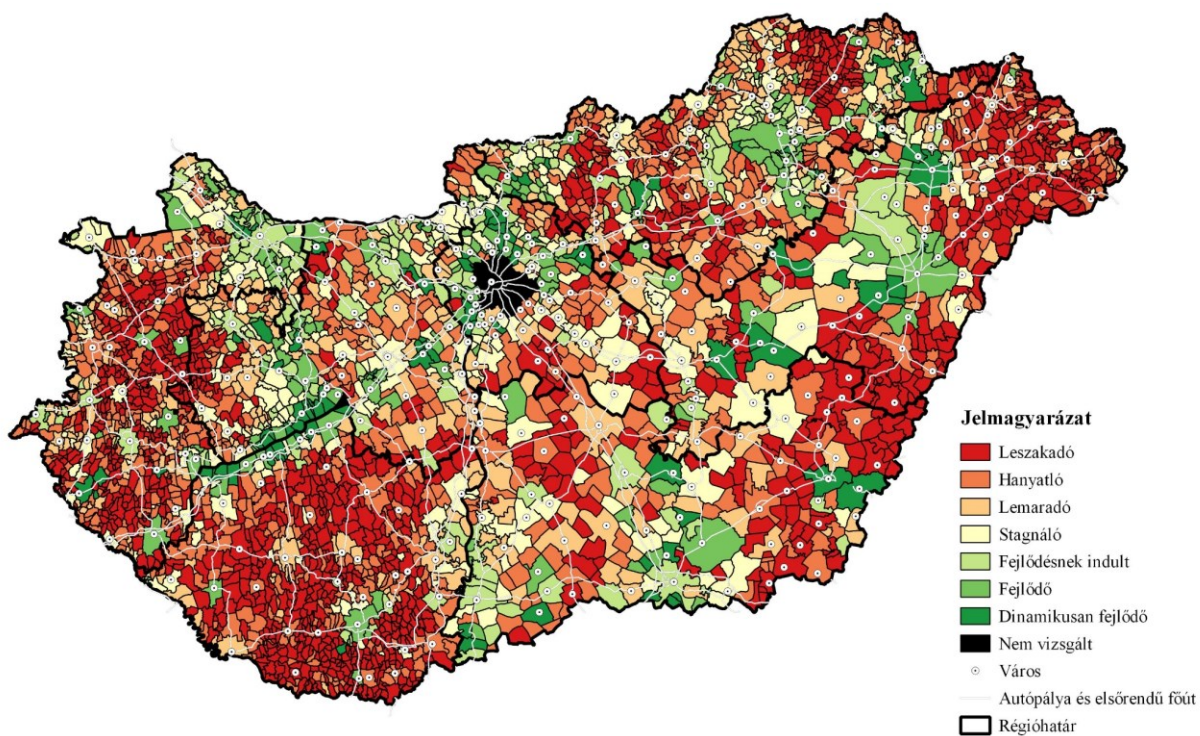

M14. A környezet Térbeli Teljesítményértékelési Indexe – Járási viszonyításban

Forrás: saját elemzés alapján saját szerkesztés QGIS alkalmazásával (2020)

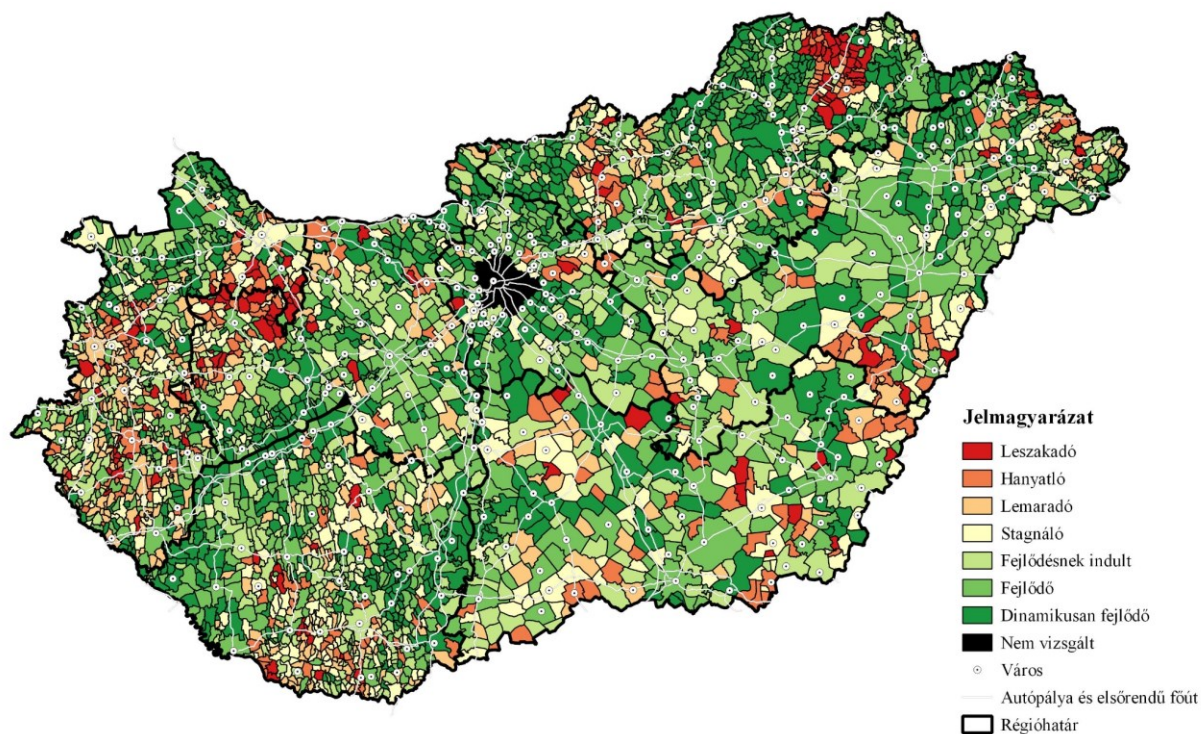
M15. A környezet Fejlettségi Részindexe – Régiós viszonyításban

Forrás: saját elemzés alapján saját szerkesztés QGIS alkalmazásával (2020)

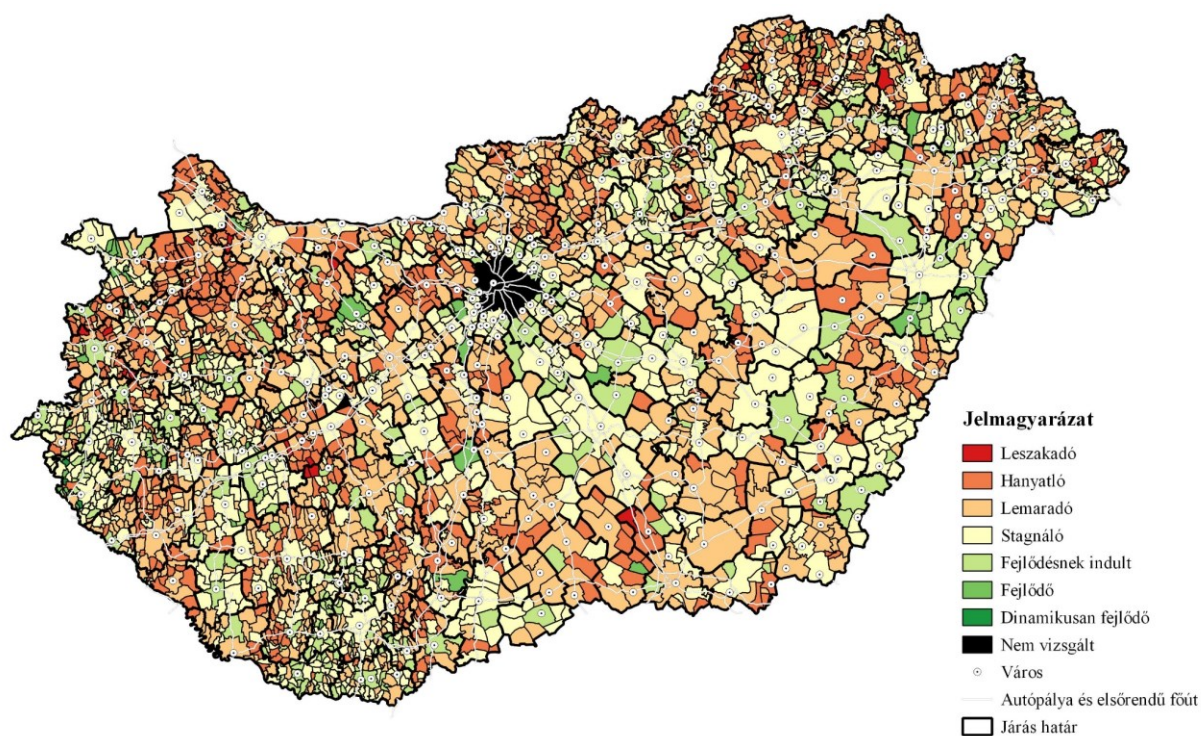

M16. A környezet Fejlődési Részindexe – Régiós viszonyításban

Forrás: saját elemzés alapján saját szerkesztés QGIS alkalmazásával (2020)

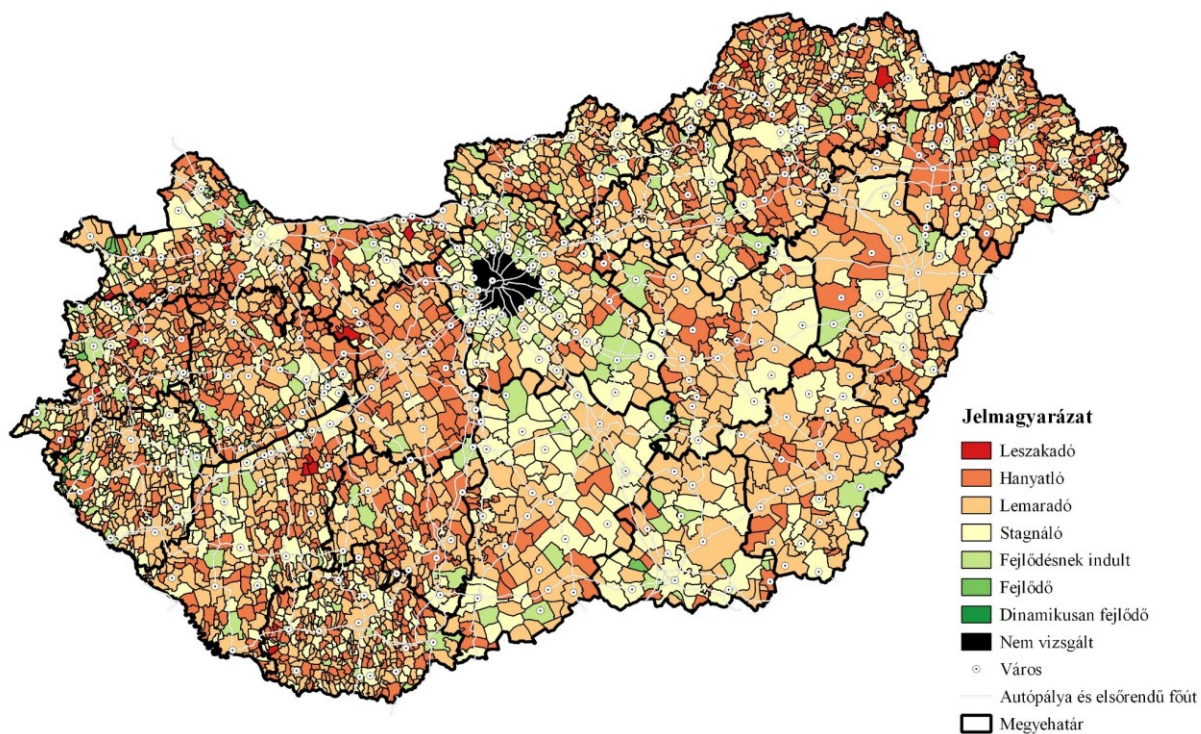
M17. A társadalom Fejlődési Részindexe – Járási viszonyításban

Forrás: saját elemzés alapján saját szerkesztés QGIS alkalmazásával (2020)

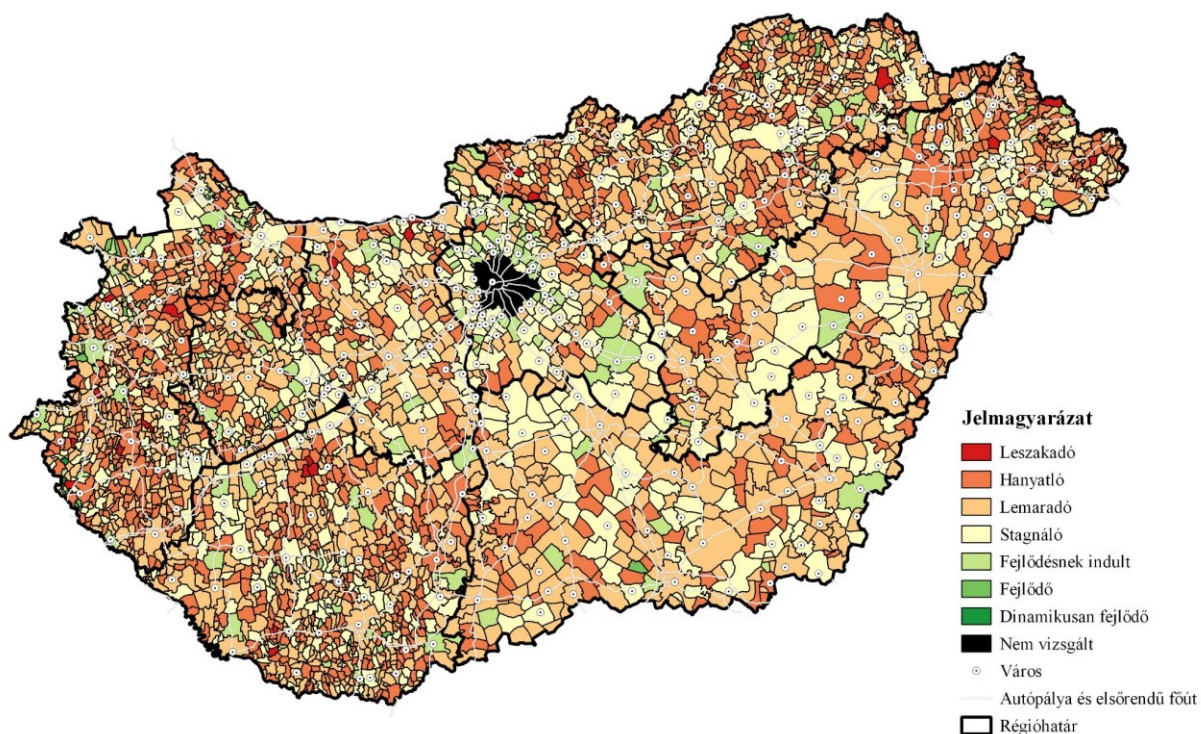

M18. A társadalom Fejlődési Részindexe – Megyei viszonyításban

Forrás: saját elemzés alapján saját szerkesztés QGIS alkalmazásával (2020)

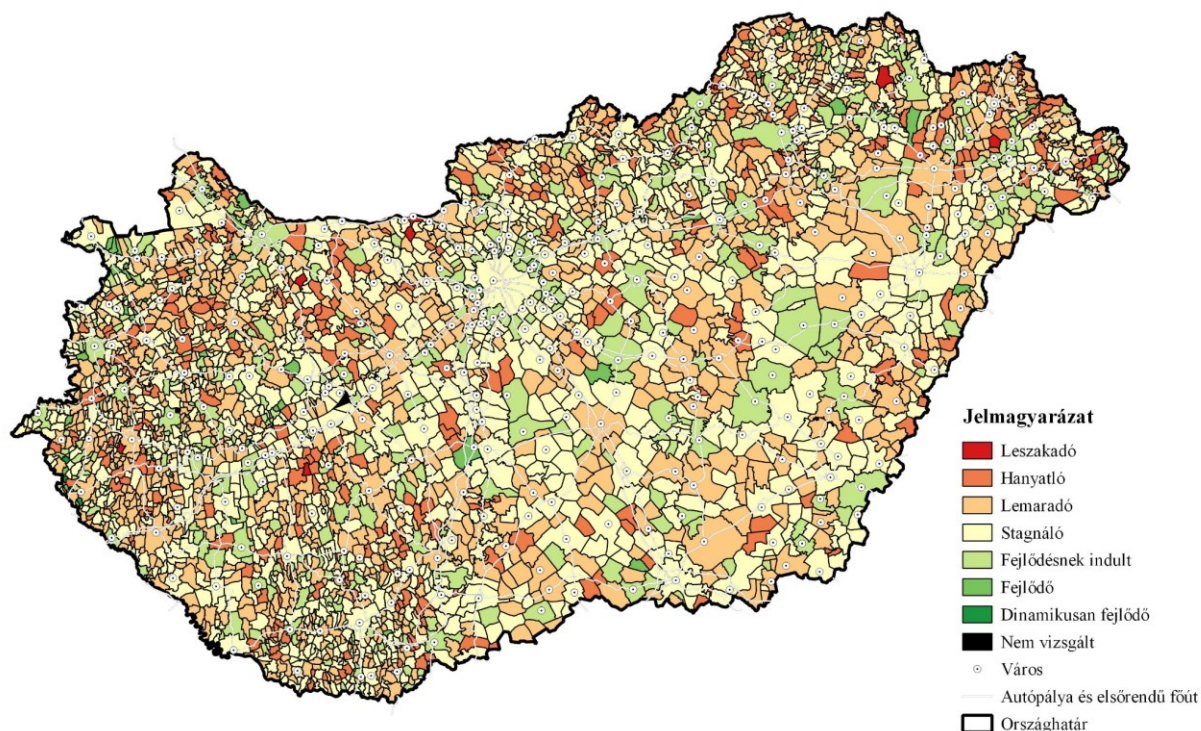
M19. A társadalom Fejlődési Részindexe – Régiós viszonyításban

Forrás: saját elemzés alapján saját szerkesztés QGIS alkalmazásával (2020)

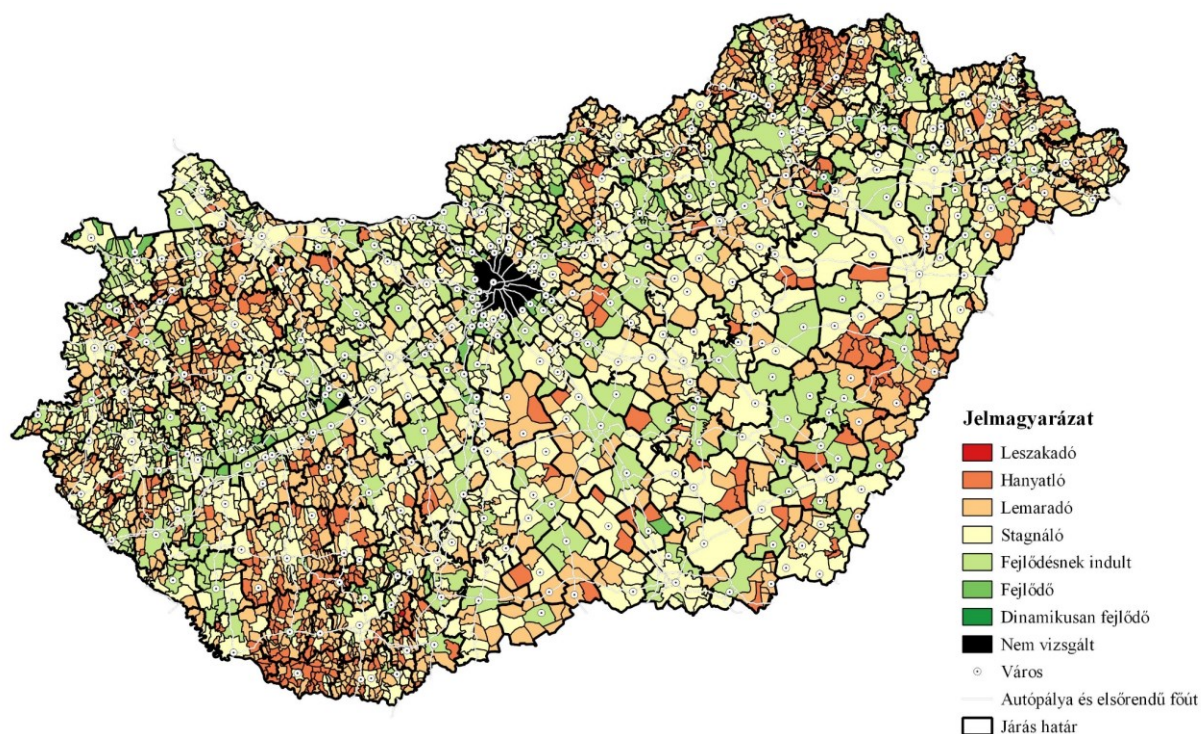

M20. A társadalom Fejlődési Részindexe – Országos viszonyításban

Forrás: saját elemzés alapján saját szerkesztés QGIS alkalmazásával (2020)

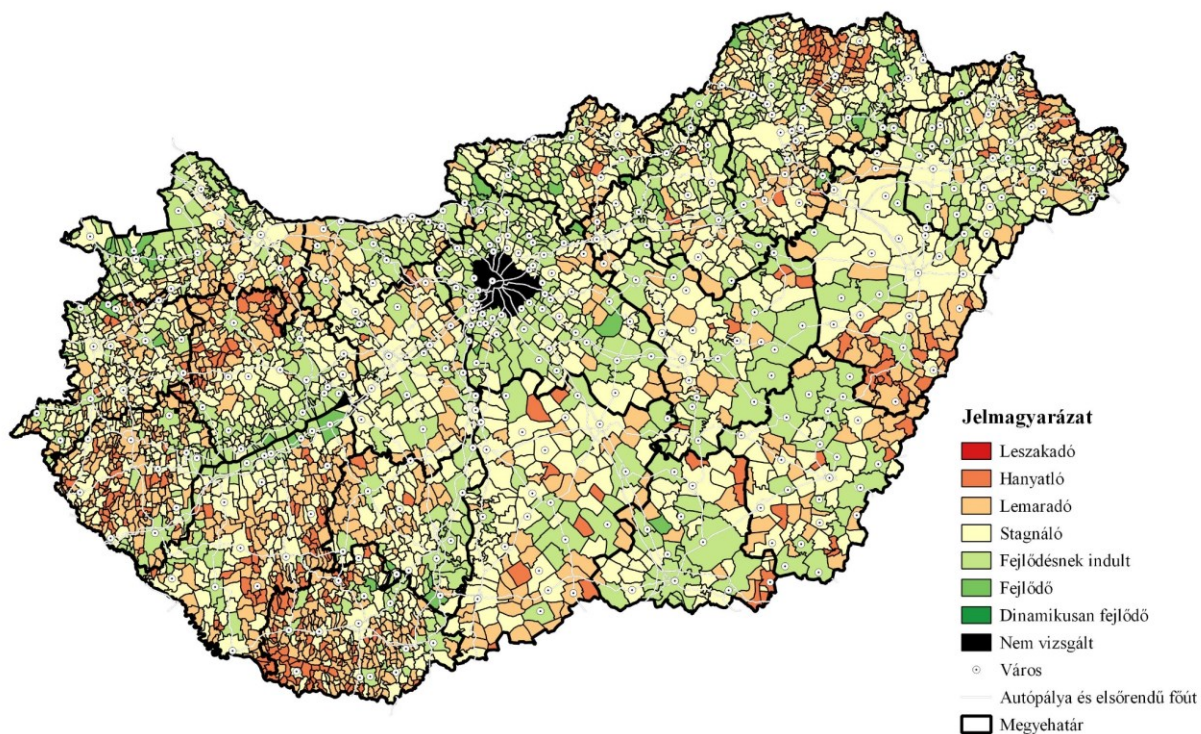
M21. Multidimenzionális Fejlődési Részindex – Járási viszonyításban

Forrás: saját elemzés alapján saját szerkesztés QGIS alkalmazásával (2020)

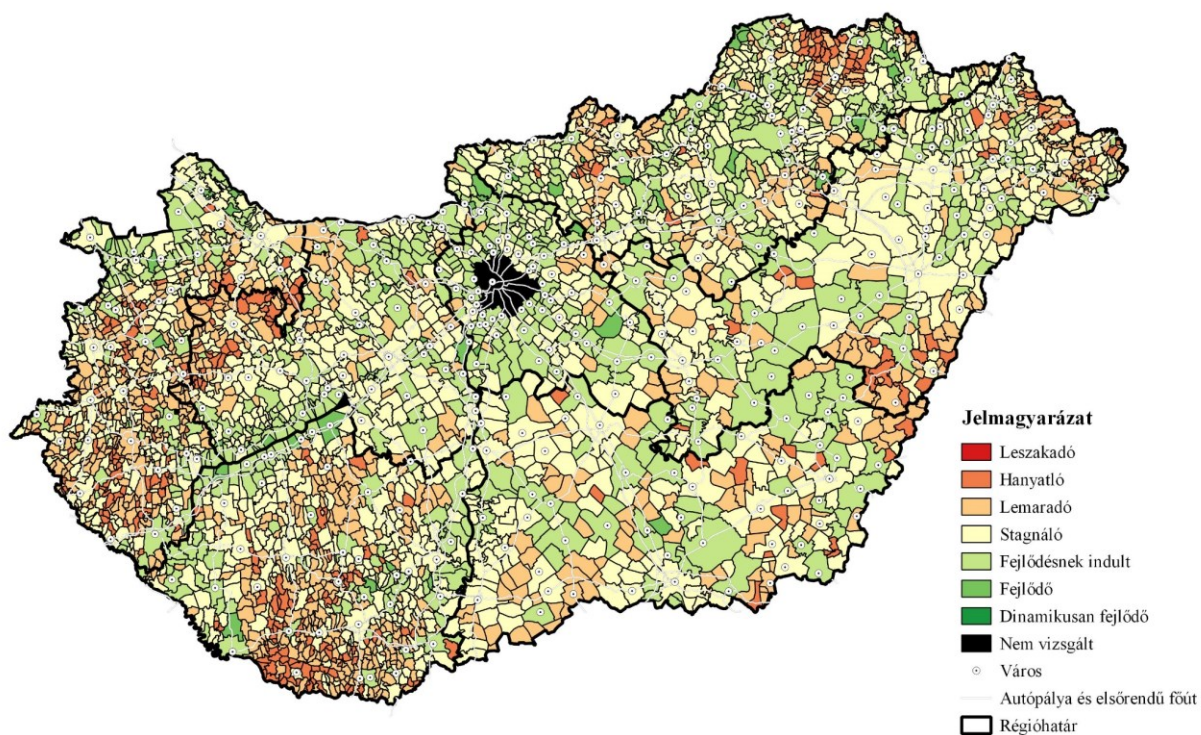

M22. Multidimenzionális Fejlődési Részindex – Megyei viszonyításban

Forrás: saját elemzés alapján saját szerkesztés QGIS alkalmazásával (2020)

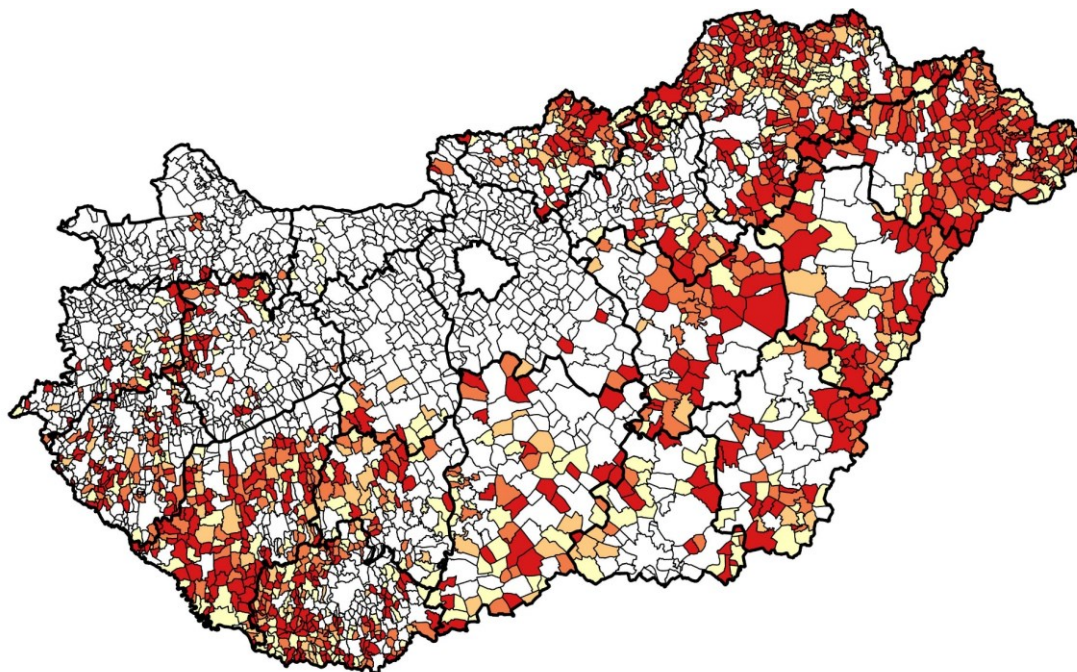
M23. Multidimenzionális Fejlődési Részindex – Régiós viszonyításban

Forrás: saját elemzés alapján saját szerkesztés QGIS alkalmazásával (2020)

M24. 105/2015. (IV. 23.) Korm. rendelet alapján kedvezményezett települések

Jelmagyarázat

- Nem kedvezményezett település
- Átmenetileg kedvezményezett települések jegyzéke
- Jelentős munkanélküliséggel sújtott település
- Társadalmi-gazdasági és infrastrukturális szempontból kedvezményezett település
- Társadalmi-gazdasági és infrastrukturális szempontból kedvezményezett és jelentős munkanélküliséggel sújtott település
- Megyehatár

Forrás: saját elemzés alapján saját szerkesztés QGIS alkalmazásával (2020)

11. KÖSZÖNETNYILVÁNÍTÁS

Ezúton szeretném köszönetemet kifejezni mindazoknak, akik véleményükkel, javaslataikkal és segítő szándékú bírálataikkal, valamint megértésükkel és lelki támaszokkal támogatták a disszertációm létrejöttét.

Köszönöm az összes témavezetőmnek, akik az első TDK-dolgozatomtól a diplomákon át egészen a doktori értekezésem elkészültéig értékes szakmai tanácsokkal, építő jellegű kritikákkal, szakmai és emberi támogatással folyamatosan segítettek szakmai fejlődésem. Köszönöm Urbánné Malomsoki Mónika, Dr. Goda Pál, Dr. Nagy Henrietta és Dr. Tóth Tamás mindazt, amit adtatok nekem. Szakmai életpályám nélkülözhetetlen elemei voltak és lesztek is.

Köszönöm a Szent István Egyetem Regionális Gazdaságtani és Vidékfejlesztési Intézet 2007–2019 közötti igazgatójának, Dr. Káposzta József egyetemi tanárnak és az itt dolgozó egykori oktatóimnak, mentoraimnak, majd kollégáimnak, hogy szakmai tudásuk átadásával, javaslataikkal, véleményükkel és biztatásukkal hozzájárultak a disszertációm megszületéséhez. Úgy vélem, a veletek eltöltött közel 13 év tapasztalata alapján nyugodtan mondhatom, hogy olyan személyiségformáló szereplői vagytok az egyetemi tanári közösségnek, akik nélkül a regionális tudományban jártas fiatal, tudományos és piaci szereplők – mint én – nem léteznének. Talán eddig sose mondtam ki nektek, de köszönöm, hogy megláttatok bennem azt, aki most vagyok és támogatatok abban, hogy azzá váljak, akivé lettem.

Köszönöm opponenseimnek, Dr. Gál József egyetemi docensnek és Dr. Kapronczai Istvánnak a disszertációtervezet munkahelyi vitáján adott nagyon alapos és hasznos bírálatait, amelyek nagymértékben elősegítették a doktori értekezésem színvonalasabbá tételét.

Köszönöm munkahelyem, a NAIK AKI Tesztüzemi Információs Osztály számos kollégájának és osztályvezetőjének, Dr. Keszthelyi Szilárdot azért a rengetek buzdításért és időért, amit kaptam tőlük, hogy az értekezésem létrejöhessen.

Végül, de nem utolsósorban családomnak tartozom a legnagyobb köszönettel. Köszönöm szüleimnek és testvéremnek, hogy eljuthattam idáig. Ti voltatok azok, akik mindvégig mellettem álltatok, szeretettel támogattatok és folyamatosan motiváltatok a tanulmányaimban. Nagyon hálás vagyok családomnak, amiért jókedvre derítettek és biztattak, amikor szükségem volt rá, türelemmel és megértéssel viselték a disszertációm megírásának időszakát. Ezen időszak legfontosabb szereplői a feleségem, Áldorfainé Czabada Lilla Mária és kisfiam, Áldorfai Gergő voltak, akiknek akárcsak egy aprócska mosolya is újból erőt adott abban, hogy befejezzem azt, amit már oly régóta elkezdtem. Köszönöm, hogy vagytok nekem!